

| IN HET NIEUWS

Israëlische cantor

Hoe de internationale politiek de concertzaal in denderde

PAGINA 16-18

| OPINIE

Politiek

In één jaar van Faber tot Jetten. Een jaaroverzicht door Tom-Jan Meeus

PAGINA O4-5

| WETENSCHAP

Betweters

Wie overdrijft met het etaleren van zijn kennis, wekt weerzin

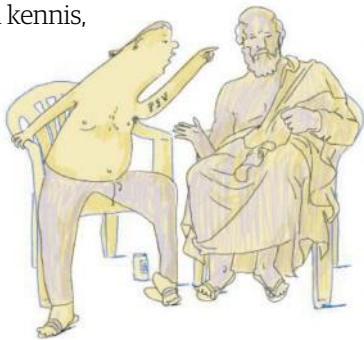
PAGINA W4-7

| SPORT

Ajax

Hoe 'datagoeroe' Marijn Beuker botste met de specialisten binnen de club

PAGINA 26-29

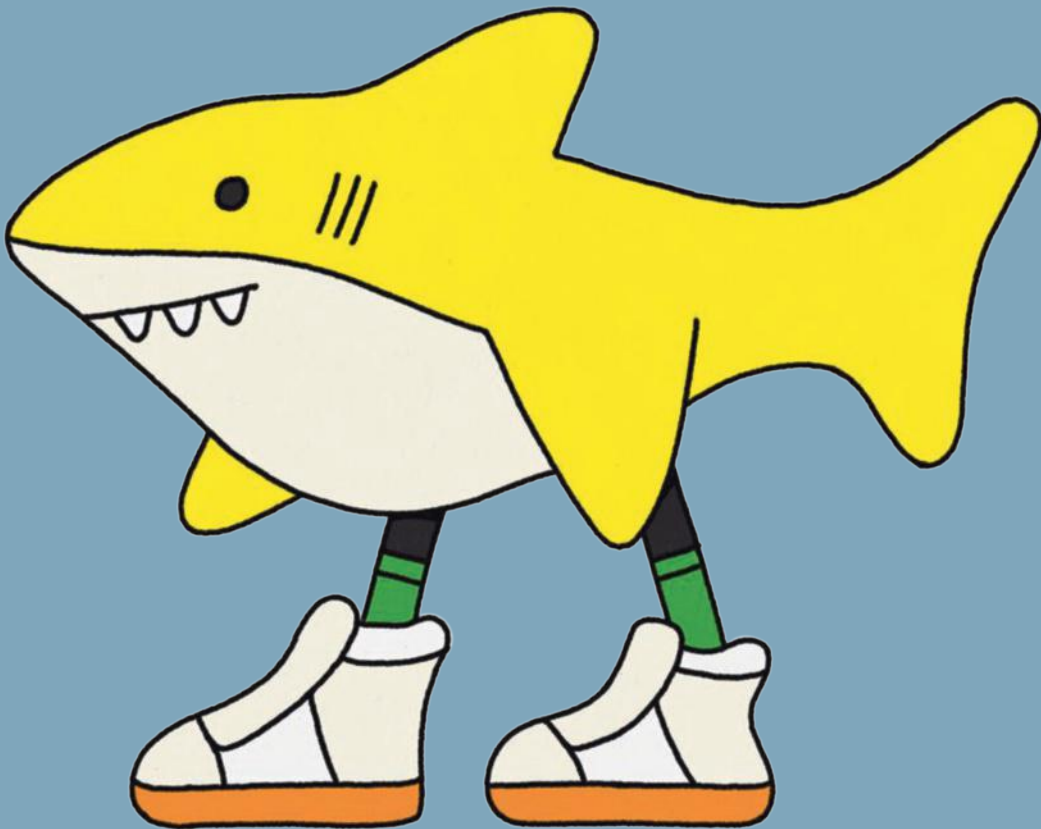
ZATERDAG 13 DECEMBER
ZONDAG 14 DECEMBER 2025
LUX ET LIBERTAS

nrc

Verdiene aan breinrot

Het Roblox-spel *Steal a Brainrot* is een hit onder scholieren. Alles draait er om geld

WEEKEND P5-8

„Dit gaat schuren. Daarvoor is een mate van eensgezindheid nodig die we de afgelopen tien jaar niet hebben gezien.”

PAGINA E10-11

| IN HET NIEUWS

PAGINA 9

Aruba, Bonaire en Curaçao

Nu Trump de druk op Venezuela opvoert, vrezen de Benedenwindse Eilanden deel te worden van een geopolitieke strijd

| IN HET NIEUWS PAGINA 20-21

Chirurg in Gaza

Geertje Govaert werkte in Rafah en hield een dagboek bij

| WEEKEND PAGINA 10-12

Morele ambitie

Rutger Bregman was klaar met zijn eigen 'weeïge verhaal'

Advertenties

PUBLIC²⁵ SPIRIT

Voor Regionale Omroep Rijnmond zoeken wij

Drie Leden Raad van Toezicht

www.publicspirit.nl

Anja Meulenbelt

niet van gisteren

memoires, maar dan anders

Uitgeverij De Bezige Bij feliciteert Anja Meulenbelt met de P.C. Hooft-prijs 2026

legalpeople

EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

pag. 6, 11

Senior Legal Counsel
Compliance Officer – Privacy, Data & AI

legalpeople.nl

JAARGANG 56 no. 64 **PRIJS €5,50**
BELGIË € 6,50

Bezorginformatie nrc.nl/service

COLUMN
FLOOR RUSMAN

De politieke marshmallowtest

Hij stond er sullig bij, met het bakkersschort voor en de schep met vers gebakken brood in zijn hand. Friedrich Merz, de Duitse bondskanselier, was op werkbezoek bij handwerkslieden in Hamburg; de foto zag ik in *de Volkskrant*. Het is altijd zielig als politici zich moeten verkleden, maar dit keer speelde nog iets mee bij mijn medelijden: de onmogelijke taak van de CDU-leider om de kiezersgunst te behouden. Merz won een half jaar geleden de verkiezingen met grote beloften: dichte grenzen, grote hervormingen voor economische groei, en dat alles in een vlekkeloos functionerende coalitie.

Nou, succes ermee, dacht ik. Ik zou nog liever een pakket sorteerder in kersttijd zijn dan een bondskanselier die dit soort plannen moet waarmaken terwijl radicaal-rechts staat te trappelen om het over te nemen.

Sowieso denk ik tegenwoordig bij elke verkiezingswinnaar die gaat regeren: dat wordt een teleurstelling. Niet zozeer omdat niemand iets klaarspeelt, maar meer omdat de resultaten nooit in de buurt komen van de verwachtingen. In 2024, een jaar met veel belangrijke verkiezingen, verloren regerende partijen overall. Je zag toen talloze artikelen over de vraag: hoe kan het dat *incumbents*, de zittende machthebbers, overal worden afgestraft?

Kijkend naar Merz in zijn bakkersschort zag ik ineens de drietrapsraket die hen laat verliezen: de voorgangers, de beloften, en de beeldvorming. Eerst die voorgangers. In veel landen bestaan er grote en moeilijke oplosbare politiek-bestuurlijke problemen, deels veroorzaakt door jarenlang vooruitschuiven. Friedrich Merz erfde bijvoorbeeld een verouderde infrastructuur, die hij nu wil oplappen met 500 miljard aan geleende euro's.

In Nederland hebben we het stikstofprobleem, dat zich in de jaren tachtig aankondigde en sindsdien is omzeild. Ook het huidige kabinet doet niets om de boeren uit hun lijden te verlossen. Minister Wiersma traineert het beleid precies lang genoeg om te kunnen wegrennen vóór alles in haar gezicht ontploft; haar opvolger mag het oplossen. Hetzelfde gold voor minister Faber, die niets deed aan de problemen in de asielketen, en lokale bestuurders dupeerde door de spreidingswet op losse schroeven te zetten.

Dan de tweede trap: de beloften van de verkiezingswinnaar. Populistische partijen beloven veel, wat de concurrentie verleidt om hetzelfde te doen. Zo ontstaat een ongezonde belofteweddloop, waarbij ook partijen met normaal gesproken iets meer realiteitszin een totale omwenteling in het vooruitzicht stellen. Friedrich Merz beweerde dat er „op dag één” al geen asielzoeker meer zou binnenkomen. In Nederland beloofden politici 'nieuw leiderschap' (D66, 2021), een 'nieuwe bestuurscultuur' (NSC en JA21, 2023), een 'nieuw sociaal contract'

(NSC, 2023), het 'strengste asielbeleid ooit' (PVV, 2024) en 'een fatsoenlijk land' (CDA, 2025). Partijen komen niet zomaar met plannen voor nieuw beleid, nee, ze beloven een breuk met het heden.

Tel de erfenis van het verleden en de beloften voor een radicaal andere toekomst bij elkaar op en de teleurstelling staat in de sterren geschreven. En dan is er nog de beeldvorming. Hoewel het oplossen van slepende problemen in het belang is van de kiezer, is dat niet altijd waar hij politici op afreken. Marike Stellinga verwees onlangs in haar rubriek *Zo simpel is het niet* naar onderzoek van Harvard-econoom Stefanie Stantcheva, die laat zien dat kiezers niet altijd de kennis hebben om beleid te beoordelen. Ze denken bijvoorbeeld ten onrechte dat hogere rente leidt tot hogere inflatie. In Stellinga's woorden: „De les die we hieruit moeten trekken, is dat goed beleid niet voldoende is. Want het is allerminst zeker dat het ook als goed beleid wordt herkend door grote groepen mensen.”

*Ik zou nog liever
pakketjes sorteren
in kersttijd, dan nu
politicus zijn*

Complex beleid moet de mensen dus bereiken, maar in de aandachtseconomie concurreert het met mediagenieke incidenten. Vraag je mensen op straat naar hun kennis van recente migratieplannen, dan beginnen ze vermoedelijk eerder over Wilders' azc-tour dan over het EU-besluit, deze week, om het afwijzen en uitzetten van asielzoekers te vergemakkelijken. De vraag is wat politici doen met deze kennis: willen ze het probleem oplossen of de beeldvormingsslag winnen? Het dieper liggende wantrouwen bestrijd je met het eerste, maar snelle winst boek je met het tweede. Het is een soort marshmallowtest voor politici.

Wie de kiezersgunst wil behouden, moet dus structurele problemen aanpakken, de eigen beloftes nakomen en ook nog mediageniek te werk gaan. Voor verkiezingswinnaars D66 en CDA betekent dat: het puin ruimen van Faber en Wiersma, het fatsoen in de politiek herstellen - in hun gezamenlijke document beloven ze „een politiek die weer normaal doet, samenwerkt en resultaten boekt” - en ondertussen de aandachts oorlog winnen van partijen die gek zijn op incidenten. Dit alles met een radicaal-rechtse oppositie van bijna een derde van de zetels. Opnieuw: ik zou liever pakketjes sorteren in kersttijd dan me wagen aan deze dankbare en mischien wel onhaalbare taak. Des te dapperder is het dat Jetten en Bontenbal het willen proberen.

Floor Rusman (f.rusman@nrc.nl) is redacteur van NRC.

OORLOG IN OEKRAÏNE

Voor Trumps zakenvrienden is vrede net een vastgoeddeal

Tijdens de vredesonderhandelingen gebruiken Trumps zakenvrienden de diplomatieke kanalen om te onderhandelen over deals met Rusland.

Simone Peek en Emilie van Outeren
AMSTERDAM/WASHINGTON

Vrede in Oekraïne? De Amerikanen en Russen zijn er wel uit. Tenminste, zo stelt minister van Buitenlandse Zaken Sergej Lavrov de internationale verhoudingen voor. „Tussen de VS en Rusland bestaan geen misvattingen meer over Oekraïne”, zei hij deze week tegen journalisten. Er is „wederzijds begrip” bereikt. De belangen van de autocraat Vladimir Poetin en president Donald Trump lopen synchroon.

24/7 wordt er aan een bestand voor Oekraïne gesleuteld. Eerst kaarten de Russen een voorstel af met de Amerikanen, die het aan Oekraïne voorleggen. Dan doet Oekraïne in samenspraak met Europese bondgenoten een tegenbod, waarna er weer met de Russen wordt overlegd. Afgelopen week vloog Zelensky door Europa voor afspraken tot en met de paus aan toe. Woensdag leverde Oekraïne het laatste concept in bij Washington. „Het is als een ingewikkelde vastgoeddeal maal duizend”, zei Trump donderdag tegen journalisten.

Via dezelfde diplomatieke wegen onderhandelen de mensen rond Trump ondertussen over zakendeals met Rusland. Over de herintrede van Rusland op de wereldmarkt, wanneer sancties worden afgeschaft. Over voorrang van Amerikaanse bedrijven op Europese. Over 'vrede' als transactie, als verdienmodel.

Marco Rubio, die zowel de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken als Nationale Veiligheidsadviseur is, speelt slechts een bijrol in de gesprekken. Trumps voornaamste onderhandelars zijn zakenlui - golfmaatje Steve Witkoff en schoonzoon Jared Kushner, beide rijk geworden in vastgoed en internationale investeerders in van alles.

Achter hen staat een klein legertje zakenvrienden klaar, bracht *The Wall Street Journal* recent aan het licht, om met voorsprong de Russische markt te bestormen en van de wederopbouw van Oekraïne te profiteren.

'Onbezoldigde idealisten'

Mensen die eerst geweerd werden, worden nu met egards onthaald. De Russische hoofdonderhandelaar Kirill Dmitriëv staat sinds 2022 op de Amerikaanse sanctielijst als een van de kopstukken van de „bredere Russische kleptocratie”. Maar hij kreeg een vrijwaring om naar Miami te komen voor gesprekken met team-Trump. En ook 'de man achter de kleine club beter van wordt - en waar niet de hele

jenko), 'Poetins bankier' (Joeri Kovaltsjoek) en een bouw miljardair (Arkadi Rotenberg) zouden ondertussen afgevaardigden naar de VS hebben gestuurd om zakenkansen af te tasten.

Het Witte Huis schildert Witkoff en Kushner af als onbezoldigde idealisten. Het zijn „informele, onbetaalde adviseurs die hun eigen reiskosten betalen”, aldus een woordvoerder. Na het staakt-het-vuren in Gaza moeten zij nu de vrede in Europa bewerkstelligen. Volgens Kushner, zo zei hij in een televisie-interview na het akkoord in het Midden-Oosten, handelen zij alleen „in het Amerikaanse belang”. Gevraagd naar belangverstrengeling antwoordde hij: „Wat mensen belangenconflicten noemen, noemen Steve en ik ervaring en vertrouwde relaties die we over de hele wereld hebben opgebouwd.”

Volgens Andrea Bernstein, Amerikaanse journalist, onderzoeker, en auteur van het boek *American Oligarchs* (2020), zegt dit citaat veel over het wereldbeeld van het huidige Amerikaanse regime. „Zakenrelaties zijn nuttig voor diplomatie en andersom, maar de grens ertussen is niet duidelijk”, aldus Bernstein aan de telefoon. „Het is evident dat Trump het presidentschap ziet als een zakelijke kans en het oplossen van internationale conflicten als gelegenheid voor Amerikaanse bedrijven om zich te verrijken. Dat is totaal anders dan hoe eerdere presidenten en ministers hun taak opvatten.”

Bilaterale handel

Trump opereert daarin niet alleen anders dan alle eerdere presidenten, maar zelfs dan tijdens zijn eigen eerdere presidentschap. „Toen heeft hij enige afstand van zijn bedrijf genomen en gingen zijn kinderen geen nieuwe internationale projecten aan.” De geplande Trump-toren in Moskou kwam er niet. „Nu zie je dat Kushner en de Trump-zonen overall ter wereld deals sluiten. Ook de president verdient openlijk aan zaken in het buitenland, zullen niet snel terugkomen: de belangrijkste bezittingen zijn overgedragen aan Russische eigenaren. De meesten met nauwe banden met het Kremlin - niemand wil die zaken weer van de hand doen.”

Langetermijnplannen voor economische samenwerking passen ook niet zo bij Witkoff, stelt Inozemtsev. „Kijk naar zijn ervaring als investeerder, dat gaat niet om langdurige samenwerkingen of banden. Je maakt een deal, je haalt er winst uit, en je rent weer weg. Rusland is heel ge-

Ondanks de vredesbesprekingen gaat de oorlog in Oekraïne door: eind november sloeg een Russische drone in op een woongebouw in Kyiv. Ontvluchte bewoners kijken toe. FOTO EFREM LUKATSKY/AP

Amerikaanse economie baat bij heeft. „Er is nooit een sterke Russisch-Amerikaanse samenwerking geweest”, zegt de Kremlin-kritische Russische econoom Vladislav Inozemtsev telefonisch vanuit Washington.

Hoogtepunten in de bilaterale handel waren in de jaren voor de Russische invasie van de Krim in 2014, en het jaar 2021, vlak voor de invasie van de rest van Oekraïne. Dat weerhield Moskou er niet van om internationale verdragen te schenden en militair grenzen over te gaan.

Maar ook destijds was met de jaarlijkse handel slechts 30 miljard dollar gemoed. Minder dan één tiende van de waarde van de betrekkingen met

schikt voor dat soort deals.”

De belangrijkste handel tussen de VS en Rusland was altijd rond energie, grondstoffen en chemicaliën. Maar de import uit Rusland viel door sancties meer dan 80 procent terug. Belangrijk voor eventuele 'herintreding' van Russische energie, is North Stream 2 - de zeer controversiële gaspijplijn van Rusland naar Duitsland, die in 2022 werd stilgelegd en vervolgens door Oekraïense duikers werd opgeblazen. Volgens de WSJ is een grote Trump-donateur in gesprek over het Russische bezit in North Stream - dat in Zwitserland geregistreerd staat.

Ook Inozemtsev acht het aannemelijk dat hierover gesproken wordt. „Rusland kan de 51 procent aandelen die het heeft in North Stream aan de Amerikanen verkopen. Als zij de pijpleiding repareren kunnen ze gas in Rusland kopen en exporteren naar Duitsland, als ware het Amerikaanse productie”, zegt hij. Onder meer EU-sancties staan nu nog in de weg, maar daar zal Trump druk op kunnen zetten. „Met zo'n deal zouden de Trump-metgezellen zo'n 6, 7, 8 miljard per jaar kunnen verdienen.”

Privileges uitonderhandelen

Voor Rusland is het ideaal dat de Trump-regering zakendoen preferent boven traditionele bondgenootschappen. De VS waren onder president Joe Biden de belangrijkste steunpilaar in Oekraïnes verdediging tegen de invasie. Maar alle financiële hulp is sinds Trumps aantreden opgedroogd. Washington gebruikt de vloed die het nu nog heeft om Oekraïne tot overgave te dwingen.

Dat Poetin als onderhandelaar directeur Kirill Dmitriëv van het Russische nationaal investeringsfonds inzet, is meer strategie dan een blijk van de Russische interesse in zakendoen, stelt Margarita Zavadskaja, expert in de Russische politiek van het Finse Instituut voor Internationale Betrek-

kingen. „Het Kremlin zocht naar een opening. Het tastte zwaktes binnen het Amerikaanse bestel af - en ze vonden de juiste persoon”, zegt ze telefonisch.

Ze noemt Dmitriëv „een sleutel” die de deur naar de Amerikanen opent. „Het Kremlin heeft Kirill Dmitriëv geïnstrumentaliseerd.” Hij studeerde aan Harvard, spreekt vloeiend Engels en kent de Amerikaanse levenswijze en communicatie. Hij was toen Trump in 2016 voor het eerst werd gekozen ook al Poetins vooruitgeschoven man om contacten in diens kring aan te boren, zo is gebleken uit het Mueller-onderzoek naar Russische inmenging in die Amerikaanse verkiezingen. Al leverde dat toen weinig op. „Het gaat het Kremlin niet om vrede”, zegt Zavadskaja. „Moskou gebruikt dit format om privileges uit te onderhandelen. Het is een hybride instrument, een voortzetting van de oorlog via para-diplomatieke kanalen.”

Niet dat Rusland geen economische impuls zou kunnen gebruiken: zo'n 40 procent van de staatsuitgaven gaat naar defensie - en dat is nog zonder de posten die vanwege de veiligheid verborgen zijn. Maar voor duurzame internationale investeringen blijven de risico's ook hoog als de sancties worden opgeheven. Rusland blijft een kleptocratie zonder rechtstaat, met verregaande inmenging van het Kremlin.

Er lijkt nog wel iets waar het Witte Huis en het Kremlin het niet over eens zijn. Trump houdt van korte deadlines en gaf Zelensky deze week tot kerstmis om akkoord te gaan met een vredesdeal. Maar de Russische buitenlandminister Sergej Lavrov zinspeelt erop dat het sowieso langer zal duren. Op een bijeenkomst met ambassadeurs zei hij donderdag: „Sommigen zeggen dat het in het voorjaar voorbij zal zijn, anderen zeggen in 2026 - wij steken geen energie in speculaties.”

KAMA

VREDE als BUSINESSMODEL

Advertentie

REMARKABLE RELATIONS

HIGH END GAY AND LESBIAN MATCHMAKING

Ref. 140

Inspirerende humorvolle psycholoog (69) met onafhankelijke filosofische geest zoekt gelijkgestemde uitdagende mannelijke metgezel, evenwichtig en ruimdenkend.

Nog deeltijds actief in eigen succesvolle opleidingspraktijk. Brede belangstelling, geïnspireerd door oosterse filosofie. Emotioneel onafhankelijk, geen hokjesgeest, sterk empathisch en belangstellend, ook eigenzinnig. Onderniemend in vrije tijd: naturalisme, talen, reizen, koken. Voorkeur LAT relatie. Veeleijdige persoonlijkheid.

Midden/Oost NL.

Neem discreet en kosteloos contact op of tip iemand via +32 497 48 56 90 of cornelis@remarkablerelations.com www.remarkablerelations.com

OORLOG IN OEKRAÏNE

Militaire doorbraak voor Oekraïne

Oekraïense eenheden zouden het grootste deel van de stad Koepjansk en enkele dorpen eromheen weer in handen hebben.

Rob Schoof
AMSTERDAM

Oekraïense eenheden zeggen de afgelopen dagen tijdens een tegenoffensief in en rond het belegerde stadje Koepjansk, in de noordoostelijke regio Charkiv, een flink stuk terrein te hebben heroverd op de Russische bezettingsmacht. Als de Oekraïense claims over een doorbraak kloppen, betekent dat een eerste militair succes in lange tijd langs dit deel van de oostelijke frontlijn.

Om de berichten te bevestigen bezocht president Volodymyr Zelensky vrijdag zelf Koepjansk. „De Russen blijven maar praten over Koepjansk, maar de realiteit spreek voor zichzelf”, zei Zelensky via Facebook, staand voor een kapotgeschoten zuil met de plaatsnaam. „Ik heb de troepen bezocht en hen gefeliciteerd.”

Koepjansk, hemelsbreed honderd kilometer ten zuidoosten van de stad Charkiv, ligt al jaren aan de frontlijn, maar de afgelopen maanden waren de Russen steeds verder doorgedrongen in het gebied, tot in het hart van het grotendeels verwoeste stadje. Koepjansk, dat voor de invasie van 2022 26.000 inwoners telde, geldt als een bastion in het noordelijke deel van de Oekraïense verdedigingslijnen in de Donbas. Volgens Kyiv wonen er nog zo'n vijfhonderd mensen.

Als gevolg van de Oekraïense tegenaanvallen zijn volgens de commandant van het Tweede Chartja Korps van de Nationale Garde, Ihor Obolensky, zo'n tweehonderd Russische militairen omsingeld in het centrum van Koepjansk. „Vandaag kunnen we zeggen dat de Russen in de

Oekraïense militairen nemen Russische troepen onder vuur langs het oostelijke front. FOTO ANP / SIPA PRESS FRANCE

stad volledig zijn afgesneden”, zei Obolensky vrijdag tegen de nieuws-site Oekraïnska Pravda.

Duizend Russen gedood

De meest recente kaart van de Oekraïense oorlogsanalisten van Deep State geeft aan dat de Oekraïense strijdkrachten de noordwestelijke buitenwijken van Koepjansk en enkele dorpen eromheen hebben heroverd op de Russen. Tussen eind september en deze week zijn tijdens het Oekraïense tegenoffensief volgens Obolensky 1.027 Russische militairen gedood rond Koepjansk, en 291 gewond geraakt.

De slag om de stad is volgens Obolensky nog niet voorbij. „Ze gooien nu alle reserves in de strijd die ze hebben, en ze proberen door onze verdedigingslijnen heen te breken. Maar we

kunnen ze allemaal zien, en we doden ze. We zien overigens veel buitenlanders, vooral uit Syrië en uit Afrikaanse landen.”

In dit gebied waren groepen Russische infanteristen de afgelopen maanden zeker zes kilometer opgerukt richting Koepjansk, vanaf de strategisch belangrijke Oskil-rivier. Daarbij maakten de Russen volgens Kyiv gebruik van een grote gaspijpleiding, waardoor zij vaak ongezien de stad wisten binnen te dringen. Alle uitgangen van die pijpleiding zijn inmiddels afgesloten, aldus de Oekraïense commandant.

Kremlin claimt successen

Een eventuele Oekraïense herovering van Koepjansk zou opvallend zijn, omdat Moskou nog maar drie weken geleden claimde dat de Russen volledige controle hadden over de stad. In de afgelopen jaren is vaker gebleken dat het Kremlin in tijden van intensieve onderhandelingen militaire successen claimt. Volgens analisten probeert Vladimir Poetin daarmee het beeld te creëren dat een Russische overwinning op het slagveld uiteindelijk onafwendbaar is.

Rusland meldde onlangs ook al - naar later bleek ten onrechte - de val van het stadje Vovtsjansk in de regio Charkiv én van het zwaar belegerde Pokrovsk, 165 kilometer ten zuiden van Koepjansk. De ‘successen’ op het slagveld die de Russen nu melden zouden te maken hebben met het diplomatieke offensief van de Amerikaanse president Donald Trump, die de oorlog tussen Rusland en Oekraïne hoopt te kunnen beëindigen.

President Volodymyr Zelensky waarschuwde begin deze maand al voor Russische propaganda over militaire successen tijdens de onderhandelingen tussen vertegenwoordigers van de Russische en Amerikaanse regeringen. Zelensky zei ook toen al dat „bijna alle Russen” uit Koepjansk waren verdreven.

Advertentie

Reis met Wim Pijbes naar Qatar, Dubai en Abu Dhabi. Ontdek spectaculaire architectuur, kunstcollecties én bezoek Art Dubai

Samen met kunsthistoricus en oud-directeur van het Rijksmuseum, Wim Pijbes, ontdekt u weergaloze kunstcollecties, musea en magnifieke architectuur in Qatar, Dubai, en Abu Dhabi. En natuurlijk bezoek aan Art Dubai, één van de meest toonaangevende kunstbeurzen ter wereld en dé plek om kunst van gevestigde en opkomende kunstenaars te leren kennen.

Reisdatum 14 t/m 20 april 2026

Met introducties op locatie en al wandelend maakt Wim Pijbes u wegwijs in deze wereld vol markante tegenstellingen: zo kunt u op vrije momenten kiezen tussen de souks en de vismarkt, skiën en golfen.

www.piedaterreizen.nl • reizen@piedaterreizen.nl • 020 30 800 80

Benieuwd naar onze uiteenlopende reizen met diepgang? Bijvoorbeeld met **Maarten van Rossum** langs hoogte- en diepte-punten van de Europese geschiedenis. Of ontdek **Tanger** door de ogen van **Abdelkader Benali**.

FORMATIE

Bontenbal: coalitie met JA21 ‘meest realistische’ scenario

Famke Seine

AMSTERDAM

Een coalitie met D66, CDA, VVD en JA21 is momenteel het „meest realistische scenario” voor CDA-leider Henri Bontenbal. Dat zei hij vrijdagmiddag na besprekingen met D66, VVD en de nieuwe informateur Rianne Letschert. De uitspraak van Bontenbal komt op een beslissend moment in de formatie. Dit weekend formeren de partijen niet in het Tweede Kamergebouw, maar op landgoed De Zwaluwenberg, in Hilversum.

D66-leider Rob Jetten zei vrijdagmiddag dat de nieuwe fase van de formatie een „rete-ambitieuzer” planning heeft. De nieuwe informateur krijgt tot eind januari de tijd. D66 en CDA willen dan ook een „compleet akkoord” kunnen presenteren, zoals Jetten vrijdagmiddag aangaf.

De druk op Jetten om te forme-

CDA-fractievoorzitter **Bontenbal**. FOTO JEROEN JUMELET/ANP

ren met JA21 wordt met Bontenbals uitspraak vergroot. Vrijdagochtend was ook de presentatie van het langverwachte rapport van de voormalige ASML-topman Peter Wennink over het Nederlandse dienstvermogen. Tijdens de presen-

tatie benadrukte Wennink dat zijn plannen alleen uitvoerbaar zijn met de steun van een meerderheidskabinet. Met JA21 erbij missen de partijen met 75 zetels nog één zetel om een meerderheid te kunnen vormen in de Tweede Kamer. Ook in de Eerste Kamer wordt die meerderheid (bij lange na) niet gehaald.

Een coalitie met GroenLinks-PvdA lijkt in ieder geval steeds verder uit zicht te raken. Bontenbal zei vrijdagmiddag dat hij „de VVD vrij duidelijk heeft horen zeggen dat ze sommige partijen niet aan tafel willen hebben”, daar valt GroenLinks-PvdA onder. Daarom is JA21 op dit moment het „meest realistisch”. „Maar we gaan het zien. Ook dat is nog open”, aldus Bontenbal.

Informateur Rianne Letschert heeft vrijdagmiddag zowel met GroenLinks-PvdA-leider Jesse Klaver als met JA21-leider Joost Eerdmans een kennismakingsgesprek gevoerd.

Advertentie

SCHAAP CITROEN

Jewellery, diamonds and watches since 1888

Cartier Espace - Kruiskade 67 Rotterdam | 010 310 6060 | schaapecitroen.nl
Amsterdam | Den Haag | Eindhoven | Groningen | Haarlem | Maastricht | Utrecht

Cartier

LANDBOUWBELEID

Ruzie over mestplannen verdeelt kabinet

Nieuwe mestplannen van demissionair minister Wiersma (BBB) zaaien verdeeldheid binnen het kabinet én coalitiepartij BBB.

Erik van der Walle
AMSTERDAM

Demissionair minister Femke Wiersma (Landbouw, BBB) is hard geclashst met partijgenoot minister Robert Tieman (Infrastructuur en Waterstaat, BBB) en staatssecretaris Thierry Aartsen (VVD). Door hun ruzie over mestbeleid en waterkwaliteit mist Nederland een deadline van de Europese Unie voor natuurverbetering. Het conflict draait om een voorstel van Wiersma om de mestregels voor boeren te verruimen, wat de toch al slechte waterkwaliteit in Nederland verder zou aantasten, volgens Tieman. Volgens de NOS, die donderdag over de aanvaring berichtte, heeft demissionair premier Schoof meermalen tevergeefs geprobeerd te bemiddelen.

Door de onenigheid binnen het kabinet lukt het Nederland niet vóór 1 januari het vierjaarlijkse actieprogramma Nitraat vast te stellen. Te veel nitraat - afkomstig uit mest - in het oppervlaktewater, tast uiteindelijk de kwaliteit van het drinkwater aan.

Als het conflict binnen het kabinet aanhoudt, kan Brussel zelfs overgaan tot een zogenaemde inbreukproce-

Nadat Farmers Defence Force donderdag een dreigende brief door de deurwaarder bij Brabantse Statenleden hadden laten bezorgen, stonden vrijdag ongeveer **250 boerenactievoerders** in Den Bosch voor de deur bij een Statenvergadering over nieuw stikstofbeleid. FOTO ROB ENGELAAR/ANP

sure. Hierbij zou de Europese Commissie naleving van het Europese recht afdwingen; mogelijk wordt Nederland dan beboet.

Volgens de nieuwe regels die Wiersma beoogt, zouden boeren

mest dichter bij het oppervlaktewater mogen uitrijden. Vanwege de slechte waterkwaliteit in Nederland is het nu nog verplicht ruimere ‘bufferstroken’ te gebruiken op veel plaatsen langs beken en sloten. Het betreffen nu

stroken tot maximaal vijf meter breed. Behalve mest mogen daar ook geen bestrijdingsmiddelen worden gebruikt. In de plannen van Wiersma zou die buffer in de gebieden waar de waterkwaliteit aan de Europese normen voldoet, versmald mogen worden tot minimaal een halve meter.

Deadline wordt niet gehaald

In de visie van het ministerie van Landbouw gaat het om „een evenredige keuze tussen waterkwaliteit en uitlegbaar beleid voor boeren”, zo stelt de woordvoerder. Het actieprogramma Nitraat maakt deel uit van de Europese Kaderrichtlijn Water uit 2000, die voor een betere kwaliteit van het oppervlaktewater moet zorgen. Een deel van de nieuwe regels zou al per 1 januari in moeten gaan, maar dat wordt nu niet gehaald.

Volgens ingewijden speelt het conflict tussen Wiersma en Tieman, een voormalig bestuurder van het waterschap Delfland, al sinds half novem-

grond, omdat Wiersma naar verluidt niet instemt met een gesprek waarbij ook ambtenaren aanwezig zijn.

Uiteindelijk heeft Tieman na druk van diens eigen BBB het verzet tegen de plannen van Wiersma gestaakt. Tot een besluit binnen het kabinet komt het echter niet, omdat ook staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat Thierry Aartsen (VVD) moet tekenen. Hij is verantwoordelijk voor de luchtkwaliteit en houdt voet bij stuk bij zijn weigering. Daarnaast moeten ook de VVD-ministers akkoord gaan in de ministerraad.

Vrijdagochtend bleek dat beide ministers, toen ze gelijktijdig de ministerraad ingingen, onverminderd van mening verschillen en dat een definitief besluit op zich laat wachten. „Eerst moet er duidelijkheid komen vanuit de deskundigheid”, zei Tieman tegen persbureau ANP. Hij wees op zijn achtergrond als waterschapsbestuurder. Wiersma reageerde kritisch: „We hebben hier al heel lang over gesproken en mijn beeld is anders.”

Harde woorden

De oppositie in de Tweede Kamer gebruikt ongewoon harde woorden voor het gedrag van Wiersma. „De minister tracht zich nog aan de laatste restjes macht vast te klampen”, zegt Laura Bromet (GroenLinks-PvdA) in een reactie. „Ik ben helemaal klaar met haar. Wiersma slaat ook nu weer met deze nieuwe mestregels alle adviezen in de wind.” D66-Kamerlid Anne-Marijke Podt noemt tegenover de NOS Wiersma’s gedrag „echt verbijsterend”, terwijl Ines Kosti van de Partij voor de Dieren in een telefonische reactie van „cowboygedrag” spreekt. „Wiersma wil ondanks alles weer haar zin doordrijven.”

Via een spoedprocedure wil Kosti de benodigde beleidsstukken boven tafel krijgen. Meerdere Kamerleden vragen voor de laatste week van het parlementaire jaar om een spoeddebat. Ook werden mondelinge vragen aan de minister ingediend.

De oppositie diende al drie moties van wantrouwen in tegen het beleid van Wiersma, maar die kregen geen steun van VVD, PVV en CDA.

Macht vraagt om tegenkracht

Scan de QR-code of sluit je aan via ftm.nl

FOLLOW THE MONEY

Advertentie

legalpeople

EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

HDI Global Nederland, gevestigd te Rotterdam is al decennialang een toonaangevende verzekeraar in het grootzakelijke segment. Samen met haar buitenlandse kantoren, dochterondernemingen en netwerkpartners in meer dan 150 landen, biedt HDI een breed aanbod aan verzekeringsoplossingen en programma's. Ter versterking van het juridische team zoeken wij een

Senior Legal Counsel

die Business en Legal samenbrengt

In deze rol werk je intensief samen met de General Counsel en pak je uiteenlopende juridische vraagstukken op. Je beoordeelt en stelt contracten op en voert zelfstandig onderhandelingen. Ook toets je samenwerkingen en nieuwe producten aan wet- en regelgeving en adviseer je over verzekeringsrecht en fraudezaken. Je volgt relevante ontwikkelingen en verzorgt awareness-trainingen voor de business. In deze functie ben je een zichtbare, proactieve en pragmatische sparringpartner voor de organisatie.

Profiel

- 5+ jaar werkervaring als bedrijfsjurist of advocaat, binnen de financiële dienstverlening
- goede kennis van verbintenissenrecht
- ervaring of affiniteit met verzekeringsrecht en financieel toezichtrecht
- beweegt makkelijk tussen het juridische en operationele

Propositie

- een senior rol met impact
- binnen een succesvolle organisatie
- waar ruimte is voor ontwikkeling en opleiding
- met aandacht voor een gezonde worklife balance
- kantoor in hartje Rotterdam

Reactie

Je kunt via de vacature op onze website reageren of contact opnemen met Sophie Morriën via 020-6125522 of smorrien@legalpeople.nl.

Legal People bemiddelt al meer dan 30 jaar ervaren juristen voor vaste en tijdelijke posities. Deze opdracht is aan Legal People verleend op basis van exclusiviteit. Legal People is onderdeel van Governance People.

100%

Slagingspercentage

30+

Jaar ervaring

PACT

Unieke PACT-meting

vacatures

OPPOSITIELEIDER

Riskante vlucht Nobelvredesprijslaureaat Machado via Curaçao liep nog bijna mis

María Corina Machado moest zowel beducht zijn voor de Venezolaanse autoriteiten als voor de luchtaanvallen van Amerika in de Caribische Zee.

Merijn de Waal
AMSTERDAM

Toen María Corina Machado deze week haar schuilplaats in Venezuela verliet om in Oslo haar Nobelvredesprijs op te halen, was ze niet alleen bang om door het Maduro-regime gesnapt te worden. Haar entourage had ook zorgen over de gekozen vluchtroute: vanuit de kustprovincie Falcón per houten vissersbarkje naar het Caribisch-Nederlandse eiland Curaçao. Deze route wordt door dissidenten al jaren gebruikt, maar sinds begin september bestaat daar een heel nieuw gevaar: de Amerikaanse marine blaast in de Caribische Zee vermeende drugsmokkelbootjes op. Nadat Machado, vermoemd met onder meer een pruiik, op land tien controleposten wist te passeren, begon ze dinsdagochtend aan de minstens zo riskante volgende etappe van haar reis. Volgens *The Wall Street Journal*, die met direct betrokkenen sprak, werd de Amerikaanse legerleiding ingelicht dat er een bootje met een Nobelprijslaureaat zou overvaren. „We stemden af dat ze in een bepaald gebied zou vertrekken, opdat ze [de VS] de boot niet zouden opblazen”, aldus de anonieme bron van de zakenkrant.

Snacks en een droge trui
Ook daarna zou de overtocht nog bijna mislopen. Degps van Machado's boot viel op de woelige zee overboord, een reserve-apparaat haperde. Het afgesproken rendez-vous punt werd niet tijdig bereikt en drie uur lang dobberden ze rond. Het met private fondsen ingehuurd ophaalteam, bestaande uit voormalige commando's en inlichtingenofficieren, trof de politica uiteindelijk toch aan.

Nobelprijs voor de Vrede-winnaar María Corina Machado kwam woensdagavond aan in Oslo, waar ze net te laat was om haar prijs in ontvangst te nemen. FOTO STIAN LYSEBERG SOLUM/REUTERS

Machado kreeg snacks, een sportdrankje en een droge trui. Het lastigste gedeelte van *Operation Golden Dynamite* - vernoemd naar de medaille die bij de Vredesprijs hoort en naar de bekendste uitvinding van Alfred Nobel - was daarmee voorbij. Op Curaçao stond een privé-

jet klaar die Machado na een tussenstop in Maine naar Oslo bracht, waar ze woensdagavond laat aankwam. Het is onbekend of, en zo ja op welk moment, de Nederlandse marine en kustwacht van haar reis op de hoogte werden gesteld. De Curaçaose premier Gilmar Pisas toonde zich don-

derdag gefrustreerd dat hij niet geïnformeerd was. De ontsnapping toont aan dat Washington in ieder geval goed op de hoogte was van Machado's vlucht, al willen de Amerikanen dat niet bevestigen. Onduidelijk blijft daarom ook of het overvliegen, dinsdag, van twee

Amerikaanse F18-straaljagers boven de Baai van Venezuela nabij Maracaibo deel uitmaakte van Machado's oversteekplan - als afleidingsmanoeuvre of om haar eventueel luchtsteun te kunnen bieden. Dat Machado nu (tijdelijk) in ballingschap zit, voegt een nieuwe onvoorspelbare dimensie toe aan de oplopende spanningen tussen Venezuela en de VS. Eenmaal veilig aangekomen in Oslo beloofde ze namelijk „terug te keren naar Venezuela, zodra de veiligheidssituatie dat toelaat, met of zonder Maduro aan de macht”. Dit voornemen zou hoogstwaarschijnlijk leiden tot een nieuw escalatiemoment tussen Washington en Caracas. Venezuela beschouwt haar als voortvluchtig, maar de Amerikaanse

Hoeveel rugdekking Trump Machado zou geven als ze terugkeert, moet blijken

president Trump waarschuwde woensdag dat hij „er niet blij van zou worden” als Machado „gearresteerd mocht worden”. In 2019 probeerde Juan Guaidó, een eerdere Venezolaanse oppositieleider, tijdens de eerste regering-Trump terug te keren naar Venezuela. Hij organiseerde destijds een Amerikaans hulpkonvooi - begeleid door een Live Aid-concert - dat vanuit de Colombiaanse grensstad Cúcuta de humanitaire nood in Venezuela moest gaan lenigen. Caracas schilderde dit af als een verkapte buitenlandse invasie en weigerde Guaidó en zijn vrachtwagens de toegang. Die mislukte operatie luidde destijds voor Guaidó het begin van zijn politieke einde in, ook omdat hij weinig sneuvelbereidheid toonde bij zijn poging de grensbrug over te steken. Of Machado bij haar beloofde reëntree een soortgelijke stunt wil uithalen, hoe Maduro daar ditmaal op zou reageren en hoeveel rugdekking Trump haar daarbij zou geven, moet blijken.

GEOPOLITIEK

Op welke scenario's moeten de ABC-eilanden zich voorbereiden?

Nu Trump de druk op Venezuela opvoert, vreest het Caribische deel van het koninkrijk meegezogen te worden in deze strijd.

Floor Boon
AMSTERDAM

Aan de Nederlandse grens dreigt oorlog. Niet Rusland is de agressor, maar de VS. Tussen de eilanden van Grenada en Trinidad en Tobago namen de VS deze week een tanker met Venezolaanse olie in beslag. Op Aruba, Curaçao en Bonaire, slechts tientallen kilometers van de Venezolaanse kust, houdt men de adem in. Bestuurskundige en politicoloog Miguel Goede, Curaçaoseenaar die op het eiland woont, ziet in de recente gebeurtenissen een duidelijke verschuiving. „Wat eerst ver weg voelde, komt nu letterlijk onze kustwateren binnen. Mensen vragen zich af of toeristen wegblijven, of er vluchtelingenstromen op gang komen, of dat we partij zijn geworden zonder dat we het doorhebben.” Het voelt „alsof we terug zijn in de Koude Oorlog”, zegt Wouter Veenendaal, bijzonder hoogleraar Koninkrijksrelaties aan de Universiteit Leiden. „De VS, ooit een voorspelbare bondgenoot, worden op de eilanden nu ervaren als een grootmacht met onvoorspelbare bedoelingen.”

De onderschepping van de tanker volgt na een lange aanloop, waarin de VS vermeende drugsboten tot ontploffing brachten, met zeker 87 doden tot gevolg. Ook is sprake van zichtbare troepenopbouw in de Caribische Zee, met oorlogs- en ondersteuningsschepen, waaronder het grootste vliegdekschip ter wereld. Deskundigen vragen zich af of dit een kantelpunt is. Ook omdat op de eilanden het gevoel leeft dat niemand weet wat Washington van plan is - Den Haag evenmin. Volgens Liam Klein, onderzoeker aan Clingendael, is het onwaarschijnlijk dat de Amerikanen zich spoedig terugtrekken. „We zien in Latijns-Amerika, net als elders, een vorm van hybridisering, waarbij operaties net onder de drempel van gewapend conflict blijven”, zegt hij. „Washington ondersteunt al langer tegenstanders van het Venezolaanse regime en kritische journalisten, en probeert zo de machthebbers onder druk te zetten.” Op de achtergrond speelt mee dat Venezuela onderdeel is van een netwerk van Amerikaanse rivalen. China koopt olie, Rusland levert militaire steun en Iran helpt sancties omzeilen. Het maakt dat vele ogen nu op het Caribisch gebied zijn gericht.

Volgens Klein is de Amerikaanse inzet gericht op het vervangen van het Venezolaanse regime van president Nicolás Maduro, in combinatie met toegang tot de grootste oliereserves ter wereld. „We weten dat de CIA groen licht heeft gekregen voor operaties in Venezuela. Dat is nieuw”, zegt hij. „Dit soort regime change-activiteiten kenden we vooral uit de Koude Oorlog.” Klein wijst erop dat binnenlandse politiek in de VS een cruciale rol speelt bij de opstelling tegen Venezu-

In de Caribische zee is sprake van troepenopbouw met **oorlogs- en ondersteuningsschepen**, waaronder het grootste vliegdekschip ter wereld: de USS Gerald R. Ford. FOTO REUTERS

ela. „Trump waarschuwt al langer voor wat hij Venezolaanse criminelen en drugsdealers noemt. Hij framet dat als een vijandige invasie in de VS, een verhaal dat hem kan helpen harder op te treden en constitutionele regels op te rekken, zoals het uitstellen van verkiezingen in eigen land, als hem dat uitkomt.” Om dat verhaal geloofwaardig te houden, zegt Klein, moet Trump aandacht blijven geven aan dit conflict. Daarom is het volgens hem niet erg waarschijnlijk dat deze dreigingen zomaar voorbij zullen gaan. Voor de eilanden betekent dit dat ze midden in een spanningsgebied liggen zonder veel invloed op buiten-

het lastig. Toerisme, de belangrijkste inkomstenbron, is extreem gevoelig voor onrust. Op Curaçao leeft 30 procent van de inwoners al onder het bestaansminimum en zouden nieuwe klappen direct voelbaar zijn. Dat de Venezolaanse Nobelprijswinnares María Corina Machado heimelijk via Curaçao Venezuela ontvluchtte, maakt de positie van de eilanden minder neutraal. „Het is moeilijk voorstelbaar dat de Curaçaose en Arubaanse premiers daarover niet zijn geïnformeerd, zoals de Curaçaose premier verklaart”, zegt Goede. „Dat vergroot de kans dat Venezuela ons wél als partij ziet, ook al vinden we zelf van niet. Wij hebben hier een militaire basis waar de Amerikanen gebruik van maken. Dat is ineens een potentieel doelwit dat voor Maduro heel dichtbij is.”

Defensie rekent met grofweg drie scenario's. Het eerste is dat de situatie met een sisser afloopt. In het tweede nemen de incidenten toe. Dan wordt rekening gehouden met verstoring van onder meer het luchtverkeer en de komst van vluchtelingen, al weet niemand hoeveel. Vorige week stuurde Defensie het bevoorradingschip Zr.Ms. Den Helder richting de Caribische Zee, om bijvoorbeeld in te springen mocht het luchtruim dichtgaan. Een derde scenario, dat als minst waarschijnlijk wordt gezien, is dat de eilanden zelf in het vizier komen. Volgens demissionair minister van Defensie Ruben Brekelmans (VVD) is militaire actie richting de eilanden nu onwaarschijnlijk. Op de eilanden groeit het bewust-

zijn: opeens zijn ze onderdeel van een geopolitieke strijd. „Bedreigend”, zegt politicoloog Goede. „Mensen zeggen dat er geen acute dreiging is, maar er vallen al maanden bommen op vermeende drugsboten voor onze

kusten. In de Caribische Zee zijn dagelijks vaarbewegingen van militaire aard. Wij zijn de uiterste grens van het Koninkrijk, maar onze stem in hoe we hiermee omgaan is nog steeds heel klein.”

Advertentie

8-daagse fly-drive authentiek en charme

Klassiek SARDINIË

Italië special v.a. € 795,- p.p. Geldig t/m 20 december 2025

Italië is één groot openluchtmuseum, Sardinië maakt hiervan deel uit. De bezetting door meerdere volken hebben een rijke geschiedenis opgeleverd. De periode van de prehistorie heeft veel nagelaten zoals de Domus de Janas en Nuraghi die in grote aantallen te vinden zijn. De Feniciërs, en later natuurlijk de Romeinen en Saracenen, hebben hun sporen ook achter gelaten. Veel is goed bewaard gebleven. Su Nuraxi di Barumini is Unesco Werelderfgoed. Een must om te bezoeken!

De reis begint in Olbia waar u, na een vlucht vanuit Nederland of België, landt. Na de eerste overnachting nabij de luchthaven rijdt u naar Tuili gelegen in het midden van het eiland. Hier bezoekt u Su Naraxi di Barumini, een voorbeeld van een ingewikkeld torencomplex (Unesco Werelderfgoed). Natuurlijkehebbers komen in dit gebied ook aan hun trekken. U reist door naar het zuiden van het eiland. Mogelijkheid tot bezoek aan de hoofdstad Cagliari. Slenter door de smalle straatjes, bewonder het uitzicht vanaf Bastione Saint Remy en geniet van een aperitivo, met o.a. Pecorino Sardo en Pane Carasau. U vervolgt uw route naar het noordwesten, overnachting in Tresnuraghes. Op de route is een bezoek aan Oristano en Santa Lussurgiu (een openluchtmuseum) de moeite waard. Ook adviseren we u Bosa te bezoeken. Via een overnachting in Mores keert u weer terug in Olbia voor de terugvlucht.

"Wakker worden, cultuur snuiven en culinair genieten in Sardinië"

Inclusief: Vlucht Olbia v.v., Avis autohuur cat. A, 7 overnachtingen incl. ontbijt
Gratis extra's met code **NRC**: upgrade naar cat. C en Avis All Inclusive service.

★Trustpilot

★★★★☆

www.styleintravel.nl/nl/nrcreisvandewEEK

info@styleintravel.nl • tel: 020-428 05 55

style

in travel

LEZERSSPECIAL: reis van de week

Advertentie

Tussenjaar in Amerika? Juist nu!

Fulbright staat voor wederzijds begrip en verbinding, juist wanneer er politiek veel aan de hand is. Via het Campus Scholarship Program ontdek je Amerika met eigen ogen.

Fulbright is een non-profit organisatie en verzorgt het gehele traject, inclusief studiebeurs, voor een goed begeleide academische en culturele ervaring op de campus van een Amerikaanse universiteit.

Doe jij dit jaar eindexamen havo of vwo? Meld je dan aan vóór 15 januari 2026.

www.fulbright.nl/csp

IN EUROPA

Europa is geen avondland

CAROLINE DE GRUYTER

Donald Trump weet precies hoe hij Europeanen het hardst kan raken: door te zeggen dat ze altijd verdeeld zijn, dat hun economieën in verval zijn, dat er niemand meer naar ze luistert en dat ze als beschaving „uitsterven” doordat ‘vreemdelingen’ het continent overnemen. Dat ze, kortom, „civilizational suicide” aan het plegen zijn.

Niemand zal beweren dat alles perfect is in Europa, verre van. Maar dit is echt complete flauwekul. Wat het Witte Huis schrijft in zijn Nationale Veiligheidsstrategie 2025, de meest bizarre ooit, klopt van geen kanten. Volgens het IMF heeft het bruto binnenlands product van de Europese Unie net dat van China ingehaald, waarmee de EU na de VS de tweede economie ter wereld is. Europese groei cijfers zijn niet denderend, maar niks om je voor te schamen. De Europese Centrale Bank stelde in september de groei cijfers van de eurozone naar boven bij, van 0,9 naar 1,2 procent. ECB-president Christine Lagarde zei woensdag dat dit waarschijnlijk later deze maand opnieuw gebeurt. „De eurozone houdt zich beter dan we dachten.” Door Trumps tarieven, de oorlog in Oekraïne en alle geopolitieke turbulentie „dacht iedereen dat de groei sterk zou dalen. Dat is niet het geval”.

En dan nog een. In de top-200 World Competitive Index die de Spaanse econoom Arturo Bris jaarlijks samenstelt voor de IMD Business School in Lausanne, staan 51 Europese bedrijven – waaronder

Siemens, ASML en LVMH – en 45 Amerikaanse. Tien van de twintig meest competitieve landen ter wereld zijn Europees. „Het verhaal van Europees verval heeft weinig met de realiteit te maken”, schrijft hij in zijn boek *SuperEurope*. Europeanen leven langer dan Amerikanen (82 jaar tegenover 77), hebben stabilere instellingen en betere vliegvelden, ziekenhuizen en spoorwegen. Dat

Wat het Witte Huis schrijft is echt complete flauwekul

Europa onder de voet wordt gelopen door niet-Europeaanen is ook absurd. Europa wordt steeds meer een fort, met buitengrenzen die potdicht gaan en een strenger asiel- en immigratiebeleid dan ooit tevoren.

Nu kun je zeggen: dit staat allemaal onder druk. Zeker. De wereld verandert razendsnel, Europa moet mee veranderen. We hebben een oorlog aan de poort die steeds meer onze oorlog is. Deze week zei Sergei Karaganov, vertrouweling van de Russische president, dat Rusland eigenlijk oorlog voert tegen Europa. Een oorlog die al begonnen is. „Europa is onze echte vijand.” Dus wat doen we? Lamenteren dat alles hier zo slecht is? Of het fatalisme achter ons laten en de schouders eronder, door een

paar belangrijke keuzes te maken? Dat laatste, mag je toch hopen.

Wat Europa te doen staat? Eén: Oekraïne overeind houden, dat ons tegen Poetin beschermt en de nieuwe Europese veiligheids-garantie is. Twee: eensgezind een Europese defensie optuigen, om strategische planning- en commandostructuren van de NAVO te kunnen overnemen van Amerika. Defensie is nu puur nationaal. Dat moet Europeser, met een gezamenlijke inlichtingendienst, Europese aanbestedingen, enzovoort. Drie: de interne markt verdiepen en verstevigen. Barrières tussen Europese landen zijn erger dan Trumps tarieven. Er moet veel meer geld naar onderzoek en ontwikkeling, zodat Europese burgers niet alleen beschermd worden tegen de mondiale turbulentie maar tot de winnaars kunnen gaan horen. Iedereen weet hoe dat moet: in het Draghi-rapport staat van a tot z wat er moet gebeuren.

Tenslotte, en dat is het allerbelangrijkste: werken aan wat Benedict Anderson een „imagined community” noemde, een verbeelde gemeenschap. Europeanen delen meer dan een markt of de rationele calculatie dat ze samen meer kunnen dan alleen. Burgers zien de formidabele dreigingen van buiten. Ze zoeken bescherming, veiligheid, een nest. Hoe agressiever Trump, Poetin of Xi worden, hoe meer er een Europese *demos* ontstaat, die drijft op sentiment, verbondenheid en trots. Die niet alleen verschillen benadrukt maar ook diep-historische, culturele verwantschap en lotsverbondenheid koestert. Europa is geen avondland. Laat Trump maar kletsen.

Caroline de Gruyter schrijft wekelijks over politiek en Europa.

Advertentie

Een boek vol rituelen en inzichten voor wie meer rust, geluk en richting zoekt

Winterse (ont)spanning van bestsellerauteur Suzanne Vermeer

Nog spannender dan zijn eerdere rechtbankthrillers!

Psychologische spanning van de Nederlandse thrillerkoningin

De schaduwwereld is hem onbekend – totdat de FBI bij hem aanklopt

Kleine veranderingen, groot resultaat

Het officiële werkboek bij de #1 wereldwijde bestseller

Nu ook een officieel werkboek bij de wereldwijde bestseller

GEEF EEN VERHAAL CADEAU

Meer inspiratie vind je op awbruna.nl/feestdagen

Advertentie

DJOSER

Reizen met oog voor de wereld

Brochure?
Scan de code of bel
071-512 64 00

Djoser Rondreizen
Meer dan 300 pagina's reisinspiratie.

Djoser Family
Ontdek de wereld met je kinderen.

Djoser Wandel & Fiets
Beleef een land op een actieve manier.

HET MOET FLEXIBELER, DUURZAMER EN BETAALBAARDER

Wat ze je niet vertellen over mobiliteit

De wereld van zakelijke mobiliteit is sterk in verandering. Medewerkers hebben uiteenlopende mobiliteitsbehoeften en bedrijven zoeken naar manieren om die duurzamer, flexibeler en betaalbaarder te maken. Het compromis vinden binnen die driehoek is niet eenvoudig.

Zeker met een wispelturige overheid die voortdurend de spelregels verandert.

Joost van der Meij van BMW Financial Services/Alphabet: „Een mobiliteitsprovider als Alphabet kan dan veel voor bedrijven betekenen.”

Met ruim zeventien miljoen mensen, 143.000 km aan openbare wegen en 7.000 kilometer aan spoor is Nederland een klein land met een zeer intensieve infrastructuur. „Ons hoofdkantoor staat in München en we merken dat ze daar met veel interesse naar onze mobiliteitsmarkt kijken”, vertelt Joost van der Meij, directeur operations bij leasemaatschappij Alphabet, opgericht in 1997 als onderdeel van de BMW Group. Door onze hoge bevolkingsdichtheid, complexe mobiliteitsbehoefte en hoge mate van acceptatie van nieuwe ontwikkelingen, is Nederland een interessante proeftuin voor innovatie. We leggen hier gemiddeld veel meer korte afstanden af, met verschillende soorten vervoer. Dat zien we ook bij onze klanten. De tijd dat we klanten alleen van leaseauto's voorzien, ligt ver achter ons. Het is geen holle frase, we bieden daadwerkelijk mobiliteit vanaf een minuut tot vijf jaar: van openbaar vervoer, deelauto's, fietsen tot auto's.”

FLEXIBELE MOBILITEIT IS GEEN 'NICE-TO-HAVE'

De zakelijke mobiliteitsbehoefte van bedrijven beweegt sterk mee met de trends op de arbeidsmarkt. „We zien steeds vaker kortere dienstverbanden, hybride werken is sinds corona steeds meer de norm geworden, en veel bedrijven hebben een flexibele schil voor tijdelijke projecten en seizoenswerk. Maar Van der Meij ziet nog een belangrijke reden waarom het mobiliteitsvraagstuk complexer en meer divers is geworden. Veel jongere medewerkers kiezen voor flexibiliteit: ov, (deel) fiets, soms een auto. „Een mobiliteitsbudget is dan handig. Maar het gaat ook om de manier waarop je die mobiliteit kunt organiseren: met gebruiksvriendelijke apps, om eenvoudig verschillende vervoersmiddelen te combineren. Het ontwikkelen van die digitale tools is inmiddels ook een core business van ons geworden.”

WAR ON TALENT

Het wagenparkbeheer is er dan misschien niet eenvoudiger op geworden voor bedrijven, het biedt juist ook kansen voor werkgevers, voorziet Van der Meij. „We hebben nog steeds te maken met een 'war on talent', waarbij bedrijven met een flexibel mobiliteitsbeleid extra aantrekkelijk kunnen zijn voor nieuwe medewerkers.” Ook de traditionele leaseauto heeft als secundaire arbeidsvoorwaarde nog niet aan glans verloren. „Kijk, als starter met een appartement in het centrum van Amsterdam, kies je eerder voor het ov of een deelfiets. Terwijl later in je leven, met een gezin, een auto toch wel erg prettig kan zijn. Maar ook daar moet je meebewegen met de behoefte aan vrijheid en flexibiliteit, met meer variabele en flexibele contractvormen, en mogelijkheden om eenvoudig looptijden aan te passen.”

HELFT VLOOT IS ELEKTRISCH

Naast flexibiliteit is het actief sturen op duurzaamheid inmiddels de norm voor veel bedrijven. Binnen zakelijk leasen steeg het aandeel volledig elektrische voertuigen bij nieuwe contracten

naar meer dan vijftig procent. Bij Alphabet ligt dat aandeel zelfs op zestig procent, terwijl inmiddels bijna de helft van de totale rijdende vloot elektrisch is. „De technologie is heel snel volwassen geworden”, merkt Van der Meij, „en het aanbod wordt steeds aantrekkelijker en betaalbaarder, met in vrijwel ieder segment goede elektrische modellen.” Toch gaat een duurzaam mobiliteitsbeleid bij veel bedrijven verder dan alleen een duurzamer wagenpark. „Steeds meer van onze klanten verwachten van hun mobiliteitspartner dat ze, net als al hun leveranciers, aan hoge eisen voldoen op het gebied van duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Inmiddels voldoen we aan de strengste duurzaamheidscriteria en hebben we een platinum score, de hoogste erkenning binnen het wereldwijd gerenommeerde EcoVadis duurzaamheidsbeoordelings-systeem. Heel nuttig bij aanbestedingen.”

VAN BELONEN NAAR BESTRAFFEN

Juist op het gebied van duurzaamheid zit er bij veel bedrijven ook frustratie rond de wet- en regelgeving. Om werkgevers ertoe te bewegen dat zij hun medewerkers alleen nog auto's aanbieden die tijdens het gebruik geen directe CO₂-uitstoot veroorzaken, wordt in 2027 de Pseudo Eindhaffing ingevoerd. Een extra belasting op zakelijke benzine-, diesel- en hybride-auto's voor werkgevers. Van der Meij: „Dit is ook weer typisch een maatregel die het bedrijfsleven voor heel hoge kosten stelt, dat kan echt in de papieren lopen.

Het goed functionerende beleid van belonen van goed gedrag, dreigt nu in heel korte tijd om te slaan naar een beleid van bestraffen. Het bedrijfsleven is de motor van onze samenleving. Voor een sterke economie is er behoefte aan stabiel beleid.”

BETAALBAARHEID IS ESSENTIEEL

Naast dit constant veranderende beleid heeft het bedrijfsleven sowieso te maken met sterk oplopende kosten. „Nieuwsprijzen van auto's zijn de laatste jaren flink gestegen en dat zie je terug in de leasebedragen. Kostenbeheersing is voor onze klanten net zo belangrijk als voor ons als leasemaatschappij. Door het hele klantproces goed in beeld te hebben, door te snappen wat onze klanten belangrijk vinden, kunnen we heel klantgericht en kostenefficiënt opereren. Dat vraagt om geautomatiseerde en digitale oplossingen, voor efficiëntie en gemak. Zo kiezen steeds meer bedrijven ervoor om een deel van het wagenpark te outsourcen aan een leasemaatschappij. Medewerkers kunnen alle zaken rond de auto direct via het hr-portal van hun werkgever afwikkelen. Dat draagt bij aan de medewerkerstevredenheid. Aan de ander kant zien we juist ook een sterke behoefte aan persoonlijke service en bereikbaarheid. Om bij een probleem gewoon snel door ons geholpen te worden met een telefoontje, ook daarin voorzien we.”

KLANTEN WILLEN ONTZOEGD WORDEN

Voor het bedrijfsleven verandert er in hoog tempo dus veel op het gebied van mobiliteit.

Van der Meij ziet dat zowel grote als kleinere bedrijven continu zoeken naar een compromis tussen kostenbeheersing, medewerkerstevredenheid en verduurzaming. „Door die groeiende complexiteit zijn steeds meer bedrijven, klein en groot, op zoek naar een strategische mobiliteitspartner die niet alleen financiële risico's overneemt, maar ook met hen meedenkt en ontzorgt.”

ALLES WAT JE MOET WETEN OVER MOBILITEIT

Veel organisaties regelen mobiliteit 'erbij'. Maar ondertussen verandert er (te) veel: stijgende kosten, veranderende behoeften van medewerkers, de roep om verduurzaming. Alphabet kan je alles vertellen over mobiliteit. Al vanaf een minuut tot vijf jaar; van openbaar vervoer, fietsen tot auto's.

Scan de QR-code of ga naar alphabet.com/nld-over-ons

ALPHABET

Deze advertentie is gemaakt voor de adverteerder, die de inhoud heeft goedgekeurd. De inhoud valt buiten de verantwoordelijkheid van de redactie van NRC.

NECROLOGIE **GW3237M** | 'PROBLEEMWOLF' BRAM (2022-2025)

Van aanwinst tot probleem: wolf Bram afgeschoten op Utrechtse Heuvelrug

De wolf die begin december werd afgeschoten op de Utrechtse Heuvelrug, is inderdaad 'probleemwolf' Bram. In zijn korte leven was hij betrokken bij diverse incidenten.

Eva Klute

AMSTERDAM

'Probleemwolf' Bram heeft een kort maar bewogen leven gehad. In het wild worden wolven gemiddeld tien jaar, Bram werd vermoedelijk slechts drie. De wolf was afgelopen jaren betrokken bij verschillende incidenten, en hield de gemeedren in Nederland daarmee flink bezig.

Het recentste incident vond eind juli plaats. Een zesjarige jongen werd aangevallen tijdens het spelen bij een zelfgebouwde hut nabij de Pyramide van Austerlitz, op de Utrechtse Heuvelrug. De wolf beet het kind en probeerde het aan diens oksel het bos in te sleuren. Een van de omstanders sloeg de wolf meermaals met een stok op de kop, waarop het dier de jongen losliet en in het bos verdween. De jongen hield er flinke bijten en schaafwonden aan over. Uit dna-spoedonderzoek bleek dat 'probleemwolf' Bram inderdaad de schuldige was. De gemeente Woudenberg adviseert bewoners en bezoekers sindsdien met klem om het bos te mijden met kinderen.

Eerder liep wolf Bram al een kind omver en beet hij in de benen van een wandelaarster.

In officiële documenten wordt naar hem verwezen met zijn genetische code GW3237m: 'Genetic Wolf', volgnummer en 'male'. Maar bij het grote publiek komt het dier al snel bekend te staan als wolf Bram: het is de naam van de hond waarmee de wolf zijn eerste op beeld vastgelegde confrontatie had. In het filmpje, gemaakt door de bezitter van de hond, roept die, alsmaar paniekeriger: „Bram! Bram!” Sindsdien draagt de wolf die naam.

Staartpunt

Bram is niet de enige bekende wolf in zijn stamboom. Zijn moeder, wolvin GW998f, is in 2018 na honderdvijftig jaar de eerste wilde wolf die zich permanent in Nederland vestigt. Daarvoor reist het dier, afkomstig uit de Babben-Wanninchen-roedel, meer dan zeshonderd kilometer vanaf de Duitse deelstaat Brandenburg om op de Veluwe neer te strijken. In 2019 krijgt ze samen met de eveneens Duitse wolf GW893m een nest. Daarna volgt elk jaar een nieuwe worp.

Een van haar welpen is Bram. Zijn precieze geboortjaar is onduidelijk, maar zijn dna-profiel wordt voor het eerst vastgesteld op 8 maart 2023, op de Utrechtse Heuvelrug. Aangezien wolvenjongen pas vlak na hun puberteit het territorium van hun ouders verlaten, moet Bram volgens onderzoekers destijds ongeveer een jaar oud zijn geweest.

Lange tijd gaan wolvenexperts ervan uit dat Bram een solitair bestaan leidt, maar uit dna-onderzoek blijkt dat hij zich samen met wolvin

Een bord met adviezen voor bezoekers van landgoed Den Treek. FOTO RAMON VAN FLYMEN / ANP

GW4076f vestigt op militair oefenterrein Leusderheide, tussen Austerlitz en Amersfoort. In dat rustige gebied - het is afgezet en er staan borden met 'Levensgevaarlijk!' - krijgen ze vijf welpen. Maar door het uitbreken van de oorlog in Oekraïne oefenen Nederlandse militairen steeds regelmatig in het gebied. Als de welpjes een paar weken oud zijn, waagt het wolvenkoppel daarom de oversteek naar landgoed Den Treek.

Het drukke verkeer rondom het nieuwe territorium eist zijn tol: in oktober 2024 overleeft Bram ternauwernood een zwaar auto-ongeluk bij ecoduct Treeker Wissel. Hij zal de rest van zijn leven kreupel blijven. Zijn jongen komen er nog slechter van af: in zes maanden tijd verliest Bram twee van zijn mannelijke welpen door aanrijdingen. Foto's van de overleden dieren laten zien dat het gezonde, goed doorvoede wolven waren met de typerende zwarte staartpunt van hun vader.

Hooglander

In de provincie Utrecht wordt aanvankelijk positief gereageerd op de komst van de wolf. Als in 2018 in Veenendaal voor het eerst een wolf wordt gesignaleerd, noemt lokale boswachter Hugo Spitzzen van Utrechts Landschap dat tegenover de NOS „echt fantastisch” en „een van

de mooiste dagen uit mijn carrière”.

Maar als Bram zich op landgoed Den Treek vestigt, blijkt hij bovenmatig geïnteresseerd in honden en lijkt hij nauwelijks schuwheid voor mensen te kennen. In juli 2024 zou

Bram werd vernoemd naar de hond waarmee hij de eerste confrontatie had die op beeld werd vastgelegd

hij dwergpoedel Louie hebben meegeleurd - het beestje keert nooit meer terug. Tien dagen later loopt hij een kind omver dat aan het spelen is met andere kinderen van een buiten-

schoolse opvang. In augustus van datzelfde jaar bijt hij een hond. En dan is er ook nog een incident met een Schotse hooglander.

Bram wordt door Faunabeheer-eenheid Utrecht (FBE) bestempeld als 'probleemwolf'. De provincie Utrecht verleent in augustus 2024 een omgevingsvergunning om Bram te vangen, te verdoven en te zenderen, zodat hij bij volgende incidenten kan worden afgeschrikt met een paintballgeweer. De Faunabescherming en Animal Rights stappen hierop naar de rechter, die de dierenrechtenorganisaties in het gelijk stelt: de toekenning zou niet voldoende zijn onderbouwd. Bram mag niet negatief geconditioneerd worden.

Dan bijt Bram dit voorjaar, nadat

hij plotseling uit de bosjes is gekomen, een wandelaarster in haar benen. FBE Utrecht vraagt daarom een omgevingsvergunning aan om wolf GW3237m „uit de populatie te halen”; af te schieten dus. De Gedeputeerde Staten van Utrecht, het dagelijks bestuur van de provincie, willen dit verzoek in op 8 juli. Volgens hen vormt het dier een direct gevaar voor mensen.

Faunabescherming en Animal Rights stappen opnieuw naar de rechter, dit keer zonder resultaat. Op 23 juli besluit de rechter dat GW3237m inderdaad mag worden afgeschoten. En zo geschiedde. Het karkas van wolf Bram is voor onderzoek overgedragen aan Dutch Wildlife Health Centre, het nationale expertisecentrum voor wildziekten.

Advertentie

5 DAAGSE REIS NOORD-FRANKRIJK EN DUITSLAND | CHAGALL

Style in Travel organiseert een indrukwekkende 5-daagse busreis naar Frankrijk en Duitsland onder leiding van Chagall Kenner, theoloog en kunstenaar drs. Ruud Bartlema.

Centraal staan de glasramen van Marc Chagall in Noord Frankrijk en Duitsland, maar we laten u tevens kennis maken met het werk van Martin Buber, de grote filosoof en taalgeleerde, wiens geschriften de achtergrond van Chagall's kunst verhelderen.

www.styleintravel.nl/chagall
info@styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

Uitgebreid bezoek aan de kathedraal in Reims, St. Etienne en in Metz. Maar ook de dom in Worms en de Stefanskirche in Mainz staan op het programma.

Vertrekdatum 23 februari 2026, reissom inclusief busvervoer, excursies, lezingen, entrees en hotels ontbijt/diner.

*reel. reserveerplakaten en calamiteitenfonds.

ART & CHAGALL CULTURE

RECONSTRUCTIE **CHANOEKACONCERT**

Hoe de komst van de Israëlische cantor het Concertgebouw klem zette

Deze zondag treedt de omstreden voorzanger van het Israëlische leger toch op in het Concertgebouw. Eerst verbood de directeur diens komst, maar na een week vol verwijten van antisemitisme, protesten en kritiek maakte hij een draai. Wat gaf de doorslag?

Door **Bart Hinke** en **Anne Moraal**

Het Concertgebouw in Amsterdam. FOTO ANP

Onderzoek

Jeruzalem, tweede eeuw voor Christus. Na het verjagen van de Griekse overheersers treffen de joodse opstandelingen onder leiding van Judas de Makkabeeër een verwoeste tempel aan. Op een klein kruikje na is er geen gewijde olie om de menora mee aan te steken. Toch brandt deze negen dagen achtereen, een wonder dat nog altijd wordt gevierd bij het joodse lichtjesfeest Chanoeka.

Voor veel Joden is Chanoeka de viering van het heldendom en de moed van de opstandelingen. En het Israëlische leger is voor veel Israëliërs de huidige manifestatie van de Makkabeeërs. Vertegenwoordigers daarvan zijn dan ook de eersten die uitgenodigd zouden moeten worden voor een chanoekaconcert, vindt bijvoorbeeld de Joodse meesterpianist Jevgeni Kissin. En de laatsten die mogen worden geweerd. Dat is „een belediging voor de gehele natie Israël”, mailt hij als *NRC* hem om zijn mening vraagt.

Kissin was niet de enige die zich richtte tot de directeur van het Concertgebouw, Simon Reinink, nadat die begin november besloten had het jaarlijkse chanoeka-

concert te schrappen. De reden: Stichting Chanukah Concert, die het concert om het jaar organiseert en de zaal had gehuurd, wilde niet afwijken van het plan om de Israëlische voorzanger Shai Abramson te laten komen. Die werkt ook voor het Israëlische leger, het IDF. „Het voorgenomen optreden van de *chief cantor* van het IDF staat haaks op onze missie: mensen verbinden met muziek”, liet Reinink optekenen in een persbericht op zondag 2 november.

Desondanks staat de omstrede voorzanger, die gebeden uitspreekt, psalmen reciteert en liederen zingt, aanstaande zondag op het podium van het Koninklijk Concertgebouw. Wel zijn de twee avondconcerten op zondag besloten, oftewel alleen toegankelijk voor genodigden en mensen die al vóór het schrappen van het concert een kaartje hadden gekocht. Dat is de voorwaarde waaronder het Concertgebouw half november een draai maakte en de komst van Abramson besloot toe te staan. 's Middags is er, op verzoek van het Concertgebouw, een chanoekaconcert zonder de IDF-cantor.

Dat compromis heeft de gemeoederen niet tot bedaren gebracht. Meerdere pro-Palestijnse groepen hebben voor zondag demonstraties aangekondigd op het Museumplein, pal tegenover het Concertgebouw. Vertegenwoordigers van deze groepen noemen de gang van zaken symptomatisch. Op moreel juiste gronden neemt een bestuurder een beslissing, constateren zij, waarna door „zionistische lobby” de uitkomst – een culturele boycot – toch weer ongedaan wordt gemaakt. Dat het wel kan, je rug rechthouden, bewijst volgens hen bijvoorbeeld omroep AVROTROS: deelname van Israël aan het Eurovisiesongfestival betekent dat Nederland geen inzending zal afvaardigen.

In de media worstelt Reinink publiekelijk met het conflict. „De hele kwestie... *it rips my heart out*”, zei hij begin november in een interview met *NRC*. Hierin staat hij nog achter het besluit om de voorzanger te weren. „We hebben meerdere gesprekken gevoerd, maar de stichting wil per se deze cantor. Toen hebben wij gezegd dat dat in deze tijd niet past.” Enkele dagen nadat Reinink dit interview gaf, lag er een compromis tussen het Concertgebouw en de stichting op tafel.

Shai Abramson komt dus toch. Hoe kwam dit compromis tot stand? Ongewild werd Simon Reinink het middelpunt van de polarisatie rond de genocide in Gaza. Er werd hem antisemitisme verweten, muzikanten mengden zich in de discussie, mediators meldden zich en in slechts een paar dagen was de draai een feit. Een reconstructie van hoe een directeur, in deze tijden van culturele boycotts, de politiek niet buiten de concertzaal wist te houden.

‘Warme stem’

De Israëlische cantor Shai Abramson is een voorzanger met een grote naam. In 2022 zong hij ookbij het chanoekaconcert in het Concertgebouw. „Zijn warme stem, vriendelijkheid en grote glimlach brengen de luisteraar in vervoering”, zo staat in de aankondiging van de Stichting Chanukah Concert.

Maar de warme stem van Abramson klinkt ook bij het Israëlische leger, waar hij sinds 2008 *chief cantor* is. In die hoedanigheid vertegenwoordigt hij, zo staat op zijn website, „de staat Israël en het IDF in Israël en daarbuiten”. In januari 2024 zong hij bijvoorbeeld bij een plenaire vergadering van de Knesset, het Israëlische parlement. Op een video twee maanden na de Hamas-aanslagen van 7 oktober zingt Abramson het Israëlische volk toe ter gelegenheid van Chanoeka, tegen de achtergrond van tot puin gebombardeerde gebouwen in Gaza.

In mei 2024 had Simon Reinink voor

Voorzanger Abramson zingt bij de bruiloft van een IDF-officier in november. FOTO ALEXI J. ROSENFELD

een soortgelijk dilemma gestaan. Toen had het Concertgebouw twee optredens van het Jerusalem Quartet verplaatst omdat er hevige pro-Palestinaprotesten gaande waren rond de Universiteit van Amsterdam. De reden was dat de veiligheid van de bezoekers en het Jerusalem Quartet niet gegarandeerd kon worden, verklaarde Reinink destijds. Uiteindelijk ging een van de concerten toch door op de oorspronkelijke datum. Achteraf had Reinink spijt van het annuleren, vertelde hij in het radioprogramma *Panorama Zondag* (KRO-NCRV) op NPO Klassiek.

In de zomer van dit jaar ontstaat er weerstand tegen de komst van de voorzanger, zowel buiten als binnen het Concertgebouw. Van de ongeveer 250 medewerkers laat een groep van tientallen voornamelijk jonge medewerkers in een brief aan de directie weten bezwaar te hebben tegen de komst van Abramson. Achter de schermen probeert Reinink in gesprekken met Stichting Chanukah Concert tot een oplossing te komen – met een andere voorzanger zijn ze meer dan welkom. Om druk op de zaak te zetten, publiceert het Concertgebouw op donderdag 4 september een verklaring waarin het „een dringende oproep” aan de stichting doet een andere cantor te kiezen. De verklaring is ook te lezen op de website van de kaartverkoop, als ‘bijsluiters’.

In een bijeenkomst op 11 september praat Reinink het personeel bij, zij hebben veel vragen. Tegen de medewerkers is hij, net als in de media, open over hoe hij worstelt met de kwestie en zowel recht wil doen aan de gevoelens van de Joodse gemeenschap als van de vele mensen voor wie de komst van Abramson pijn doet. „Wat mij betreft komt hij niet”, zegt hij tegen het personeel.

De kritische medewerkers verlaten de bijeenkomst gerustgesteld, ze voelen zich gehoord en gesteund door hun directeur. Voor Abramson is geen plek in het Concertgebouw.

Heftige herfst

De stichting is verbaasd over het standpunt van het Concertgebouw en maakt direct duidelijk vast te houden aan Abramsons komst, die al in maart was aangekondigd. David Serphos, bestuurslid en woordvoerder van Stichting Chanukah Concert, verklaart dat ‘chief cantor’ geen formele titel is: Abramson dient niet in het leger. Het Concertgebouw kan roepen wat het wil, de stichting houdt vast aan de programmering.

Reinink weet dan dat het een heftige herfst gaat worden. Op 24 september

schrijft hij aan de stichting dat hij de aanwezigheid van Abramson onaanvaardbaar acht. Lodewijk Asscher, oud-wethouder in Amsterdam en voormalig PvdA-partijleider en minister, is betrokken als bemiddelaar, maar de stichting is onvermurwbaar. Weken verstrijken, wie knipt het eerst met de ogen?

Niemand. Op 2 november, een zondag, komt er beweging in de patstelling. Onder verwijzing naar de Algemene Voorwaarden Zaalverhuur zegt het Concertgebouw de concertovereenkomst op. Artikel 11.4 stelt de verhuurder in staat activiteiten te verbieden als die „naar zijn oordeel kwetsend zijn voor personen of groepen” of anderszins „in strijd met de belangen van het Concertgebouw”.

Zangeres en theatermaker Nora Fischer, die meermaals in het Concertgebouw heeft opgetreden, uit in een brief aan het Concertgebouw „als Joodse Amsterdammer” haar steun voor de beslissing. In de podcast *Klassiek Inside* zegt ze dat er vaak ten onrechte wordt gedacht dat de Joodse gemeenschap een homogene groep is die allemaal achter de komst van Abramson staan. Ook in een interview met *NRC* spreekt ze zich uit. „Ik vind de keuze om deze man uit te nodigen gevaarlijk en provocerend”, zegt ze. „Heel veel Joden denken daar zo over en willen niet worden meegesleept in deze propagandamachine die kritiek op Israël laat klinken als antisemitisme. Maar ons perspectief wordt nauwelijks gehoord.”

Toch verstomt dit ‘andere geluid’ in de dagen na de beslissing om de cantor te weren. De Stichting Chanukah Concert kondigt een kort geding aan. In de buitenwereld krijgt Reinink de wind van voren. Hoewel het Concertgebouw steeds benadrukt dat de beslissing uitsluitend voortkomt uit Abramsons banden met het Israëlische leger, vliegen de beschuldigingen van antisemitisme Reinink om de oren.

Dat merken medewerkers van het Concertgebouw ook. Personeel van de kaartverkoop spreekt van „een dreigende sfeer”, de mailbox loopt vol met boze e-mails. Volgens de directie zegt één van de 350 begunstigers van Het Concertgebouw Fonds, met een minimale jaarlijkse bijdrage van 20.000 euro, op naar aanleiding van de kwestie. Christenen voor Israël, een actiegroep gevestigd in Nijkerk, begint met kleine demonstraties voor de

» **Vervolg** van pagina 17

deur van het Concertgebouw en bij het hoofdkantoor van Van Lanschot Kempen, de hoofdsponsor van het Concertgebouw. Op een spandoek staat: *1941 – voor Joden verboden*. Op een ander: *2025 – voor Israëliëse Joden verboden*? Van Lanschot Kempen laat in een reactie weten zich niet in de kwestie te hebben gemengd, wat het Concertgebouw beaamt.

Deze parallel met de Tweede Wereldoorlog trekt ook voormalig advocaat Oscar Hammerstein. In een open brief op LinkedIn, die enkele dagen later in *De Telegraaf* wordt gepubliceerd, schrijft hij: „Sinds de donkere dagen van de bezetting, toen Joodse musici werden ontslagen en vernederd, heeft ons land geen daad van zulk schaamteloos antisemitisme meer aanschouwd.” In de open brief op LinkedIn noemt Hammerstein de grootvader van Reinink „een beroemde collaborateur”. Deze passage wordt door *De Telegraaf* niet overgenomen.

Op X publiceert Hammerstein een brief uit november 1940, ondertekend door toenmalig topambtenaar Hendrik Jan Reinink, Reininks grootvader. In de brief wordt de Joodse hoogleraar Eduard Meijers uit zijn functie ontheven – dit was de aanleiding voor de befaamde protestrede van diens collega Rudolph Cleveringa. De Israëlische Diaspora-minister Amichai Chikli verspreidt de brief onder zijn tweehonderdduizend volgers en spreekt van een „historische link”, nu „Joden opnieuw uitgesloten worden”.

In het Joodse opinieblad *Nieuw Israelietisch Weekblad* geeft ook Jules van Hesen, die het chanoekaconcert heeft geprogrammeerd en het zal dirigeren op 14 december, zijn mening. Hij vindt dat het Concertgebouw met twee maten meet. „In het Concertgebouw staan dirigenten die veroordeeld zijn voor seksuele intimidatie of zijn ontslagen wegens grensoverschrijdend gedrag. Bob Vylan mag in Paradiso ongestoord zijn gal spuwen. Rapers mogen teksten roepen die elke fatsoensnorm tartten. Dat doet pijn, maar het hoort erbij. Het is de prijs – en de kracht – van vrijheid van expressie.”

Bemiddelaars

In *NRC* reageert Reinink op de persoonlijke aanval van Hammerstein. „Familieleiden erbij halen is buiten de orde”, zegt hij. „Hij heeft als secretaris-generaal van het ministerie van Onderwijs, Kunst en Wetenschappen, net als alle andere secretarissen-generaal, inderdaad de schorsing ondertekend. Maar daar heeft hij zijn hele leven spijt van gehad. In de oorlog was hij actief in het kunstenaarsverzet.”

Betrokkenen die Reinink die week hebben gesproken, zien een bestuurder onder grote druk. Maar naar buiten toe lijkt hij vastberaden. In het *NRC*-interview suggereert de interviewer dat het Concertgebouw inhoudelijk afstand kan nemen van de programmering van Stichting Chanukah Concert. Reinink zegt: „Huurder of niet, het is ons podium.” Een militaire representant op het podium staat volgens hem „haaks op onze missie: mensen verbinden met muziek”.

Op de dag dat het interview wordt afgenomen, vrijdag 7 november, komt Reinink in contact met Jaïr Stranders, onder meer bestuurslid van Oy Vey en de Liberaal Joodse Gemeente en artistiek leider van Theater Na de Dam. Stranders biedt aan om als een soort bemiddelaar te kijken of de twee partijen toch tot een compromis kunnen komen. Hij trekt op met Guy Soesan, ondernemer en bestuurder bij het Joods Hospice Immanuel, die beter de weg kent in meer orthodoxe Joodse

Protest tegen het concert van het Jerusalem Quartet in het Concertgebouw, in mei vorig jaar. FOTO SIMON LENSSENS

Directeur Simon Reinink van het Concertgebouw. FOTO EVERT ELZINGA/ANP

kringen: de wereld van Stichting Chanukah Concert. Samen stellen ze zich op als een *postillon d’amour* tussen de partijen, die sinds de annulering niet meer met elkaar spreken.

Stranders vindt de uitnodiging van Abramson erg ongelukkig. Maar hij ziet ook dat veel Joden in Nederland de incidenten optellen en tot de conclusie komen dat ze zelf ongewenst zijn. Bij de patstelling die daaruit doorgaans volgt spinnen volgens hem alleen de meest polariserende stemmen garen. Soesan gaat het niet zozeer om de komst van Abramson. Maar na de Israël-boycot door verschillende culturele instellingen begin oktober ziet hij wel het gevaar van antisemitisme in Nederland.

Soesan en Stranders, die op eigen initiatief handelen, achten een kort geding schadelijk, ongeacht de uitkomst. Als de rechter het Concertgebouw gelijk geeft, kunnen instellingen voortaan de stekker uit een Joods feest trekken zodra controverse dreigt. Maar winst voor Chanukah Concert zou een Pyrrusoverwinning zijn. Dan zouden instellingen wel drie keer nadenken voor ze überhaupt een Joods evenement faciliteren.

Zaterdagochtend 8 november formuleert Reinink al een compromisvoorstel. Hij wil ook het Centraal Joods Overleg (CJO) betrekken, om het compromis te bekrachtigen. Hij heeft de dag ervoor al gesproken met Chanan Hertzberger, de voorzitter van het CJO. Omdat Hertzberger de sjabbat huldigt en Serphos van de Stichting Chanukah Concert in Curaçao verblijft, wordt er pas later op zaterdag verder onderhandeld. Dat weekend staan ook twee avonden achtereenvolgende demonstranten met Israëlische vlaggen voor de ingang van het Concertgebouw, bij een vreedzaam protest.

De Kristallnachtherdenking die zondag brengt veel Joodse betrokkenen samen op één plek, in de Portugese synagoge.

„We hoeven niet eens terug naar de Holocaust om te zien dat het afzeggen van vieringen zoals een chanoekaconcert een nederlaag is”, zegt schrijver Jessica Durlacher in haar speech. Hertzberger noemt in een opsomming van uitsluitingen en boycotts ook het Concertgebouw, „waar een Israëlische cantor niet mag optreden en waar het jaarlijkse chanoekaconcert wordt geschrapt. Zo is antisemitisme onze samenleving ingeslopen”, zegt de CJO-voorzitter. „Maar laat ik heel duidelijk zijn. Joden laten zich niet meer intimideren en niet meer marginaliseren.”

Op maandag meldt zich een duo uit de groep die de *core business* van het Concertgebouw vormt: topmusici. Terwijl achter de schermen de partijen nader tot elkaar komen, laat de impresario van pianist Jevgeni Kissin aan Reinink weten dat hij samen met de Amerikaanse maestro Semyon Bychkov een statement gaat uitbrengen over het schrappen van het chanoekaconcert. Ze houden hun statement ‘on hold’ als ze begrijpen dat er een nieuwe verklaring van het Concertgebouw in de maak is.

Beide musici willen met *NRC* niet delen welk punt ze wilden maken. Ze bestrijden dat het te maken heeft met hun Amsterdamse optredens, eind november, met het Concertgebouwworkest. Kissin, in Rusland geboren en sinds 2013 Israëlisch

staatsburger, noemt het besluit Abramson te weren „schandalig en absurd”. Bychkov, chef-dirigent van het Tsjechisch Philharmonisch Orkest, geeft geen kwalificatie. „Dat is tussen hem en het bestuur”, mailt zijn persagent.

In het Curaçaose zonnetje

In een gesprek van anderhalf uur met alle betrokkenen bij het Concertgebouw worden die maandag de knopen doorgehakt. Op de videoverbinding met Serphos is het Curaçaose zonnetje te zien, terwijl het in het kantoor in Amsterdam naast het Concertgebouw eind van de middag al donker is. Hertzberger biedt aan om de verwijten van antisemitisme te weerspreken in een verklaring en de kwalificaties over opa Reinink te veroordelen. Op één punt ligt de stichting nog dwars: of de besloten optredens van Abramson een ‘viering’ of ‘concert’ moeten heten. De stichting hecht eraan om van een concert te spreken – zo zal het ook in het persbericht staan.

De teleurstelling bij kritische werknemers is groot als Reinink op dinsdag het personeel inlicht over het compromis. Ook Stranders, geoefend spreker in deze gevoelige kwesties, is present om vragen te beantwoorden. Ook antizionistische organisaties zijn verbaasd over de draai en het feit dat er niemand van hen of uit de Palestijnse gemeenschap is gehoord. Al die tijd zijn ze zoet gehouden met Reininks ferme stellingname, zo voelen ze het.

In een verklaring stelt het CJO dat de ingreep van het Concertgebouw „veel onrust en boosheid binnen de Joodse gemeenschap in Nederland” heeft veroorzaakt, „zelfs leidend tot verwijten van antisemitisme”. In de gesprekken met Reinink „is duidelijk vast komen te staan dat van dit laatste geen sprake is”.

In diverse statements, zoals een interview bij *Nieuwsuur*, stelt Reinink tot een compromis te zijn gekomen in „het belang van de samenleving en de stad”. Wat Reinink betreft komt Abramson niet. Maar zegt hij, zowel de stichting als het Concertgebouw willen een einde maken aan de onrust en met het compromis „mensen verbinden”. Critici vinden dat Reinink in zijn verklaring te weinig oog heeft voor de pijn van de Palestijnen.

Een tweede begunstiger van Het Concertgebouw Fonds zegt de jaarlijkse bijdrage op, ditmaal uit onvrede over de komst van Abramson. Met de affaire heeft Het Concertgebouw 200 van de 27.000 ‘Vrienden van Het Concertgebouw’ verloren, à 50 euro per Vriend.

De socialmedia-accounts van dirigent Bychkov brengen de concerten met Kissin en het Concertgebouwworkest in Amsterdam een dag na het persbericht over het compromis onder de aandacht. In een recensie noemt *Het Parool* de virtuositeit van de pianist „een gaaf wonder”. Een week later speelt het Jerusalem Quartet op drie avonden alle strijkkwartetten van Sjostakovitsj. Vanaf het balkon fotografeert Reinink de topvolisten, een hobby van hem. Buiten staan pro-Palestijnse flyeraars.

Komende zondag staan grote demonstraties gepland op het Museumplein, onder de naam ‘Geef genocide geen podium’. Ook mezzosopraan Nora Fischer zal erbij zijn, en een aantal medewerkers van het Concertgebouw. Er zijn ook tegendemonstraties aangekondigd. De organisatie ‘Nederlanders solidair met Israël en het Joodse volk’ is van plan haar eigen chanoekaviering te organiseren. Op hun flyer: „Kom! Neem Israëlische vlaggen mee. Laat de Joodse gemeenschap in vreugde het chanoekafeest kunnen vieren.”

MET EEN OBLIGATIE VAN THE GOOD ROLL BOUW JE MEE AAN EEN DUURZAME PAPIERKETEN. VANAF €100

The Good Roll bewijst dat geld meer kan doen dan op de bank staan. Jij kunt nu investeren in een obligatie met een vast rendement van 10% per jaar, én bijdragen aan een wereld waarin papier geen bos kost.

Samen met duizenden investeerders zetten we een radicale stap: we bouwen een fabriek in Ghana die lokaal bamboe verwerkt tot toiletpapier. Dat is niet alleen duurzaam, maar ook sociaal: we creëren werk, waarde en kansen op een plek waar dat het verschil maakt.

WAAROM INVESTEREN IN THE GOOD ROLL?

- 10% rente per jaar
- Lage instap – vanaf €100
- Vastgestelde looptijd
- Echte impact
- Duurzaam product, bewezen merk

WAT MAAKT DEZE FABRIEK(EN) UNIEK?

In Ghana groeit bamboe in overvloed. Toch wordt toiletpapier er grotendeels geïmporteerd vaak gemaakt van bomen, met hoge transportkosten en zonder lokale toegevoegde waarde. Wij veranderen dit door lokaal te oogsten, eerlijke prijzen en langdurige samenwerkingen. Daarnaast verminderen wij de druk op bossen wereldwijd en de winst vloeit terug in de regio en naar de investeerders.

DIT IS JOUW KANS.

Een sterk rendement. Een tastbaar verschil. Een investering die werkt.

*vijf jaar lang rente van 10%

Let op! U belegt buiten AFM-toezicht. Geen prospectusplicht voor deze activiteit.

INTERVIEW
—
Geertje Govaert
—
TRAUMACHIRURG

‘Het zijn de kleine succesjes die me hoop geven. Verder durf ik niet te kijken’

Voor het Internationale Rode Kruis werkte Geertje Govaert, als enige Nederlandse chirurg, dit jaar drie keer in Gaza. Tijdens haar laatste verblijf hield ze voor *NRC* een dagboek bij.

Tekst **Freyan Bosma** Foto **Merlijn Doornik**

Advertentie

ROTTERDAM

Regio Rotterdam en omstreken

EEN WAARDEVOL AFSCHIED

Een waardevolle uitvaart, een dierbare herinnering. Met respect voor tradities en de mogelijkheden van vandaag.

010 – 447 99 00 | vanderspekuitvaart.nl

VAN DER SPEK
UITVAART

BIJZONDEREZAKEN.NL

Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinemedia.nl

Hoe gaat het met je familie? Die vraag kreeg de Nederlandse chirurg Geertje Govaert vaak van haar Palestijnse collega's als ze hen weer zag, na aankomst in Gaza. „Heel goed”, antwoordde Govaert dan, ietwat bezwaard. Ze wist: nu moet ik de wedervraag stellen. Soms volgde het antwoord pas later. Een Palestijnse operatieassistent met wie ze al twee weken samenwerkte vertelde ineens, terwijl ze de buik van een klein meisje probeerden te dichtten: mijn achtjarige tweeling is dood. En mijn dochter van tien ook.

Dan kijk je elkaar aan „zonder woorden”, zegt Govaert. „Je opereert toch maar verder.” Drie keer ging Geertje Govaert (52) uit Zeist dit jaar naar het veldhospitaal van het Internationale Comité van het Rode Kruis in de zuidelijke stad Rafah, pal aan de Middellandse Zee. Tweemaal werkte ze zes weken in Gaza, de laatste keer vijf. Ze had eerder als traumachirurg in oorlogsgebieden gewerkt, maar „zo extreem als in Gaza” had ze het nog niet meegemaakt. „De explosies, de toestroom van nieuwe patiënten, de honger - de destructie is ongehoord.”

Govaert groeide op in het Brabantse dorp Dussen. Haar ouders hielpen als vrijwilliger bij Vluchtelingenwerk en bij de verkoop van fairtrade koffie. Op de middelbare school wist ze al: ik word arts. Ze volgde de opleiding tot chirurg, ging enkele maanden in Irak en Sierra Leone opereren en werkte vervolgens jaren bij het UMC Utrecht. In een oorlogsgebied kon ze meer verschil maken, concludeerde ze vorig jaar, dus trok ze naar Afghanistan voor een Italiaanse hulporganisatie. Daarna werd ze gevraagd voor Gaza. Weigeren was geen optie, vond ze, de nood was te hoog.

Geertje Govaert spreekt in afgemeten zinnen. Als enige Nederlandse chirurg die voor het Rode Kruis in Gaza werkte is ze vaker geïnterviewd - *Harper's Bazaar* riep haar laatst nog uit tot 'vrouw van het jaar'. Die aandacht vindt ze ongemakkelijk, liever praat ze over haar werk.

Het veldhospitaal bestaat uit 65 bedden in 23 witte tenten, achter een betonnen muur. Tussen de tenten staan op sommige plekken stalen raamwerken met zandzakken erin, provisorische beschermingsmuren. Op rustige dagen opereerde Govaert zo'n vijftien patiënten, als het druk was het dubbele - en in uiterste nood veel meer. Veel ziekenhuizen in Gaza zijn vernietigd. Naast de ruim 70.000 Palestijnen die volgens het Palestijnse gezondheidsministerie sinds 7 oktober 2023 zijn gedood, raakten ruim 170.000 inwoners gewond.

Na haar tweede keer in Gaza, in het voorjaar, twijfelde Govaert of ze nog terug wilde. Al in het vliegtuig naar huis had ze een berichtje van het Rode Kruis ontvangen, of ze half juni weer wilde gaan. Dat kwam te vroeg. „Ik was fysiek en psychisch moe.” Wekenlang liep ze in haar eentje enkele etappes van de *camino* naar het Spaanse bedevaartsoord Santiago de Compostela.

Eind september reisde Govaert toch weer naar Gaza. Ze voelt een diepe solidariteit jegens haar Palestijnse collega's, vertelt ze. „Zij kunnen niet weg. Er zijn al zoveel hulpverleners omgekomen, puur omdat ze hun beroep uitoefenen. Toch komen mijn collega's iedere dag naar hun werk, dat is onvoorstelbaar moedig.” Haar familie vindt het iedere keer spannend. „Als ik toon dat ik niet nerveus ben, neemt dat

een deel van hun ongerustheid weg”, zegt Govaert. „Een vriendin van me is gespecialiseerd in PTSS, zij drukte me op het hart om zo veel mogelijk met het thuisfront te delen, zodat ik bij terugkomst niet vanaf het begin hoeft te vertellen.” Ze stuurde haar moeder iedere dag een bericht: over gestorven patiënten met wie ze een band voelde, over die keer dat een kat de operatietent binnenwandelde.

Op verzoek van NRC hield Govaert een dagboek bij tijdens haar derde verblijf in Rafah.

Kogelgaten 30 september 2025

„Slapen doen we op een matras op de grond. Door de ramen kunnen verdwaalde kogels komen. De muur is met zandzakken verstevigd. Er is veel veranderd sinds mijn laatste verblijf. Alle niet-medische tenten, waar patiënten zich bijvoorbeeld konden omkleden, zijn omgebouwd tot patiëntenafdelingen, daardoor is de capaciteit van het ziekenhuis verdubbeld. Boven de operatietenten staat nu een witgeschilderd, ijzeren dak dat ons moet beschermen tegen verdwaalde kogels. De meeste tenten hebben kogelgaten, dat is de realiteit.”

Wanneer beveiligers schoten rond het ziekenhuis hoorden, moesten Govaert, haar collega's en patiënten evacueren naar de dichtstbijzijnde zeecontainer, vertelt ze. Deze 'safe areas' zijn de enige plekken in het veldhospitaal met vier muren en een dak. Patiënten die niet zelf konden lopen, bleven achter. „Soms zaten we een kwartier in de container, soms drie uur. Dan hoorden we dat het buiten onrustig was, het werd routine.”

„Ik ben niet bang geweest”, zegt Govaert. „Je weet dat het niet veilig is, maar je moet vertrouwen op de organisatie. Je bent altijd met de veiligheid bezig, maar op een professionele manier, niet op een emotionele. Als je daar niet mee om kunt gaan, verlam je.”

Maryam 9 oktober 2025

„De afgelopen nacht was rustig, dus de overdracht is snel voorbij. Alleen verloskunde had het druk, er zijn gisteren zes gezonde baby's geboren, wat iedereen blij maakt.

Net toen ik visite wilde gaan lopen, kwam er via de SEH-tent een meisje van zeven jaar oud binnen met een verdwaalde kogel in haar buik en in diepe shock door een interne bloeding. Ze heet Maryam. Het meisje heeft zoveel bloed verloren dat ze tijdens de operatie gereanimeerd moet worden. Gelukkig kunnen we haar stabiliseren en na een snelle 'damage control'-procedure kunnen we haar met een ambulance naar het naburige Nasser Medical Complex overplaatsen.”

Aan de moeder van Maryam moest Govaert vertellen dat ze niet wist of Maryam het zou redden. „Het was fifty-fifty.” De moeder ging mee in de ambulance naar het ziekenhuis in de stad Khan Younis, waar ze wél een intensive

”

Ik ben niet bang geweest. Je weet dat het niet veilig is, maar je moet vertrouwen op de organisatie

Traumachirurg Geertje Govaert in haar woonplaats Zeist.

CV

Geertje Govaert (1972) studeerde geneeskunde aan de Universiteit Maastricht. Tijdens haar vervolgopleiding tot chirurg werkte ze onder meer in Zambia. Daarna ging ze voor Artsen zonder Grenzen naar Sierra Leone en Irak. Vanaf 2016 werkte Govaert als traumachirurg in het UMC Utrecht. In december 2024 reisde ze voor het eerst voor het Rode Kruis naar Gaza. In januari begint ze in het Erasmus MC.

komen. Anderhalve maand geleden was hij het ziekenhuis binnengekomen met een kogelwond in zijn buik. Hij was alleen, zonder familie in de buurt. Hij had grote abscessen [inwendige infecties] rond zijn bekkens, die we maar moeilijk onder controle kregen. Een kleine twee weken geleden heeft Fadi de zogeheten 'bocht' genomen van een zieke jongen naar een echte puber. Omar, een gemoedelijke verpleegkundige, heeft hem letterlijk uit bed gepraat. Daarop konden fysiotherapeuten met hem oefenen met lopen.

Vandaag komt Fadi zelf in een rolstoel de operatietent in, hij glimlacht breed, steekt zijn duim naar mij op. Hij is een compleet andere jongen. Het operatiejasje heeft hij stoer om zijn middel gebonden en met enige bravoure loopt hij zelf naar de operatiekamer. Hij weet dat, als hij de operatiejas normaal draagt, mensen zijn blote billen kunnen zien. Tijdens de operatie blijken de abscessen zo goed als verdwenen. Ik weet dat hij nog een lange weg te gaan heeft, maar toch schieten de tranen me in de ogen. Het zijn de kleine succesjes die me hoop geven. Verder kan, en durf, ik niet te kijken.”

Alle collega's hadden zich Fadi's lot aangetrokken, vertelt Govaert. Normaal gesproken blijft een familielid bij de patiënt en helpt die met eten, wassen en naar de wc gaan. Maar Fadi's moeder zat in het buitenland, van zijn vader was geen spoor. Alleen een tante kwam soms langs. Wie Fadi naar het ziekenhuis had gebracht, wisten ze niet.

Er waren dagen dat het ziekenhuis vijftig nieuwe slachtoffers tegelijk binnen kreeg, soms zelfs meer dan tweehonderd. Dan moest het ziekenhuis aan 'triage' doen: beslissen welke gewonden wel en niet te opereren - soms met de dood tot gevolg. Ook tijdens haar derde verblijf in Gaza maakte Govaert dat meerdere keren mee. Haar taak was beslissen welke patiënten met levensbedreigend letsel als eerste mochten worden geholpen. „Je richt je dan alleen op mensen die kans hebben om te overleven”, zegt Govaert. „Dat is moeilijk.”

Afscheid 27 oktober 2025

„Chirurg Mohammed heeft me gisteravond getrakteerd op een zelfbereide maaltijd. Brood, hummus, olijven en baba ganoush stonden in de dokterstent op tafel. De baba ganoush was nog warm, Mohammed vertelde me dat je de gegrilde aubergine bij een kraampje net buiten het ziekenhuis kan kopen. Zijn hartelijkheid ontroert me. Ik weet dat alle vier de Palestijnse collega's aan tafel in een tent wonen, maar daar wordt niet over gesproken. Hoe zwaar de omstandigheden ook zijn, ze klagen niet.”

Op haar laatste dag in Gaza trok Govaert ook een laatste keer het tentdoek van de kinderafdeling open. „*Doctor GG, doctor GGI*”, riepen de kinderen als ze haar zagen; 'Geertje' was lastig uit te spreken. Ze gaf hen de vingerpoppetjes die ze in Nederland bij de HEMA had gekocht: schappies en tijgertjes.

Govaert voelt zich nu 'steady', zegt ze. Na haar eerste missie, begin dit jaar, was ze erg geschrokken van vuurwerk dat nog werd afgestoken. Nu is ze druk met verhuizen naar Rotterdam. In januari begint ze als traumachirurg in het Erasmus MC. Terugkeren naar Gaza zit er daarom niet in, voorlopig. Haar collega's in Rafah sturen nog foto's door, bijvoorbeeld van Fadi, die goed herstelt. „Een lachende Fadi is eigenlijk het mooiste afscheidscadeautje dat ik kreeg.”

care hebben. Daar lukte het om het bloedvat van Maryam weer te herstellen.

Na een aantal dagen werd Govaert gebeld: Maryam was aan haar verwondingen overleden. „Heel verdrietig”, zegt Govaert. Na het bericht heeft ze met collega's eventjes over haar gepraat: „Haar letsel, haar leeftijd, en wat we voor haar hebben kunnen doen. Dat is heel fijn”. En dan gaat iedereen weer door met de volgende patiënt.

Mohsen 18 oktober 2025

„Iets voor half acht steek ik de straat over naar het ziekenhuis en het valt me op dat het vannacht licht geregend heeft. Het herinnert me aan mijn eerste missie hier in december en januari, het was koud en nat. Veel mensen hadden luchtweginfecties en diarree, de kinderafdeling lag vol. Inmiddels leeft bijna 80 procent van Palestijnen in Gaza leeft in tenten, en er lopen nog veel meer kinderen op blote voeten en in versleten kleren dan destijds.

Mijn eerste patiënt is Mohsen, een driejarig jongetje. Twee weken geleden werd hij binnengebracht met een diepe wond in zijn bil. Een rondvliegende kogel had hem geraakt terwijl hij in zijn tent aan het spelen was. Om de kans op in-

Fadi (17) op de laatste dag van Govaerts missie. Dit beeld is met toestemming van Fadi gepubliceerd. FOTO GEERTJE GOVAERT

fectie te verkleinen, hebben we bij de eerste operatie een tijdelijke stoma aangelegd. Zo zou zijn ontlasting niet in de wond lopen. Gelukkig is de wond inmiddels goed genezen en kunnen we de stoma vandaag opheffen. Nu door het staakt-het-vuren [10 oktober] het geweld lijkt af te nemen en de operatielijst korter wordt, proberen we iedere dag bij een of twee patiënten een stoma op te heffen.”

Govaert vond de aanblik van een heel grote wond bij een heel klein jongetje confronterend, zegt ze. „Spelende kinderen horen niet geraakt te worden door kogels.” Ze merkte dat Mohsen, met wie ze af en toe even kon spelen, al vrij snel ondeugend werd. Lette zijn moeder even niet op, dan glipte Mohsen stiekem de tent uit.

Behalve bij Mohsen kon Govaert tijdens dit verblijf de stoma's verwijderen van tien andere patiënten, die na schotwonden een stoma hadden gekregen. „Het is niet voor te stellen hoe groot de ellende voor hen was”, zegt Govaert. Behalve gebrek aan stromend water waren er ook te weinig stomazakken - mensen moesten zich behelpen met luiers en plastic tasjes.

Fadi 27 oktober 2025

„Fadi (17) was angstig door alles wat hem is over-

New Brighton, uit de serie
‘The Last Resort’, 1983-1985.
FOTO MARTIN PARR/ MAGNUM
PHOTO/ ANP

Tulpenfestival in Creil, Noorddoostpolder
(2023). FOTO SIMON LENSSENS

Simon Lenskens (32) maakte deze foto op een ‘tulpenbelevingsveld’ in de Noorddoostpolder. „Het afgelegen veld lag er wat schraal bij. Het had iets mistroostigs en kneuterigs. Om dit nog wat extra in de verf te zetten, flitste ik de foto’s in, dat zorgt voor iets meer levendigheid bij grauwwer. Die harde flits is ook echt een signatuur van Parr. Ik heb altijd graag met flitsfotografie geëxperimenteerd; het leent zich bij uitstek om dingen uit de werkelijkheid te abstraheren. De combinatie van het fotomoment met de grote klompen en de twee mensen die er een beetje verdwaald bij staan op de achtergrond - het is zowel vervreemdend als grappig.”

Rianne van Dijk
AMSTERDAM

Toen ik de foto’s van Martin Parr voor het eerst zag tijdens mijn opleiding, was ik onmiddellijk geïntrigeerd. Flashy, scherp, grappig en tegelijkertijd serieus.” Fotograaf Simon Lenskens (32) was als student onder de indruk van de manier waarop Parr orde wist te scheppen in de chaos, maatschappijkritisch was en de *tristesse* van het dagelijkse leven wist te vangen: „Daarmee is hij voor mij als fotograaf van grote invloed geweest.”

Jan Dirk van der Burg (47) volgde de kunstacademie in een tijd dat „het dominante beeld van de ultieme fotojournalistiek nog was dat je als James Nachtwey of Eddy van Wessel oorlogsverschrikkingen in zwart-wit moest gaan vastleggen. Maar gelukkig zat het werk van Parr ook in het curriculum. Hij liet mij zien dat je heel dicht bij huis kon blijven en dat je in onderwerpen die totaal niet dramatisch of uitzonderlijk zijn, ook zeggingskracht en betekenis kan vinden. En, goddank: humor!”

De Britse fotograaf Martin Parr, die vorige week op 73-jarige leeftijd overleed, was met zijn scherpe, kleurrijke en vaak grappige observaties van het alledaagse een van de invloedrijkste fotografen van zijn generatie. Ook mensen die zijn naam niet kennen, zagen zijn foto’s waarschijnlijk weleens voorbijkomen in een krant of aan de muren van een museum. De roodverbrande Britten op het niet bepaald hippe Brighton Beach, de toeristenmassa’s op

de Akropolis in Athene, de honderden mensen die met hun mobiele telefoon in het Louvre de Mona Lisa proberen vast te leggen. De verveelde stelletjes die allang met elkaar zijn uitgepraat, nieuwe rijken op de Millionair Fair in Moskou, gewone Britten op straat, zwaaiend met een Britse vlag (op Parris foto’s zien we heel veel Britse vlaggen).

In felle, verzadigde kleuren en met een harde flits legde Parr de wereld vast van het (massa)toerisme, alledaagsheid of juist overdadige luxe, het consumentisme: zijn foto’s van de kopende mens en de etende mens zijn talrijk - ook zoomde hij graag in op eten, niet zelden junkfood. Toch was zijn werk geen harde maatschappijkritiek, daarvoor was zijn blik te mild en zijn aanpak te humoristisch.

„Een van de dingen die we gemeen hadden, was dat we humor allebei serieus namen”, zei goede vriend en kunstenaar Grayson Perry in een van de vele stukken die afgelopen week in kranten over de hele wereld verschenen naar aanleiding van het overlijden van Parr. „Martins werk was grappig, zij het op een zeer ongemakkelijke manier.”

NRC vroeg drie Nederlandse fotografen naar de invloed van Martin Parr op hun werk, en vroeg hen een op Martin Parr geïnspireerde foto uit hun archief te delen.

Van 30 januari t/m 24 mei is er in het Jeu de Paume in Parijs een grote overzichtstentoonstelling te zien: *Martin Parr, Global Warning*, met een rijke selectie uit het vijftigjarige oeuvre van Parr. De in 2024 uitgekomen documentaire *I Am Martin Parr* van Lee Shulman is te zien op NPO Start.

Elly (78) en Bertus Boekhout (78) voor hun recreatiewoning op Recreatieoord Hoek van Holland, waar ze al 46 jaar lang komen (2021).
FOTO ILVY NIJOKIKTIJEN

Toen **Ilvy Nijokiktjen** (41) voor een opdracht rondliep in Recreatieoord Hoek van Holland, zag ze eigenlijk alles door een Martin Parr-bril. „De roze beeldjes in de tuin, de felgekleurde handdoeken, de ornamenten achter de ramen. Er liep een vrouw die helemaal in het geel gekleed was. Helemaal de *look and feel* van Parr. Ik ben eigenlijk meer van het natuurlijke licht, maar die dag heb ik vanwege de felle zon een flits gebruikt. Nog meer Parr! Ik ben best een serieuze fotograaf, en vind humor in fotografie niet makkelijk. Ik heb veel naar zijn foto’s gekeken om wat meer luchtigheid in mijn eigen werk te krijgen.”

Uit de serie ‘Kantoorcultuur’, die Jan Dirk van der Burg maakte voor zijn eindexamen aan de KABK in Den Haag (2004).

Jan Dirk van der Burg (47) heeft een voorkeur voor het burgerlijke, het truttige, het kneuterige, zei hij eerder in NRC. Aan de kunstacademie was het de gewoonte om het uitzonderlijke op te zoeken, vertelde hij, liefst in het buitenland. Van der Burg zocht liever het uitzonderlijke in het alledaagse: „Dat vind ik veel interessanter. Ik ben afgestudeerd met een serie over de kantoorcultuur in de buurt van de academie. Deze foto is gemaakt op het archief van octrooibureau Vriesendorp & Gaade. Die insteek, om een hyperrealiteit te laten zien van schijnbaar saaie onderwerpen is voor mij begonnen bij Martin Parr. En die aanpak wordt nog steeds niet saai.”

New Brighton, uit de serie
‘The Last Resort’, 1983-1985.
FOTO MARTIN PARR/ MAGNUM PHOTO/ ANP

INVLOED MARTIN PARR

Het werk van Martin Parr: 'flashy, scherp, grappig en serieus tegelijk'

De Britse fotograaf Martin Parr, die vorige week op 73-jarige leeftijd overleed, was met zijn scherpe, kleurrijke en vaak grappige observaties van het alledaagse een van de invloedrijkste fotografen van zijn generatie. Nederlandse fotografen vertellen wat hij voor hen betekend heeft.

Vlnr Andrew Scott, Mila Kunis, Daryl McCormack, Glenn Close, Kerry Washington en Cailee Spaeny in 'Wake Up Dead Man: A Knives Out Mystery'. FOTO JOHN WILSON/NETFLIX

INTERVIEW **RIAN JOHNSON** REGISSEUR

'Juist omdat geloof ingewikkeld is voor mij, wil ik er recht aan doen'

Zijn derde 'Knives Out'-moordmysterie is voor filmmaker Rian Johnson zijn meest persoonlijke.

Tristan Theirlynck

LONDEN

De *Knives Out*-filmreeks van schrijver-regisseur Rian Johnson is iets wat je al honderden keren hebt gezien, en tegelijkertijd iets unieks. Enerzijds zijn de films klassieke moordmysterie in de stijl van Agatha Christie: Hollywoodsterren die anderhalf uur lang moorden, vermoord worden of speuren, totdat een briljante detective met een wijnachtige naam (hier Benoît Blanc) als een illusionist de oplossing presenteert. De filmgeschiedenis zit er vol mee. Anderzijds is *Knives Out* ook maatschappijkritisch, actueel en persoonlijk – zeldzaam voor een Hollywoodfilm. Op het Londen Film Festival vertelt Rian Johnson over het derde deel, *Wake Up Dead Man: A Knives Out Mystery*, sinds deze week op Netflix. Het is de bijzonderste *Knives Out* tot nu toe. In de film wordt priester Jud Duplenticy (Josh O'Connor) na, niet seksueel, wangedrag, uitgezonden om de brute monseigneur Jefferson Wicks (Josh Brolin) te assisteren. Ooit was Duplenticy 'jong, dom en gevuld met Christus', nu twijfelt hij steeds vaker aan God. Al helemaal nadat Wicks tijdens de mis op onverklaarbare wijze vermoord wordt. Detective Blanc (Daniel Craig) wordt ingevlogen om de zaak op te lossen, en

een lesje te leren over geloof. Een moordmysterie, waarin geloof zeer authentiek besproken wordt, en trumpiaanse politiek keihard wordt aangevochten. En dan worden er ook nog véél seksgrappen gemaakt. „Dat komt een beetje door het opgroeien in een kerkbankje”, zegt Johnson lachend. „Je hebt een hoop lol met scheten laten in de kerk als jonge kerkganger. Als je geacht wordt heel serieus te zijn, wordt alles hilarisch.” Dit derde deel wilde hij „heel persoonlijk” maken. Om zich te verplaatsen in de twijfelende Jud Duplenticy putte hij uit zijn jeugd – hij groeide op in een streng evangelische gemeenschap in Californië. „Ik was zeer religieus, tot in mijn vroege twintiger jaren. Mijn hele wereld bestond door de lens van mijn relatie met Christus.” Op de universiteit viel hij van zijn geloof, en verloor daarmee ook een groot deel van zijn identiteit. In de jaren erna zocht hij naar een nieuw „frame” voor de wereld. De lens van God bleef altijd aanwezig, zegt hij. „Juist omdat geloof zo ingewikkeld voor mij is, wilde ik er met deze film écht recht aan doen.”

Wake Up Dead Man stelt geloofstwijfel centraal. Midden in de film staat een vermoorde man op uit de dood. Onmogelijk? Zelfs de kijker gaat hier twijfelen aan het bestaan van God. Als door een prisma splitste Johnson zijn gedachten over God in

verschillende personages. Detective Blanc is een sceptische intellectueel. De ambitieuze schrijver Lee Ross (Andrew Scott) ziet wel een boek in de moderne messias Wicks. En de gehandicapte celliste Simone (Cailee Spaeny) hoopt op genezing. Johnson: „Ik heb heel complexe gevoelens over geloof en over de rol van de kerk in maatschappij en politiek. Ik worstel ermee. Maar ik hoop te dat deze film juist daarom niet didactisch of prekerig zou worden.” *Wake up Dead Man* vervlecht geloof bewust met politiek. Monseigneur Jefferson Wicks is een trumpiaan. Een leider die verdeelt en heerst, met woede als enige ideologie. Daaromheen bewegen zich angsthazen en opportunisten: zij zien geen verschil tussen predikant, volksmenner en politicus. „De basis daarvan is menselijk”, zegt Johnson. „De behoefte en de drang om 'de ander' te vrezen, te veroordelen. Josh Brolins personage Wicks is daar de essentie van: doordat hij mensen wijsmaakt dat ze aangevallen worden, slaagt hij erin ze te overtuigen gruwelijke dingen te doen. Helaas wordt het steeds relevanter.”

Een egel masseren

In verschillende kamers van dit Londense hotel waar we elkaar spreken staan de sterren van *Knives Out* journalisten te woord. Maar probeer ze maar eens aan de praat te krijgen over

politiek of religie. De meesten reageren alsof je ze vraagt een egel te masseren. „Er is ruimte voor ons allemaal in hoe we denken en geloven, maar het belangrijkste is dat we blijven neigen naar goedheid”, zegt actrice Kerry Washington, die in de film de rol speelt van advocaat Vera Draven. Rian Johnson is explicieter. Is hij niet bang? „Ja, ik denk dat we allemaal bang zijn. We zijn nerveus. Op dit moment worden de basisvrijheden die we als Amerikanen voor lief zijn gaan nemen, openlijk en brutaal uitgedaagd.” „Maar voor mij... ik wil er alleen maar harder voor gaan. Weet je, mijn identiteit als Amerikaan is altijd geweest dat ik het belangrijk vind te zeggen wat ik wil. De macht te bekritisseren. Om mijn middelvinger op te steken naar de president van de Verenigde Staten, hem in de ogen te kijken en te zeggen: *Fuck you! You piece of shit!* „En dat zonder angst voor vergelding. Als je de grondwet droogkookt, is dat ons meest fundamentele recht.”

Wat poeder op de wangen

Johnson is „zó aardig”, zegt zijn visagist in de gang, hij praat makkelijk, denkt aan anderen, is niet ijdel. Ze beweegt haar vinger door de lucht: „Ik doe af en toe wat poeder op de wangen, en dan vind ik het wel best!” Zo staat Johnson bekend in de filmindustrie: iemand met respect voor alle radartjes van het Hollywood-sys-

teem, zonder ego en pretentie. Dat is de reden, zei acteur Joseph Gordon-Levitt in *The Hollywood Reporter*, dat Johnson als een van de weinige regisseurs succesvol weet te balanceren tussen pleasen en intellectueel uitdagen. Of het nu als inhuurkracht is in het Star Wars-universum of *Breaking Bad*. Of bij een film als *Looper*, een paranoïde sciencefictionfilm uit 2012 waarin de mafia haar slachtoffers met een tijdmachine terugstuurt in de tijd om daár door huurmoorde-naars vermoord te worden. Sinds *Knives Out*, in 2019, maakt Johnson echter alleen nog maar whodunits. Deels omdat hij een megacontract bij Netflix tekende: 469 miljoen dollar voor het tweede en derde deel van *Knives Out*. Koos hij voor 'het grote geld'? Het is „bewust, maar niet strategisch”, zegt Johnson. „Ik heb geluk gehad dat ik kon kiezen wat ik wilde doen. De eerste *Knives Out* was een groot succes. En daarna werd ik heel enthousiast van het idee dat ik weer met Daniel Craig kon werken. Maar ook van het idee dat *Knives Out* weliswaar een whodunit kan zijn, maar óók iets heel anders! Dat ik het ultieme crowdpleasende vermaak kan gebruiken om zaken die mij het meest aan het hart gaan aan te kaarten. Dat is heel enthousiasmerend.” Het is zo iets als: je publiek iets betekenisvol voorschotelen zoals je een hond zijn ontwormingspillen voert; gerold in een plakje paling-worst. Je smokkelt het binnen. „Ik denk het... al wil ik geen boodschap brengen, het gaat meer om het aankaarten van een thema. En laten zien: het kán heel erg gemakkelijk zijn om over deze dingen te praten.” Momenteel werkt Johnson aan een paranoïathriller, geïnspireerd op films uit de jaren zeventig. Daarna wil hij de vierde *Knives Out*-maken. Hoe die eruit zal zien, is nog met geen mogelijkheid te zeggen.

Knives Out. Regie: Rian Johnson. Met: Josh O'Connor, Daniel Craig, Glenn Close. Vanaf 12/12 op Netflix.

HIPHOP

Netflix-docuserie lijkt de genadeklap voor Sean Combs

Documentaireserie

Sean Combs: The Reckoning.
Regie: Alex Stapleton.
Netflix, 4 afl. van circa een uur.
●●●●○

Toon Beemsterboer

AMSTERDAM

De documentaireserie *Sean Combs: The Reckoning* begint met opmerkelijke beelden van de hiphop-magnaat in een hotel in New York, enkele dagen voor zijn arrestatie voor afpersing, mensenhandel en aanzetten tot prostitutie. Diddy, zoals zijn artiestennaam luidt, blaft aan de telefoon zijn advocaat af: „We zijn aan het verliezen.” Vanwege zijn tanende publieke imago heeft hij iemand nodig om de media te bespelen. Niet alleen CNN, maar ook Instagram en TikTok, waar veel meer „potentiële juryleden” hun nieuws vandaan halen. Het moet een expert zijn in de „smerigste mediapraktijken en propaganda”.

Als kijker vraag je je met stijgende verbazing af: hoe hebben de documentairmakers deze intieme beelden in handen gekregen? Ze zijn gemaakt door een cameraman die Combs zelf in de arm had genomen om zijn verblijf in New York vast te leggen. Omwille van deze beelden hebben diens advocaten een vordering tot staking gestuurd naar Netflix, waar de serie sinds de première een enorme hit is. Ze stellen dat ze illegaal zijn verkregen en nooit zijn goedgekeurd voor publicatie – wat de streamingdienst ontkent. Combs zou de cameraman niet hebben betaald, waarna die de beelden verkocht aan de documentairmakers.

Het niet betalen van medewerkers en artiesten is een terugkerend patroon in de carrière van Combs, zo blijkt uit de serie. Een belangrijke bron die daarin aan het woord komt is Kirk Burrows, medeoprichter van Combs' platenlabel Bad Boy Entertainment. Hij stelt dat de hiphopmagnaat hem dwong 25 procent van de aandelen in het bedrijf op te geven onder dreiging van geweld.

De serie verschijnt nadat hij in oktober tijdens een federale rechtszaak in New York werd veroordeeld tot vijftig maanden celstraf wegens

aanzetten tot prostitutie. De documentaire gaat echter niet alleen over dat proces en de andere recente aantijgingen van seksueel misbruik. In vier delen volgen de makers zijn opmars in de muziekindustrie, zijn rol in de rivaliteit tussen de oost- en westkust, en zijn machtspositie als culturele poortwachter.

Moelijke jeugd

Combs' manipulatieve en geweldadige karakter is te herleiden tot zijn moeilijke jeugd, stellen voormalige vrienden en collega's. Ze beschrijven hem als een man die is gevormd door pijn. Zijn vader was een gangster die werd vermoord toen hij twee was. Zijn moeder gaf thuis feesten waar hij danste voor pooiers en basketballers. Op zijn negentiende begon Combs als stagiair bij het zwarte platenlabel Uptown. Dankzij zijn vastberadenheid groeide hij uit tot de protégé van de labelbaas. Maar toen hij die overschaduwde, werd hij ontslagen en richtte hij zijn eigen label op.

De documentaire laat overtuigend zien dat Combs' pad naar roem en rijkdom is bezaaid met lijken – letterlijk en figuurlijk. De meeste feiten en veel van de beschuldigingen die de serie opdist, zijn de afgelopen decennia wel al op de een of andere manier al openbaar gemaakt. De kracht van de documentaire schuilt in de grondige wijze waarop al die aantijgingen worden uiteengezet en onderbouwd door interviews met betrokkenen en door niet eerder vertoende beelden. Dit geldt ook voor de beschuldiging dat Combs betrokken was bij de moord op de rapper Tupac Shakur in 1996. De makers hebben de hand gelegd op een geluidsopname van een politie-interview met een oud-bendelid, die tot in detail vertelt hoe hij de moord heeft gepleegd en beweert dat Combs hem daar 1 miljoen dollar voor had aangeboden.

De serie maakt aannemelijk dat Combs Tupac uit de weg wilde ruimen omdat hij hem als bedreiging zag. De rapper was alles wat Combs niet was: getalenteerd, charismatisch, en oprecht bevriend met Notorious B.I.G., de rapper waarop het succes van Combs' label was gebouwd. Maar de vriendschap veranderde in rivaliteit na een nooit opgehelderde aanslag op Tupacs leven, die leidde tot de vete tussen de oost- en westkust.

Het is niet verwonderlijk dat Combs de serie ziet als een „schan-delijke aanval” op zijn reputatie. Hij wijst daarbij naar de uitvoerend producent, rapper Curtis „50 Cent” Jackson, die in een decennialange vete met Combs is verwikkeld. Maar 50 Cent zegt dat hij zich niet met de inhoud heeft bemoeid en dat regisseur Alex Stapleton volledige creatieve vrijheid had. Hoewel de documentaire één lange aanklacht is, voelt die niet onevenwichtig door de kalme wijze waarop de geïnterviewden een patroon van wangedrag blootleggen. Dankzij zijn macht en rijkdom kwam Combs daar lang mee weg. Na zijn veroordeling en deze mokerslag lijkt dat uitgesloten.

Eersteklas getaways in Abu Dhabi

Abu Dhabi, de hoofdstad van de VAE, een emiraat vol contrasten. Het poederwitte zandstrand en aangename wintertemperaturen nodigen uit voor een relaxte strandvakantie. Maar dit emiraat heeft ook ongelooflijk veel te bieden op het gebied van cultuur en avontuur! De stad staat bekend om zijn verfijnde culinaire scene, met exclusieve restaurants geleid door gerenommeerde chef-koks. U kunt genieten van culturele bezienswaardigheden zoals de indrukwekkende Sjeik Zayed-moskee en het Louvre Abu Dhabi. In 2026 zullen het Guggenheim Abu Dhabi en het Natural History Museum haar deuren openen. Daarnaast zijn er tal van unieke activiteiten beschikbaar, zoals privéwoestijnsafari's of een boottocht per privé jacht.

Emirates Palace, Mandarin Oriental

8-daagse vliegreis o.b.v. logies & ontbijt

Indicatieprijs maart va € 3.645 p.p.

bij 2 pers | verblijf in een Deluxe City View Room

Park Hyatt, Hotel & Villas

8-daagse vliegreis o.b.v. logies & ontbijt

Indicatieprijs maart va € 3.520 p.p.

bij 2 pers | verblijf in een Park Room

Jumeirah Saadiyat Island Resort

8-daagse vliegreis o.b.v. logies & ontbijt

Indicatieprijs maart va € 4.430 p.p.

bij 2 pers | verblijf in een Resort Deluxe Room

naar de website →

Bel 055-357 55 97

verkoop@Silverjet.nl
www.Silverjet.nl

Over dit artikel

Voor dit artikel sprak NRC met 39 bronnen die Marijn Beuker van dichtbij meemaakten. 21 van hen hebben, of hadden, een positie bij of rond Ajax. Een deel van hen spreekt op basis van anonimiteit, uit angst voor juridische consequenties en om relaties en carrière te beschermen. Hun namen zijn bekend bij de hoofdredactie. Daarnaast kregen de auteurs inzage in persoonlijke verslagen en notities van (oud-)medewerkers en tal van vertrouwelijke documenten, zoals de door Beuker geformuleerde opleidingsplannen voor Ajax en zijn visie op onder meer tactiek, trainingen en topsportgedrag. Een van de bronnen is Marijn Beuker zelf: NRC bevroeg hem meer dan twee uur. In aanloop naar publicatie kreeg hij inzage in het concept-artikel, om te wijzen op eventuele fouten en zijn reactie te geven. Die opmerkingen zijn in de tekst verwerkt.

PROFIEL **MARIJN BEUKER** DIRECTEUR VOETBAL AJAX

Hoe ‘datagoeroe’ Marijn Beuker botste met de specialisten binnen Ajax

Velen zien in Marijn Beuker (41) een vernieuwende directeur die Ajax kan moderniseren. Maar achter de schermen zaait hij verdeeldheid, specialisten hebben sterke twijfels bij zijn methode. Wie niet meewil in zijn visie, kan beter vertrekken. „Tegengas geven betekent exit.”

Tekst **Steven Verseput**, **Joost Pijpker** en **Joris Kooiman**

De aanpak van **Marijn Beuker** (41) als directeur voetbal zorgt intern bij Ajax sinds zijn komst voor verdeeldheid. FOTO STEFAN KOOPS/ANP

AMSTERDAM

Marijn Beuker is in topvorm. Het is voorjaar 2024, en op een podium in een zaal van de Johan Cruijff Arena presenteert de directeur voetbal van Ajax zijn plannen aan de hele voetbalafdeling - van jeugdcoaches tot sportwetenschappers en fysiektrainers. Vier maanden eerder is hij begonnen, nu vertelt hij vol overtuiging over talentontwikkeling, de rol van hersenfuncties en het creëren van winnaarsmentaliteit.

Hoewel sommigen worden overrompeld door zijn gedetailleerde uiteenzetting en de ingewikkelde termen, is er enthousiasme onder de aanwezigen. Eindelijk een Ajax-directeur die een eenduidige visie presenteert op het opleiden van jeugd en de kenmerken van Ajax-voetbal. Die visie is nodig, vinden ze. Er zit weinig lijn in de voetbaltechnische ontwikkeling van de Ajax-jeugd, de samenhang tussen afdelingen kan beter. Met Beuker denken medewerkers een vooruitstrevende directeur te hebben die een moderne, ambitieuze koers kan inzetten. In de vaak conservatieve voetbalwereld wordt hij al jaren op conferenties en in podcasts uitgenodigd om te vertellen over zijn aanpak.

Er zijn ook bedenkingen. Door de scherpe toonzetting krijgen sommigen het gevoel dat zij in de afgelopen jaren weinig

goed deden. Beuker zag dat er „veel eilandjes” zijn binnen Ajax, zegt hij nu tegen *NRC*. „Ik wilde benadrukken dat de tijd van eigen dingen doen voorbij is.” Vanaf dan is plan-Beuker leidend. Wie daarin niet mee wil, maakt hij duidelijk, kan beter vertrekken.

Als het in de media over Ajax gaat, draait het vaak om het eerste elftal. Dat is het meest zichtbare deel van de club, met technisch directeur Alex Kroes die verantwoordelijk is voor de trainer en het transferbeleid. Maar in de beursgenoteerde onderneming met 483 fulltime medewerkers is het onzichtbare deel minstens zo belangrijk: de jeugdopleiding, scouting, medische en fysieke staf, de analyse-afdeling. Die onderdelen bepalen mede hoe het eerste elftal functioneert.

Beuker (41) gaat over al deze ondersteunende disciplines sinds hij eind 2023 is binnengehaald op voorspraak van Louis van Gaal, voormalig Ajax-coach en nu adviseur van de raad van commissarissen. Hij wordt verantwoordelijk voor het „gehele inhoudelijke voetbalproces” van de zevenjarige pupillen tot en met het eerste, schrijft Ajax. Zijn komst wordt gezien als een belangrijke stap in de sportieve wederopbouw de club die van crisis naar crisis gaat.

Voor de buitenwereld krijgt Beukers imago als vernieuwer extra glans als Ajax op zijn aanraden in voorjaar 2024 de jonge, onbekende Francesco Farioli aanstelt hoofdtrainer. In zijn eerste seizoen brengt hij Ajax, na twee bijzonder slechte jaren, terug tot op de rand van de landstitel.

Maar intern zorgt de aanpak van Beuker dan al voor grote verdeeldheid, blijkt uit gesprekken met 21 mensen binnen en rond Ajax. Zij vertellen over een directeur die niet zit te wachten op opvattingen die botsen met de zijne. Iemand die zo overtuigd is van zijn eigen kunnen dat hij collega’s die tegen hem ingaan mijdt en uitsluit. Een deel spreekt op basis van anonimiteit, vanwege de angst voor juridische consequenties en om relaties en carrière te beschermen.

De weerstand zit niet alleen bij de conservatieve stroming binnen de club, die vindt dat je voetbal niet te ingewikkeld moet maken, maar juist ook in de wetenschappelijke hoek. Daar is het voornaamste bezwaar dat Beukers methodiek op veel punten onbetrouwbaar is en dat hij doof lijkt voor kritiek. Die onvrede leidde tot het vertrek van hoogopgeleide specialisten, van wie enkelen op prominente plekken in de club, zowel bij de data-afdeling, de jeugdopleiding als binnen de medische en fysieke tak.

Wie is Marijn Beuker? Waar staat hij voor? En waarom roept zijn werkwijze zoveel verzet op? Een profiel van een eigenzinnige directeur, die zich razendsnel heeft opgewerkt tot een van de invloedrijkste posities in het Nederlandse voetbal.

De verkoper

Marijn Beuker begint zijn loopbaan als ‘CEO’, staat op zijn LinkedIn. Fusion Sports Promotion & Events heet het evenementenbureau dat hij vanaf zijn 21ste probeert op te bouwen, tijdens zijn studie commerciële economie aan de Hogeschool van Amsterdam. Het idee: voetbaltoernooitjes organiseren op straat, en zo bijdragen aan de multiculturele samenleving.

De insteek was zakelijk, vertelt studiegenoot en medeoprichter Tony Bonsink. „Hij wilde ons concept uitrollen zodat we er winst op konden maken.” Beuker, „zag overall mogelijkheden”, herinnert Bonsink zich. Met zijn „vlotte babbel” krijgt hij al snel subsidie los bij de gemeente Arnhem. Andere gemeenten moesten volgen.

Zover komt het niet, omdat Bonsink afhaakt. Maar hij ziet al een glimp van de kwaliteiten die Beuker ver zullen brengen: commercieel instinct, overtuigingskracht en enorme ambitie.

Beuker groeit op in een onderwijzersgezin in Zevenaar, bij Arnhem. Hij heeft

een oudere broer. Hun vader was „heel streng”, vertelt Beuker. „Afspraken, normen, waarden. Als kind zocht ik een beetje de randjes op.” Aan het eind van havo 4 stopt hij met school omdat hij niet gelooft in het „proppen” en herhalen van voorgekauwde kennis. „Zelf ontdekken” werkt volgens hem veel beter. Hij is een zelfverklaard autodidact, met een onstilbare interesse in voetbal.

Vanaf zijn zestiende zijn vrijwel al zijn keuzes erop gericht om technisch directeur te worden van een profclub. Als tiener maakt hij al technische profielen van jeugdspelers bij zijn voetbalclub OBW in Zevenaar. Hij neemt een baantje in de horeca, waar hij beseft dat hij als toekomstig technisch directeur „managementvaardigheden” moet ontwikkelen en talen moet leren. Aangemoedigd door zijn ouders, die willen dat hij een diploma haalt, begint hij aan de mbo-opleiding ‘manager-ondernemer horeca’ in Wageningen.

Tijdens die studie stuurt Beuker naar eigen zeggen tientallen brieven naar zaakwaamers en profclubs door heel Europa. De strekking, zo vertelt hij jaren later in een podcast: hij wil technisch directeur worden van een „Europese topclub”, moet nog „veel leren” en wil „gratis” meekijken.

Hij krijgt als „stagiair” een kijkje „in de keuken bij topclubs”, zegt Beuker in 2019 in vakblad *De Voetbaltrainer*, iets wat in andere verhalen vaak terugkomt. Concreet ging het om OGC Nice en RCD Espanyol, in die jaren beide ver verwijderd van een topklassering. Over die eerste club zegt Beuker nu dat hij in de stad Nice werkte voor zijn opleiding; als hij vrij was ging hij bij het trainingsveld kijken en maakte hij notities. Ook naar Espanyol gaat hij veelal „op de bonnefooi”. „Het was helemaal niet zo’n officieel iets”, zegt Beuker er nu over.

Beuker kleurt verhalen achteraf vaak nét iets mooier in. Zo zet hij op LinkedIn dat hij een bachelor behaalde in ‘sportmanagement’ en ‘sportspsychologie’ - wat niet zo is. „Het waren componenten” van zijn studie commerciële economie aan de Hogeschool van Amsterdam, zegt hij nu, een vervolg op zijn mbo-opleiding. „Hij ziet er weinig kwaad in. LinkedIn is toch „per definitie nét een moier visitekaartje” dan de werkelijkheid

De verbinder

Chelsea en FC Barcelona. Dat zijn de clubs waar de blonde jongen tegenover AZ-directeur Toon Gerbrands hardop van droomt. De jonge twintiger wil er ooit technisch directeur worden, vertelt hij. Dat willen er zoveel, pareert Gerbrands. Begin nou maar eens in Alkmaar en „laat maar zien wat je kan.”

Bij AZ hebben ze geen stageopdracht voor derdejaars student Marijn Beuker, dan 22. Toch wil hij er per se heen: het is een „interessante club waar ze anders denken”. Vooruitstrevender. Hij stelt voor om te onderzoeken hoe de AZ-jeugdopleiding binnen vijf jaar de beste van Europa kan worden. Een stagevergoeding is niet nodig. Hij verlaat Gelderland en trekt in een krappe studio in Alkmaar.

Beuker is in 2007 op het juiste moment op de juiste plek. Waar lang het oog van de scout of trainer de doorslag gaven, komen nu sportwetenschap en data-analyse opzetten in het topvoetbal. Dat biedt kansen. Dat geldt ook voor de topsportbegeleiding van jeugdspelers.

Op dit vlak bouwt Beuker onder hoofdopleiding Aloys Wijnker een relatief nieuw domein op. Ze maken ontwikkelplannen voor spelers, geven adviezen

Ik geloof heel erg in het plusjesmodel

Marijn Beuker Ajax-directeur

over gezonde voeding en goede nachtrust, werken aan een meer didactische benadering. Beuker stort zich op de „motoriek, het mentale aspect, de cognitieve kant”, zegt Gerbrands nu. Hij lijkt van alle markten thuis, verdiept zich voortdurend in nieuwe ontwikkelingen en kan al die brokjes kennis razendsnel aan elkaar knopen.

Analyseren is zijn grootste kracht, zien collega’s. Beuker signaleert dat de voetbalafdelingen niet vanuit één vastomlijnd programma werken, maar veelal los van elkaar. Waarom richt de ene trainer zich meer op verdedigen dan de ander? Hoe kan het dat er niks op papier staat?

Zijn status in Alkmaar groeit snel. Na zijn stage krijgt hij een baan als coördinator talentontwikkeling, in 2013 wordt hij hoofd voetbalontwikkeling en strategie. Langzaam verschuift ook zijn aandacht naar een complex, veelomvattend vraagstuk: het op vroege leeftijd herkennen van talent. Welke factoren zijn bepalend bij het voorspellen of een jeugdspeler later topvoetballer wordt?

Het is de kapitale vraag voor scouts, opleiders en technisch directeurs. Een ensluidend antwoord is er niet, omdat de progressie van een jeugdspeler van oneindig veel variabelen afhangt. Toch wil Beuker die code kraken. Het is een cruciale afslag in zijn jonge carrière. Hier begeeft hij zich op een terrein waar de toekomst van spelers mede kan worden bepaald door zijn werkwijze. Als AZ-

Lees verder op pagina 28

DE OMBUDSMAN

Moet NRC nog wel gezien willen worden op X?

Het sociale medium dat een belangrijker verspreider is van nieuws, is zelf bijna elke week onderwerp van nieuws. Elon Musks X kreeg deze week een boete van de Europese Commissie van 120 miljoen euro omdat het geen transparant advertentieregister heeft en omdat de accounts met een blauw vinkje ten onrechte de indruk wekken dat ze geverifieerd zijn. Het bedrijf van Musk sloeg meteen terug: de Europese Commissie mag niet meer op X adverteren.

Twee weken geleden kwam een nieuwe functie van X in het nieuws. Daarmee kun je zien in welk land een profiel is aangemaakt, bedoeld om zogeheten trollen en bots aan te tonen. Maar er werden ook grote accounts met veel volgers ontmaskerd die vanuit landen als Nigeria en India op manipulatieve wijze worden ingezet voor politieke beïnvloeding of die worden gebruikt om het aantal reacties en volgers op te krikken om geld te verdienen.

Waar Twitter ooit begon als een gezellig stadsplein, veranderde het langzaam in een hangplek voor politici, journalisten en toetsenbordriders. Nu is X afgegleden tot een vuilnisbelt van provocaties waar je moet zoeken naar betrouwbaar nieuws en waardevolle inzichten.

De NOS besloot twee weken geleden te stoppen met het verspreiden van nieuws via X. Het platform past niet meer bij de visie van de omroep. De NOS wil direct contact met lezers en dat is op X niet goed mogelijk omdat reacties niet te modereren zijn, schreef de hoofdredactie in een verklaring. „Dat terwijl de hoeveelheid haatdragende reacties en desinformatie op X groot is en er onbelemmerd kan stromen. Ook onder onze eigen berichten, waardoor we onbedoeld bijdragen aan de verspreiding ervan.” Het leidde tot nogal wat ophef, vooral toen minister Mona Keijzer de NOS de maat nam door op een bericht te reageren dat de omroep berichten van Hamas zou overnemen: „Dat blijven ze doen. Ze krijgen hier alleen geen weerwoord meer. Lekker rustig.” De redactie van het actualiteitenprogramma *Nieuwsuur*, dat onder het besluit viel, leek het er ook niet mee eens te zijn. Presentator Jeroen Wollaars maakte een X-account (@nieuwsuurbot) waar alsnog elke avond de afzonderlijke items te zien zijn.

Andere Nederlandse media gingen de NOS voor, zoals *Trouw*, *de Volkskrant* en de VPRO. En ook de Britse krant *The Guardian* vertrok vorig jaar, „vanwege de vaak verontrustende inhoud die op het platform wordt gepromoot of aangetroffen, waaronder extreemrechtse complottheorieën en racisme”.

Onrust zaaien

Hoe zit dat bij NRC? Mijn voorganger schreef twee keer over deze kwestie, in december 2023 en precies een jaar later. NRC verspreidt al jaren dagelijks artikelen op het account @nrc.nl, met nu een kleine 600.000 volgers. De mogelijkheid om te reageren is hier uitgezet. Ook adverteerde NRC tot 2023 op het sociale medium. Maar daarmee stopte het bedrijf omdat de advertenties niet veel meer opleverden.

Een jaar later was de situatie op X er niet beter op geworden. Elon Musk had zijn platform onderdeel gemaakt van de campagne van Donald Trump. De ombudsman kreeg geregeld vra-

gen of NRC niet moest stoppen op X. Maar er zou nog een redactiedebat over volgen en hoofdredacteur Patricia Veldhuis kondigde eind 2024 aan binnen een maand een knoop door te hakken.

Is de hoofdredactie inmiddels uitgedacht, vroeg een lezer me naar aanleiding van het NOS-besluit. Ja, die maand werd niet helemaal gehaald want het was een lastig besluit: meewerken aan een zichzelf uithollend instituut dat er op is gericht onrust te zaaien versus het argument dat je een groep mensen bereikt die je anders niet bereikt. Zo was een uitvoerige reconstructie van de MacCabi-rellen in Amsterdam bijvoorbeeld veel gedeeld op X. Dat stuk had grote maatschappelijke relevantie, vond de hoofdredactie, en het was dus belangrijk dat dit stuk breed verspreid werd.

Het vraagstuk verdeelt de redactie. De redacteurs die tijdens het redactiedebat begin dit jaar voor vertrek van X waren, bepleitten meer aandacht voor sociale media waar het er meestal rustiger en inhoudelijker aan toe gaat, zoals LinkedIn en Bluesky. De ombudsman zag vorig jaar voldoende redenen om te vertrekken, vooral omdat Musk het had gebruikt om de Amerikaanse democratie te ondermijnen.

Maar de hoofdredactie besloot in februari om op alle grote sociale media aanwezig te blijven, dus ook op X. Belangrijkste argument: NRC wil overal goede journalistiek verspreiden en niet in een hoekje gaan zitten met gelijkgestemden. Op sociale media kun je juist tegenwicht bieden aan desinformatie en propaganda. En als je van X weggaat, moet je dan ook niet Facebook en Instagram van Mark Zuckerberg vaarwel zeggen, waar ook haat en nepnieuws worden verspreid?

Jonge lezers

Bij veel media speelt een rol dat X een steeds minder groot aandeel heeft in het trekken van lezers. Dat geldt ook voor NRC. Een groot deel van de bezoekers komt rechtstreeks naar de website, of via de eigen nieuwsbrieven en zogeheten pushberichten. Wel is van de Big Tech-bedrijven Google nog heel belangrijk voor het trekken van lezers naar de website. Sociale media brachten in november minder dan tien procent van de lezers aan op nrc.nl (op de NRC-app wordt dat niet gemeten). Facebook en LinkedIn zijn het belangrijkste, het aandeel van X komt niet boven de 1 procent. Niet van grote betekenis dus, al kan het incidenteel wel eens omhoogschieten, zoals bij de Maccabi-reconstructie.

Maar sociale media zijn niet alleen van belang voor het trekken van bezoek naar nrc.nl. Om de journalistiek van NRC te verspreiden onder mensen jonger dan dertig jaar zijn Instagram, YouTube en TikTok cruciaal. Een nieuw team van videomakers plaatst daar sinds begin dit jaar dagelijks korte video's over het nieuws. Het gaat daarbij om platformen van respectievelijk Meta, Google en het Chinese ByteDance die naar believen hun algoritmen aanpassen om bezoekers vast te houden en soms bij betrouwbaar nieuws weg te houden.

NRC onderschreef drie weken geleden een noodkreet van Nederlandse mediabedrijven aan de informateur. Daarin werd gesteld dat de mondiale techbedrijven „een ernstige bedreiging vormen voor de democratische weerbaarheid, de strategische autonomie en daarmee de veiligheid van Nederland”. Ze bepleitten dat de overheid zou gaan bijdragen aan een „innovatief, door democratische waarden gedreven Nederlands digitaal ecosysteem”. Zo is de verhouding van een journalistiek bedrijf als NRC met Big Tech er dus één van groot ongemak. En dan blijft de mogelijke negatieve invloed van sociale media als TikTok en Instagram op de mentale gesteldheid van jongeren hier nog onbesproken.

Terug naar X. Veel collega's, met name zij die het buitenlands nieuws volgen, vinden er nog steeds goede nieuwsbronnen. Het besluit van NRC om ook hier een nieuwsbron te zijn, zou daarom te billijken zijn. Maar het is een grijs en smoezelig gebied. Elon Musk gaat steeds verder met zijn radicaal-rechtse missie. Na zijn inmenging in de Amerikaanse democratie, plaatst hij nu zijn harde aanvallen op de Europese Unie voortdurend bovenaan. Dat vraagt om een heroverweging.

Herman Staal

DE LEZER SCHRIJFT...OVER DE OVERLEES

Lezer Ed Tervooren ziet dat het de laatste tijd doorde-weeks veel voorkomt dat een artikel begint op de voorpagina en elders wordt vervolgd. „Vaak niet gewoon op pagina 2 of pagina 3 – daar is nog mee te leven – maar ergens verderop in de krant, tussen andere artikelen, terwijl men dan weer moet terugbladeren als men de vorige pagina's niet mis wil lopen. Kunt u deze aanslag op het leescomfort voortaan achterwege te laten?”

DE KRANT ANTWOORDT...

„Toen we jaren geleden overgingen op het huidige compacte papierformaat hebben we 'de overlees' afgeschaffd”, zegt krantsamensteller Jeroen van der Kris. „Maar omdat we te vaak verhalen hadden die meer ruimte verdienen dan er plek is op de voorpagina, hebben we de overlees een paar jaar terug opnieuw ingevoerd. Als je de krant maakt, wil je het beste verhaal op de voorpagina zetten. De laatste jaren zetten we meer in op onderzoeksverhalen. Het idee is dat we ons daarmee onderscheiden, maar vaak zijn die verhalen wat langer. Vroeger kozen we in zo'n geval voor een nieuwsbericht op de voorpagina en een lang verhaal verderop in de krant. Maar we merkten dat we lezers daarmee de lust ontnamen het hele verhaal te lezen. Ik ben het met de lezer eens dat die overlees dan het beste op pagina 2 of 3 kan komen, maar soms is ook daar te weinig ruimte.”

Commentaar

TRUMP-DOCTRINE

De nieuwe Amerikaanse veiligheidsstrategie is een bedreiging voor de wereld, en voor de VS zelf

Geopolitieke kamikaze. Niet in *slow motion*, maar *fast forward*. De duizelingwekkende wijze waarop president Trump de Amerikaanse belangen ondermijnt, zal jarenlang voor zijn voor politicologen en economen. Na 1945 bouwden de VS een ijzersterke, welvaartsverhogende positie op in de wereld, door een combinatie van economische samenwerking, verspreiding van het democratische gospel en militair machtsvertoon. Behalve dat laatste blijft er in de nieuwe nationale veiligheidsstrategie van het land vrijwel niets over van de ze Pax Americana.

In de strategie, die diplomatieke invulling van Trumps credo 'America First', draait alles om nemen en is geven voor *losers*; krijgen autocratische regimes carte blanche om naar believen te wieden in maatschappij en achtertuin; en is migratie een gevaar voor het eigen voortbestaan als volk en land. Het op 5 december gepubliceerde document is zowel hautain (de rest van de wereld kan niet zonder ons) als paranoïde (de rest van de wereld wil van ons profiteren), maar het is bovenal een openlijke keuze tegen mensenrechten, tegen internationaal recht en tegen eerlijke, op regels gebaseerde handel. En een keuze vóór het recht van de sterkste.

Dat lijkt daadkrachtig, maar uiteindelijk is het een doodlopende weg. Op termijn kunnen economieën en staten alleen goed functioneren als de rechtsstaat dat ook doet, zo leggen economen Martijn Huysmans en Coen Teulings uit in een nieuw boek, over de centrale rol die (onafhankelijke) instituties spelen in elke bloeiende samenleving. Mensen gaan pas investeren en uitgeven als ze het gevoel hebben dat dit veilig kan en je onderweg niet wordt berooft - van rechten, vrijheid of middelen. De VS ruilen de evidente en bewezen voordelen van de Pax Americana in voor onzekerheid en isolement op het wereldtoneel.

Op de Trump-doctrine wordt geschokt gereageerd, en dat is begrijpelijk: hoewel al langer duidelijk is wat Make America Great Again (MAGA) in de praktijk betekent, werd het niet eerder zo pregnant onder woorden gebracht door een Amerikaanse regering. Trump zegt nog net niet: Europa kan de pot op, maar het komt er wel op neer. Zijn visie op de wereld werd in Rusland met gejuich ontvangen, en dat zegt alles.

Voor Trump is alles transactioneel. Bij recente 'vredesinitiatieven' (Gaza, Oekraïne) willen de VS er in de eerste plaats zelf beter van worden, of het nou om grondstoffen of vastgoedprojecten gaat. Ook de 33 pagina's tellende veiligheidsstrategie is hiervan doordrenkt. Opmerkelijk is de racistische ondertoon van het document, waarin migranten en migratie als zondebok dienen voor zo'n beetje alle problemen. Het horrorscenario voor de Amerikanen is Europa. Europa heeft volgens de doctrine de deur opengezet voor buitenlanders en daarmee zichzelf verzwakt.

Dat heeft, betogen de auteurs, ook gevolgen voor de NAVO, want als de leden daarvan langzaamaan minder westers wor-

den, ontstaat er ook een andere kijk op de wereld. Anders gezegd: zo'n club is nu misschien nog wel te vertrouwen, maar straks, als migranten dominant zijn geworden in Europa, niet meer. „De mensen die binnenkomen hebben een totaal verschillende ideologie”, lichtte Trump afgelopen week toe in een interview met *Politico*. De VS willen Europa redden door steun te geven aan radicaal-rechtse, nationalistische partijen. En, uit een uitgelekte eerste versie van de strategie: Polen, Oostenrijk, Italië en Hongarije moeten actief worden losgeweekt uit de EU. Met het extreem gewelddadige Rusland moet, volgens de uiteindelijke versie, worden gestreefd naar „strategische stabiliteit”.

Als er één les te trekken valt uit dit nieuwe Trump-tijdperk, dan is het wel dit: alles wat hij zegt en doet, dient zeer serieus te worden genomen. De VS mogen dan op een dwaalspoor zitten, totdat ze weer op het rechte pad raken zullen er slachtoffers vallen. Het stopzetten van USAID leidt nu al tot tienduizenden extra doden en zal volgens een berekening in *The Lancet* tot 2030 leiden tot 14 miljoen extra doden, inclusief 4 miljoen kinderen onder de vijf. Het openlijke gefluit met Rusland betekent meer oorlog en meer burgerdoden in Oekraïne.

Eén les uit dit nieuwe Trump-tijdperk: alles wat hij zegt, dient zeer serieus te worden genomen

Bij Venezuela worden schepen geënterd of met grof geweld opgeblazen, en wordt het Amerikaanse leger door het Witte Huis aangezet tot het plegen van misdaden. In de VS voert migratiepolitie ICE een terreurbewind van willekeur, mensenrechtenschendingen en onvrijwillige deportaties. Het afgezwakte vaccinatiebeleid in de VS is een ramp in wording. Trump is iemand die doet wat hij zegt, en die daarbij over lijken gaat.

Uiteraard kan de EU in deze situatie niet stilzitten. Door de Amerikaanse opstelling worden veiligheidskwesties acuut. Nu al deelt Rusland tikken uit, met drones die bovenlangs vliegen of, zoals onlangs in Polen, door treinverbindingen op te blazen en andere sabotageacties. Als de VS de NAVO niet langer willen dragen, wordt de druk om zelf meer te investeren in defensie nog groter. Het democratische proces in de EU moet bewaakt worden, tegen zowel Russische als Amerikaanse beïnvloeding. Er moet nog beter uitgelegd worden waarom het Europese model, gebaseerd op samenwerking en solidariteit, te prefereren is boven dat in de VS, waar sociale zekerheid, toegang tot zorg en pensioenen luxeproducten zijn. De rechtsstaat moet met hand en tand verdedigd worden, ook tegen de verleiding om de Amerikaanse *hardtalk* na te apen of kwalijk gedrag van de oude partner door de vingers te zien. Nog meer inspiratie nodig? Lees die 33 pagina's. Het is de perfecte opsomming van alles wat de EU niet zou moeten nastreven.

Advertentie

Eén plus één is vijf

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels. Zoals *Cinco*, speciaal voor spelers die het liefst op één hand tellen.

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar
redactie@nrc.nl
of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres:
Postbus 20673,
1001 NR Amsterdam,
t.a.v rubriek, redactie
of persoon.
T: 020 - 755 3000
(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen uit de krant? Stuur dan maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld uw naam, adres en telefoonnummer.

Advertenties

T: +31 20-755 3049,
E: sales@nrc.nl,
of advertieren.nrc.nl

Familieberichten

T: 020 - 755 3052,
E: familieberichten@nrc.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC Weekend op zaterdag voor 9.00 uur te bezorgen. Voor vragen: nrc.nl/service-of-bel 088-572 0572 (za 9.00-13.00 uur)

NRC Webwinkel

E: klientenservice@nrcwebwinkel.nl

Omgang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee) overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacy-verklaring). Indien u op deze informatie geen prijs stelt, kunt u zich afmelden via [privacy@nrc.nl](https://nrc.nl/privacy-verklaring).

Auteursrecht

© NRC, 2025.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl. Op ingezonden bijdragen zijn de algemene publicatievoorwaarden van toepassing. Deze liggen ter inzage op de redactie en worden op verzoek kosteloos toegezonden.

YOU P
Beschermd rechts

Hierlijk dat de naam Frits Huffnagel weer even langskwam in het nationale poldernieuws. Hij is die gesjeesde feestneus van de VVD die je vaak in een onbenullig tv-programma een gebakken ei ziet nadoen. Dat is niet zo erg, maar Frits heeft er ook nog lol in en denkt dat hij daarom iets voorstelt. Hij kwam deze week in beeld omdat hij jaren geleden als een geklofte liberaal gezellig had zitten appen en beppen met toenmalig minister Sander Dekker van Rechtsbescherming om het online gokken door de Kamer te krijgen. Om een misverstand te voorkomen: rechtsbescherming betekent niet het beschermen van rechts. Veel VVD'ers denken trouwens van wel.

Sander was de minister die over het wel of niet legaliseren van het online gokken ging. Een discutabel onderwerp. Er zouden wel eens slachtoffers kunnen vallen. Heel veel slachtoffers zelfs.

Sander zijn vriendje Frits werkte voor de kansspelmaffia en wilde de minister wel helpen. Daarom appte hij ook op joviale toon naar de minister, die binnen een kwartier gezellig antwoordde. Als het gelukt was zouden ze een hap & een borrel doen. En het lukte. Dus gingen ze de kroeg in.

De hap bestond waarschijnlijk uit dikke plakken ouwe-jongens-krentenbrood en met die borrel hebben ze ongetwijfeld getoost op het miljoen aantal gokkers dat er toen bij gekomen is. Of ze nog stil hebben gestaan bij het aantal gokverslaafden en andere probleemspelers? Ik denk het niet. Dat is niet hun probleem, maar de misère van de losers zelf die beter hadden moeten opletten.

Daarbij waren ze als echte voortvarende liberalen inmiddels allang weer druk met andere belangrijke zaken. Zoals scholieren die moeten kunnen blijven vappen omdat het de tabaksindustrie anders te veel geld kost. Net als dat de varkensstallen moeten uitpuilen zodat de veevoedercowboys een goede omzet blijven draaien. En de PFAS-verspreiders moeten niet te veel gehinderd worden. En de pesticidenpooiers. Het gaat om de economie. De portemonnee van de hardwerkende Nederlander waar Dilan het altijd over heeft.

Toch is het interessant dat het schrandere VVD-duo Sander & Frits

hier schaamteloos mee wekomt. Hier gaan amper Kamervragen over gesteld worden. Veel te lang geleden. Het is inmiddels een oude koe in een stinkend slootje. Zo'n corrupt setje VVD'ers hoort bij het spel. Weet u hoeveel Haagse een-tweetjes er dagelijks gemaakt worden?

Maar als het uitkomt is het altijd een beetje sneu. Vooral voor die Dekker. Van die Huffnagel verwacht je niks anders, maar die Sander had ik hoger ingeschat.

Het gaat sowieso niet echt lekker met de VVD. De partijkas is leeg en de politici moeten binnenkort een deel van hun salaris aan de partij afstaan. Hier lachten ze de SP vroeger keihard voor uit. En nu moeten ze zelf sociaal doen om het zinkende scheepje drijvende te houden.

Toch vind ik het raar. Een bijna failliete VVD. Als de partij vroeger financieel scheef zat dan deed de voorzitter een belrondje. Dan belde hij een Brabantse kruidenier of die nog wat contanten in zijn ijskast had liggen.

Binnenkort belt Ed Nijpels bij je aan of hij je auto mag wassen

Of hij vroeg twee bejaarde rijke stinkerds met driedubbele namen in Wassenaar en Blaricum om het even op te lossen met wat oud geld. Maar die tijd is voorbij.

Binnenkort belt Ed Nijpels bij je aan met de vraag of hij je auto mag wassen. Of Halbe Zijlstra of-ie je gras mag maaien. Als iemand kan korten dan is het Halbe. Of je krijgt Dilan aan je deur of ze je hond mag uitlaten. Heitje voor karweitje om de grootste kakkerspartij van Nederland te redden. Het kan raar lopen.

Of wordt het financiële debacle opgelost door het corrupte duo Sander & Frits die met wat gokbazen gaan bellen? Hun nummers zitten nog in hun mobieltjes. Dat ze deze zware jongens er zachtjes aan herinneren dat ze in de moeilijke coronatijd comfortabel voorgetrokken zijn. Dat de casino's toen als eersten open mochten. Samen met de kerken en IKEA.

Op deze manier zal het dit weekend gaan. Maandag koppen de kranten: VVD weer boven Jan. Wedden?

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

HET ZONT

Na jaren ontdekte mijn dochter (9) gisteren dat 'het zont' geen gebruikelijke uitdrukking is. „Het is geen Nederlands”, had iemand tegen haar gezegd. Ze straalde vanmorgen toen een klasgenootje het goedkeurde en zei dat het een simpele manier is om te zeggen dat de zon schijnt. „Soms verschijnt een nieuwe uitdrukking in het woordenboek”, vertelde ik haar, „en vaak staat die eerst in de krant.”

Stijn Kingma

FOKKE & SUKKE
ZIJN NIET ONDER DE INDRUK VAN DE OORLOGSTAAL VAN RUTTE

Gravity.
Feel the pull.

LUCID
GRAVITY

COMPROMISE **NOTHING**™

Meer informatie

Cashen en crashen in *Steal a Brainrot*

Op rooftocht
in de razend
populaire game

PAGINA 5-8

ILLUSTRATIE TIMBERSOMMERDIJK

nrc

WEEKEND

ZATERDAG 13 DECEMBER &
ZONDAG 14 DECEMBER 2025

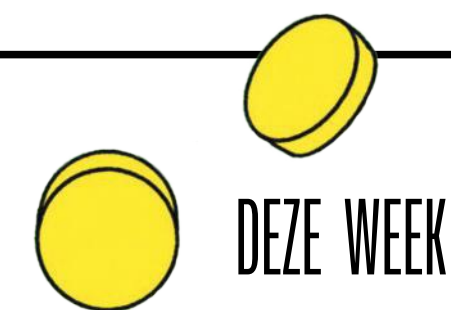

OUR BANK THE BANK FOR BUILDERS WITH BIG PLANTS FOR THE FUTURE

As a cooperative bank, we support sustainable built environments for communities. We do this by sharing industry insights, offering financing solutions and connecting partners across networks.

RABOBANK.COM
/WHOLESALE

the cooperative
Rabobank

GAMEN

Het is dé schoolpleinhit van het bijna voorbijge jaar: het Roblox-spel *Steal a Brainrot*. Maar wat gebeurt er in die virtuele wereld?

PAGINA 5-8

REPORTAGE

Rutger Bregman probeert nu in de VS studenten te bewegen 'het goede' te doen. „Jullie gaan sneller dood dan je denkt.”

PAGINA 10-11

KERSTDINER

Hoe stel je aan de kerstdis de vegetariër, de vleeseter, de liflafjeshater én de glutenmijder tevreden? Janneke Vreugdenhil stelde een all-inclusive diner van vier gangen samen. Vrede aan tafel, is de boodschap, met kaneelpavlova ter bezegeling.

PAGINA 14-17

ZIN

IN DE KRANT

Deze maandagochtend ben ik de enige die door het gat tuurt en opeens voel ik me midden op dit grote plein een gluurder.

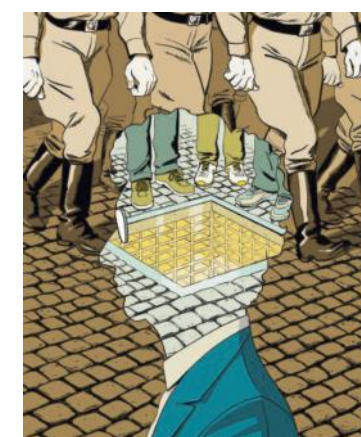
Overrompelen, je onverwachts grijpen: lang was dat wat geschenken in het algemeen geacht werden te doen. Maar nu vullen kinderen hun verlanglijsten vaak online in. Volwassenen ook. Wat je vraagt is wat je krijgt.

PAGINA 26-27

ESSAY

Arnon Grunberg wil weten hoe Gaza kon gebeuren, na Auschwitz. In Berlijn: „Bij ons was er geen absoluut zwijgen, maar half-zwijgen.”

PAGINA 18-20

DUBBELINTERVIEW

Auteur Truska Bast schreef een boek over de generatie moeders van haar moeder. „Nee mam, dat zeg ik ook niet.”

PAGINA 22-23

NECROLOGIE

Danseres Mathilde Brugman (1986-2025) volgde eigenzinnig haar eigen weg in het flamencowereldje.

PAGINA 31

EN VERDER

VONDST

PAGINA 23

RESTAURANT

PAGINA 28

AUTOTEST

PAGINA 29

GIDS EN PUZZELS

PAGINA 30

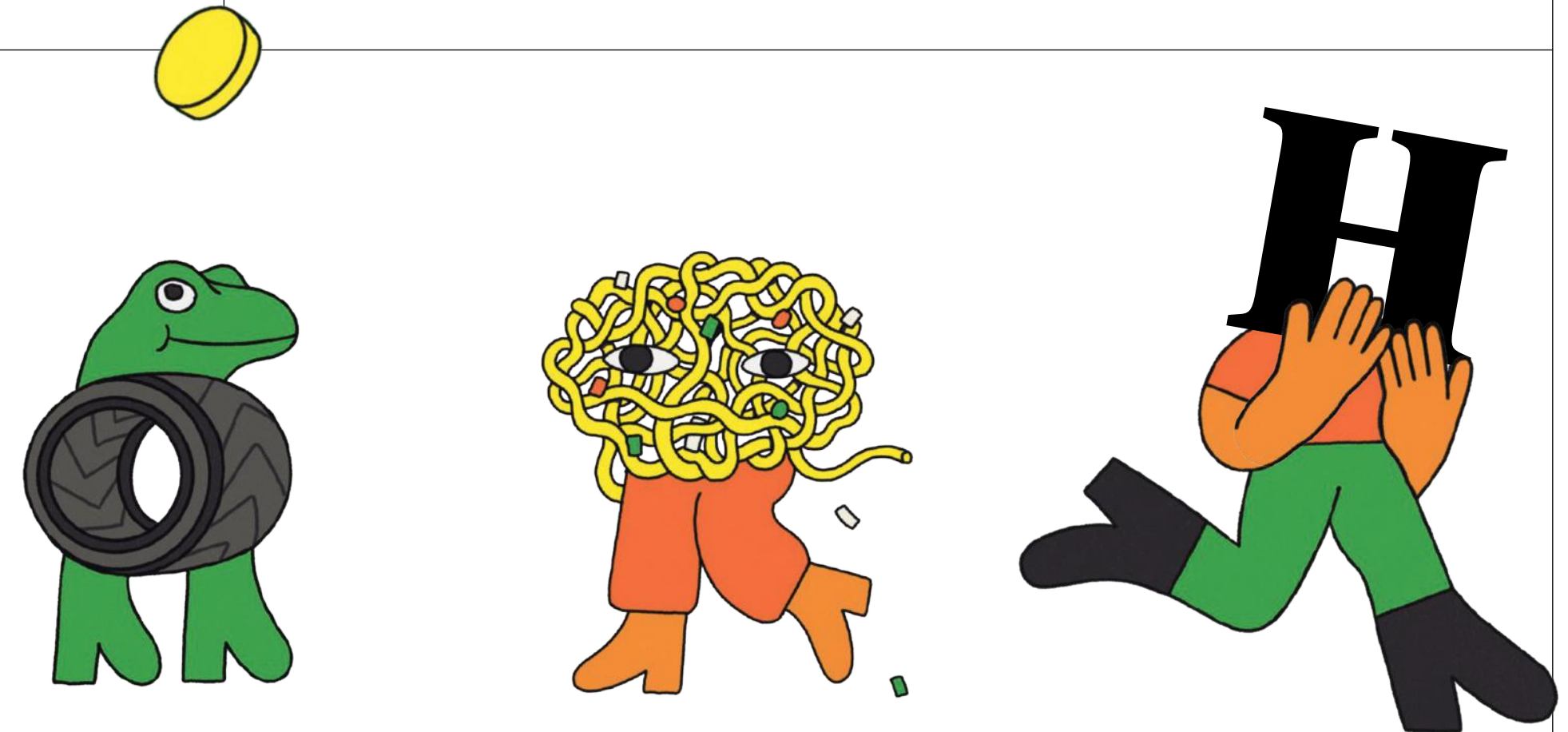

ladress.com

@ladress

REPORTAGE

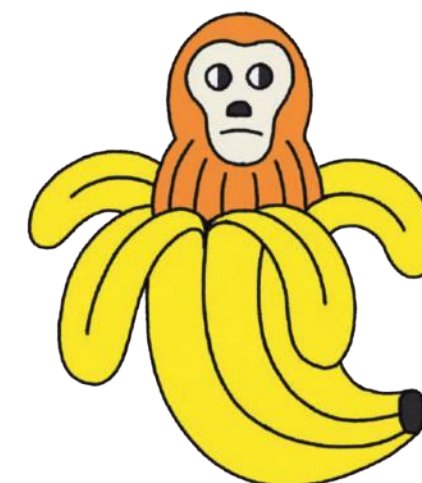
Het is dé schoolpleinhit van het bijna voorbijge jaar: het Roblox-spel *Steal a Brainrot*. Soms zitten er 25 miljoen spelers tegelijk in het spel, dat draait om rijk worden via investeren, gokken of stelen. Op rooftocht in het Brainrot-universum.

In Roblox probeert ene Alex mijn groene olifant met cactushuid te jatten

Door
Marloes de Koning

Illustraties
**Timber
Sommerdijk**

Het eerste wat opvalt als je de game *Steal a Brainrot* speelt zijn de dollartekens. Ieder fantasiewezen op het groene speelveld heeft twee bedragen boven het hoofd. Sommige wezens zitten achter tralies in een kooi, andere lopen vrij rond.

Doel van het spel is om de rijkste te worden. Een van de acht kooien is mijn basis. Die is nu nog leeg. Om daar verandering in te brengen, moet ik beesten, ofwel 'brainrots', verkrijgen. De beesten stromen via een catwalk het speelveld binnen. Elke brainrot is een investering: een exemplaar toevoegen aan je stal kost geld, maar brengt daarna een bepaald bedrag per seconde op. Het is de kunst je stal te vullen met brainrots die veel opleveren. Je kunt die van anderen stelen - en zij kunnen, als die niet afgesloten is, jouw stal binnendringen om die van jou te stelen. Dat maakt het spannend.

Ik heb honderd speldollars aan startkapitaal gekregen. Daarmee ga ik erop uit. Ik speel op een pc en heb hulp van een ervaren gamer. Met honderd dollar blijk je niet zoveel te kunnen. Ik tik een Noobini Pizzanini van 25 dollar aan en sleep die naar mijn stal. Het is een simpel poppetje met een pizza als hoofddekse.

Onder de dollarprijs boven zijn hoofd staat dat hij een dollar per seconde opbrengt. Dat is veel in de echte wereld, maar in *Steal a Brainrot* een multiplier waar je je neus voor ophaalt. Voor beesten die meer opleveren, zoals de Strawberry Elephant, heb ik nog geen geld. Eerst maar eens zorgen dat niemand mijn Pizzanini jat. Daar heeft iedere speler standaard een knuppel voor.

Brainrot is een geuzennaam - breinrot is immers de term die wetenschappers gebruiken die zich zorgen maken over de gevolgen van gamen en op socials hangen voor kinderherensens. De 'brainrots', de wezens in het spel, slaan dan ook nergens op. Wat krijg je als je een gorilla kruist met een bommenwerper? Een chimpansee met een banaan of een ballerina met een cappuccino? En dan in een spel waarin ook alles door elkaar loopt. Een felgekleurde wereld om in rond te rennen, waarin je beesten zoekt zoals in een Pokémonspel en waarin je moet calculeren als in de cryptohandel. De virtuele en de fysieke wereld gaan naadloos in elkaar over. Op schoolpleinen kent iedereen verhalen over brainrots die voor duizenden euro's

LEES VERDER OP PAGINA 6

MAC (12) UIT HOORN

Updates en events komen meestal op zaterdagmiddag

Mac sport vijf keer per week. Roblox speelt hij soms met zijn jongere broertjes en als hij tijd over heeft. Zoals tijdens treinritjes van en naar turnen. Momenteel vooral 99 Nights in the Forest en Clash Royale. Wat populair is krijgt hij vooral via YouTube en Tik-Tok mee. Hij volgt daar zelf geen gamers. 99 Nights en Steal a Brainrot gaan oneindig door, legt hij uit. „Die spellen kun je niet echt winnen.” Dat vindt hij een voordeel. „Het is wel leuk dat je altijd verder kunt.” In de app kun je zien welke spellen je recent hebt gespeeld en waarin je dus verder kunt gaan. Het lijkt een beetje op Netflix of Instagram. In de meeste games is ten minste eens per week een event, zegt Max. „Dat is meestal op zaterdagmiddag om twee uur. Dan zijn er updates met iets nieuws.” Dat wordt vooraf aangekondigd en op dat moment worden er nieuwe elementen aan het spel toegevoegd. Zoals begeerlijke brainrots, die tijdelijk verkrijgbaar zijn. Tung Tung Tung Sahur was een tijdje weg en kwam later versterkt terug. Om half tien 's avonds gaat zijn telefoon op zwart, tot zeven uur de volgende ochtend. Dat hebben zijn ouders ingesteld en dat vindt hij wel prima.

VERVOLG VAN PAGINA 5

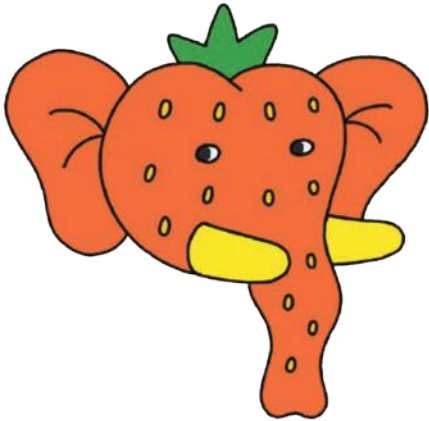
zouden zijn verhandeld. Mijn avatar is saai. Hij was gratis, en dat betekende dat ik alleen een grijs gezichtje kon kiezen. Voor kleuren of andere gezichtsdrukkingen moet ik met robux betalen - met de speldollars uit *Steal a Brainrot* kan dat niet. Robux is de virtuele munteenheid die in het universum van gamingplatform Roblox voor van alles gebruikt kan worden. Om accessoires voor je avatar te kopen dus, maar je kunt er jezelf ook (tijdelijke) voordelen mee bezorgen in spellen. Zoals extra krachten, de beste brainrots en de mogelijkheid je basis langer af te sluiten, zodat er niet gestolen kan worden.

Slippers, pruiken, gespierde lijven

Robux kun je niet verdienen door goed te spelen. Je moet ze kopen. Robux kunnen direct in Roblox afgerekend worden, met onder meer iDeal, creditcard of Klarna. Of via een giftcard, die bij vrijwel iedere Nederlandse supermarkt in de buurt van de kassa hangt. Dit is een populair cadeautje op partijtjes. Op websites zoals Studygo.com, die middelbare scholieren gebruiken om schoolwerk te oefenen, staan vaak robux-aanbiedingen te knippen.

Voor 10 euro krijg je ongeveer 500 robux, maar een vaste wisselkoers lijkt er niet te zijn. Als je er veel koopt krijg je kwantumkorting. En er lonken voortdurend voordeeltjes: 800 robux voor 11,98 bijvoorbeeld, of tijdelijk 25 procent extra robux als je een VVV-bon bij Roblox inwisselt. Je kunt ook een betaald Premium-account nemen, waar je iedere maand een vaste portie robux voor krijgt.

Een percentage van de robux die je spendeert gaat naar de makers van het spel waarin je dat doet, maar het grootste deel gaat naar het be-

drijf Roblox. Makers die meer dan 100.000 robux hebben binnengehaald kunnen die wisselen voor echte dollars. Spellen op Roblox staan daarom vol prikkels om robux uit te geven.

Een apart tabblad in de app is de Marketplace. Dat is een webwinkel met alles wat je maar voor je avatar zou willen hebben: slippers, pruiken, gespierde lijven. Een klein deel van het aanbod is gratis. Net zoals op Netflix of sociale media kun je zien wat op dit moment populair is. Je kunt bij de uitverkoop kijken en je kunt filteren op bepaalde aanbieders. Geverifieerde aanbieders hebben een blauw vinkje. Ze kunnen (met robux) betalen om hun items te laten opvallen in het aanbod.

Een gouden schakelketting met een grote hanger met de tekst ‘autist’ is populair en kost 50 robux (ongeveer een euro), net zoveel als een ketting met de onder kinderen populaire kreet ‘6-7’ eraan. Een Israëlish vlaggetje of een ander kapsel kost ook zoiets. Ik kan ook een permanent spraakwolkje kopen met een tekst, zoals *‘I am scared of women’*. De minder populaire items zijn stukken goedkope. Vanaf twee robux (omgerekend ongeveer 4 cent) heb je al een sjaal.

Liken in ruil voor een regenboogbrainrot

De accessoires laat ik liggen. Wapens lijken me belangrijker. En connecties. Ik kan vrienden toevoegen, dan kunnen we samen spelen en elkaar helpen en kletsen via de chatfunctie. He-las ken ik hier niemand. Mijn handige contacten zitten op LinkedIn en X.

Eerst nog maar wat ‘brainrots’ toevoegen aan mijn stal. Ik versleutel mijn kooi 60 seconden en ga op jacht. Dankzij de Noobini Pizzanini heb ik inmiddels wat meer budget. Ik ga voor een

groene olifant met een cactushuid, Lirili Larila, die 3 dollar per seconde genereert. Ene Alex probeert hem te jatten. Die knuppel ik weg.

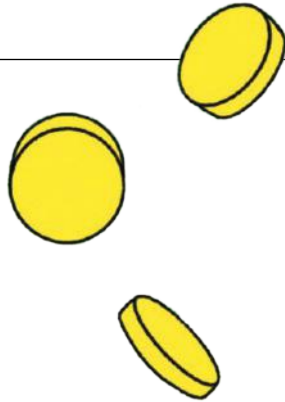
Een knipperend scherm aan de rand van het veld trekt mijn aandacht. Het is een billboard met een oproep om snel likes te geven. Als *Steal a Brainrot* er binnen een bepaalde tijd 121.000 haalt, wordt in deze virtuele ruimte een verse brainrot uit de regenboogcategorie losgelaten. En dat willen we, want die brengen meer op dan de gewone brainrots. Dus even je base *locken* en het spel *liken* op de homepage.

Likes helpen bij de promotie van de games. Ze zijn een seintje aan het algoritme dat bepaalt welke games hoog in de aanbevelingen komen of in de lijstjes met wat populair is. En die leiden op hun beurt weer tot meer spelers. Ik doe volgzzaam wantoe ik ben opgeroepen en geef een like, maar zie, eenmaal terug op het speelveld, nog geen regenboogbrainrot verschijnen.

Mijn avatar staat stil voor het gesloten rode tralielwerk van de basis van een tegenspeler. Ik wil een brainrot jatten in plaats van kopen. Maar hier staan wachten is riskant, want intussen is mijn eigen basis kwetsbaar. Een teller laat zien hoelang het nog duurt voor dit slot opengaat. In beeld verschijnt ook de suggestie om op F te drukken. Dan verschijnt een pop up: voor 39 robux kan ik deze basis nu meteen ontgrendelen.

Ik heb nog geen robux gekocht, maar voel nu toch de verleiding. Het schiet namelijk niet echt op in mijn stal. De olifant en het pizzapoppetje ben ik alweer kwijt. De buurman heeft zo te zien veel meer geld; die heeft een verdieping boven op zijn basis gebouwd, zodat hij meer plek heeft voor brainrots, die bovendien veiliger staan.

Ik heb mijn beesten te kort gehad om me aan ze te hechten. Misschien maar goed ook. Op

TikTok en YouTube zie ik wat er gebeurt als kinderen felbegeerde wezens kwijtraken. Zoek op brainrot en je kunt je uren vergapen aan de huilbuien van kinderen die zojuist bestolen zijn (en het online commentaar daarop).

Leuker zijn dan de trouwvideo's van brainrots die een relatie hebben gekregen.

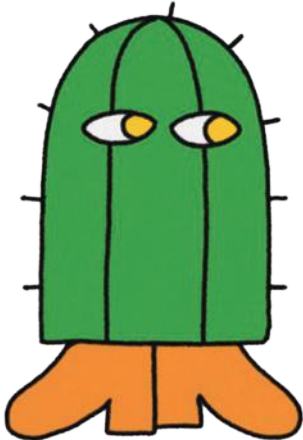
Midden in het veld staat een shop waar ik soms per ongeluk tegenaan loop. Elke denkbare afsnijroute naar een hogere opbrengst is er te koop. Berenklemmen waarmee ik vallen kan zetten voor mijn tegenstanders. Een vliegend tapijt waarmee ik sneller en minder kwetsbaar ben. Een opbrengstverdobelaar. Voor 7.500 robux (ongeveer 150 euro) kan ik mezelf tijdelijk tien extra krachten geven, waardoor ik bijvoorbeeld andere spelers kan opsluiten.

Ik hoor continu de namen van dingen die worden gekocht. En een cashgeluidje als ik ergens overheen loop. Als ik een ander sla met mijn grote knuppel hoor ik een klap.

Ik steel een soort gouden legopoppetje en sleep het naar mijn basis. Lekker! Goud is een niveau hoger dan de normale brainrots, die heel weinig opbrengen. Nu kan het cashen beginnen. Eens kijken of ik ook een *diamond*, een regenboog, een *radioactive* of - de hoogste categorie - een *aquatic* kan scoren.

Het geluk lacht me ineens toe. Ik krijg een *radioactive free spin* cadeau. Ofwel: ik mag een keer gratis draaien aan het rad van fortuin dat in de buurt van de shop staat. Dat levert me gelijk 100 dollar op. Als ik vaker wil draaien voor dit soort meevallers kan dat ook, maar dat kost robux.

Ik kan op F drukken, zie ik boven mijn avatar. Ik doe het en zie dat ik brainrots zou kunnen verhandelen met andere spelers. Als be-

ginner met een gratis account heb ik maar acht plekken in mijn stal. Als die vol zijn is het slim om de slechtsten van de hand te doen om ruimte te scheppen voor brainrots die meer opbrengen per seconde - een beetje zoals je een aandelenportefeuille of cryptowallet zou beheren.

Maar mijn stal is verre van vol, dus voorlopig houd ik alles zelf. Als ik niet oppas raakt hij zelfs steeds leger. Een andere speler loert op mijn Cacto Hipopotamo, een cactus met een nijlpaardsnoet.

Iedereen kan een maker worden en Roblox Studio gebruiken om zelf een game te bouwen. Maar om ervoor te zorgen dat jouw game tot de meest gespeelde gaat behoren, gelden de wetten van de online entertainmentindustrie. Je moet viral zien te gaan en als een soort game-influencer de spelers van je spel voortdurend voeden met nieuwe prikkels. Dat is een fulltime baan en niet te doen naast school of ander werk. De makers van Steal a Brainrot zitten bij een bedrijf en zijn daar meesters in.

Ruimte in mijn hoofd voor een afgewogen beleggingsstrategie heb ik niet. Vrijwel de hele tijd loopt er ergens in beeld een timer. Omdat er straks een *event* begint. Of bijna afloopt. Ik zit nu nog 9 minuten en 55 seconden in een ‘radioactieve fase’. Tijdens zo’n fase komen er meer radioactieve brainrots in het spel, die dus meer opbrengen. Ik weet niet meer hoe ik het gedaan heb - heel vaak klikken? - maar opeens heb ik een hengel. Ik sleep er een grote gouden vis mee binnen.

Een miljard per seconde

De voortdurende tijdsdruk om online te zijn, op te letten en te handelen spreekt ook uit het Discord-kanaal voor *Steal a Brainrot*. Discord is

ABEL (12) UIT HOORN

Kijken waar YouTubers hun robux aan uitgeven

een chatplatform dat veel wordt gebruikt in de gaming- en cryptowereld. Het Steal a Brainrot-kanaal heeft zo’n 7,9 miljoen leden. Er worden evenementen in aangekondigd, waarin speciale brainrots gedeald worden. Een beetje slimme *trader* houdt hier in de gaten wat de momenten zijn waarop er nieuwe schaarse brainrots uitkomen. Die raken namelijk snel uitverkocht.

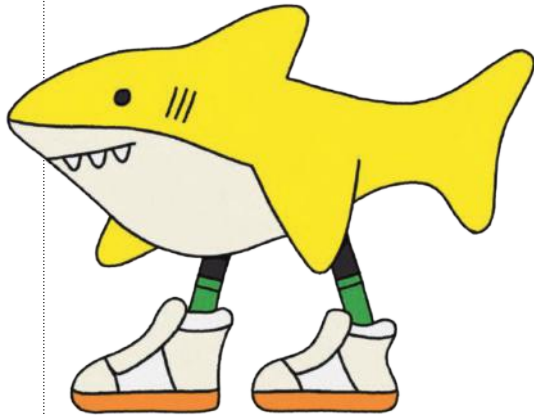
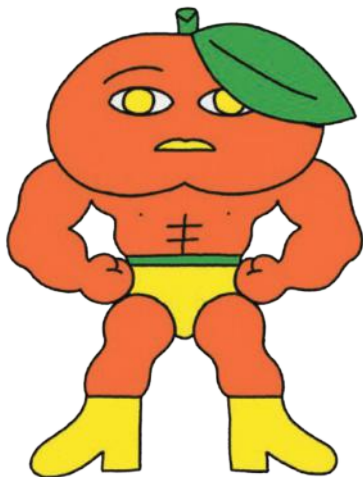
Er leiden meer wegen naar een hoog virtueel inkomen in dit spel, maar daarvoor moet ik even de app uit en naar een van de online marktplaatsen voor brainrots. De site Eldorado.gg staat bovenaan in de zoekresultaten en is volgens de commentaren op Reddit best betrouwbaar. Je kunt voor 1,75 euro bijvoorbeeld een geheim geluksblok kopen. Of voor ongeveer 50 euro (afhankelijk van de aanbieder en de timing) een ‘la secret combination’, die 1 miljard per seconde genereert. Het duurt maximaal twintig minuten voor hij is toegevoegd aan je spel, maar vaak lukt het al binnen drie minuten, staat geruststellend bij de omschrijving. Afrekenen kan met ApplePay of Google-Pay.

Zo’n aanschaf voelt een beetje als valsspelen. Betalen om te winnen. Maar geldt dat ook in een race die draait om geld, waarin de slimste beleggers met geld meer geld maken?

Bij die winnaars hoor ik voorslagnog niet. Maar ik ben niet ontevreden. Na anderhalf uur spelen ik heb ik eindelijk genoeg voor een hergeboorte. Die kost 500 speldollar en twee brainrots uit mijn stal. Ik wil zo’n *rebirth*. Dat is een investering die je sterker maakt. Oftewel: sneller rijk.

LEES VERDER OP PAGINA 8

Ik weet niet meer hoe ik het gedaan heb - heel vaak klikken? - maar opeens heb ik een hengel

‘De eerste die een koude douche verdiende was ikzelf’

Door Mark Lievisse Adriaanse

FOTO MAARTJE GEELS/ANP

CV

Rutger Bregman (1988) werd geboren in Renesse als zoon van een protestantse predikant en een lerares. Hij studeerde geschiedenis in Utrecht en begon al tijdens zijn studie als columnist bij de Volkskrant. Daarna werkte hij jarenlang voor online platform De Correspondent.

Hij schreef acht boeken, waarvan Met de kennis van toen in 2012 het eerste was en Morele ambitie vorig jaar het meest recente. Zijn boeken Gratis geld voor iedereen en De meeste mensen deugen werden (internationale) bestsellers.

L

Laten we beginnen met het slechte nieuws, zegt Rutger Bregman. In een ondergrondse collegezaal op Princeton kijken zo’n honderd studenten hem aan. Sommigen zijn gekomen omdat ze zijn boek Moral Ambition lazen of deze zomer zijn podcastinterview met The New York Times hoorden en dachten: dit is het. Anderen hadden op de campus een aankondiging gezien van een lezing waarin succes „geherdefinieerd” zou worden, zoals er elke dag wel interessante gastsprekers zijn, en lezen nog snel even Bregmans Wikipedia-pagina.

„Jullie gaan allemaal dood”, vervolgt Bregman. „Noooooo”, reageert iemand. „Niet per se vandaag”, zegt Bregman, „maar sneller dan je denkt”. Het leven is nu eenmaal kort, zegt hij, „en je carrière is nog korter: zo’n 80.000 uur. Ik ben hier vandaag gekomen om jullie te vertellen dat hoe je die tijd besteedt een van de belangrijkste vragen van je leven is.”

Een uur lang luisteren de studenten aandachtig, niemand zit op z’n telefoon of laptop. Bregman vertelt een verhaal dat hij het afgelopen jaar vaak vertelde. Dat de grootste verspilling van deze tijd die van talent is. Dat je jaren als twintiger de tijd zijn waarin je de „grondwet van je leven” schrijft en dat de keuzes die je daarin maakt de basis leggen voor de rest van je leven. Dat het er dus toe doet of je voor McKinsey gaat werken of dat je je toelgt op het oplossen van de grootste problemen van deze tijd. Als hij de studenten vraagt wie al door grote consultancykantoren is benaderd, gaan er zo’n twintig handen omhoog. „Wined and dined”, zegt een jongen. „Dit bedoel ik”, zegt Bregman.

Een paar uur eerder liep hij een beetje verbluft over de campus van Princeton. Op de

voetpaden langs perfect gemaaide grasvelden en eeuwenoude gebouwen voel je het gewicht van de academische traditie. In een bibliotheek ging hij lachend achter de kathedr staan, als een predikant die gesticulerend het Woord komt brengen – sommige studenten keken verast op van hun laptop.

„Het is een totaal nieuwe wereld voor mij”, zegt hij, terwijl hij de bibliotheek uit loopt. Hij is op Princeton omdat „wie goed doen prestigeuzer wil maken, moet beginnen op de meest prestigieuze plekken”. Daarom sprak hij twee dagen eerder op Stanford, in Californië, en daarom zou hij de dag erna gaan spreken op Harvard. Steeds met dezelfde boodschap: gebruik, als mensen die tot de elite behoren of op de drempel van toetreding tot de elite staan, je tijd op deze aarde om iets goeds te doen, om ‘moreel ambitieus’ te zijn.

Een jaar nadat Bregman een boek uitbracht met die boodschap is er een prille beweging ontstaan. Mensen zegden hun baan op en gingen vanuit de door Bregman opgerichte School for Moral Ambition werken aan de transitie van dierlijk naar plantaardig eiwit of voeren actie tegen de tabaksindustrie. Er werden 22.000 mensen lid, 1.400 mensen met goede banen bespreken in ‘cirkels’ hoe ze hun ‘talenten’ kunnen inzetten om wereldproblemen op te lossen. Toen de organisatie recent 59 van hen interviewde, bleken 22 „een impactvolle carrièrewitch” gemaakt te hebben.

En er is de ambitie om de Verenigde Staten te veroveren. Daarom heeft de organisatie een kantoor in New York geopend en is ze een fellowship gestart waarmee ambitieuze Harvard-studenten worden verleid géén goedbetaalde stage in finance of consultancy te doen. En daarom is Bregman op Princeton, en wordt elke stap die hij daar zet door zijn marketeers gefilmd voor ‘content’ die moet helpen ‘het merk’ uit te bouwen. Waarom denkt hij juist in Amerika het verschil te kunnen maken?

De zin over Trump

Een paar weken na Princeton zit Bregman in een ruimte die hij lachend de „boardroom” van de School for Moral Ambition noemt, in het WTC op de Amsterdamse Zuidas. Direct na zijn toespraak op Harvard is hij teruggevlagen naar Nederland. Het plan was om in alle rust de eerste verjaardag van zijn zoonthe te vieren. Tot hij wakker werd, een blik op zijn telefoon wierp en dacht: misschien kom ik nooit meer Amerika in en moet de School daar dicht.

Bregman had dit najaar net vier Reith Lectures gehouden, een prestigieuze jaarlijkse lezingenreeks die ook door de BBC op de radio wordt uitgezonden. De afgelopen jaren zijn onder meer schrijver Chimamanda Ngozi Adichie en bankier en, inmiddels, Canadees premier, Mark Carney hem voorgedaan. Maanden had Bregman met redacteuren van de BBC aan zijn teksten gewerkt. De Britten hadden gevraagd een zin over „genocide” in Gaza te schrappen; dat had hij geweigerd. Alinea’s over Donald Trump en vicepresident J.D. Vance had hij wel geschrapt; te gemakkelijk en te voorspelbaar, vond Bregman bij nader inzien. Een zin was blijven staan: over Trump als „meest openlijk corrupte president”.

Op deze zin waren de Britse media nu aangeslagen. De lezing heette A Time of Monsters, een verwijzing naar de vaak geciteerde observatie van de Italiaanse communist Antonio Gramsci zo’n honderd jaar geleden: „De oude wereld is stervende, de nieuwe wordt nog niet geboren: in de tussentijd regeren de monsters”. Tabloid Daily Mail maakt hiervan dat Bregman in een BBC-lezing Trump een „monster” heeft genoemd, en dat net nadat de Britse omroep de Amerikaanse president excuses heeft aangeboden voor een gemanipuleerde montage. In een reactie noemt het Witte Huis Bregman „een rabiāt anti-Trump individu”. Even denkt Bregman in een storm te staan, tot

het overwaait en het besef indaalt dat het vooral een Brits mediadinetje was en het Witte Huis vast geen idee heeft wie hij is.

Maar een paar dagen later blijkt dat het zinetje over de „corrupte president” door de BBC uit de radio-uitzending is geknipt. Heel weird, denkt hij tijdens het luisteren. En precies het punt dat hij in de lezingen wilde maken: dat „laffe elites” op hun knieën gaan voor autoritarisme. En dat elites hun privileges moeten gebruiken om de wereld een betere plek te maken.

Als De meeste mensen deugen (2019) een warme knuffel was, zegt Bregman, dan was Morele ambitie een koude douche – „en de eerste die dat verdiende was ikzelf”. Tien jaar lang had hij zich bezig gehouden met de vraag „hoe utopische ideeën werkelijkheid” worden. „Mijn hoop tien jaar geleden was dat we uit de neoliberale slumer zouden komen en er dan iets moois in het verschiet lag. Dat we de brakke sociaaldemocratie zouden wakker schudden en, zoals ze in Silicon Valley zeggen, the next big thing op de horizon konden zetten.” In boeken en columns en essays had hij „grote woorden” gebruikt over „grote ideeën en idealen”.

Maar wat was daar concreet van terechtgekomen? Er was onder meer een project in India omtrent het basisinkomen gestart door iemand die zijn Ted Talk daarover had gezien. „Heel gaaf. Maar ik dacht: er zit meer in.” En na twee jaar overal vertellen dat als je wat beter naar de geschiedenis keek de meeste mensen echt sociale wezens waren die het beste met elkaar voor hadden, was hij wel klaar „met dat weeige verhaal”. Morele ambitie, zegt hij, „is daar een boze reactie op”.

Gefascineerd door sektes

In The Coffee Club, een koffiebarretje op de campus van Princeton, drinkt Bregman van zijn cappuccino met havermelk. Grote ideeën zijn niet genoeg, erkent hij nu. „Verandering begint altijd met kleine groepjes zeer gecommitteerde mensen. Het zijn een soort cults. Ik ben altijd gefascineerd geweest door zulke kleine groepjes mensen die niet alleen ideeën hebben maar ook de instituties bouwen. Dat is hoe neoliberalen het deden met de Mont Pelerin Society. De mensen die hier Roe v. Wade [het federale recht op abortus] omver hebben gehaald, dié hebben morele ambitie. Of de Heritage Foundation, van Project 2025. De Federalist Society, die honderden conservatieve rechters opleidde. Ik ben echt in awe van die mensen, ook al willen ze iets totaal anders dan ik. Zó doe je het, door de combinatie van denkvermogen, kapitaal en een lange tijdspanne.”

Hij begint over de Fabian Society in het Verenigd Koninkrijk, eind negentiende eeuw. „Ze hadden ideeën die toen gestoord waren, over het vrouwenkiesrecht bijvoorbeeld. Maar wat ze deden zag er óók goed uit. Ze verstuurden bijvoorbeeld uitnodigingen voor evenementen op prachtig rood briefpapier. Dus je wil iets bouwen dat er goed uitziet en waar je bij wil horen.”

Behalve de cameraman en fotograaf in Bregmans kielzog is op Princeton ook een Amerikaanse schoolbus in de rode kleur van de School – goedkoper dan grote advertenties op Wall Street, wat Bregman eigenlijk wilde. Na uren startproblemen komt de bus nog net op tijd aan op de campus. Woohoo, roept Bregman zwaaiend met zijn armen terwijl hij de bus in springt. „We LOVE buses!”, roept zijn Amerikaanse marketingmedewerker ironisch, „we’re waving!”. „We are so excited!”, roept een student. Bregman steekt zijn hoofd door het raam en zwaait wat ongemakkelijk. De camera’s leggen alles vast.

Oké, roept Bregman, „wie wil er achter het stuur?” Het groepje studenten weet wel wie dat moet zijn: de 21-jarige Kyler Zhou, een student met de ambitie en de uitstraling van een toekomstig politicus. Als hij praat, luisteren z’n medestudenten. En als hij ergens loopt, lopen Bregmans videomensen achter hem aan: Zhou staat centraal in de ‘content’ die ze vandaag maken en die studenten op andere universiteiten moet gaan werven.

Als student word je op Princeton vanaf dag één gepaaid door grote financiële instellingen en consultancybedrijven, zegt Zhou. „Er zijn studentenclubs die daar helemaal op gericht zijn. Ik was daar ook een jaartje lid van. Maar echt, dat is allemaal bullshit. Je leert er helemaal niets.” Dus toen hij van de zomer Bregmans interview met The New York Times hoorde dacht hij: „wow, hier moeten we het op de campus over hebben”.

Bregmans oproep om juist níet voor McKinsey te kiezen raakte aan iets wat Zhou en zijn vrienden al langer voelden: dat er meer is in het leven dan zoveel mogelijk geld verdienen als consultant. „Je komt hier als idealist binnen, maar er wordt je aangeleerd dat je als volwassene vooral bezig moet zijn met spreadsheets en PowerPoints. Dan word je ambitieus zonder moraliteit.” Zhou richtte daarop een Morele Ambitie-club op, bond in een paar weken ruim honderdttwintig studenten aan zich en nodigde Bregman uit voor een lezing.

Eén van die studenten staat tijdens de lezing van Bregman op. Is het niet erg makkelijk, vraagt de 21-jarige Ana Gonzalez, om studenten op te roepen niet voor het grote geld te gaan als je het zelf financieel al gemaakt hebt? Het helpt zeker, beaamt Bregman, maar ook als je wél zo’n carrière kiest, kan je een deel van je inkomsten weggeven aan effectieve goede doelen.

Gonzalez ontvangt een volledige beurs, vertelt ze na de lezing, „zoals 70 procent van de studenten hier financiële steun ontvangt”. Over Bregmans ideeën is ze niettemin enthousiast, ze is lid van de studentenclub en had al besloten voor Artsen zonder Grenzen te willen werken, de luxe dinertjes waarmee bedrijven haar fêterden ten spijt. „Maar ik vind het soms frustrerend als mensen van buiten Ame-

LEES VERDER OP PAGINA 12

„De mensen die hier Roe v. Wade omver hebben gehaald, dié hebben morele ambitie.”

in weinig uit, denkt hij. „Het is niet zo dat als ik door Brooklyn loop, ik continu word herkend, hoewel dat wel gebeurt. Maar in de kringen waar je wil zijn, kennen ze me. Dat is de bubbel waar mensen hun kapitaal voor iets goeds willen inzetten. Ik zeg altijd: ‘Don’t check your privilege, but use your privilege’. Dat kan hier. Ik ga niet door de Schilderswijk lopen en naar loodgieters roepen dat ze moreel ambitieus moeten worden. Ik zeg het wél tegen mensen die een schop onder hun kont nodig hebben. Rosa Parks had geen Rutger Bregman nodig om moreel ambitieus te zijn. Terwijl Kyler wél geraakt werd door mijn verhaal. Dat zijn de mensen die ik wil bereiken. De vraag is: moet je uit je bubbel komen of moet je de bubbel wakker schudden? Ik geloof heel erg in dat laatste.”

Bregman legt daarom een grote nadruk op mensen als Thomas Clarkson, die vanuit een geprivilegieerde positie vocht tegen slavernij. Over zulke ‘moreel ambitieuze’ individuen vertelt hij ook in Princeton. Maar waren veel grote omslagen niet juist het resultaat van massa’s die zich organiseerden en politieke en economische machten onder druk zetten, zoals de vakbonden die vochten voor de veertigurige werkweek en het algemeen kiesrecht, of de Haitiaanse slaven die zichzelf bevrijden van het kolonialisme?

Op de Zuidas knikt Bregman. „Ik zal de eerste zijn om dat te erkennen. Theodore Roosevelt omschreef dat begin vorige eeuw mooi, over het Progressieve tijdperk in de VS. Dat was een dubbelbeweging van mensen die harde strijd voerden van onderop en mensen in elitesposities zoals hijzelf en Louis Brandeis, in het Hooggerechtshof. En Roosevelt ergerde zich aan de apathie van zijn generatiegenoten. Ik ben natuurlijk een dwerg vergeleken met hem, maar ik herken dat wel.”

‘Een dwerg vergeleken met Roosevelt’
Maar wat is ‘het goede’ waar de moreel ambitieuze twintigers en dertigers die Bregman aan zich bindt, voor opkomen? Kijk, zegt Bregman, in The Coffee Club, „mensen noemen het vaak technocratisch wat we doen, of hebben het over een gedepolitiseerde moraliteit. Maar dat is een misvatting. Kyler wil bijvoorbeeld de politiek in omdat hij bezorgd is over de Amerikaanse democratie en anti-Aziatisch racisme. Dat is héél moreel ambitieus. Het gaat erom de mensen op de juiste plekken te krijgen. Dan moet je niet bang zijn voor de politieke dimensie.”

Zou het voortbestaan van de Amerikaanse democratie dan nu niet dé prioriteit moeten zijn? „Mensen kunnen altijd de case maken: waarom werk je aan het ene maar niet het ander?“, zegt Bregman. „Maar je moet best wel wat research doen om erachter te komen wat effectieve interventies zijn, zeker in de democratie. De Democraten hebben een tekort aan talent. Ik bedoel, Kamala Harris had 1,5 miljard dollar te besteden en gaf het vooral uit aan tv-spotjes die niets opleverden. Er zijn veel interventies die kosteneffectiever zijn. En ik denk dat er hier op Princeton heel wat knappe koppen rondlopen die daarin een groot verschil kunnen maken.” De aanval op de democratie, zegt Bregman, wordt „wat mij betreft de vierde prioriteit” van de School - na eiwit, de tabaksindustrie en belastingontwijking door superrijken.

Die prioriteiten en het werk zijn in de VS niet anders dan in Nederland. Dat hij in het ene land bekender is dan in het andere maakt daar-

„Moet je uit je bubbel komen of moet je de bubbel goed bedienen?”

Maar waar vecht jij voor?
Bregman begint eerst over hoe een goed leven eruit zou zien en citeert Bertrand Russell, die het had over drie passies: het verlangen naar liefde, de zoektocht naar kennis en het ondraaglijk medelijden met het lijden van de mensheid. Na wat doorvragen over dat het nu juist gaat over hoe een betere samenleving eruit zou zien, zegt hij: „Ik moet vaak denken aan iets wat Karl Marx ergens heeft geschreven, dat het socialisme geen antwoord biedt op de complexiteiten van het leven. Dus als jij ruzie hebt met je vriendin, dan heeft het socialisme daar geen antwoord op. Maar wat het socialisme wel kan bieden, is de basisvoorwaarden waaronder mensen überhaupt de ruimte hebben om hun leven aan te gaan: bestaanszekerheid, onderwijs, gezondheidszorg, tijd en ademruimte. Zodat we het leven ten volle kunnen leven, onszelf kunnen ontplooiën. We hebben daar nog maar een fractie van gerealiseerd. In die zin ben ik een klassieke sociaal-democraat die sterk gelooft in positieve vrijheid, waarin van alles een rol speelt: van stedelijk ontwerp tot sociale zekerheid tot de institutionele inrichting van de zorg. We zijn echt met een sociaal-democratisch project bezig.”

Morele ambitie, zegt Bregman, „gaat namelijk over je bereidheid om de groep waarvoor je verantwoordelijkheid voelt steeds verder uit te breiden. Daarom zetten we de strijd voor dierenwelzijn zo centraal, voeren we de strijd tegen de tabaksindustrie, strijden we voor hogere belastingen voor miljardairs. Democratie staat hoog op het lijstje om mee aan de slag te gaan. Er komen meer beurzen. We willen bedrijven gaan oprichten waarvan de winst weer naar de beweging vloeit. We bouwen een heel ecosysteem van morele ambitie. Het is een enigszins megalomaan project. Het gaat om een fundamentele systeemverandering.”

Marcus Aurelius

Voor eigen gebruik

De veelgelezen overpeinzingen van de beroemde Romeinse keizer-filosoof in gloednieuwe vertaling

‘Victor Gijsbers laat zien hoe mooi de filosofie kan zijn.’

★★★★★ Trouw

Victor Gijsbers

Oeneindigheid

Advertentie

Verrijkende culturreizen

Neem deel aan onze thematische culturreizen met originele invalshoeken en toelichtingen door bevlogen deskundigen en insiders. In een kleinschalig, gelijkgezind gezelschap voelt ook een individualist zich thuis.

belijk de website →

250 jaar Turner & Constable

5-daagse reis: 25 t/m 29 maart 2026

Reissom va. € 2.195 p.p.

Dit voorjaar zijn we toeschouwer van een van de spectaculairste artistieke rivaliteiten in de Britse geschiedenis tijdens een bezoek aan het Tate Britain, dat de gerenommeerde schilders Turner en Constable wederom met elkaar laat concurreren zoals ze dat 250 jaar geleden ook deden. De vraag die onvermijdelijk gesteld zal worden: wie is de grootste Britse schilder ooit? Voorts bezichtiging van Constable Country en de wereldberoemde kunstcollectie in Petworth House met werken van Titiaan, Turner, van Dyck, Blake en Reynolds.

Art Nouveau en Art Deco-parels in Nord-Pas-de-Calais en Parijs

6-daagse reis: 17 t/m 22 februari 2026

Reissom € 2.125 p.p.

Kunsthistoricus Robert van Rhijn, directeur van het nieuwe Museum van Toegepaste Europese Kunst - MUTEK, neemt u mee naar het noorden van Frankrijk voor een tocht langs parels van Art Deco en Art Nouveau, maar vooral naar het grillige en oogverblindende Parijs van de Années Folles, de Parijse Roaring Twenties, van de grote kunstenaars en hun mecenasen. Ook na 100 jaar blijft de Art Déco aantrekkelijk en verleidelijk en wedijvert met zijn voorganger Art Nouveau.

VOYAGE & CULTURE

o.l.v. drs. Neil van der Linden

o.l.v. drs. Robert-Jan Muller

o.l.v. drs. Robert van Rhijn

o.l.v. drs. Rouslan Nimetoullaev

ACADEMISCHE REIZEN

VOYAGE & CULTURE

Verborgen Parels van Noordwest-Toscane

7-daagse reis: 23 t/m 29 maart 2026

Reissom € 2.395 p.p.

Ontdek de verborgen kunstschaten van Noordwest-Toscane vanuit het sfeervolle Lucca. Tijdens deze reis langs verstilde stadjes, romaanse kerken en intieme musea ontvouwt zich onder leiding van kunsthistoricus Jeroen Stumpel een fascinerend verhaal van middeleeuwse vroomheid en renaissance-cistische vernieuwing, van de oudste verbeelding van Franciscus van Assisi tot fresco's van Buffalmacco en werken van Pontormo en Tintoretto.

ANTWOORDCOUPON

☐ Ja, ik wil graag meer informatie over de reis:

☐ Saoedi-Arabië

☐ Engeland

☐ Italië

☐ Frankrijk

☐ Oezbekistan

☐ Ja, stuur mij vrijblijvend het Cultoura magazine boordevol culturele reizen.

Naam:

Dhr/Mevr Voorletters.....

Adres:

Postcode.....

Woonplaats:.....

Telefoon:.....

E-mail:

Stuur deze bon in een ongefrankeerde envelop naar: ExperienceTravel, antwoordnummer 10802, 5200 WB 's-Hertogenbosch

U kunt ook een e-mail met alle gegevens sturen naar Culture@ExperienceTravel.nl

Door inzending gaat u akkoord met het ontvangen van reisinformatie van ExperienceTravel.

NRC13dec25-EC

Bel 020 - 620 46 95

ma t/m vr 09:00 - 20:00 uur

za 09:00 - 17:00 uur

experience travel

silverjet holidays

Culture@ExperienceTravel.nl

www.ExperienceTravel.nl/Culture

Hambakenwetering 8a, 5231 DC 's-Hertogenbosch

Torenlaan 2, 1251 HJ Laren

Janneke Vreugdenhil kookt deze kerst all-inclusive: een feestelijk diner dat iedereen, van vleeseter tot glutenmijder, tevreden stelt.

Vrede aan tafel

N

Nooit eerder in de geschiedenis hadden we zo'n royaal aanbod van producten tot onze beschikking. Gek genoeg maakt dat het er alleen maar lastiger op om de vraag 'Wat eten we met kerst?' te beantwoorden. Hoe stel je iedereen aan tafel, van vleeseter tot vegetariër en van glutenmijder tot liflafjeshater, tevreden met een diner dat maakbaar, betaalbaar én feestelijk is?

Ik heb alvast wat denkwerk verricht en een menu samengesteld dat met zoveel mogelijk eetwensen rekening houdt en dat vrijwel volledig voor te bereiden valt, zodat er in alle rust gedineerd kan worden. Een viergangenmenu wordt het, te beginnen met een geheel plantaardig voorgerecht van geroosterde bietjes en een amandelcrème. Het tweede, warme voorgerecht bestaat uit rokerige, geblakerde prei met frizure room en een garnering van viseitjes of hazelnoten. Als hoofdgerecht maken we een chou farci, een gevulde kool, waarbij u kunt kiezen uit een vegetarische of een vleesvulling. Ze doen, dat belooft ik u, niet voor elkaar onder in feestelijkheid. Het dessert is een gegarandeerde crowdpleaser: een pavlova in kerstuit-

voering, met kaneel, winterfruit en pistachenootjes.

Een paar wenken over de voorbereiding. De bieten en preien kunnen 1 of 2 dagen tevoren (tegelijkertijd) worden geroosterd. Warm de preien vlak voor het diner weer op in een warme oven. De boekweit, hazelnoten, amandelen en pistachenootjes kunnen alvast worden geroosterd. De ajo blanco, peterseliedressing en de ingekookte wijn-met-fond houden het gekoeld prima 24 uur uit. De pavlova zou ik in elk geval een of twee dagen eerder maken, net als de cranberrysaus. En peuter liefst ook alvast de pitjes uit de granaatappel en snijdt de sinaasappels netjes uit.

Tot slot nog iets over de chou farci. Zowel de vlees- als de vegaversie kan een dag tevoren al worden voorbereid, gekoeld weggezet en vlak voor het diner worden gebakken. Voor een gemengd gezelschap zou u er ook voor kunnen kiezen om beide vullingen te maken. Halveer daarvoor eenvoudigweg de receptuur, gebruik een kleinere schaal en bak de vierpersoons-chou's zo'n 15-20 minuten korter.

Rest mij u fijne dagen te wensen, en vrede aan tafel.

Fotografie **Merlijn Doomernik** en **Janneke Vreugdenhil**

GOUDEN BIETJES MET AJO BLANCO, PEKELCITROEN EN BOEKWEIT

Voor 8 personen
8 middelgrote gouden (of rode) bieten, schoongeboend
150 g amandelen
2 tenen knoflook, gepeld
10 el olijfolie
110 – 125 ml water
1 el sherryazijn (of iets meer)
25 g bladpeterselie
30 g gepekeldde citroen (alleen de schil)
3 el boekweit

Verwarm de oven tot 180 graden Celsius. Leg de bieten in een oven-schaal, schenk er een laagje water bij, dek af met aluminiumfolie en pof ze in 1 – 2 uur gaar in de oven. (Hoelang ze nodig hebben hangt af van de bieten; begin na 1 uur te testen.)

Strooi de amandelen uit over een klein bakplaatje en schuif ze naast of onder de bieten in de oven. Laat ze in 8 – 10 minuten goudbruin roosteren.

Doe de amandelen samen met een teen knoflook en een snuf grof zout in de mengkom van de keukenmachine, of in een klein kruidenmolentje. Maal de amandelen en schenk er

vervolgens, terwijl de machine draait, geleidelijk 110 ml water bij.

Voeg 3 eetlepels olijfolie en een eetlepel sherryazijn toe en laat de machine een paar minuten draaien tot u een gladde crème heeft – smeerbaar maar niet te vloeibaar. Voeg zo nodig ietsje extra water toe. Proef en maak de ajo blanco verder op smaak met zout en extra azijn. Schep over in een schaal.

Spoel de mengkom van de keukenmachine schoon en maal er de peterselie, gepekeldde citroen en de tweede teen knoflook in. Voeg terwijl de machine draait de resterende 7 eetlepels olijfolie toe, zodat een grove, dikke dressing ontstaat.

Rooster de boekweit in een droge koekenpan tot de korreltjes beginnen te kleuren. Pel de bieten en snijd ze in partjes.

Maak op 8 bordjes een mooie spiegel van de ajo blanco. Verdeel er de bietjes over, en daarover de peterselie-citroendressing. Bestrooi met geroosterde boekweit.

Voor 8 personen
4 dikke preien
olijfolie
100 g crème fraîche
60-75 ml kefir
50 g zalmforeleitjes óf 50 g geroosterde en grof gehakte hazelnoten
eetbare bloemetjes of een plukje cress
zoutvlokjes of fleur de sel

GEBLAKERDE PREI MET KEFIRROOM EN ZALMFORELEITJES OF HAZELNOTEN

Verwarm de oven voor tot 180 graden Celsius. Snijd het losse groene blad van de preien, maar laat het vaste groen en ook de wortelaanzet zitten.

Spoel de kroon van de preien schoon onder een stromende kraan en dep ze droog. Wrijf de preien in met een dun filmpje olijfolie en leg ze op een bakplaat. Blaker ze 50 – 60 minuten in de oven, tot ze vanbinnen boterzacht en van buiten heel donker zijn. Keer ze tussendoor een paar keer.

Roer de crème fraîche los met 60 ml kefir. Voeg naar smaak extra kefir toe, maar let op dat de kefirroom niet te dun wordt – hij moet een beetje lobbijg blijven, anders druipet hij meteen van de prei af.

Snijd de preien in 4 stukken en vervolgens elk stukje overlangs doormidden. Leg ze met het snijvlak boven op 8 bordjes. Bestrooi met een piepklein beetje zoutvlokjes of fleur de sel en peper.

Verdeel dotjes kefirroom over de preien en garner met de zalmforeleitjes of hazelnoten en de bloemetjes of cress. NB: het is de bedoeling alleen het zachte binnenste uit de prei te eten. Het wat stugge, geblakerde buitenste blad laat je dus liggen.

CHOU FARCI (MET OF ZONDER VLEES)

Voor de kool:
1 grote groene kool
desgewenst: 1 el baksoda

Voor de vegavulling:
30 g gedroogde funghi porcini
350 ml kokend water
2 el olijfolie
2 middelgrote uien, gesnipperd
2 stengels bleekselderij, in kleine blokjes
100 g wortel, in kleine blokjes
3 tenen knoflook, fijngesneden
1,5 el verse tijmblaadjes
½ tl cayennepeper
200 g quinoa
400 g kastanjechampignons, in plakjes
20 g boter
1 blik linzen (265 g uitlekgewicht, liefst van Bonduelle; die hebben een goede bite)
4 eieren
2 el dijonmosterd
200 g zachte geitenkaas

Voor de vleesvulling:
2 middelgrote uien, gesnipperd
2 stengels bleekselderij, in kleine blokjes
100 g wortel, in kleine blokjes
3 teentjes knoflook, fijngehakt
1,5 el verse tijmblaadjes
100 g rookspek, in blokjes
100 g gesneden groene kool (uit het binnenste van de kool, dat u sowieso overhoudt)
500 g verse saucijzen
300 g kalfsgehakt
100 g achterham, in reepjes
½ tl cayennepeper
4 eieren
3 el grove mosterd
50 g havermout

Verder nodig:
Diepe, ovensafe schaal (of stoofpan) met een diameter van (ongeveer) 20 cm en een inhoud van (minimaal) 2,5 liter, dik ingevet met boter

Om de vleesvulling te maken:
Verhit 2 eetlepels olijfolie in een ruime hapjespan, voeg de ui en een snuf zout toe en laat 5 minuten zachtjes fruiten. Voeg de wortel en bleekselderij toe en fruit 5 minuten mee. Voeg de knoflook en tijm toe en fruit 2 minuten mee. Voeg de spekblokjes toe en fruit ze een paar minuten mee – ze hoeven niet gaar of krokant te worden. Voeg de reepjes gesneden kool toe en bak al omscheppend een paar minuten mee. *Knijp* het vlees uit de saucijzen en voeg toe aan de pan, samen met het gehakt. Bak het vlees ongeveer 5 minuten al omscheppend, tot het rauwe eraf is – het hoeft dus nog niet door en door te garen. Voeg de reepjes ham en de cayennepeper toe, schep om en haal de pan van het vuur. Als zich op de bodem van de pan veel vet heeft verzameld, kunt u daar eventueel een deel van afgieten. Laat het mengsel afkoelen.

Klop de eieren los met 3 el grove mosterd en flink wat versgemalen peper en meng dit, samen met de havermout, door de afgekoelde vulling.

Proef het mengsel – wanneer u dat niet rauw wilt doen vanwege het halfrauwe vlees, kunt u een heel klein beetje ervan bakken in een pannetje – en maak het zo nodig verder op smaak met zout en peper. (Waarschijnlijk hoeft er geen zout bij, omdat het saucijzenvlees, het spek en de ham ook al gezouten zijn.)

Om de kool voor te bereiden:
Breng een grote pan met water aan de kook en voeg hier desgewenst 1 el baksoda aan toe. (Door de baksoda blijven de koolbladeren mooier groen.) *Maak* voorzichtig 12 bladeren los van de kool. Leg ze met de bolle kant boven op het werkvlak en schaaft met een dunschiller de stugge, dikke middennerf een beetje bij, zodat hij minder uitsteekt.

Dompel de bladeren met 6 tegelijk in het kokende water en kook ze tot ze slap beginnen te worden. Dat duurt ongeveer 6-8 minuten voor buitenste bladeren en 4-6 voor de wat zachtere binnenbladeren.

Schep de bladeren met een schuimspaan uit de pan in een vergiet en spoel koud onder een stromende kraan. Laat uitlekken.

Om de vegetarische vulling te maken:
Overgiet de gedroogde funghi met 350 ml kokend water en laat 20 minuten weken. *Verhit* 2 eetlepels olijfolie in een ruime hapjespan, voeg de ui en een snuf zout toe en laat 5 minuten zachtjes fruiten. Voeg de wortel en bleekselderij toe en fruit 5 minuten mee. Voeg de knoflook en tijm toe en fruit 2 minuten mee.

Laat de funghi porcini uitlekken en vang het weekvocht op. Hak de paddenstoelen grof en voeg ze toe aan de pan, samen met de cayennepeper, quinoa en het weekvocht. Laat op matig vuur en onder voortdurend roeren nog 5 minuten fruiten, alsof u een risotto maakt.

Bak in de tussentijd de kastanjechampignons in een grote droge koekenpan tot ze goudbruin zijn. Voeg 20 gram boter toe en maak de champignons op smaak met zout en peper. Voeg de gebakken champignons en de uitgelekte linzen toe aan het quinoamengsel, schep om en laat afkoelen.

Klop de eieren los met 2 eetlepels dijonmosterd en flink wat versgemalen peper en meng dit door de afgekoelde vulling. Verbreek de geitenkaas erboven en schep zo luchtig mogelijk om. (Het is lekker als de kaas straks niet helemaal egaal door de vulling zit, maar hier en daar echt nog te proeven is.)

Proef het mengsel – wanneer u dat niet rauw wilt doen vanwege de rauwe eieren, kunt u een heel klein beetje ervan bakken in een pannetje – en maak het zo nodig verder op smaak met zout en peper.

RODEWIJNSAUS

Breng de wijn, fond, ui, tijm, laurier en peperkorrels in een wijde pan aan de kook. Laat het vocht op redelijk hoog vuur inkoken tot er 250 ml van over is. Schenk de ingekookte wijn door een zeef. U kunt de ingekookte wijn nu desgewenst 1 of meerdere dagen bewaren in de koelkast tot gebruik.

Breng de ingekookte wijn in een sauspannetje aan de kook, zet het vuur dan zo laag mogelijk en klop er met een garde, blokje voor blokje, de koude boter door. Blijf kloppen tot de saus licht bindt en mooi gaat glanzen. Serveer bij de chou farci.

1 fles soepele rode wijn
1 pot (400 ml) paddestoele- of gevogeltelefond
1 ui, geschild en in kwarten
2 takjes verse tijm
1 laurierblaadje
10 peperkorrels
2 tl dijonmosterd
150 g koude boter, in blokjes

KANEELPAVLOVA MET CRANBERRY, SINAAS- EN GRANAATAPPEL EN PISTACHE

Verwarm voor de taartbodem de oven voor op 150 graden Celsius. Meng in een kommetje de kaneel door de basterdsuiker en zorg dat er geen klontjes meer in de suiker zitten.

Klop de eiwitten in een brandschone kom met een elektrische mixer tot er slappe pieken ontstaan. Voeg lepel voor lepel eerst de kristalsuiker en vervolgens de bruine basterdsuiker met kaneel toe. Klop telkens 30 seconden voordat u de volgende lepel toevoegt. Klop als alle suiker is opgenomen nog zo'n 5 minuten door tot het schuim dik en glanzend is en er, wanneer u de kloppers eruit trekt, stevige pieken in blijven staan. Klop tot slot de azijn en maïzena erdoor.

Teken op een stuk bakpapier een cirkel met een diameter van 26 cm. Stort hierop de meringue en spatel het uit tot een piekerige taartbodem waarvan de wanden iets hoger zijn dan het midden.

Schakel de oventemperatuur terug naar 120 graden Celsius en schuif de bakplaat op de onderste richel. Schakel de oven na 3 uur uit en laat de meringue nog minimaal 4 uur drogen in de afkoelende oven.

Voor de cranberrysaus

Doe de cranberry's, het sinaasappelsap, de suiker, kaneelstokjes en steranijs in een pan en breng aan de kook. Draai het vuur laag en laat 15 minuten koken.

Roer van het vuur af de sinaasappelrasp erdoor. Vis de kaneel en steranijs uit de pan. Pureer de cranberrysaus met een staafmixer of in een blender en wrijf de puree vervolgens door een zeef. U kunt de gezeefde saus desgewenst 1 of meerdere dagen bewaren in de koelkast tot gebruik.

Om de pavlova af te maken (liefst vlak voor het serveren)

Klop de slagroom lobbeg. Roer de cranberrysaus nog even los en schenk deze in een spiraal over de slagroom. Gebruik een spatel om de slagroom mooi te marmeren.

Verdeel de cranberryroom over de pavlova en versier hem met partjes sinaasappel en granaatappelpitten. Bestrooi de taart met pistachenootjes en serveer.

Voor 8 personen

¾ tl kaneelpoeder
75 g bruine basterdsuiker
225 g eiwitten (6 à 7 eieren)
200 g fijne kristalsuiker
2 tl balsamicoazijn
1 el maïzena

Voor de cranberrysaus:

250 g cranberry's (vers of bevroren)
rasp en sap van 1 schoongeboende (liefst onbespoten) handsinaasappel
100 g suiker
2 stuks steranijs
2 stokjes kaneel

Voor de vulling:

400 ml koude slagroom
3 handsinaasappels, de partjes netjes uitgesneden
pitten uit ½ - 1 granaatappel
15 g pistachenootjes, geroosterd en middelgrof gehakt

SARAH SLUIMER

Het opgeblazen Ik

Laast probeerden we midden in het centrum van de stad de kinderen in de auto te laden. De jongste was thuis haar viltstiften vergeten en barstte uit elkaar van ongenoegen, gedrein en algehele weigering om mee te werken. We stonden kalm te wachten tot haar ergste jammerpiek voorbij was, toen er een mevrouw vlak bij ons kwam staan om de situatie eens goed in zich op te kunnen nemen.

„Gaat het wel goed hier?” vroeg ze. „Uitstekend, mevrouw”, antwoordden we. „Het ziet er anders niet uit alsof het heel goed gaat”, vervolgde ze en deed nog een stap naar ons toe. „Mevrouw, het helpt niet echt als u zich er mee bemoeit”, zei Willem, met de oneindige vermoeidheid van de vader die alles al heeft gezien. Ik tilde mijn bokkende („VILTSTIFTEN NUUUUU”) dochter inmiddels toch maar de auto in. En toen probeerde de vrouw halfslachtig naar haar te reiken. Ik ontplofte en zei dat ze weg moest wezen. Willem zei dat ik me in moest houden. Ik werd nog kwader, en ook verdrietig.

Mijn verdriet had te maken met de micro-bekendheid die meekomt met het schrijven van een column in de krant. Het soms aangesproken worden op feestjes, of op straat. De mensen die iets van mijn werk vinden, en ook denken dat het helemaal prima is om die mening te pas en te onpas aan mij mede te delen.

En dus: de kans dat in mijn woonplaats deze mevrouw, of een toevallige omstander, weet wie ik ben en ik dus eigenlijk in de openbare ruimte een continu vriendelijk masker moet dragen, wat er ook gebeurt.

Tegelijkertijd realiseerde ik me dat de kans dat ze me herkende natuurlijk heel klein was en dat ik dus op vreemde manieren beïnvloed word door de aandacht van de buitenwereld voor mijn werk. Mijn zelfbeeld is, in andere woorden, ietwat vertekend.

Nu is bekendheid iets wat tegenwoordig voor het grijpen ligt voor een veel grotere groep mensen dan ooit tevoren. We hechten er ook een enorme waarde aan. Zo las ik in *Vrij Nederland* dat iemand in 2025 'doorbrak als activist', wat toch suggereert dat zelfs bij goede werken de individuele roem het belangrijkste doel is. En aandacht is natuurlijk ook verslavender dan heroïne. Sociale media jagen mensen op om steeds weer een dosis liefde en bewondering te halen

enorme waarde aan. Zo las ik in *Vrij Nederland* dat iemand in 2025 'doorbrak als activist', wat toch suggereert dat zelfs bij goede werken de individuele roem het belangrijkste doel is. En aandacht is natuurlijk ook verslavender dan heroïne. Sociale media jagen mensen op om steeds weer een dosis liefde en bewondering te komen halen. Als een poging tot gezien worden niet lukt en de dopaminerush uitblijft, moet er direct iets anders geprobeerd worden, waardoor de inhoud van activisme, kunstenaarschap en human interest verschoven is. Werk vervlakt omwille van de goedkeuring van het grote gemiddelde en opiniemakers draaien, dronken door een toxische combinatie van macht en rechtvaardigheidsgevoelens, door in hun messiasdrang, omdat ze - door hun continue online aanwezigheid - werkelijk denken dat hun mening onmisbaar is.

Presentatrice Fidan Ekiz vertelde eens in een interview dat ze haar ex-man, opiniemaker Wierd Duk, ooit verweet dat hij meer tijd doorbracht op sociale media dan bij zijn gezin. „Het leek me ook ongezond voor hem. Maar hij zag dat als 'geen steun'.”

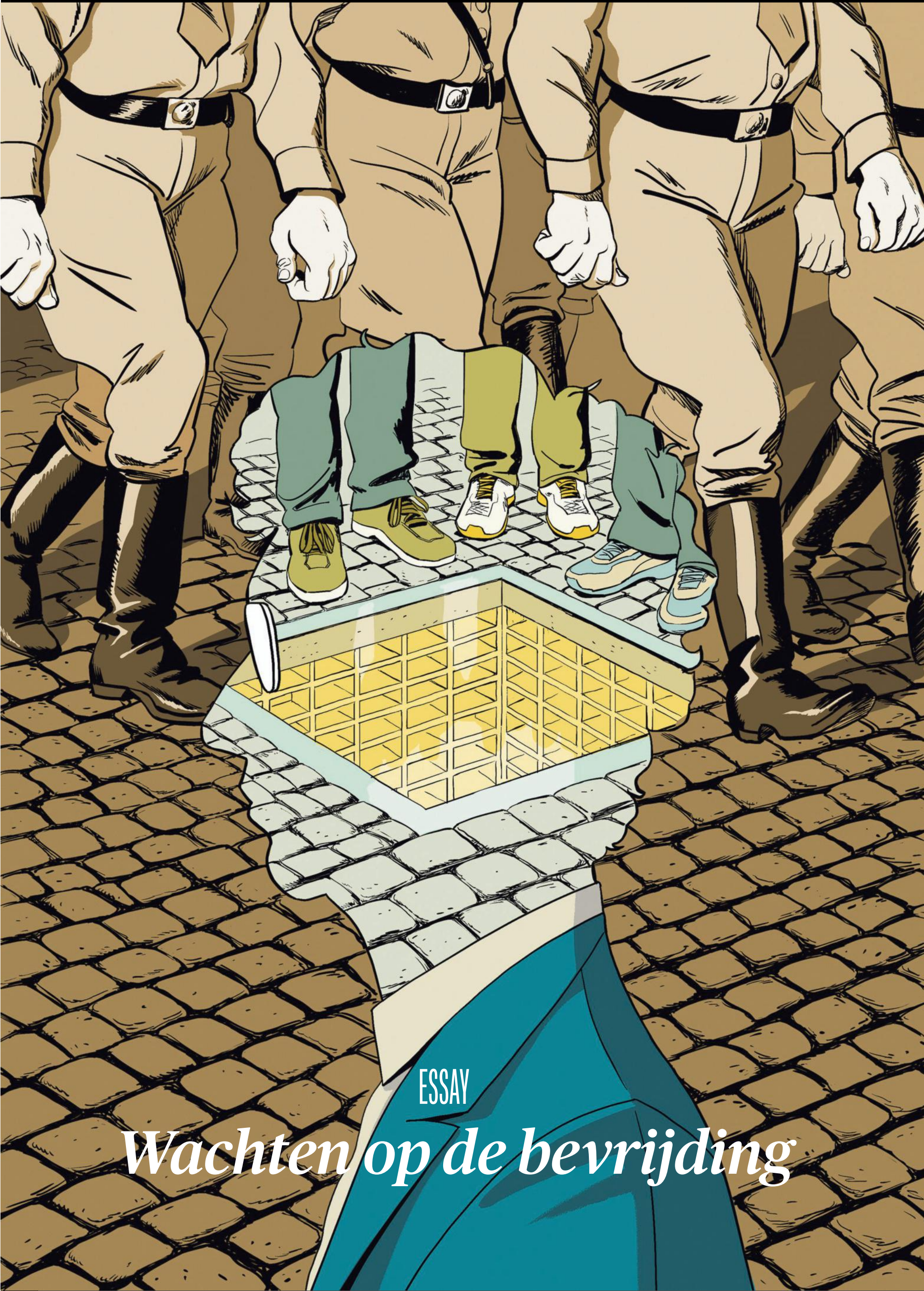
‘Geen steun’ voor mijn fragiele ego, het was precies wat ik Willem bij die auto verweet.

Dit is een ziekte, waar we nog geen naam voor hebben, terwijl duizenden mensen er in meerdere of mindere mate aan lijden: het opgeblazen en vervormde Ik, dat de grond onder de voeten niet meer voelt en nooit genoeg heeft van zichzelf op een podium.

Mijn wens voor 2026 is dan ook: schenk je aandacht aan degenen die er niet om vragen.

■

Sarah Sluimer schrijft elke week een column. Ze is de auteur van boeken, essays en toneelstukken.

Wachten op de bevrijding

ESSAY

In het tweede deel van zijn zoektocht naar wat de lijn is van de ene genocide naar de andere, is *Arnon Grunberg* in Berlijn: „Het verleden spreekt Duits.”

Illustratie **Ming Ong**

D

„Deutschland, aber wo liegt es?” schreef de dichter en toneelschrijver Friedrich Schiller al in de achttiende eeuw. Duitsland is overal te vinden, en wie de bloedbaden in Gaza, in Israël, op de Westelijke Jordaanoever wil begrijpen, kan niet om Duitsland heen. Al was het maar omdat we onze verslaving aan Hitler nog niet hebben overwonnen. Naast Jezus is Hitler het levendigste lijk uit de geschiedenis van de mensheid. Het verleden spreekt Duits.

Op een winterse maandagochtend sta ik in Berlijn op de Bebelplatz voor het monument ter nagedachtenis aan de boekverbranding in april 1933. Hier werden toen, mede op instigatie van professoren en studentenverenigingen, boeken verbrand die de nazi’s niet zinden. Boeken van Heinrich Mann, Erich Kästner, Sigmund Freud, om maar een paar auteurs te noemen.

Ik ben hier omdat ik de reis van de ene genocide naar de volgende beter wil begrijpen, van commentaar wil voorzien – overigens niet noodzakelijkerwijs mijn eigen commentaar. Historici vergelijken, amateurhistorici doen hetzelfde, maar een vergelijking is geen gelijkstelling. Al gaat die nuance verloren in het maatschappelijk debat, wat gaat niet verloren in die beerput?

Het *Mahnmal* op de Bebelplatz, een monument dat een waarschuwing wil zijn, is een gat in de grond, afgedekt met glas. Door het glas zie je een lege bibliotheek. Deze maandagochtend ben ik de enige die door het gat tuurt en opeens voel ik me midden op dit grote plein een gluurder. Schaamte overvalt me en ik vlucht een café in.

Een paar maanden daarvoor was ik op een ochtend in een Duitse enclave in een voorstad van Tel Aviv, Kiryat Ono, in het appartement van de historicus Moshe Zimmermann (81), die gespecialiseerd is in de Duits-Joodse geschiedenis. In dat appartement sprak het verleden zo mooi Duits, dat ik er betoverd door raakte. Zimmermann is geboren in 1943 in Jeruzalem, zijn ouders waren Duitse Joden uit Hamburg. Ondanks zijn leeftijd heeft hij iets jongensachtigs.

Zimmermann ontvangt me met de woorden: „Bijna elke dag vraag ik me af: wat zou Adolf hiervan hebben gevonden? ‘Zie je wel’, zou hij

hebben gezegd, ‘ik heb gelijk gehad. De Joden kunnen geen eigen staat hebben. Waar je ze ook heen stuurt, ze zorgen overal voor problemen!’” Hij schenkt koffie in en serveert er koekjes bij. Als ik ze niet snel genoeg opeet, zegt hij: „Eet, ik heb ze niet voor niets uit het pakje gehaald.”

Hij vertelt hoe Duitsland altijd de *verspätete Nation* heette te zijn, omdat het zo laat een natiestaat werd, met alle gevolgen van dien. Duitsland was te laat om mee te doen aan de koloniale verdeling van Afrika, al had het een kolonie in het hedendaagse Namibië. Daar pleegde Duitsland van 1904 tot en met 1908 volkerenmoord op de Herero en de Nama, waarbij circa 60.000 mensen werden vermoord – een generale repetitie voor de latere genocide in Europa.

„Dan is de Joodse staat de *verspätete Nation*, met nog meer gevolgen van dien.” Opnieuw: als we het over Gaza willen hebben, dan kunnen we niet om Duitsland heen.

Zimmermann vervolgt: „De Duitsers werden bevrijd of bezet in 1945, hoe je het ook wilt noemen, daarna zijn ze er goed in geslaagd zichzelf te heropvoeden. Met alles wat mis is gegaan, ook na ‘45, is er geen reden daar al te cynisch over te zijn. Maar als wij Israëliërs onszelf niet bevrijden, wie zullen onze bevrijders zijn? En ik zeg je dat die bevrijding een bloedbad zal zijn dat wij ons amper kunnen voorstellen en waarvan de gevolgen verder zullen reiken dan alleen het Midden-Oosten, verder dan de Joden, de Israëliërs, de Palestijnen.”

Terwijl hij me uitlaait, zegt hij: „Ik ben te oud om hier weg te gaan.”

Ergens moet het beginnen

Nabij de Bebelplatz denk ik weer aan Zimmermann. Hij had niet over boekverbrandingen gesproken, maar over censuur. Toen hij werkzaam was op het Israëliëse ministerie van Onderwijs had hij de curricula moeten samenstellen voor niet-religieuze scholen. Daarbij was hij op censuur gestuit: een kruis mocht, een foto van PLO-leider Yasser Arafat mocht niet. „Dat waren de jaren zeventig”, had hij gezegd, „het werd alleen maar erger.”

Onderwijs is geen wondermiddel, zie de professoren en studenten die gretig boeken verbrandden. Ergens moet het beginnen, het totalitarisme, de illiberale democratie, de theocratie, de *never ending war*. Er moet een punt zijn waarvan je kunt zeggen: ja, toen begon het.

In café Bonanza, Jägerstrasse, niet ver van de Bebelplatz, zit een lange man, gekleed in donkere kleren. Het is Itamar Mann (45), een rechts-wetenschapper, verbonden aan de Universiteit van Haifa, gespecialiseerd in internationaal recht, vluchtelingenrecht, migratiewetgeving en mensenrechten. Zijn grootvader kwam uit Berlijn, waar hij werkte als advocaat, tot hij in 1936 naar Palestina emigreerde. De kleinzoon woont en werkt nu weer in Berlijn. Hij weet niet of en wanneer hij nog teruggaat naar Israël.

Ik wil met hem over definities praten omdat veel politieke en juridische strijd over definities gaat. Wat is genocide? Waar eindigt de Jood en begint de Israëliër, waar wordt de idealist een antisemiet, waar wordt vrijheid van meningsuiting opruiing?

Terwijl hij een americano drinkt, zegt Mann: „Er zijn definities van antisemitisme, met name de door de International Holocaust Remembrance Alliance opgestelde, die bijvoorbeeld antizionistische Joden bestempelen als antisemieten. Daarmee worden antizionistische stromingen in het Jodendom – en die hebben zolang er zionisme is altijd bestaan – buiten het Jodendom gehouden. Dat is problematisch. Want wie bepaalt wie een Jood is, wie bepaalt wie een goede Jood is?”

„Mag je Joden met nazi’s vergelijken?” wil ik weten.

„Ja, dat mag”, zegt Mann, „dat is vrijheid van meningsuiting, retoriek kun je niet verbieden. Rabin [de Israëliëse premier die in 1995 vermoord werd door een Joodse extremist] was door tegenstanders voor SS’er uitgemaakt. Waarmee ik maar wil zeggen: of die vergelijkingen waarachtig zijn, is een heel andere vraag.”

Mann neemt een slok. „Antisemitisme is haat tegen Joden an sich, zoals islamofobie haat is tegen moslims an sich. Die haat kan religieuze of biologische of etnische kanten hebben. Het vergelijken van Joden met nazi’s is niet antisemitisch, hoewel het goed mogelijk is dat antisemieten deze vergelijking maken. Yeshayahu Leibowitz, een religieuze Joodse filosoof in Israël, waarschuwde al jaren geleden dat de bezetting van de Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook Joodse nazi’s zou creëren; judeo-nazi’s noemde hij ze. Al deze retoriek laat ook zien dat wij – Israëliërs, Europeanen, Amerikanen maar het komt ook elders voor – heel erg door de lens van dat specifieke verleden naar heden en toekomst kijken. En of wij daardoor beter zien, is de vraag.” „Laten we het hebben over zelfdeterminatie”, zeg ik. „Heb je een land nodig voor zelfdeterminatie?”

„Dat is de vraag. Zelfdeterminatie is volgens mij de mogelijkheid het leven te leven volgens een gemeenschappelijke identiteit die zichtbaar is in het openbaar. Taal speelt dan een rol uiteraard, maar ook rituelen en de manier waarop problemen worden opgelost. Er zijn strikte individualisten die zeggen: bullshit. De staat moet nu eenmaal beslissingen nemen, daar is een staat voor, maar er zit geen werkelijke gemeenschap aan die staat vast anders dan een betrekkelijk toevallige verzameling van burgers. En die moet je niet lastigvallen met half-imaginaire en half-gemythologiseerde gemeenschappen uit het verleden. Dat is de meest liberale positie die je kunt innemen.” „Ik heb veel sympathie voor deze positie.” „Ja, dat begrijp ik, jouw positie is niet illegitiem. Maar het is niet mijn positie.”

Na een korte pauze zegt Mann: „In Israël had ik een gesprek met mijn therapeut. Over de vraag of ik nog een zionist was of niet.” „Interessante vraag om met je therapeut te bespreken”, merk ik op.

„Ja, ik bespreek van alles met mijn therapeut. En voor de goede orde, deze therapeut is een Palestijn, een Palestijnse burger van Israël. Ik heb allerlei problemen met zionisme, maar ik voel een enorme affiniteit met het Hebreeuws. Een van de grote verdiensten van het zionisme is het weer levend maken van het He-

breeuws. In mijn ogen misschien wel de enige. Ik zei dit tegen mijn therapeut. Hij zei tegen mij: ‘Als je het Hebreeuws wil bewaren, en als je de collectieve identiteit van de sprekers van het Hebreeuws wil bewaren, dan ben je een zionist, maak je geen zorgen.’”

Mann lacht. „Ik ben sinds mijn zeventiende niet meer in therapie geweest, maar opeens lijkt een Palestijnse therapeut me ook wel wat.

Veel juridische strijd gaat over definities, ook politieke strijd gaat dikwijls over definities. Maar aan die definities zitten mensen vast, die vanwege definities worden vermoord of verdreven, die zich aan die definities vastklampen of zich er juist van willen bevrijden.

Zwijgen als bescherming

In café Einstein op de Kurfürstendamm, een café waar een vlot gezelschap van alle leeftijden pogingen doet het leven ook op koude dagen te vieren, zitten helemaal achterin Mareike Mischke en Claudia Franke van PAKH.

PAKH (Psychotherapeutischer Arbeitskreis für Betroffene des Holocaust) is een organisatie die nakomelingen van daders en slachtoffers van het Derde Rijk bij elkaar brengt. PAKH werd dertig jaar geleden door voornamelijk psychotherapeuten gesticht, maar de bijeenkomsten zijn nadrukkelijk niet therapeutisch: iedereen is er verantwoordelijk voor zijn eigen gevoelens. Misschien kom ik via hen te weten hoe toekomstige generaties over deze tijd zullen praten en denken. Of het naïef is of juist niet te verwachten dat nakomelingen van slachtoffers minder snel daders zullen worden, of dat de op zich begrijpelijke gedachte dat als het erop aankomt alleen je soortgenoten je zullen beschermen, leidt tot de jungle van het recht van de sterkste.

„We hebben alvast wat taart besteld”, zegt Claudia Franke.

Ze is moderator van de dialooggroep Berlijn, zoals PAKH het noemt, de enige met een gemengde achtergrond: ze stamt af van daders en had een Joodse grootvader. PAKH-Berlijn bestaat sinds twee jaar. Twee leden met een Joodse achtergrond zijn daar inmiddels afgehaakt, omdat ze zich alleen voelden tussen een meerderheid van nakomelingen van daders. „Soms zijn we met zijn tienden. Soms zijn het er maar vijf”, zegt Franke. „De rol van moderator geeft me de kans om alles weer samen te brengen als het alle kanten uitschiet.”

„We willen iedereen de ruimte geven”, zegt Mareike Mischke. „Maar er zijn altijd mensen die veel ruimte innemen. Als iemand te veel heeft gepraat, zeg ik meestal ‘ik heb nu een pauze nodig’.”

Franke: „Ik ben 78, ik dacht dat ik alles verwerkt had, maar toen ik meedeed kwam er een enorm verdriet bij me op, waarvoor ik geen verklaring had. Door PAKH begreep ik ook de vele mogelijkheden en manieren van het zwijgen. Zwijgen als bescherming. Zwijgen als provocatie. Zwijgen als aanval. Zwijgen als machteloosheid. De meerduidigheid van zwijgen.”

Mischke knikt. „Het is moeilijk over de grootste misdaad in de geschiedenis van de mensheid te spreken. Bij ons was er geen absoluut zwijgen, er was half-zwijgen.”

De moeder van Franke zat bij de Bund Deutscher Mädel, de meisjesafdeling van de Hitlerjugend, haar man sneuvelde in Leningrad. Mischke is met haar 44 jaar een van de jongere deelnemers, maar in de onlinegroepen zitten ook twintigers en dertigers. Haar overgrootvader, geboren in 1903, zat bij de SA en werd in 1950 veroordeeld tot een gevangenisstraf. Haar opa heeft haar de gevangenis van zijn vader in Brandenburg welens aangewezen.

Deel 2

Dit is het tweede deel van een maandelijks serie waarin schrijver Arnon Grunberg plaatsen bezoekt die een historische betekenis hebben voor de aanloop naar de genocide in Gaza.

LEES VERDER OP PAGINA 20

ESSAY

— Vervolg van pagina 19

„Mijn overgrootvader was geen grote nazi”, zegt Mischke, „als SA-lid heeft hij weleens mensen in elkaar geslagen. Hij was een dader, maar geen grote dader.”

„Hoeveel jaar heeft hij gekregen?” vraagt Franke.

„Vijfentwintig”, zegt Mischke.

„Behoorlijk wat”, merk ik op. En ik voeg eraan toe: „De taart is overigens heerlijk.”

„Het proces was niet rechtstatelijk. In West-Duitsland was het anders afgelopen. Maar ik ben ambivalent. Want ik vind het goed dat hij veroordeeld is. In 1955, aan het einde van het stalinisme, kreeg hij gratie. Toen is hij naar West-Duitsland gevlucht, waar hij nog tot 1967 heeft geleefd. Er zijn allemaal brieven van mijn overgrootvader opgedoken. Ik heb ze meege-nomen.”

Uit een plastic mapje komen foto's en ge-transcribeerde brieven tevoorschijn.

„Hij zat in Bialystok, Polen en Minsk, van herfst 1941 tot begin 1943. De ergste dagen van de Holocaust.”

Ze pakt het papier en begint een brief van haar overgrootvader aan haar overgrootmoe-der voor te lezen: *‘De laatste dagen zijn veertienduizend Joden omgelegd. Zo’n oorlog is wreed en hard, wees blij dat je thuis bent. Hoe gaat het met oom en tante?’*

Ze legt het papier weer neer. „Er zijn aanwij-zingen in de brieven dat hij van de gaskamers wist. Maar wat hij precies deed weten we nog niet. In een van zijn brieven schrijft hij dat hij in zijn compagnie als ontluizer werkte. Er wa-ren dwangarbeiders en zo, en die moesten ont-luisd worden. Bialystock was voor de helft Joods voor de oorlog. En hij woonde aan de rand van het getto. In een oud café op de marktplaats. Ik ben daar geweest. Hij keek uit op het getto. Ik kan me dat nu voorstellen.”

„Helpt dat,” vraag ik, „dat je naar Bialystock gaat en dat je ziet waar hij woonde?”

„Wat helpt!”, zegt Mischke, „is dat ik weet dat hij een normaal mens was. Ik weet dat hij als SA'er mensen in elkaar sloeg. Maar hij was ook een lieve vader.”

„Een lieve vader en een ontluizer”, zeg ik.

Mischke laat een foto zien van haar over-grootmoeder met de kinderen, onder wie haar

opa, gemaakt in oorlogstijd.

De koffie is op, de taart is op. De dames wil-len blijven zitten, maar ik voel dat mijn tijd is gekomen. In mijn boekje had ik allerlei vragen staan over Israël en Gaza, maar ik stel ze niet. Voor Mischke zijn Minsk en Bialystock, 1942-1943, zo dichtbij. Wie ben ik om haar daaruit weg te rukken?

Overeenkomsten

„Helpt PAKH eigenlijk?” vraag ik.

„Drie jaar geleden had ik niet met jou dur-ven praten”, zegt Mischke.

Ik neem afscheid, als ik al sta wil ik nog we-ten: „Zijn er overeenkomsten tussen nakome-lingen van daders en slachtoffers? Wat zien jul-lie, als jullie die mensen bij elkaar brengen?”

„Veel”, zegt Mischke, „maar het is anders. Het zwijgen is anders.”

En Franke voegt eraan toe: „Ik ervaar het zo, het is niet mijn schuld, maar de schaamte en schuld zijn er wel degelijk, dat is zo raar, juist omdat die schaamte niet van mij is, is ze er zo intens.”

Mischkes hand rust nog op het plastic mapje met de brieven en de foto's, alsof ze haar over-

grootvader niet wil, niet kan loslaten.

En als wij onszelf niet bevrijden, wie zullen onze bevrijders zijn? had Zimmerman gevraagd.

De ochtend na de taart ga ik terug naar het monument voor de verbrande boeken. Ik schaam me dat ik me eerder schaamde voor mijn interesse in dit specifieke verleden. Dat turen naar een met glas afgedekt gat in de grond leek mij die ochtend exemplarisch voor die interesse. Ietwat ongepast. Het verleden, recent en minder recent, als peepshow.

Er staan wat Amerikaanse toeristen om het gat. Een vrouw roept: „Als je zo gaat staan zie je het goed!” Ze klinkt zo enthousiast dat je zou denken dat ze oog in oog staat met de *Mona Lisa*.

Ik vraag me af of ik iets gemist heb. Als ze weg zijn kijk ik nog eens goed. Maar ik heb niets gemist. Lege boekenplanken.

Adverteren? Zadkine Media - info@zadkinemedia.nl - Telefoon 010 - 438 91 24 - De brieven onder nummer sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van b.c.o.n.

BijzondereZaken.nl | Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Europa

Frankrijk

Normandie, Bretagne,N-Fr. Karakteristieke, comfortabele huizen bij zee. Boek nu: [Liberte.nl](#)

IJsland

Neem uw eigen voertuig mee naar IJsland. Kijk voor meer info op [trolltravel.com](#) of bel 078-6198525

****WWW.GITES.COM**** Het grootste aanbod authentieke vakantiehuizen in het heerlijke Frankrijk.

Portugal

PORTUGESE POUSADAS ZOMER 2026 NU BOEKBAAR! Beleef de luxe Portugese Pousadas Kloosters/paleizen/kastelen [www.paradoresreizen.com](#) of bel: 020- 894 3135

Scandinavië

Wintersport in SCANDINAVIË

Boek je natuurlijk bij

BBITRAVEL EXPERIENCE

8-daagse reis vanaf €489 PP* Vertrek vanaf Schiphol

*Vanaf-prijs is per persoon op basis van voordeligste vertrekdatum. Prijzen variëren per datum. Incl. vluchten vanaf Schiphol, verblijf en transfers. Onder voorbehoud van drukfouten en/of prijswijzigingen.

[www.bbi-travel.nl/scandinavian-mountains](#)
050-3136000

Opleidingen & cursussen

Heb je altijd al LATIJN willen LEREN LEZEN? Doe dan nu mee. Live of online. Je begint bij het begin en door te begrijpen groei je door! Start wo. 28 jan. 2026 A'dam; 0610810838; [www.latinlezen.nl](#)

Consumenten

Duurzaam vergroenen

Ginkel

Zwemvijvers, zwembaden en waterpartijen

Natuurgezuiverd water

[ginkelgroep.nl](#)

Familiebedrijf sinds 1903

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein Zoekt u een betrouwbaar adres? Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - [info@capel.nl](#)
[WWW.CAPEL.NL](#)

Klassieker verkopen?

Voelt als afscheid nemen van een goede vriend
Wij helpen graag, door verkoop in opdracht (consignatie of inkoop) Bel of mail Bas 06 33 701 582 of [bas@classiccarsconnection.nl](#) Of [www.cccz.eu](#)
Een klassieker geef je door

Welzijn & Gezondheid

Wonderlijk middel ! Oprechte Haarlemmerolie.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Geef online op via [www.ZADKINEMEDIA.nl](#) Dit is heel simpel, en betaal gemakkelijk via iDeal.

Vraag & aanbod

INKOOP VAN GOUD, ZILVER, PLATINA EN MUNTEN. WINNAAR TEST CONSUMENTENBLAD KASSA! WIJ BETALEN TOT 50% MEER DAN UW JUWELIER! SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Beethovenstraat 7A, A'dam TEL. 020-4221015. [WWW.ODGGOUDPRIJS.NL](#)

PLATENCOLLECTIES GEZOCHT

RecordFriend Amsterdam zoekt goede collecties elpees & singles van particulieren.

Beste prijs en ophalen door heel Nederland.

Tel. 06-51643022 [www.recordfriendamsterdam.nl](#)

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Dit is heel gemakkelijk, geef online op en betaal direct via iDEAL!

Ga naar:

[WWW.ZADKINEMEDIA.NL](#)

Zaken & Transacties

Cursus Daytraden 675 ex btw 2e persoon half geld

Originele reacties cursisten

- Robot magie Deze robot is fantastisch! Het voelt alsof je een klein hulpje hebt dat zelfstandig alles regelt. Rob, Robbin en Adam wisten ons met hun enthousiasme volledig mee te nemen in de magie van de robot. Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen: vrij 19 dec, ma 29 dec en vrij 9 jan
- Leerplezier Met plezier de cursus en de meekijk-ochtenden gevolgd. Veel van geleerd.

Let op! U kunt ook wel winnen maar niet zo veel verliezen liden
[www.robwessels.nl](#) 010 519 21 15

EXCLUSIEVE REIZEN | BIJZONDEREZAKEN.NL

SCHIETHART REIZEN

CULTURELE GROEPSREIZEN
“AL MEER DAN 30 JAAR!”
[www.schiethartreizen.nl](#) of 072-5204550

Wilt u ook adverteren, surf naar onze website [www.zadkinemedia.nl](#)

EXCLUSIEVE RELATIEBEMIDDELING

Particuliere & zakelijke advertenties opgeven via : [www.zadkinemedia.nl](#)
De brieven onder nummer kunt u sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van b.c.o.n. (nummer advertentie)

WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL

Relatiebemiddeling

Ben je klaar met het alleen zijn? Ik stel je aan de juiste partner voor! Bel dan nu : 088-0221900 (alle regio's) Met persoonlijke bemiddeling de hoogste kans op een vaste relatie. [www.mens-en-relatie.nl](#)

VAN SLOBBE

EXCLUSIEVE PARTNER SEARCH

VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

Klaar voor nieuwe ontmoetingen?

Van persoonlijk afgestemde MATCHES tot verrassende SINGLE EVENTS.
[www.qualitypartnersearch.com](#)

Kerst weer single?

Voeg wat glitter toe aan je liefdesleven! Meld je aan en vier volgend jaar de feestdagen samen. Nu €100 korting! [www.ToekomstRelatie.nl](#) De specialist voor hoger opgeleiden van 55 tot 80 jaar

Paula Vogelzang
Toekomst
Relatiebemiddeling

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen

ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - [www.hellasmaets.nl](#)

Ze bestaat. Echt.

DPSPartnerSearch.nl *distinguished & discreet*

Omdat liefde begint met écht gezien en gehoord worden. Start jouw zoektocht vandaag nog.

Voor ondernemende en ontwikkelde singles

DTNG. [WWW.DTNG.NL](#)

Man zoekt Vrouw

Uiterlijk brengt je bij elkaar, innerlijk tot mekaar. Aanminnige man 60+, hbo/ac-niveau, attent, leuke uitstraling/sprekende ogen, diepgang/humor, cultuur/natuur, IQ en EQ, ontmoet graag slanke vrouw, minzaam, vlot en slim, met speelse flair, in rokje/jeans. Durf je, met een leuk kiekje? [durfai@writeeme.com](#)

Vrouw zoekt Man

een nieuwe liefde

Niet de antwoorden, maar de zoektocht
Haar geest is jong, levendig en gulzig. Altijd op zoek naar meer kennis, het hoe en waarom van het leven en de wereld. Links hart, creatief, muzikaal, weduwe uit 1947, 2 kinderen, Overijssel. Wil graag de connectie met een man van het hier en nu, humor, warm lijf, meer vragen dan antwoorden.
Het volledige profiel staat op [www.eennieuweliefde.nl](#)

Dating

Nog wensen?

secondlove

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Geef online op via [www.ZADKINEMEDIA.nl](#) Geef je oproep voor de deadline van de desbetreffende editie op

e-Matching.nl - Dating hbo/wo niveau online daten | speeddaten | persoonlijke coaching

Schrijf gratis in en ontmoet direct singles in je eigen leeftijdscategorie en regio [www.e-matching.nl](#) - Durf u het aan?

Door
Jannetje Koelewijn

Fotografie
Lars van den Brink

Voor haar boek *Moeders van toen* sprak journalist Truska Bast acht vrouwen over moederschap in de jaren zestig en zeventig. Een van hen is haar eigen moeder. „Ik begrijp het goed, mam, dat je de geschiedenis herschrijft.”

E

CV

Truska Bast (’s-Graveland, 1970), neerlandicus, journalist en schrijver, publiceerde in 2010 *En zij die na ons komen*, een portret van drie families die met elkaar een eeuw geschiedenis van huiselijk Nederland tonen. In 2017 verscheen *Uw wil geschiede*, over het leven op katholieke kostscholen in de jaren vijftig en zestig. Voor haar nieuwe boek *Moeders van toen* interviewde ze vrouwen over moederschap en hoe dat beïnvloed werd door de tweede feministische golf. Ze heeft drie kinderen en woont met haar man in Hilversum.

Een oorlogskind is Dineke Bast, geboren in 1943, in Eindhoven. Ze weet niet of haar moeder, bibliotheekassistente tot ze trouwde met een Philips-man, wel zo blij met haar was. Wie kreeg er in 1943 een kind als het niet hoefde? Haar (gereformeerde) ouders gaven haar maar één naam, terwijl het broertje en zusje boven haar er twee of drie hadden. Ze legden haar te slapen in een kinderwagen onder de trap, voor als ze moesten vluchten. Toen Dineke zes was, kreeg haar zusje een hersenvliesontsteking. Na bijna een jaar in het ziekenhuis stierf ze. Ze was net tien geworden. „Mijn moeder”, zegt Dineke Bast, „is er nooit echt overheen gekomen.”

En zij? Ze zit aan tafel bij haar dochter Truska thuis in Hilversum en haalt, heel even, haar schouders op. „Ik wil dat gepraat over het verleden niet meer. Wat heeft het voor zin? Op mijn leeftijd? Het is wat het is.”

Truska Bast is geboren in 1970, op de dag dat de actiegroep Dolle Mina een missverkiezing in Utrecht verstoorde. Een week eerder was bij het standbeeld van de feministe Wilhelmina Drucker in Amsterdam een korset verbrand. Truska, journalist en schrijver, heeft een boek geschreven over moederschap in de jaren zestig en zeventig, *Moeders van toen*, waarin ze acht vrouwen – onder wie een Turks-Nederlandse en een Surinaams-Nederlandse – laat vertellen over kinderen krijgen in een tijd dat moederschap door de pil een keuze werd, geen vanzelfsprekendheid meer was.

Een van die vrouwen is Truska’s eigen moeder. Op het omslag staat een foto van Dineke als jonge vrouw, stoer in een overhemd met grote oranjebruine stippen en een boord met lange punten. Het haar is kortgeknipt, met losse plukjes bij de oren. Ze heeft haar rechterhand stevig om het bovenarmpje van haar dochter geklemd, een dreumes nog.

In *Moeders van toen* vertelt Dineke dat haar moeder altijd néé zei als mensen vroegen of zij haar oudste dochter was. ‘Néé, dat is niet mijn oudste dochter.’ En dan volgde weer het verhaal over het zusje en was er weer geen aandacht voor haar. Het huwelijk van Dinekes ouders werd er ook niet beter op. Haar vader verloor zich in zijn werk. Hij kwam in de directie en eiste van haar moeder dat ze zich wist te bewegen in de ‘hogere kringen’ van ‘dat Philips-wereldje’. Haar moeder zocht haar houvast bij regels en routines, bij hoe het hoorde voor een vrouw van haar sociale klasse. Ze deed vrijwilligerswerk – Rode Kruis, Kinderpostzegels – en voedde de kinderen op. Na de oorlog was er nog een meisje bij gekomen. „Dat keurslijf”, zegt Dineke Bast, „Verschrikkelijk.”

Nee, dan zij. De jaren zestig braken aan en Dineke begon

in Groningen – vór bij Eindhoven vandaan – aan de lerarenopleiding Frans. Ze werd lid van de Groninger Vrouwelijke Studenten Club Magna Pete (‘streef naar het grote’), die later zou opgaan in Vindicat. Ze rookte en dronk en danste tot diep in de nacht. Ze voerde gesprekken over Sartre en De Beauvoir. Ze leerde bij de Nederlandse Christen-Studenten Vereniging – Truska: „dat dan weer wel” – de man kennen met wie ze in 1967 zou trouwen. Hij studeerde tandheelkunde. En ja, al voor hun huwelijk slikte Dineke de pil. Die was een paar jaar eerder beschikbaar gekomen.

„Je kon hem krijgen bij het Rutgershuis”, zegt Dineke. Dat was het consultatiebureau voor anticonceptie. „Vrienden van ons, Harry en Hanneke, we zien elkaar nog altijd, hadden ons de weg gewezen. Harry studeerde geneeskunde, die wist alles al. Ik vond het wel spannend, hoor. Een beetje eng ook. Je praatte er met niemand over, zeker niet met je ouders. Stel dat ik toch zwanger werd? Toen we een tijdje getrouwd waren ben ik ermee gestopt.”

Truska: „Maar niet omdat je zwanger wilde worden.”

Dineke: „Nee, vanwege de bijwerkingen. Er zaten toen veel meer hormonen in de pil dan nu. Ik kon er slecht tegen. En ik dacht dat het zo’n vaart niet zou lopen.”

Truska: „En toen kwam ik.”

Dineke: „En toen kwam jij, ja. Het was echt een overval.”

Onder moeders rokken vandaan

Ze waren van plan geweest om een jaar naar een kibboets in Israël te gaan, wat wel meer idealistische jonge mensen toen deden. Haar man zou er aan sociale tandheelkunde doen, ook in de dorpen rondom de kibboets. Zij zou werken op het land, wat er maar te doen viel. Dat ging nu niet door. „Papa wilde het wel graag”, zegt Dineke tegen haar dochter. „Maar het was daar te gevaarlijk, zo dicht tegen de Libanese grens aan. En om daar dan een kind te krijgen...”

Truska: „Jij vond het te gevaarlijk.”

Dineke: „Ik vond het te gevaarlijk, ja. Toch denk ik weleens: stel dat we wel waren gegaan?”

Truska: „Dan was ik in een kibboets geboren.”

Dineke: „En was je naar de crèche gegaan. Want zo ging het daar. Ouders voedden niet hun eigen kinderen op, dat gebeurde collectief.” Ze spreekt het uit alsof het een vies woord is. „Iedereen moest hele dagen werken.”

Nu zegde ze haar baan als lerares Frans op een school in Emmen op en ruimde ze het boerderijtje leeg waar ze na hun huwelijk waren gaan wonen, in Garmerwolde, bij Gronin-

gen. Ze volgde haar man – zo vertelt Truska het in *Moeders van toen* – naar ’s-Graveland bij Hilversum, waar hij een tandartspraktijk kon overnemen. Ze kende er niemand.

Truska: „Je deed precies wat er van je werd verwacht. Je volgde je man en bleef thuis om voor mij te zorgen.”

Dineke: „Wat toen heel gebruikelijk was, Truska. Jij vindt dat ik ongeëmancipeerd was. Maar ik zeg dat ik allang geëmancipeerd wás. Ik had gestudeerd en in Groningen... losgeslagen is een groot woord, maar ik was wel onder moeders rokken vandaan. Ik leidde daar een leven dat voor mijn moeder ondenkbaar was geweest. Dus ik had niet het gevoel dat ik een slachtoffer was door met papa naar ’s-Graveland te verhuizen. Ik voelde me niet onderdrukt, ook niet als ik terugkijk. Absoluut niet.”

„En toch”, zegt Truska, „denk ik dat er een gemis is geweest. De verhoudingen waren zo vanzelfsprekend ongelijk dat je het niet eens in de gaten had. Het was niet zo dat papa je dingen verbood, zoals de mannen van andere vrouwen die ik heb gesproken. Helemaal niet. Als jij naar een VOS-cursus had gewild” – Vrouwen Oriënteren zich op de Samenleving, cursussen die door heel Nederland werden georganiseerd om het ‘bewustwordingsproces’ van vrouwen op gang te brengen – „dan had je dat gedaan. Papa zou je niets in de weg hebben gelegd.”

Dineke: „Het kwam niet in me op.”

Truska: „Maar je hebt zo gemakkelijk de lol van je werk opgegeven, je kennis van de Franse taal. Wat had je daar niet allemaal mee kunnen doen? Ik weet zelf hoe heerlijk ik het vind om mijn eigen kamer te hebben, met een bureau en boeken. Jij hebt altijd van boeken gehouden, van lezen. En zoals jij met taal omgaat, met tekst – er had een geweldige tekstredacteur in je gezeten.”

Dineke: „Ik heb in mijn leven heel wat proefwerken nagekeken.”

Truska: „In jouw tijd waren er al heel wat vrouwen die een andere weg insloegen, vrouwen die wel gingen werken en met elkaar oplossingen zochten voor hun kinderen.”

„Ja”, zegt Dineke. „Die brachten hun kinderen onder in zo’n Kinderhuis, zo’n commune” – weer een vies woord – „waar ze antiautoritair werden opgevoed en zich niet mochten hechten aan hun eigen ouders. Dat lees ik in jouw eigen boek, Truska. Die kinderen konden daar helemaal niet tegen.”

„Dat waren de extremen”, zegt Truska. „Er was een middenweg geweest, denk je niet? Dat had ik je wel gegund.”

Dineke: „Later ben ik weer van alles gaan doen.”

Truska: „Ja, later.”

LEES VERDER OP PAGINA 24

‘Ik was echt niet zo’n moeder die zich helemaal opofferde voor het gezin’

BOEK

Truska Bast: *Moeders van toen: moederschap in de jaren zestig en zeventig*. Ambo Anthos, 320 blz. 24,99 euro.

VERVOLG VAN PAGINA 23

Dineke: „Ik was echt niet zo’n moeder die zich helemaal opofferde voor het gezin.”
Truska: „Nee, zeker niet.”
Dineke: „Ik hielp mee met de oprichting van een peuterspeelzaal. Na een jaar was ik voorzitter van het bestuur. Ik ging tennissen en binnen de kortste keren werd ik gevraagd voor de jeugdcommissie. Ik zat in de oudercommissie van school.”
Truska: „Allemaal vrijwilligerswerk. Er ging heel veel tijd in zitten en het werd niet betaald.”
Dineke: „Maar kijk wat ik ervoor terug heb gekregen. Goede vriendinnen, een leuk sociaal leven. En later ben ik les gaan geven op de Volksuniversiteit. Ik had leerlingen thuis. Ik heb echt niet stilgezeten.”
Truska: „Nee, mam, dat zeg ik ook niet.”
Drie kinderen kreeg Dineke Bast, twee meisjes en een jongen. In *Moeders van toen* vertelt ze hoe haar eerste bevalling ging. De avond ervoor was de huisarts nog even bij haar komen kijken – huisartsen begeleidden in die tijd nog de meeste bevallingen – en het was zo gezellig geweest dat hij tot twee uur ’s nachts was blijven zitten, sigaartje erbij, pilsje. De volgende ochtend, toen de weeën steeds feller werden, durfde Dineke hem niet uit zijn bed te bellen. „Het ging maar net goed”, zegt ze aan tafel bij Truska. „Hij kwam binnen toen jij er al bijna was. En toen jij goed en wel in je wieg lag, gingen de dokter en papa met opgerolde hemdsmouwen naast mijn bed zitten lullepotten, kopje koffie erbij en een sigarettje. Alsof zij je gebaard hadden!” Ze lacht alsof het gisteren was.
Ze zei er wat van?
Dineke: „Ik zei: ga alsjeblieft beneden zitten.”

Streng en aanwezig
Ze was beslist geen doetje, zegt ze. En haar man was voor die tijd ook al „enorm” geëmancipeerd. „Hij was het enige kind van gescheiden ouders en zijn moeder heeft haar hele leven gewerkt. Hij was gewend om te helpen in huis. Mijn eigen vader deed nooit iets in het huishouden, die kon nog geen ei bakken, maar Henk” – zo heet haar man – „verschoonde luiers en was heel betrokken bij de kinderen.”
Truska: „En dan zei jouw moeder: Henk, wat ben je toch bezig. Henk is zo huishoudelijk. Dat was geen compliment.”
Dineke, doorpratend: „Hij was ook niet het prototype van de man die de baas in huis is en met zijn vuist op tafel slaat. Tenminste, ik heb

dat nooit zo gevoeld. Jij wel? Papa was toch niet de baas?” Ze kijkt naar Truska, die een bedenkelijk gezicht trekt, en zegt dan: „Nou ja, in sommige opzichten wel.”
Truska: „Zeker wel, ja. Hij was betrokken bij ons en hij had oog voor wie we waren. Maar je kon niet om zijn visie heen. Hij was best wel streng. En heel aanwezig.”
Dineke: „Hij zette wel de toon, ja.”
Truska: „Absoluut. En nog steeds. In jouw leven zet hij nog steeds de toon.”
Dineke: „Dat is misschien wel zo. Maar hij was wel degene die me heeft gestimuleerd om weer te gaan studeren toen jullie groter werden.”

Truska: „Dat bedoel ik. Dat deed hij ook. Nadat jij in een diepe crisis was geraakt.”
In januari 1977 overleed onverwachts Dinekes vader, aan een hartinfarct. Volgens Truska begon het daarmee. Ze was zeven en herinnert zich het immense verdriet van haar moeder. Na een poosje vond ze dat haar moeder nu maar eens moest stoppen met huilen. Rond haar tiende, denkt ze, werd ze zich ervan bewust dat haar moeder het niet zo gemakkelijk had in het leven. Dat ze vaak moe was en hoofdpijn had en daarom overdag in bed lag. In het boek vertelt haar moeder dat ze zich nutteloos voelde, wat deed ze eigenlijk in het leven? En dan dat gedoe met haar moeder, die altijd zielig was, want ja, dat dode zusje. En dat machteloze gevoel, want zij kon het nooit goed doen. Ze belandde – zoals zoveel vrouwen in haar situatie – in een depressie, waar ze pas weer uit kwam toen ze naar de Hogeschool voor Economische Studies in Utrecht ging om zich te bewaken in de handelseconomische variant van het Frans. Daarna ging ze dus lesgeven aan de Volksuniversiteit.

„Het vreemde is”, zegt Truska tegen haar moeder, „dat je volgens mij weer ging studeren toen ik zeventien was. Dat had ik ook opgeschreven, maar jij streepde dat door.”
„Omdat ik dacht”, zegt Dineke, „dat het eerder was.”
Truska: „Jij zei dat je weer ging studeren toen Hans” – haar broertje – „naar de kleuterschool ging. Maar toen was ik tien en moest die hele crisis van jou nog komen.”
„Dus misschien”, zegt Dineke, „was het toch later.”
Truska: „Zeven jaar later. Dat zie je als je de fotoboeken erbij pakt en alles reconstrueert. Ik begrijp het zo goed, mam, dat je met terugwerkende kracht de geschiedenis herschrijft en liever denkt: toen mijn jongste naar de kleuterschool ging, ben ik weer gaan studeren. Dat is een veel beter verhaal.”

Dineke knikt.
Truska: „Maar het klopt niet.”
Dineke: „Het waren zulke moeilijke jaren dat ik een beetje kwijt ben hoe het allemaal gegaan is.”
En Truska?
Ze groeide op in de tijd van ‘een slimme meid is op haar toekomst voorbereid’, de slagzin van een overheids campagne rond 1990. Ze studeerde Nederlandse taal- en letterkunde, deed de postdoctorale opleiding journalistiek en werd verslaggever bij *Het Parool*. In 1999 kreeg ze haar eerste kind, er zouden er nog twee volgen. *Moeders van toen* begint met een vraag die haar chef haar destijds stelde: of het moederschap haar belemmerde. Ze durfde niet te zeggen dat ze het soms best ingewikkeld vond, straks stelde ze hem nog teleur. Dus zei ze zo luchtig mogelijk nee. „Dat je kinderen had was prima”, zegt ze. „Als niemand er maar last van had.” Ze herinnert zich een poster van een vrouw in mantelpak met een baby op de arm en een aktetas in haar hand. „Dat was het ideaal. Alles geruisloos combineren en die twee werelden gescheiden houden.”
Na haar tweede kind ging ze naar de wetenschapsredactie. Geen onvoorspelbare werktijden meer, geen avonddiensten. „Ik moffelde

mezelf in een veilig hoekje en vervolgens zat ik weg te kwijnen. Verslaggeverij was veel leuker.”
Dineke: „Daar was je bijna overspannen geraakt.”
Truska: „Ik wás overspannen geraakt.”
Dineke: „Je bent ook echt een moederdier, dus ik begreep het wel.”
Truska, weer bedenkelijk kijkend: „Ja, mam, maar ik ben niet alleen maar moeder. Er zit ook een heel ander deel in mij.”
Dineke: „Daarin lijken we op elkaar.”
Het eindigde ermee dat er bij *Het Parool* een ontslagronde kwam wegens bezuinigingen en Truska vrijwillig met een vergoeding wegging. „Hoe fijn was dat voor iedereen. Geen gedwongen ontslag en ik kon gaan freelancen.” Ze heeft er geen spijt van, zegt ze. En daarna: „Ergens heb ik er wel spijt van.”
Dineke: „Ik vond het ook jammer.”
Truska: „Ze hebben me wel heel gemakkelijk laten gaan. Ik zou het nu niet weer zo doen.”

„Jij vindt dat ik ongeëmancipeerd was. Maar ik zeg dat ik allang geëmancipeerd wás”

Advertentie

Marjolein Borsje

Vogels spotten bij Pacuare Lodge

Costa Rica

Uw kompas naar het onvergetelijke

Talisman Travel Designer
Marjolein Borsje

Bij Talisman geloven we dat reizen méér is dan het verkennen van een nieuwe bestemming. Het is het creëren van herinneringen die een leven lang mee gaan. Wanneer u uw reis aan ons toevertrouwt, zorgen wij ervoor dat alles tot in de kleinste details is geregeld. Van het eerste idee tot de laatste glimlach bij thuiskomst; u wordt volledig ontzorgd.

Talisman travel design: sinds 1992 dé specialist in exclusieve reizen op maat naar meer dan 50 bestemmingen wereldwijd.

www.talisman.nl | mail@talisman.nl
088-7755900 | Ceresplein 144, Breda

talisman
travel design

Christiaan Weijts
is schrijver.

Illustratie
Martien ter Veen

ESSAY

Wie durft nog ongevraagd te verrassen?

Waar, vraagt *Christiaan Weijts* zich af, blijft de verrassing als je digitale verlanglijsten aanlegt en het kerstpakket bestaat uit shoptegoed bij een webwinkel?

Ilk mis het surprises maken niet. Het geklieder. Vuilniszakken door de storm sjouwen, gevuld met tragisch ingestorte poppenhuizen, schoenendozen met afgevende plakkaatverf, ingedeukte gamecontrollers. Crêpepapier inslaan tussen het afhalen van vuurwerk en de snijden-de kou in de rij bij de oliebolleakraam.

Haal ik nu dingen door elkaar? Nee nee. In ons gezin was een nieuwe traditie ontstaan, de oudejaarsavondsurprise. In eerste instantie was ze een bijwerking van de coronalockdowns. Extra handicap: cadeaus en verpakkingsspul moesten van de 'essentiële winkels' komen als Kruidvat en Jamin. Op oudejaarsavond belandden de vuilniszakken voorzien van de gedachten, onder een kalende kerstboom, die merkbaar opleefde bij het besef nog één keer een ceremoniële rol te vervullen in zijn nadagen.

Vier jaar hield deze traditie stand. Te kort om wortel te schieten, en toch lang genoeg voor milde melancholie. Maar nu de pubers er niet meer voor te porren zijn, en de opvattingen over sinterklaasurprises in de gezins- en familie-appgroepen lichtjes verdeeld, sluit het hoofdstuk 'surprise' voor mij voorgoed.

Misschien mis ik het lootjestrekken. De goochelhoed. Door toeval met één persoon een geheime band toebedeeld krijgen. Stiekeme gedoe achter dichte deuren. En natuurlijk de verrassing. Het Franse woord gaat terug op het Latijnse 'super' en 'prehendere'. Overrompelen, je onverwachts grijpen: lang was dat wat geschenken in het algemeen geacht werden te doen, maar ook dat verschuift.

Shopkrediet
Kinderen vullen hun verlanglijsten nu vaak online in. Volwassenen ook. Op sites als lijstje.nl en verlanglijstje.nl registreren ze hun wensenpakket voor verjaardagen, huwelijken, housewarmings, babyshowers, kerstfeesten. Compleet met een bestellinkje bij de webshop. WeGive, WishUp, Wishbob: al die platforms zijn verze-

keringen tegen onaangename verrassingen. Wat je vraagt is wat je krijgt.

En welke werkgever stopt nog een traditioneel kerstpakket in een doos? Meestal komt het neer op een shopkrediet bij een webportaal, via sites als Tintelingen of Feelingz. Vorig jaar was het ziekenhuispersoneel van het Utrechtse UMC in rep en roer. Voorheen kozen ze zelf hun tosti-ijzers en sapcentrifuges, nu kregen ze allemaal hetzelfde... een pannenkoekenset! Het intranet stroomde vol klachten („Ik voel hier geen waardering in.”) Dat krijg je ervan, als je je personeel verrast.

Ik ben van de generatie die nog verlanglijsten knipte en plakte uit de dikke catalogi van de speelgoedwinkel. Daar begon het al, het weggagen van de verrassing. Een heel klein beetje althans. Want je wist dat de Goedheiligman a) niet alles kocht, b) niet exact dezelfde racebaan als op het plaatje in de zak stopte en c) ook zelf van alles bedacht.

O ja, bol.com verstuurt ook zo'n Het Grote Speelgoedboek, maar daar zit een even grote app aan vast die het spul met QR-codes tot leven wekt en natuurlijk een optie heeft voor een digitaal verlanglijstje, dat in één muisklik naar ouders gaat, die alles met één klik kunnen laten inpakken door onderbetaalde arbeidsmigranten in de grote pietenhuisen langs de snelweg. De verlanglijst als bestellijst, het cadeau als orderafhandeling.

Het is gemakkelijk te zien dat dit een verlies is. Tegelijkertijd merk ik hoe onmogelijk het in de praktijk is om dat helemaal te vermijden. De hedendaagse kinderwensen zijn inderdaad hyperspecifiek. Als ik voor een van mijn kinderen een petje zou kopen met een verkeerde sticker op de klep, een verkeerd merk of een verkeerde kleur, dan is het ook meteen helemaal fout. Een game in de verkeerde versie? Een shirtje met de verkeerde kleur? Oorbellen, een tasje? Tja, dat kan ze beter zelf uitzoeken.

Vroeger kwamen verjaardagscadeaus van sommige tantes en ooms al stevast vergezeld van het bonnetje en

een verontschuldigende blik. „Als je het niks vindt, of als je het al hebt, kun je het gewoon nog ruilen, hoor.” Zo dekten zij zich in tegen het risico dat elke verrassing is. Inmiddels gaat aan elke verjaardag allerlei appverkeer vooraf tussen de familieleden. Vaak coördineert de jarige zelf de logistiek, zodat er achteraf geen gedoe met bonnetjes en retourzendingen aan te pas hoeft te komen.

Slechte cadeaus
Ook de wetenschap staat niet aan de kant van de verrassingen. Vijf experimenten van Amerikaanse onderzoekers toonden in 2011 aan dat ontvangers blijer waren met cadeaus waar ze expliciet om vroegen, bijvoorbeeld via lijsten bij Amazon. De gevers verwachtten dat zelfbedachte geschenken als attenter zouden worden opgevat. Ontvangers blijken dat heel anders te zien. Die waarde- ren iets waar ze ook echt iets aan hebben.

Nog interessanter wordt het met onderzoek van Amerikaanse en Aziatische psychologen die in 2018 ontdekten dat gevers vooral gericht waren op een 'wow-effect', terwijl de ontvangers dat niet per se hoger waardeerden. Kijk bijvoorbeeld naar het Valentijnscadeau. Geef je liever twaalf rozen in volle bloei, of vierentwintig in de knop? Of een bonsaiboompje? Die laatste twee zijn objectief beter - het zijn er méér, en ze gaan langer mee - maar de pronkzucht wint het van de pragmatiek.

De ontvanger heeft liever dat bonsaiboompje dan die rozen die hij na twee dagen in de groenbak dumpt. „Een slecht cadeau kan worden geïnterpreteerd als een teken dat de relatie niet zo goed is”, zei communicatiewetenschapper Monique Pollmann in 2023 tegen *NRC*. Ook zij deed er onderzoek naar. Conclusie: „Het zou beter gaan als je het de ander vraagt. Ongeveer 10 procent van het budget dat aan cadeaus wordt besteed, is verspild geld.”

Natuurlijk is het verspilling, maar als je er zo naar kijkt is het hele uitruilen van geschenken de meest inefficiënte economie die je je kunt voorstellen. Dat is nu juist het hele punt. Een gift is geen ruilmiddel, maar een bindmiddel. Geschenken zijn gericht op de sociale relatie. Dáár lijken die onderzoeken niet naar te vragen. Hoe waardeer je het geschenk, is steeds de vraag. Daarop evalueren de respondenten hun gift in termen van bruikbaarheid en esthetiek, alsof ze het sterren geven op een reviewsite. Maar het gaat niet om hun waardering van het geschenk, maar van de verstandhouding met de gever. Hoe voelt dié na het schenkingsritueel? Welke herinneringen roepen de objecten tien jaar later op?

Grote kans dat het nutteloze dan sterker beklijft dan het praktische. Naast mijn schrijftafel staat een nutteloze want lege wijnfles, maar het etiket is een afbeelding die mijn dochter schilderde: een gondel in Venetië, in azuurblauw water. Daarnaast een originele Gumbbahcartoon met een schunnig-diepzinnige opmerking, uitgezocht door mijn vrouw. Verderop de bitterbal met mosterd die mijn zoon als oudejaarssurprise maakte. Al-

lemaal hebben ze er tijd en zorg in geïnvesteerd, en de cadeaus geven er blijk van mij te kennen (wijn, bitterbal en schunnigheid: een waterdichte profielschets).

Dubbel verpakt
Waardevolle cadeaus zitten als het ware dubbel verpakt, zowel in pakpapier als in rituelen. Mijn kinderen zijn altijd heel bedreven geweest in het uitdenken van surprises met opdrachtenbriefjes, vakjes met dubbele bodems, lange speurtochten door het hele huis.

Ik herinner me een sirene op mijn kinderfiets. Vijf of zes was ik. Waarschijnlijk was ik merkbaar teleurgesteld toen hij uit de Sinterklaaszak kwam: niet die blits gestroomlijnde, felgele gadget uit de folder, die mijn vriendjes allemaal hadden. Er kwamen ook heel andere geluiden uit dan het repertoire van de hulpdiensten. De behuizing was bij nadere inspectie een plastic drinkbeker met schroefop, beplakt met hetzelfde oranje en bruine bloemmotief als onze keukentegels. Ik voelde hier geen waardering in. (Dit moet het moment zijn geweest dat de eerste barstjes in mijn geloof verschenen).

Pas jaren later drong het tot mij door dat mijn vader, elektronicus, dit ding zelf geknutseld had, in de lunchpauzes van zijn werk, en dat hij er iets van de affectie in had gestopt waar hij verder niet van overliep. Als mij toen gevraagd was het apparaat te *raten* had ik het twee sterren gegeven. Nu is het een van de weinige sinterklaascadeaus die me haarscherp zijn bijgebleven. Die si-rene was mislukt en geslaagd. Ze heeft allebei de gezichten van het risicovolle geschenk. Met de bol.com-app zal dat ouders van nu niet meer overkomen.

Het is natuurlijk die drang naar controle, die je breder in de samenleving ziet. Maar het belangrijke aan rituelen is juist dat ze situaties creëren waarin dat krampachtige tijdelijk wordt losgelaten. Dáár mag ontregeling zijn, gêne, schaamte, plagerij en ander ongemak, die je bijvoorbeeld bij de surprise ziet en die bijdraagt aan de gemeenschapsvorming. Iedereen lacht om iedereen. Onderhuid-

*Dat krijg je ervan,
als je je personeel
verrast*

se wrevel ontsnapt via het ventiel van de plaagstootjes.

Elke rituele traditie heeft twee elementen. Allereerst is er de vorm, die vast, terugkerend en voorspelbaar is. Misschien is het uit een instinctief terugverlangen naar de magie uit de kindertijd dat we geneigd zijn om verjaardagen, Sinterklaas, Kerst en de jaarwisseling precies zo vorm te geven als vroeger. Het vaste moment voor de cadeautjes, het aftellen, het vuurwerk. Er horen specifieke gerechten bij, vertrouwde geuren. Speculaas, glühwein, kruitdamp. En specifieke objecten. Het is ontroerend om te bedenken dat ieder huishouden een aantal dozen in opbergruimtes heeft staan met nutteloze decoratie die daar maar een paar weken per jaar uit mogen. Engelenkandelaars, kerststerren, die ene nog op de kleutercrèche geknutselde bal.

Juist die vaste spelvorm geeft een veilige buitenrand voor wat er daar binnen allemaal aan onvoorspelbaars kan gebeuren. Dat is het tweede element van rituelen, de drempeltoestand of liminale ruimte, zoals antropologen die noemen. Maar die moeten we dan wel benutten, in plaats van dicht te reguleren tot een risicoloze zone, vol klik-en-bezorg-cadeaus met consent.

Het is een intrigerende paradox: we grijpen meer en meer naar digitale verlanglijstjes met specifieke wensen om de relaties te beschermen: niemand kan meer teleurgesteld, beledigd of anderszins onaangenaam verrast worden. Tegelijkertijd verkleinen we zo ook de kans om aàngenaam te worden verrast.

Antilijstje.nl
Wat is nu wijsheid? Precies geven wat iemand vraagt is zielloos, maar een verrassing die de plank helemaal mislaat kan ook funest zijn. Hoe voorkom je beteueterde gezichten die je vertellen dat ze geen waardering voelen?

Een mogelijk antwoord kwam vorig jaar op discussieplatform Reddit. Een 33-jarige vrouw deelde ergernis over haar moeder, die ieder jaar een Google-document aanlegde waarop alle familieleden hun wensen invulden. Een soort 'inkoopregister'. De vrouw besloot in te vullen wat ze níet wilde: „Op de lijst zette ik dingen als 'grappige' sokken, Funko Poppen, alles wat ik moet monteren [...], plaids, sieraden, kussens, decoratie, etc.”

Een grote trend is dit niet geworden - er zit immers geen verdienmodel aan niet-kopen - maar ik voel hier wel wat voor: antilijstje.nl. Dat doet weer een beroep op de creativiteit van de gever, die tegelijkertijd tegen de meest fatale flaters is ingedekt. Waarschijnlijk kom je dan eerder uit bij ervaringen: zelfbereide lekkernijen, of een zelfgeschreven lied. Ook dat is onderzocht: de ontvangers ervaren hierdoor een sterkere sociale band.

We hoeven niet terug naar kliersurprises onder een stervende boom. Maar die geef-mij-niet-lijsten mogen wat mij betreft wel wortelschieten. Die kunnen de cadeaurituelen weer het juiste evenwicht geven: niet dichtgetimmerd, wel afgebakend.

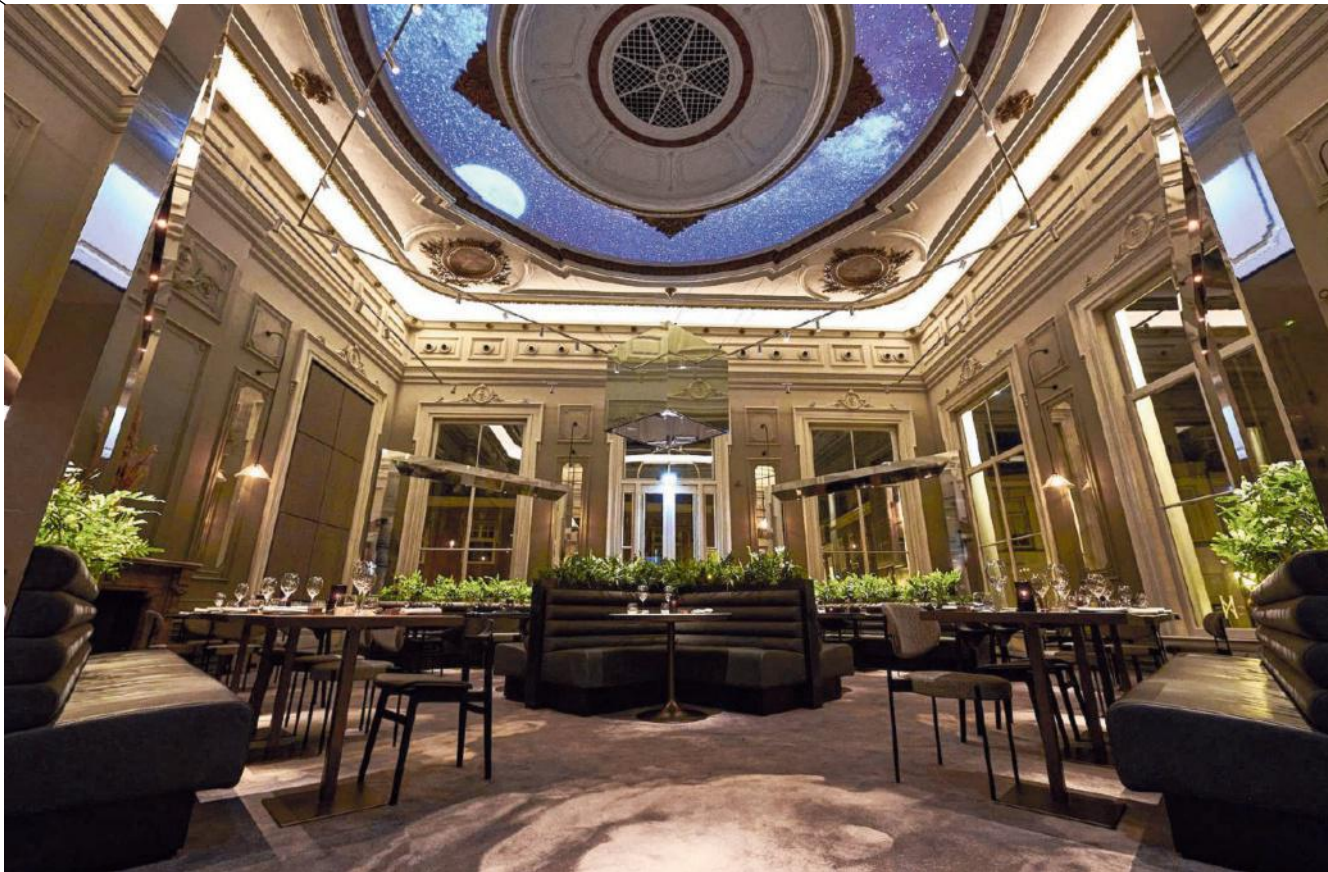
Het Utrechtse Hemel & Aarde vaart een originele koers met een goed vegetarisch menu, schrijft *Hassnae Bouazza*. De kleine misstappen worden meer dan goed gemaakt.

VAN DE KAART

Vriendelijke geste

Mijn dierbaarste herinnering aan het Polman's Huis is een afternoon tea die ik er met mijn moeder had. Mijn moeder was niet van de restaurants, ze was heel kritisch, maar belangrijker was dat ze zich niet op haar gemak voelde, omdat mensen raar kunnen reageren op een hoofddoek. Maar niet in het Polman's Huis, waar de Tunesische ober haar op haar gemak stelde en welkom liet voelen. Vond je het lekker, vroeg ik haar na afloop. Dat vond ze, en ze vond het ook leuk. Mensen onderschatten hoe een kleine, vriendelijke geste je voor altijd kan bijblijven en ontroeren. Ik hoop dat de ober ergens gelukkig is.

Hemel & Aarde, Utrecht.
FOTO VIA HEMEL & AARDE

Bonuspunten voor de eigenheid

Sinds de laatste twee verkiezingen ben ik jaloers op mensen die in Amsterdam, Nijmegen of Utrecht wonen. Drie steden die zich krang verweren tegen het politieke chagrijn en de uitsluiting en voor progressiviteit en menselijkheid kiezen.

Van die drie is Utrecht me het dierbaarst. Het is de stad waar ik studeerde, talloze bijbaantjes had, waar ik grote liefdes kende, mijn hart onbarmhartig werd gebroken en ik mijn eerste schreden op het culinaire pad zette. Ik at er sushi toen er nog amper Japanse restaurants in het land waren (zo oud ben ik) en ik bezocht geregeld het statige Polman's Huis, een chic restaurant met hoge plafonds, sierlijk gedecoreerde muren, en een innemende ober van Tunesische komaf die zich als een gazelle door het restaurant bewoog en iedereen welkom heette. Ik kwam er vaak met mijn oudste vriend en dan bestelden we alleen desserts, want waarom niet.

Het bord met de naam Polman's Huis hangt nog bij de oude ingang, de hoge plafonds trekken nog altijd de aandacht, maar verder is er veel veranderd in het gebouw waarin nu een hotel is gevestigd en restaurant Hemel & Aarde, dat onder leiding staat van chef-kok Rene van der Weijden.

Hemel & Aarde heeft een menu met vlees en vis (hemel), een geheel vegetarisch menu (aarde) en een mix met een enkele gang vis of vlees.

Die enkele gang vis opent ons viergangenlunchmenu, maar niet voordat we wakker worden geschud met een warm shotje van gekaramelliseerde uien en cèpes, ofwel eekhoortjesbrood. De inten-

se smaak werkt als een megafoon voor de zintuigen, die meteen alert zijn.

Twee andere amuses, een krokant deeg gevuld met vichyssoise (aardappel en prei) en forel gerookt op drie soorten hout met verschillende bereidingen van macadamia, waaronder een ajo blanco, zijn een charmante herinterpretatie van klassieke smaken.

Speciale aandacht komt de onzedelijk boterige, warme brioche toe: krokant, *flaky*, zacht en onweerstaanbaar zoals het een brioche betaamt.

De kingfish is rauw gemarineerd in een bouillon met de eigen kop, tomatenwater en habanada, een fruitige, niet pittige variant op de habaneropeper. Er zit ook koriander bij, jasmijn, gel van tomatenwater en granité van jasmijn; heel fris en licht met een prettige ziltigheid en delicate fruitigheid dankzij die habanada.

Gefermenteerde Nederlandse granen komen vermomd als risotto en bedekt met een Marigold-ei (eieren speciaal voor de culinaire sector van kippen die onder andere gedroogde Afrikaantjes als voer krijgen), schuim van witte asperge en crème van kervel. Wanneer de lepel in het ei gaat, vloeit het geel van de dooier ongeneeerd over de rest van de ingrediënten. Contrasterende structuren - we moeten goed kauwen op de granen - worden evenwichtig samengebracht. Een rijke combinatie die niet misstaat als afrodisiacum voor koude dagen.

Ook knap is de vegetarische variant op de pepersteak: tempelh gemaakt van boekweit met maitake, dat is eikhaas, en Oost-Indische kers. Die paddenstoel heeft een stevige structuur en een fijne rokerigheid. Het geheel is diep van

smaak en verwarmend en doet zelfs de grootste vleesliefhebbers vlees vergeten.

Echt zure pisco sour

Tot dusver heb ik eigenlijk niks aan te merken, behalve dan dat mijn tafelenote om een zoete non-alcoholische cocktail vroeg en een zure - echt zuur met een stevig bittere ondertoon - pisco sour kreeg op basis van milky oolong-thee, amaretto en appel. Dat zijn van die dingen die ik niet begrijp.

Speciale aandacht komt de onzedelijk boterige, warme brioche toe: krokant, *flaky*, zacht

Het frisse pré-dessert is met rijstamazake (gefermenteerde rijst drank), sorbet op basis van verschillende citrusvruchten en gepofte rijst. Een originele, aange-naam zachte smaak, maar mijn tafelenote vindt het ijs niet lekker.

Het dessert overtuigt ook niet helemaal. Los is elke component prima: de lauwe, ingelegde pompoen, de crémeux van duindoornbes, de frisse maar iets te zure granité van duindoornbes, het ijs van pompoenpit, de warme koffie-butterscotchsaus. Die laatste is heerlijk, zeker voor een karamelliefhebber als ik, maar de saus is te dominant voor het geheel en gaat bovendien niet samen met het zure van de granité. Zonder het zuur

en met de smaken meer in balans, was het wél goed geweest.

De keuken revancheert zich met een heerlijke soes van eekhoortjesbrood (duidelijk een favoriet ingrediënt) en een uitstekende madeleine met sabayon van kumquats. Madeleines blijven lastig voor veel keukens en de sabayon die erbij wordt geserveerd kan heel goed als maskering fungeren voor minder geslaagde versies, maar dat heeft deze helemaal niet nodig. Iets anders uitgevoerd dan de klassieker, maar onmiskenbaar geslaagd.

Geen foutloos maal, maar die kleine misstappen maakt de keuken goed door de eigenheid. Daarvoor krijg je bij mij altijd bonuspunten. Er zijn zoveel inwisselbare restaurants, maar de chef en zijn team slagen erin een originele koers te varen met nieuwe en minder bekende ingrediënten, complexe, goed doordachte receptuur, en een bijzonder vegetarisch menu.

Veel is veranderd aan het voormalige pand, maar het hart blijft hetzelfde: zoals Polman's Huis me vroeger liet kennismaken met nieuwe smaken, doet Hemel & Aarde dat nu ook. Soms is het fijn als de geschiedenis rijmt.

■

Hemel & Aarde, Utrecht
Prijs: vanaf 194,80 voor 2 p.
●●●●○

Net als de Kia EV3 is dit een uitstekende auto, schrijft *Bas van Putten*, maar voor hetzelfde geld zijn er aantrekkelijker alternatieven.

AUTOTEST

Bij Kia nooit domme designexperimenten met knoppen op vreemde plaatsen, alles zit perfect bereikbaar waar het hoort

Groot tweedelig display met een doorgaans overzichtelijke bedieningsarchitectuur

De achterlichten van de EV4 hebben de voor Kia kenmerkende combinatie van horizontale en verticale lijnen

De stoelbekleding doet aan oude Alfa Romeo's denken

FOTO'S MERLJN DOOMERNIK

EV3 en EV4: geen dubbelgangers

Hoeverhoudt de nieuwe Kia EV4 zich tot de recente EV3? Je ziet genetisch identieke, uiterlijk sterk verwante elektrische middenklassers in dezelfde prijsklasse. De EV4 begint bij 37.695 euro, de goedkoopste EV3 kost 700 euro minder. Ze delen een motor, met 204 pk sterk zat, en een accu van naar keuze 58,3 of 81,4 kWh, respectievelijk voldoende en riant. Dit zijn toch dubbelgangers?

Net niet. De EV3 is bedoeld als suv en de 4 wordt ingestoken als vijfdeurs hatchback in wat vóór de energietransitie naar de naamgever de Golf-klasse heette. De EV4 is groter en met zijn dertien centimeter extra lengte zullen achterpassagiers blij zijn, want hun beenruimte is royaal. Klaarblijkelijk moet hij jongere doelgroepen aantrekken. Bij de EV4-foto's op de Kia-website zie je fruitige jongens en meisjes in wat in mijn jeugd *baggy trousers* heette. Als je goed kijkt zie je de gelaagdheid van hun boodschap. Dit zijn geen alternativo's maar geëvolueerde modedieren, als subcultuur vermomde trendvolgers met de lifestyle die nog even lekker gek doet voor de grote aanpakking begint. Hun tattoos zijn onzichtbaar en uiteindelijk gaan ze in gehuwde staat gewoon Jurses en Kimberly's maken voor blijie opa's en oma's met andere Kia's. Van Kia mogen ze er gerust een extra Dennis bij verwekken, er gaan veel makke schapen in dit stekkerhok. Nog mooier is dat alle kids door deze auto later zelf designer of verkoper willen worden. Stijlbewustzijn wordt ze volgens Kia in de EV4 met de paplepel ingegoten. „Geïnspireerd door Kia's 'Opposites United'-filosofie geeft hij direct een verrassende draai aan hoe een elektrische auto eruit kan zien - eigenwijs in vorm, vernieuwend in uitstraling.”

O, is dat het. De hersenkraker *Opposites united* laat ik even besterven nu ik zie dat er twee EV4's zijn. Naast de hatchback-achtige is er een zogenaamde fastback met een soort coupélijn. Onder het kofferdeksel past door de fors verlengde carrosserie 55 liter

meer bagage. Mooi is hij ook, al is de vraag of je daar in tjokvol Nederland die dertig centimeter extra voor wil meeslepen. Maar hij is het perfecte stuk sm voor wie zich in parkeergarages klem wil rijden.

Bezuinigingsmaatregelen

De EV3 was een uitstekende auto en de EV4 is dat dus bijna automatisch ook. Hij is aantrekkelijk en inderdaad bijzonder met zijn sterk dalende neus, hoewel die onder de motorkap geen ruimte laat voor het extra opbergvak dat de EV3 wel heeft. Net als de EV3 behoort hij met een energieverbruik van 18 kWh per 100 kilometer per uur niet tot de ecologische voorhoede, al was het bijna winter in de testweek. Geen probleem met de enorme accu van het topmodel, maar voor opladen moet je de tijd nemen. De snellaadsnelheden zijn met 100 en 120 kW voor de kleine respectievelijk de grote batterij al bijna middeleeuws in vergelijking met de tempi die niet veel duurdere Chinese concurrenten of geavanceerdere Kia's met 800 volt-batterijtechnologie halen. Technologie is kostbaar en ook een succesvol merk als Kia ontkomt bij de goedkopere modellen niet aan bezuinigingsmaatregelen om de prijzen leasevriendelijk te houden. Bij de importeur hebben ze de gemiddelde EV4-rijder ongetwijfeld getaxeerd op dagelijks hetzelfde file-rijke traject met een gemiddelde snelheid van 63 kilometer per uur en een eigen thuislaadpunt op de oprit, de vrek die toch een wijde boog trekt om de dure snelladers. Anderzijds zijn zelfs in het basismodel Air stuur en stoelen al verwarmd, en als de 4 zo goed is als de grotere Kia EV6 moet je die nemen. De foto-graaf van deze rubriek leasete vier jaar geleden de goedkoopste EV6. Na 240.000 kilometer mankeert er niets aan, de accudegeneratie lijkt nihil, het interieur oogt nog verrassend presentabel. Dat is het verschil tussen mooie beloften en bewezen duurzaamheid.

Tegelijkertijd wordt de markt voor betaalbare EV's drukkender door de toenomen concurrentie en de groeiende oc-

casionmarkt. Dat maakt het moeilijker klanten technologisch op achterstand te zetten als één deur verder de vooruitgang wacht. Voor hetzelfde geld als een redelijk aangeklede EV4 heb je een drie keer sneller ladende en grotere Xpeng of een stijlvolle gebruikte BMW i4 met meer vermogen en een fijner rijgedrag, voor de helft een behoorlijk geconserveerde Tesla Model 3. Ongelooft is het daarom Kia het opladen van de batterij bij aflevering in rekening te zien brengen. Alsof je caféhouder toeslag rekent voor de koffie in het kopje. Kom zeg.

■

U KUNT 24/7 BESTELLEN IN DE WEBSHOP!

jan van beek
EIGENTIJDS WONEN

GELDERLAND 6400
ACTIE

Nu 15% korting op de gehele serie!
Bv.: 2,5 zits in stof Guest van €4275 voor €3633

GELDERLAND 5770/5775
ACTIE

Nu actieprijs in leder Sesto, geel, blauw en zwart.
Bv. 5770 van €2195 voor €1799
exclusief bij Jan van Beek
Direct leverbaar!

GELDERLAND 430

Nu 20% korting in Hallingdal en Ploegwool
Bv. 3-zits: van €5860 voor €4699

GELDERLAND ELZED
is een heruitgave van een iconisch ontwerp uit 1956

Leverbaar vanaf €1870

SPECTRUM BR 02 MARTIN VISSER

Slaapbank Jubileumactie Select BR 02
frame met chroom van: €4176 nu voor: €3699
Armlegher van: €486 nu voor: €400
Exclusief bij Jan van Beek

Direct uit voorraad leverbaar!
PASTOE A'DAMMER!
Afmeting H205 x B37 x D37 cm
Monotone voor €1995

Nu met **Louis Poulsen Panthella** wit, zwart, opaal t.w.v. €200 cadeau!

Beukenplein 23 | 1092 BB Amsterdam | T (020) 665 63 10 | www.janvanbeek.nl
Uitgebreide collectie design klassiekers, persoonlijke service en advies.

NRC maakt ieder weekend een selectie uit het media-aanbod. Meer kijk-, lees-, luister- en gametips zijn te vinden in de Slim Leven-gidsen op nrc.nl en in de cultuurnieuwsbrieven van NRC.

TELEVISIE

One to One: John & Yoko
Muziekdocumentaire. Zondag, NPO 2, 23.10 uur.

STREAMING

The New Yorker at 100
Documentaire. Netflix.

GAMING

Town to City
Bouwgame. Voor pc. Galaxy Grove.

RADIO

Panorama Zondag
Cultuurprogramma. Zondag, NPO Klassiek, 18.00 uur.

John Lennons politieke fase

In het najaar van 1971 verhuisden ex-Beatle John Lennon en zijn vrouw Yoko Ono vanuit Engeland naar een appartement in de hippe New Yorkse wijk Greenwich Village. Ze woonden er anderhalf jaar. Over deze hectische periode gaat *One to One: John & Yoko*. Regisseur Kevin Macdonald bouwde hun appartement in de studio na, met de tv prominent aan het voeteneinde van hun bed. Hierop zag het echtpaar het nieuws, maar ook series en ander amusement. Voor John en Yoko is televisie hun venster op de wereld. Via muziek (Lennon) en kunst (Ono) reageren ze er op. Daarnaast is Macdonalds film een muziekdocumentaire, met archiefmateriaal van het One to One-concert uit 1972. Bij de opzwepende muziek die Lennon tijdens het benefiet voor kinderen met een mentale beperking speelt, is het persoonlijk geheel volgens de tijdgeest politiek.

Een kijkje bij The New Yorker

The New Yorker bestaat honderd jaar. Het beroemde Amerikaanse tijdschrift heeft cachet en telt vele beroemde fans; in de Netflix-documentaire die regisseur Marshall Curry maakte ter gelegenheid van het eeuwfeest nemen onder meer acteurs Jesse Eisenberg, Sarah Jessica Parker en Molly Ringwald plaats op een houten stoel, onderdeel van het oorspronkelijke redactiemeubilair, om te vertellen wat het blad voor hen betekent. Anno 2025 heeft *The New Yorker* 29 fact-checkers in dienst, en het inkijkje in hun werk is een hoogtepunt uit de film. De gehele inhoud van het blad wordt ontleed en nagetrokken, zelfs de cartoons. Netflix kreeg ruime toegang tot het dagelijkse reilen en zeilen, en wat vooral opvalt is hoe ambachtelijk en ouderwets iedereen zijn gang gaat.

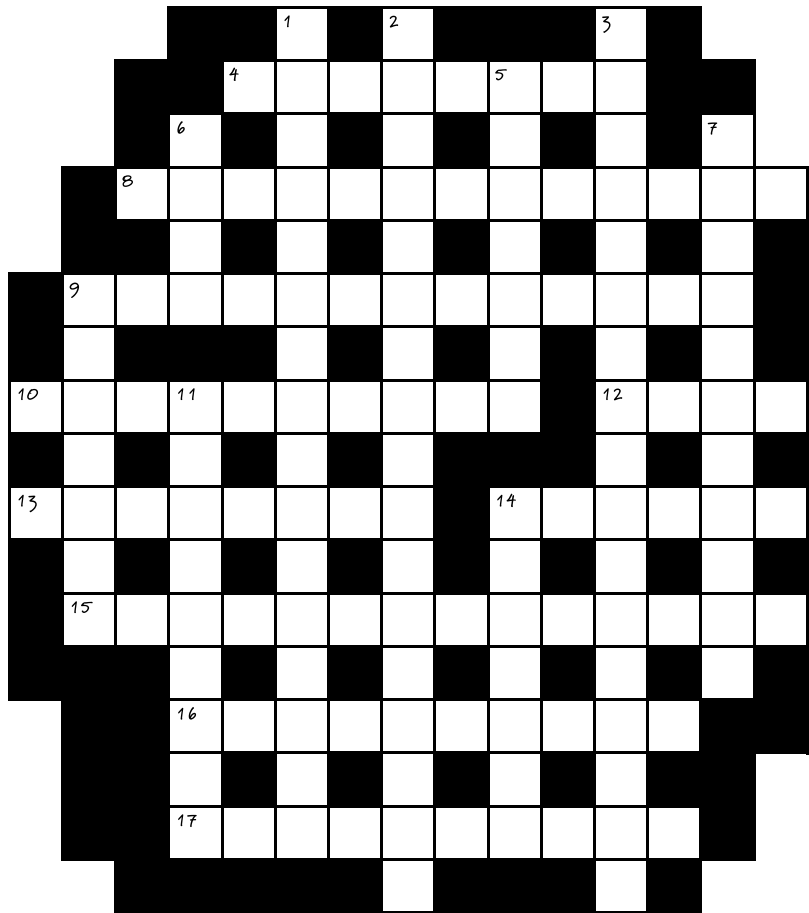
Rustgevende ervaring

De Nederlandse studio Galaxy Grove maakt lieve, schattige, rustige games over het landelijke leven. Na hun debuut, treingame *Station to Station*, zetten ze die stijl voort in dorpsbouwgame *Town to City*. Het spel vindt een goede balans tussen het complexe logistieke werk van een game als *Sim City* en de recente trend van dioramagames. Enerzijds moet je ervoor zorgen dat elke bewoner markkraampjes en kledingwinkels in de buurt heeft, anderzijds kun je met bankjes, hekjes, bloemetjes en andere prullaria je stad zo aantrekkelijk maken als je wil. Een heerlijk rustgevende ervaring waarmee je jezelf even helemaal op het Britse platteland waant en je je creativiteit de vrije loop kan geven.

Kunst en natuur

Presenterator Hans Smit kijkt elke week met een gast uit over diens culturele landschap aan de hand van kunstwerken die hij of zij zelf aandraagt. Wat biedt energie, troost, plezier, bezinning? Een goed gesprek aan tafel, met veel muziek. Deze zondag is milieujurist Jessica den Outer te gast. Ze zet zich in voor een juridische revolutie voor de natuur. Want, vindt ze, als bedrijven rechten hebben, waarom hebben bergen, bossen en rivieren dat dan niet en waarom hebben alleen mensen het recht op leven? Den Outer neemt een vlinder mee, die ze van haar opa heeft gekregen en het gedicht 'A Minor Bird' van Robert Frost. Ze laat muziek horen van pianist By Gunnarsson en ze neemt haar befje mee, de geplooid kraag die aan de voorkant van de toga hangt. Maar dat van haar is niet traditioneel wit, het is groen.

SCRIPTO

© STUDIO STEENHUIS, MEER PUZZELS OP WWW.STEENHUISPUZZELS.NL

Horizontaal:

- 4. Haagse groep (8)
- 8. Ervan blijven uitgaan dat de zaak er niet vanaf valt (3+4+6)
- 9. Over en weer is het wel vet, dat zit helemaal snor (3+4+6)
- 10. Buitenbakken (10)
- 12. Zieken in de schouwburg (4)
- 13. Worst uit de mond van Kennedy (8)
- 14. Uitgraven als een mug (6)
- 15. Lapzwans (14)
- 16. Koekje om mee te wassen (10)
- 17. Hij ziet er kinky uit, maar kan nog niet veel (10)

Verticaal:

- 1. Heel sterk hoe je je niet laat afleiden (4+12)
- 2. en 5 Zo perfect als een servet (2+4+3+8+2+5)
- 3. O jee, de regendans heeft gewerkt (2+3+2+4+6)
- 5. Zie 2 verticaal
- 6. Slagboom (4)
- 7. Kritiek leveren op het scherpst van de snede (11)
- 9. Ze steunen je, maar besmetten je ook (7)
- 11. Daar koop je groot glaswerk (9)
- 14. Door liefde vastigheid verliezen (7)

Oplossing cryptogram van 6 december:

Horizontaal:

- 3. damhert; 6. straathond; 9. een lel; 10. Woerden; 12. plan b; 14. rauwkost; 15. spreekgestoelte; 18. in het zicht van de haven; 21. haven; 22. alk; 23. Denk; 24. ski; 25. pinkleer.

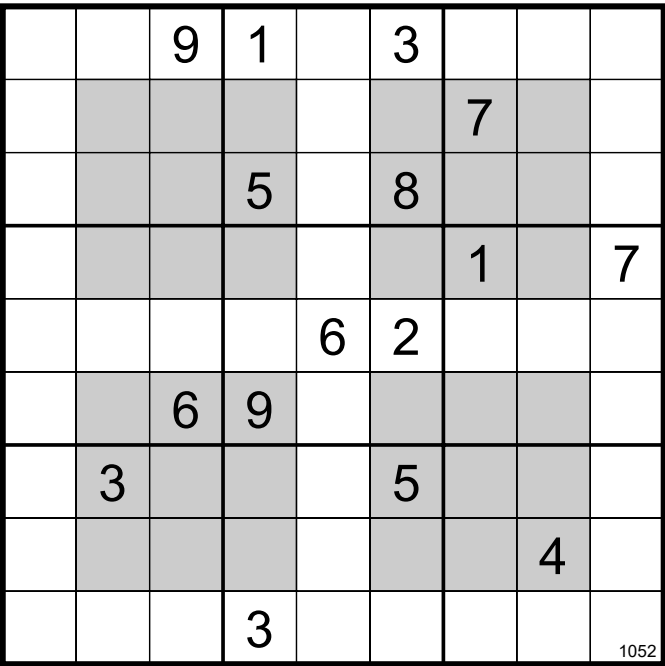
Verticaal:

- 1. paraplubak; 2. erboven uitsteken; 4. het zwarte schaap; 5. stal; 7de Dikke Van Dale; 8. welp; 11. NOS; 13. ace; 16. punch; 17. tidingen; 19. Elvis; 20. zinnig.

De boekenbonnen zijn toegekend aan:

Annette Dullemans, Wageningen
Cees Jol, Rotterdam
Renee de Vries, Enschede

J. J. Steenhuis

4	9	6	1	8	2	7	3	5	
2	3	5	9	6	7	4	8	1	
7	1	8	4	5	3	2	6	9	
8	6	7	2	3	9	5	1	4	
3	5	2	8	1	4	6	9	7	
1	4	9	5	7	6	8	2	3	
9	2	1	6	4	5	3	7	8	
5	8	3	7	2	1	9	4	6	
6	7	4	3	9	8	1	5	2	

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter Ritmeester PZZL.com

Hierboven: de oplossing van vorige week

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op www.pzzl.com

SUDOKU

Brugman was een begenadigd flamencodanseres. FOTO'S OSCAR PEREZ FERNANDEZ, MARJON BROEKS

2017

Mathilde Brugman volgde *muy gitana* haar eigen weg

Veel flamencodansers lijken het leed van de wereld te torsen, maar Mathilde Brugman (1986-2025) was open en vrolijk en legde makkelijk contact.

Lief, vrolijk, bescheiden, innemend. Iemand die je graag bij je in de buurt hebt. Een vrouw met een vleugje mysterie. De herinneringen van haar vrienden en medeflamencistas aan danseres Mathilde Brugman zijn opmerkelijk eensluidend en positief. Het bericht over haar voortijdige overlijden in oktober kwam dan ook als een klap voor de compacte Nederlandse flamencogemeenschap. In de kring van dansers die op professioneel niveau actief zijn kent iedereen - bijna - iedereen. Dus ook Brugman, al volgde zij eigenzinnig haar eigen weg in het wereldje.

„Dat vond ik heel mooi aan haar, het dwong respect af”, zegt haar vriendin en collega-bailaora (flamencodanseres) Carmen Buitenhuis, met wie zij geregeld optrad. „Mathilde wilde niet gebonden zijn aan een gezelschap of een instituut. Ze zocht naar eigen manieren om haar creativiteit te ontwikkelen.”

Muy gitana, noemt Buitenhuis die hang naar vrijheid en autonomie: een kenmerk van de zigeuners die de flamenco naar Zuid-Spanje brachten. Het liefst had Brugman haar danscarrière helemaal in Spanje opgebouwd, waar ze haar opleiding had gevolgd. Ze bezocht er gemeenschappen die idealistisch, vreedzaam, vegan en bijna *off-grid* samenleefden; de alternatieve levensstijl waartoe ze zich aangetrokken voelde en waarin ze haar dochtertje, dat ze thuisonderwijs gaf, wilde opvoeden.

Het eigengerilde zat er al vroeg in. Silvia Cabeza gaf Brugman haar eerste flamencollessen. De docente, die al jaren weer in Sevilla woont, herinnert zich een kinderlijk ogend meisje. Maar zo stil en verlegen als het kind was, zo vastbesloten was de jonge Mathilde om, een beginnening ook, naar de gevorderdengroep door te stromen. Cabeza zag het eigenlijk niet zitten. „Je bent in september begonnen, het is nu juni!” Maar dat hield haar niet tegen. Helemaal achteraan zag ik

haar rénnen om alle bewegingen te doen. Ze sloeg geen les over.”

Brugman volgde de vooropleiding van de dansacademie Codarts in Rotterdam, maar voltooide haar flamencostudie in Sevilla, de hoofdstad van de flamenco. Bij de Fundación Cristina Heeren dompelde ze zich onder in de traditionele stijlen tijdens de lessen van gerenommeerde docenten, onder wie José Galvan (vader van flamenco-iconoclast Israël) en Carmen Ledesma. Van Milagros Menjibar leerde zij het manipuleren van de *bata de cola* (de sleep van de traditionele flamencorok), waaiert, castagnetten en omslagdoek (*mantón*).

Altijd iets mysterieus

Die attributen worden vooral geassocieerd met Brugmans favoriete *palos* (flamencostijlen), de vrolijke *alegrías* en de daaraan verwante, flirterige *guajiras*. „Veel flamencodansers lijken het leed van de wereld mee te torsen, maar zij straalde altijd vrolijkheid uit met die lach van haar. Ik denk dat veel mensen zich die zullen blijven herinneren”, denkt Buitenhuis. „Het bijzondere is dat ze óók altijd iets mysterieus hield.”

Ook Maria Spaans had die ervaring. Zij is bestuurslid van de flamencostichting Terremoto en organiseerde jaren achtereen het festival Llano de flamenco in het Amsterdamse Paradiso. Brugman was veelvuldig van de partij. „Ze was open en enthousiast”, aldus Spaans. „Toch bleef ze ook erg op zichzelf. Je kon nooit helemaal hoogte van haar krijgen.”

Het gezin Brugman was creatief en muzikaal. Allemaal volgden ze flamencollessen. Vader had een pianowerkplaats en Femius, de tweelingbroer van Adrian, verbleef aanvankelijk ook enige tijd in Sevilla om een dansopleiding te volgen. De vier broers Brugman kozen een andere richting. De tweeling bestiert tegenwoordig een boerderij in Boekelo, in de gemeente Enschede, en Mathilde Brugman verdeelde sinds 2021 haar tijd

DE LAATSTE BLADZIJDE

In deze rubriek elk weekinde een portret van iemand die recent is overleden.

2016

tussen Spanje en Boekelo, waar ze zich uiteindelijk het beste thuis voelde.

Spaans bewaart een dierbare herinnering aan het optreden van Brugman met haar broers tijdens 'haar' festival in 2012. Spaans: „Mathilde trad op met Boudevijn, die heel erg op haar lijkt, en de tweeling. Het idee was spontaan opgekomen. Zoals ze samen dansten, echt een wonderdje!”

Brugman had in Nederland toen al naam gemaakt en trad regelmatig op in Duende, het Amsterdamse tapascaf  annex flamencotheater waar elke zondag live optredens zijn. Ook was ze meermaals te zien tijdens de Flamenco Biënnale, waar ze pop-upperformances gaf. Zo tegenwoordigde zij een nieuwe, bruisende flamencogeneratie die zich dankzij betere lesmethoden snel had ontwikkeld.

Ze zocht eigen manieren om haar creativiteit te ontwikkelen, ze wilde niet gebonden zijn aan een gezelschap

Daarnaast had ze links en rechts losse *gigs* - op bedrijfsfeesten, verjaardagen en bruiloften. Zanger Pablo Martínez werkte vaak met haar samen. Bij hun kennismaking - gitarist Jeff Heijne vroeg hun voor zijn eindexamen van het conservatorium - verbaasde Martínez zich over haar perfecte Spaans en zijn gevoel haar al jaren te kennen. „Dat moet ongeveer twaalf jaar geleden zijn geweest. Ze was iemand met een fijne *vibe*. Fijn om bij haar in de buurt te zijn. En ze kon ook nog flamenco dansen.”

Brugman was, vertelt Martínez, helemaal doortrokken van de Spaanse cul-

tuur en het flamencogevoel. Dat uitte zich onder meer in haar vermogen te improviseren. „Zonder repeteren gewoon doen wat opkomt, vooral in de *fiesta*-stijlen. Die zijn losser en frisser. Heel vrij, maar dat is waar flamenco over gaat uiteindelijk.”

Dat Buitenhuis haar *muy gitana* noemde, begrijpt hij wel. Hij ervoer het tijdens optredens, waarin ze zich op een volstrekt natuurlijke manier presenteerde, „alsof ze in haar normale doen was. Zo hoort dat ook. Als je in de flamenco gaat, wordt het wat je bent”.

Hij denkt ook met waardering terug aan de manier waarop ze tijdens optredens communiceerde, met hem en de gitarist. Met andere dansers ontstond dat contact vaak minder vanzelfsprekend. „Elkaar in de ogen kijken is belangrijk. Met haar was dat heel gemakkelijk.”

Als ze in Nederland was, gaf Brugman ook les. In Amsterdam en Utrecht verzorgde ze introductiecursussen voor alle leeftijden, waardoor ze vele beginnelingen haar passie voor de Spaanse dansen bijbracht. Begin 2025 vestigde ze zich met haar dochter na haar vele omzwervingen permanent in Boekelo, bij haar broers. Brugman was ziek teruggekomen uit Spanje. Ze bleek uitgezaaide baarmoederhalskanker te hebben. Die hoopte zij, geïnspireerd door de - zeer omstreden - Germaanse Nieuwe Geneeskunde zelfstandig te kunnen genezen met intensieve psychische arbeid en zonder behandeling in het reguliere medische circuit. Eigenzinnig als ze was, en overtuigd van het zelfherstellend vermogen van het lichaam wees zij, ondanks liefdevol aandringen van sommigen in haar omgeving, ook de chemokuur af die haar op het laatst nog werd aangeboden. Meer en meer verzakte ze, ondanks de toegewijde zorg van naaste familie en vrienden. In oktober overleed ze, nog maar 38 jaar, in Boekelo.

■

Francine van der Wiel

MR MARVIS

AMSTERDAM • ARNHEM • BREDA • DEN HAAG • EINDHOVEN • HAARLEM • LAREN • LEIDEN • MAASTRICHT • ROTTERDAM

Op zoek naar het perfecte cadeau voor een vriend, familielid of voor jezelf? Ontdek de stijlvolle broeken, truien, overhemden en jassen van MR MARVIS. Onze Gift Guide biedt volop inspiratie, van tijdloze accessoires als The Stretch Belt en The Beanies tot Club Marevista Eau de Parfum en de MR MARVIS cadeaukaart als ideale last minute keuze. Vind het perfecte cadeau op mrmarvis.com of bezoek een winkel.

**Nu tot
€400 korting
of cadeau
tot €499***

Zakelijke energie aanbiedingen voor ondernemers

***€400 korting of cadeau tot €499 bij vast contract stroom + gas tot 1 jaar. Of €200 bij dynamisch contract voor stroom + gas.**

VATTENFALL

Stel zelf je contract samen

& VERDER

10/
11

Wennink

Nederland staat op het menu, zegt oud-topman van ASML in een interview

16/
17

Nexperia

Hoe langer het conflict duurt, hoe meer klanten het bedrijf dreigt te verliezen

18/
19

Kerstbomen

Een Haags tuincentrum trekt een 'donkergroen', milieubewust publiek

FOTO DIEUWERTJE BRAVENBOER

Van 65.000 kippen naar 1

Op een uitkoopregeling voor pluimveebedrijven reageerden 244 kippenboeren positief. Het is wel wennen, zonder kippen.

12/
13

BRONCODE

Hoe lang blijft Nvidia nog de AI-kampioen?

Nvidia levert het fundament voor investeringen in datacentra. Maar de concurrentie groeit.

Economieredacteur
Marc Hijink schrijft
over technologie en
de chipindustrie.

Al jaren waarschuwen Amerikaanse politici – Republikeinen én Democraten – voor de opmars van China’s AI-industrie. Die zou China militair overwicht geven en de nationale veiligheid van de VS en de democratische wereld bedreigen. Dat was aanleiding om de uitvoer van ASML-machines naar China te reguleren en een exportverbod in te stellen voor geavanceerde AI-chips.

Deze week gaf Donald Trump toch groen licht voor de export van een van Nvidia’s nieuwere AI-chips naar China. „President Xi reageerde positief!” meldde de Amerikaanse president op TruthSocial. Democratische senatoren noemen het een „kolossale fout”.

Vanaf nu mag de Nvidia H200-chip naar China, net als de gelijkwaardige producten van Intel of AMD. AI is het niet Nvidia’s snelste processor, de H200 biedt wel meer rekenkracht dan die van Chinese concurrenten. Het is ook een betere chip dan de H20, die Nvidia speciaal voor China ontwierp. Trump verbood de export daarvan dit jaar, maar bedacht zich.

Dat knipperlichtbeleid heeft alles te maken met de handelsoorlog. Trump wil een betere handelsbalans met China en gebruikt AI als drukmiddel. Geavanceerde rekenkracht is een van de troeven die de VS in handen hebben, zoals China de markt voor zeldzame metalen beheerst.

In tegenstelling tot de China-haviken beschouwt Trump AI niet als de sleutel tot werelddominantie, maar als een volgende automatiseringsgolf. De VS willen voorop blijven lopen, maar ook geld verdienen aan hun technisch overwicht. Als tegenprestatie moeten Amerikaanse chipmakers een kwart van hun Chinese omzet afdragen. Nvidia wil dat wel betalen, want het zou anders tientallen miljarden dollars in China mislopen.

China komt zelf inmiddels een heel eind met eigen AI-chips. Die zijn minder krachtig en energiezuinig dan westerse alternatieven omdat China niet over EUV-chipmachines beschikt. Maar stroom voor AI-datacenters kost in China drie keer niks en daarvan wordt ook nog eens de helft gesubsidieerd. Zo probeert de overheid bedrijven als DeepSeek, Alibaba of Tencent te laten kiezen voor Chinese rekenkracht, en de afhankelijkheid van Amerikaanse technologie af te bouwen.

Nvidia bouwde een voorsprong in AI met de GPU (*graphics processing unit*) die je ook in videokaarten vindt. Zo’n soort chip is goed in het oplossen van de wiskundige berekeningen waarmee de AI-modellen achter ChatGPT en consorten getraind worden. Vergelijken met een traditionele CPU (*central processing unit*), die opdrachten achter elkaar uitvoert op

hoge snelheid, kan een GPU veel simpele sommetjes tegelijk oplossen. Nvidia’s topman Jensen Huang zorgde ervoor dat zijn chips makkelijk te programmeren zijn voor AI-werk, en aan elkaar zijn te koppelen tot een grote supercomputer. Die formule is succesvol, waardoor Nvidia de hoofdprijs voor zijn chips kan vragen. Het bedrijf is met ruim 60 procent marge zeer winstgevend.

Maar de markt verandert. De meeste rekenkracht is straks niet meer nodig voor het trainen van AI-modellen, maar voor het uitvoeren van opdrachten. Dat vraagt om een ander soort chips, waar Nvidia’s concurrent AMD ook goed in is.

Alle grote hyperscalers (Google, Microsoft, Meta, Amazon, OpenAI) ontwikkelen eigen chips om onder de knoet van Nvidia uit te komen. Google komt al een eind. De internetreus gebruikt TPU-chips (*tensor processing unit*) om AI-modellen in eigen huis te trainen én te laten draaien. Deze TPU’s zijn toegespitst op Googles taken en werken efficiënter dan de GPU’s van Nvidia. Die zijn van alle markten thuis, benadrukt Jensen Huang telkens.

*Chinese AI-chips zijn
minder energiezuinig
maar stroom kost
daar drie keer niks*

Google deed baanbrekend onderzoek naar generatieve AI, maar had drie jaar geleden geen passend antwoord op OpenAI’s ChatGPT. Dat is nu anders. Gemini 3 Pro, Googles nieuwe AI-model, evenaart ChatGPT 5 en is op sommige vlakken zelfs beter. Topman Sam Altman kondigde, geschrokken, al een ‘code rood’ af voor zijn bedrijf.

Googles succes plaatst de hechte samenwerking tussen Nvidia en OpenAI in een ander daglicht. Die bedrijven zijn financieel met elkaar vervlochten: Nvidia wil tot 100 miljard dollar in datacenters van OpenAI investeren, die vol komen te staan met Nvidia-GPU’s. Investeren in klanten is een truc die Nvidia toepast om toekomstige afzet te garanderen en de beurskoers op te kloppen.

Met Gemini Pro 3 toont Google aan dat er een manier is om uit Nvidia’s gouden kool te ontsnappen, maar Nvidia staat nog sterk. Topman Jensen Huang zou zelfs nog meer chips kunnen verkopen als hij de hand zou leggen op snel AI-geheugen.

Zorgwekkender is dat techbedrijven en AI-investeers zich diep in de schulden steken, via ingewikkelde, ondoorzichtige financiële constructies die doen denken aan de crisis van 2008. *The Atlantic* meldt dat private-equitybedrijven voor 450 miljard dollar aan schulden meezeulen, en dat bedrag verdrievoudigt de komende twee jaar, volgens *The New York Times*. Al lijkt de markt onverzagdbaar, uiteindelijk zal AI meer geld moeten opleveren dan de ontwikkeling ervan kost. Anders is het code rood op de beurs.

RAPPORT-WENNINK

Wenninks plannen gaan pijn doen

Een nieuw kabinet moet harde keuzes maken om Nederlands verdienvermogen veilig te stellen. Dat adviseert oud-ASML-baas Peter Wennink in zijn rapport.

Egbert Kalse en **Eline Nugteren**

AMSTERDAM/DEN HAAG

Hij zegt het niet, maar hij bedoelt het wel. Vrijdagochtend in perscentrum Nieuwspoor schetst oud-ASML-topman Peter Wennink, gekleed in een zwarte coltrui, een toekomstvisie van Nederland die nog het meest doet denken aan Singapore aan de Noordzee. Hoogtechnologisch, hoogopgeleid, hoogproductief en welvarend. Wennink pakt een blauw boekje van de tafel en houdt het omhoog voor de zaal. „Dit”, zegt hij, „is slechts het begin.”

Het blauwe boekje hoort bij een veel dikker, paars boekje. Dat paarse boekje is het langverwachte rapport, dat Wennink in opdracht van demissionair minister Vincent Karremans (Economische Zaken, VVD) opstelde. Het geldt als de langverwachte Nederlandse vertaling van de aanbevelingen die oud-ECB-president Mario Draghi in september 2024 voor Europa formuleerde. Draghi constateerde daarin dat Europa achterop is geraakt ten opzichte van de VS en China en bepleitte een forse jaarlijkse publiek-private investering van 800 miljard euro om die achterstanden in te lopen en weer productiever en dus concurrerder te worden.

Met „het begin” doelt Wennink op de investeringen die volgens hem noodzakelijk zijn om het Nederlandse verdienvermogen veilig te stellen. Nederland zou tot 2035 tussen de 151 en 187 miljard euro extra moeten investeren om zijn toekomstige welvaart te behouden. In het blauwe boekje in zijn hand staan 51 concrete investeringsvoorstellen.

Over de analyse die Wennink maakt, bestaat grote overeenstemming. Die sluit ook aan bij de waarschuwing die Wennink eind oktober, daags na de verkiezingen, al naar de partijleiders stuurde. „Het is één voor twaalf in de Nederlandse economie”, schreef hij toen; aan de horizon pakten zich volgens hem „donkere wolken” samen. Diezelfde toon sloeg hij vrijdagochtend aan in Nieuwspoor. In een wereld die steeds verder „ontglobaliseert”, waarschuwde Wennink, zullen grootmachten als China en de Verenigde Staten „hun machtspositie verzilveren”. Nederland is goed in innoveren, maar ziet de schaalvergroting, productie en verdienmodellen in het buitenland plaatsvinden. Dat noemde hij „ontwikkelingshulp aan landen als Amerika”, meerdere keren herhaalt hij „we are on our own”.

Aan de kwaliteiten ligt het niet. Nederland barst volgens Wennink van talent, kennis en innovatiekracht. Maar dat dreigt het land te verspelen door „genoegzaamheid en bestuurlijke versnippering”. Alleen met „scherpe keuzes” en „moed” kan dat nog keren.

De keuzes moeten voorkomen dat Nederland verder wegzakt. Volgens het CPB daalt de structurele groei de komende jaren naar 0,9 procent en mogelijk zelfs tot 0,5 procent, waarschuwt De Nederlandse Bank. Wennink stelt dat een structu-

rele groei van 1,5 procent nodig is om uitgaven aan zorg, pensioenen, defensie en de energietransitie betaalbaar te houden. „Dit moet *chefsache* zijn”, zei hij. „Als we niets doen, moet Nederland binnen vijf jaar eigenlijk op alles bezuinigen”, waarschuwde Wennink. Bij een structurele groei van 0,5 procent zou een gemiddeld huishouden in 2035 netto zo’n 7.000 euro minder te besteden hebben.

Het rapport identificeert daarom vier technologisch-economische domeinen waarin Nederland volgens Wennink kan uitblinken: digitalisering en AI, *life sciences* en biotechnologie, veiligheid en weerbaarheid en energie- en klimaattechnologie. Daar moet Nederland de komende jaren fors in investeren.

Het grootste deel daarvan zou volgens Wennink uit private investeringen kunnen komen, maar hij schat dat er daarnaast nog 19 tot 62 miljard euro aan publieke middelen nodig is. Die private investeringen lopen nu vast, schrijft hij. Volgens Wennink komt dat vooral door trage en complexe vergunningprocedures, een groeiend tekort aan goed geschoold personeel, hoge energieprijzen, stikstofbeperkingen, netcongestie waardoor projecten stilvallen en achterstallig onderhoud aan digitale en fysieke infrastructuur. Daarom pleit Wennink voor een drastische hervorming van het vergunningstelsel en roept hij op tot ingrijpende wijzigingen in het arbeidsmarktbeleid en het sociale zekerheidstelsel.

Meerderheidskabinet

Om die impasse te doorbreken pleit hij voor „slagvaardiger bestuur”, met één centrale regievoerder: een regeringscommissaris voor Toekomstige Welvaart. Die is nodig om „door de bureaucratie heen te breken”, zegt Wennink, en om strategische projecten te versnellen en ministeriële blokkades weg te nemen. Ook herhaalt hij zijn pleidooi voor een Nationale Investeringsbank, waarin de overheid 10 tot 20 miljard euro aan werkkapitaal zou moeten steken. Daarmee kan volgens hem tot zo’n 100 miljard euro aan privaat kapitaal worden aangetrokken voor investeringen. Ook wil hij een Nationaal Agentschap voor Baanbrekende Innovatie (NABI), dat met een budget van 2 miljard euro gericht private investeringen moet aanjagen.

Tijdens de presentatie benadrukte Wennink dat zijn plannen alleen uitvoerbaar zijn met de steun van een meerderheidskabinet. „Dit gaat pijn doen, dit gaat schuren. Daarvoor is een mate van eensgezindheid nodig die we de afgelopen tien jaar niet hebben gezien.”

Onder leiding van D66-informateur Rianne Letschert wordt momenteel onderhandeld tussen D66, CDA en VVD. Die partijen hebben samen 66 zetels in de Tweede Kamer, en dus geen meerderheid. Of die eensgezindheid er gaat komen is dus maar zeer de vraag: want wie wil wat Wennink voorstelt, zal harde keuzes moeten maken.

Militairen bekijken een legervoertuig op de wapenbeurs in Ahoy. FOTO JOOST RUTTEN

Om tot zijn advies te komen voerde Wennink 32 rondetafelgesprekken en sprak hij ruim duizend betrokkenen uit bedrijfsleven, wetenschap en overheid. In de ‘klankbordgroep’ van zijn commissie zaten onder anderen burgemeester Jeroen Dijsselbloem (PvdA, Eindhoven), oud-DNB-president Klaas Knot, werkgeversvoorzitter Ingrid Thijssen, prins Constantijn (lobbyist namens de techsector) en oud-premier Jan Peter Balkenende (CDA, tegenwoordig adviseur bij EY).

Wat direct opvalt: het bedrijfsleven is oververtegenwoordigd in de klankbordgroep. Bestuursvoorzitters van Rabobank, Philips, DSM-Firmenich, Signify en het Rotterdamse Havenbedrijf zaten erin. Wat ook opvalt: geen enkele vertegenwoordiger van milieuorganisaties of vakbonden had zitting in de klankbordgroep. De samenstelling van de groep is terug te lezen in het rapport.

De innovatieve, concurrerende Nederlandse economie die Wennink voorstaat, zal gepaard gaan met flinke groepijnen. Een keuze voor het een, betekent immers het andere niet doen. Nederland kampt al jaren met een extreem krappe arbeidsmarkt, en de ruimte om nieuwe bedrijvigheid op te starten is in het dichtbevolkte Nederland schaars. Wie voorrang wil geven aan groei, innovatie en arbeidsproductiviteit, zal moeten tornen aan bestaande rechten.

Wennink doet daar ook niet kinderachtig over. Hij geeft precies aan waar het maatschappelijk gezien zal gaan schuren. Om ruimte te maken voor het bedrijfsleven, zullen de vergunningseisen omlaag moeten. Regels moeten worden geschrapt. Het milieu is belangrijk, maar kan pas echt beschermd worden als bedrijven de ruimte krijgen om te groeien.

Schiphol moet dus blijven groeien, zodat het op termijn duurzamer kan worden. Wat dat betreft past Wenninks pleidooi perfect in het met name onder liberalen populaire idee dat dankzij economische groei uiteindelijk alle problemen opgelost kunnen worden.

Op sociaal terrein gaat Wenninks agenda pijn doen bij werknemers. Extreem gesteld kan de verzorgingsstaat van Nederland alleen in stand blijven als die flink wordt uitgekleed. Rechten van werknemers zullen moeten worden ingeperkt om bedrijven betere groeiemogelijkheden te geven. Zo moet het ontslagrecht worden aangepast om bedrijven meer flexibiliteit te geven. De doorbetaling bij ziekte moet bekort worden van twee jaar nu naar één jaar. Dat stuit op verzet van zowel linkse politieke partijen als van de vakbonden.

Ook laagbetaalde arbeidsmigratie moet een halt worden toegeeroepen, vindt Wennink. Gerichter werven voor hoogproductieve en innovatieve sectoren klinkt logisch, maar ook hier zal dat ten koste gaan van sectoren die nu juist veel gebruikmaken van laagbetaalde migranten. Een economie die 1,5 tot 2 procent moet groeien kan niet leunen op „uitzendbureaus, slachterijen en schoonmaakbedrijven”.

Positieve ontvangst met dissonanten

Direct na de presentatie van het rapport stroomden de maatschappelijke reacties binnen. Gegeven de samenstelling van de klankbordgroep en de toon van het rapport waren die weinig verrassend. Kort door de bocht reageert rechts en ondermend Nederland enthousiast op de plannen, terwijl de partijen die tot nu toe niet meespraken met Wennink kritisch zijn.

Vanuit de Tweede Kamer is er lof voor de analyse en overeenstemming over het feit dat er grote keuzes gemaakt moeten worden. Kamerlid Nathalie van Berkel (D66) zegt de aanbevelingen „mee te nemen” en stelt dat het rapport „duidelijk laat zien” dat Nederland „snakt” naar een kabinet met „scherpe” en „moeilijke” keuzes durft te maken, zoals „afscheid nemen” van „een grote hoeveelheid verstikkende regels”.

Beoogd coalitiegenoot CDA noemt bij monde van Kamerlid Maes van Wanschoot (CDA) de boodschap van Wennink „glas-

” Dit gaat schuren. Daarvoor is een mate van eensgezindheid nodig die we de afgelopen tien jaar niet hebben gezien

Peter Wennink

helder” en spreekt van „een recept voor Nederland”. „De urgentie is helder”, zegt ook Kamerlid Claire Martens (VVD), in een bericht op X. Kamerlid Luc Stultiens (GroenLinks-PvdA) zegt dat „grote keuzes” nodig zijn zodat „gewone mensen weer vooruitkomen”, maar dat „mag niet ten koste gaan van werknemers”.

Maar kritiek is er ook. Wennink schreef dat Schiphol weer moet groeien; milieuorganisatie Greenpeace schrijft dat „investeringen in de economie mogen niet ten koste gaan van klimaat en natuur”. Ook zeggen zij het „teleurstellend” te vinden dat Wennink voorstelt de CO₂-heffing voor de industrie af te schaffen. Ook vakbond FNV is kritisch. Interim-voorzitter Dick Koerselman stelt dat het rapport een „onjuiste tegenstelling” schetst tussen so-

ciale zekerheid en het Nederlandse verdienvermogen. „Het rapport maakt de belangen van mensen ondergeschikt aan de economie”, zegt hij in een persbericht.

Wennink zei bij zijn presentatie vrijdag dat Nederland snel orde op zaken moet stellen om een rol te kunnen blijven spelen op het wereldtoneel. „Wie niet aan tafel zit, staat zelf op het menu”, schrijft hij in zijn rapport. Onbedoeld verwoordde hij precies wat een deel van maatschappelijk Nederland voelt op dit moment: heel Nederland spreekt inmiddels over Wenninks gedroomde toekomstige samenleving, zijn Singapore aan de Noordzee, maar de rekening die daarvoor betaald moet worden ligt tot nu toe wel erg eenzijdig bij hen.

[+] Interview Wennink pagina E10-11

Rapport Wennink Belangrijkste aanbevelingen

- Verkoop niet-vitale staatsdelen (zoals Holland Casino, Volksbank, ABN Amro en de Duitse tak van netbeheerder TenneT) om geld vrij te maken voor investeringen.
- Versnel vergunningverlening en versimpel regels.
- Maak snel werk van de oprichting van een Europese kapitaalunie die bedrijven toegang geeft tot investeringskapitaal.
- Kom zo snel mogelijk met (juridisch houdbare) maatregelen die Nederland van het stikstofslot halen.
- Kies voor het talent dat de toekomst nodig heeft: meer kennisintensieve hoogopgeleide arbeidsmigranten, minder laagbetaalde arbeidsmigranten.
- Start met de afbouw van ondoeltreffende fiscale regelingen ten behoeve van maatregelen die postief bijdrage aan structurele groei.
- Versterk de economische infrastructuur met gerichte financiering in enkele topsectoren (AI en digitalisering, biotechnologie en zorg, defensie en energie en klimaat).
- Wijs een Commissaris Toekomstige Welvaart aan die de transitie gaat leiden.
- Richt een Nationale Investeringsbank en een Nationaal Agentschap voor Baanbrekende Innovatie op.

Advertentie

BOOR kwaliteit in onderwijs

Voor Stichting BOOR zoekt Colourful People een Lid Algemeen Bestuur met profiel huisvesting. Als toezichthouder met een scherp oog voor huisvesting help jij richting te geven aan sterk, veilig en toekomstgericht onderwijs in heel Rotterdam.

Lid Algemeen Bestuur
met profiel huisvesting

Voor meer informatie van www.colourfulpeople.nl

In het kort

Het belangrijkste nieuws van afgelopen week, afkomstig uit het blog van de economieredactie op nrc.nl

Een hele batterij techbazen is uitgeroepen tot Time Person of the Year 2025. In een (met AI ge-maakte?) vrije interpretatie van de wereldberoemde foto Lunch atop a Skyscraper zitten 'de architecten van AI' nu hoog boven New York. Op de stalen balk zitten onder meer Mark Zuckerberg (Meta), Jensen Huang (Nvidia), Elon Musk (X) en Sam Altman (OpenAI).

„Ik was niet zelf in het Torentje maar heb wel alle politieke vrienden in stelling gebracht

Sander Dekker in appje aan voorzitter gokbranche

Betaaldienstverlener Mollie uit Amsterdam neemt zijn Britse concurrent GoCardless over, werd donderdag bekend. Het is de grootste overname ooit door een Nederlandse fintech. Mollie betaalt 1,1 miljard euro, waarvan 1 miljard in aandelen en 100 miljoen in cash. Mollie werd groot als aanbieder van een platform dat verschillende betaalsystemen laat werken op de sites van hun klanten.

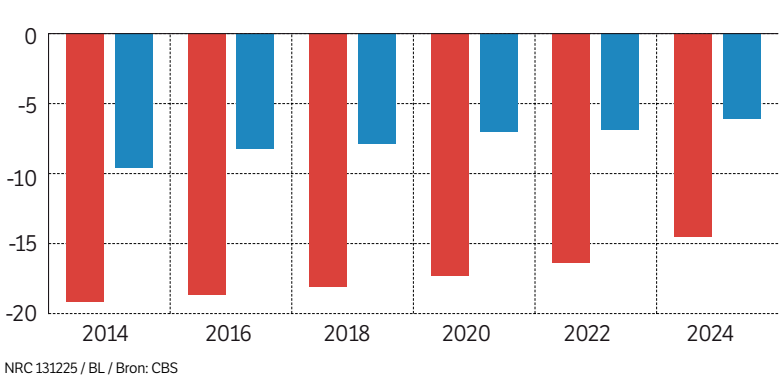

Verzekeraar Aegon verplaatst zijn hoofdkantoor en juridische zetel naar de Verenigde Staten. Bij de afronding van het proces, uiterlijk op 1 januari 2028, gaat de holding verder onder de nieuwe naam Transamerica Inc. In de VS vindt al het grootste deel van de activiteiten van het concern plaats. De bedrijfsactiviteiten blijven wel opereren onder hun bestaande merken, maakte Aegon woensdag bekend. De Nederlandse tak werd in 2023 verkocht aan ASR.

De Europese Commissie heeft invallen gedaan bij een lers filiaal van de Chinese webwinkel Temu op verdenking van ongeoorloofde staatssteun. Dat melden onder meer Bloomberg en de Financial Times. Er lopen al langere tijd Europese onderzoeken naar Temu. Daarin wordt het webwinkelplatform ervan beschuldigd dat het niet genoeg doet om onveilige producten tegen te gaan. Nu komt daar een vermoeden bovenop dat Temu Chinese staatssteun krijgt en daardoor zijn producten goedkoper kan aanbieden dan concurrenten.

GRAFIEK VAN DE WEEK Vrouwen verdienen nog altijd minder dan mannen, maar loonkloof kromp minimaal

Loonverschillen tussen vrouwen en mannen in het bedrijfsleven, in procenten

NRC 131225 / BL / Bron: CBS

Hoewel vrouwen gemiddeld nog altijd minder verdienen dan mannen, werd de loonkloof in het bedrijfsleven vorig jaar opnieuw relatief kleiner. Dat blijkt uit donderdag gepubliceerde cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In 2024 verdienden vrouwen gemiddeld 26,37 euro per uur, tegenover 30,85 euro voor mannen. Dat komt neer op een verschil van 14,5 procent. Twee jaar eerder lag dat verschil nog op 16,4 procent. Maar in absolute bedragen verandert er al jaren weinig: sinds 2014 bedraagt de kloof ongeveer 4,50 euro per uur. Het relatieve verschil was in 2014 echter nog 19,2 procent. Hoe het kan dat de loonkloof relatief krimpt, maar absoluut niet – wat dus bete-

kent dat mannen- en vrouwenlonen ongelijk zijn, maar jaarlijks met hetzelfde percentage stijgen – maakt het CBS niet duidelijk. De loonkloof betreft het ongecorrigeerde verschil in bruto uurloon tussen mannen en vrouwen. Er wordt hierbij dus geen rekening gehouden met factoren als opleiding, functie, werkervaring of arbeidsduur. In vergelijking met de overheid valt het loonverschil in het bedrijfsleven groter uit. Bij de overheid lag de loonkloof in 2024 op 4,5 procent, terwijl deze in het bedrijfsleven 14,5 procent bedroeg. Het grootste verschil werd gemeten in de financiële sector, waar vrouwen gemiddeld 23 procent minder verdienen dan mannen.

Online platform Reddit, waar gebruikers over alle denkbare (actuele) onderwerpen praten, stapt naar de rechter om het Australische socialemediaverbod aan te vechten. In Australië mogen sociale mediabedrijven jongeren onder de zestien sinds deze week geen accounts meer geven. Volgens Reddit druist de nieuwe wet in tegen de vrijheid van meningsuiting.

Het bestuur van de Amerikaanse centrale bank, de Federal Reserve, heeft woensdag voor de derde keer op rij besloten de rente met een kwart procentpunt te verlagen. Het bracht de rente op ongeveer 3,6 procent, het laagste niveau in bijna drie jaar. Daar was geen volledige overeenstemming over: twee van de twaalf beleidsmakers stemden tegen de renteverlaging.

Online betalingsdienstverlener Adyen verwerkte wereldwijd 37 miljard euro tussen het begin van vrijdag 28 november en het einde van maandag 1 december, het weekend van Black Friday. Op de piek waren er bijna 200.000 transacties per minuut, schrijft het bedrijf in een persbericht. In Europa spant Denemarken de kroon, met ruim 6 keer meer betalingen dan op een normale vrijdag.

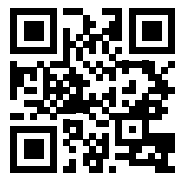

We know how your business works so you can put AI to work for your business

Om relevant en concurrerend te blijven heb je AI nodig die voor je werkt. Met PwC bouw je samen aan AI die verantwoord is en duurzame impact maakt, ver voorbij alleen een efficiëncyslag. AI waarmee je beschermt wat je hebt opgebouwd en nieuwe waarde creëert.

Realiseer samen met PwC impact met AI.

[pwc.nl /ai](https://pwc.nl/ai)

Realiseer impact met AI. Scan de QR code.

D-reizen

De beste vroegboekdeals boek je bij D-reizen

Live Your Dreams

Boek jouw verre reis nu op D-reizen.nl of in één van onze winkels

Boek 24/7 jouw vakantie! ✓ Altijd de beste deal ☀ Klantenbeoordeling: 9.0 🗣 Persoonlijk advies op maat

DE BEDRIJFSKANTINE

Elke week luncht *NRC* mee bij een bedrijf. Deze week: The Flower Farm in Hilversum.

Arjen (midden) en Jasper (rechts) testen de smeerbaarheid van duopasta. FOTO SIMON LENSSENS

Arjen van Strien test tijdens de lunch de viscositeit van z'n eigen hazelnootpasta

Naam bedrijf: The Flower Farm
Locatie: Hilversum
Branche: Voeding
Jaaromzet: Wil het bedrijf niet zeggen
Aantal werknemers: 5
Kosten lunch: € 3,50

Vito (4), een kwispelende golden retriever, is de eerste die ons begroet bij de ingang van het kantoor van The Flower Farm in Hilversum. Hij gend stieft hij langs een grote plantenbak. In een tropisch uitzienende boom hangt een orang-oetanknuffel. „Dit is één vierkante meter regenwoud, om ons eraan te herinneren waar we het voor doen”, zegt Jasper Spaargaren (41) CMO van het bedrijf en baasje van Vito.

Jasper: „Er verdwijnen driehonderd voetbalvelden regenwoud per uur door de aanleg van palmolieplantages.” The Flower Farm maakt margarine en broodbeleg zonder palmolie. Het kantoor in Hilversum is het „commerciële hart”, zegt CEO Arjen van Strien. „Hier werken we met z'n vijven aan het positieve verhaal van ons merk.” De fabriek staat in Heerenveen. Volgens Arjen lunchen de medewerkers daar wat traditioneler: „Ik neem daar meestal een witte bol met kipkerriesalade.”

De andere drie medewerkers duiken op. „Ik ga bouwen!”, roept Mink Welling (26) vanuit de keuken terwijl ze dikke plakken buffelmozzarella en tomaat op elkaar stapelt. In het commerciële hart lunchen ze doorgaans met een luxere tosti. Vandaag: tosti caprese.

Als een bewegend hoogpolig tapijt

vlijt hond Vito zich strategisch vlak achter Mink. Baasje Jasper legt ons iets uit over de marketingstrategie. „We hebben een *branded* Volkswagen-busje met bloemetjes en surfplanken op het dak”, zegt Jasper. Niemand van het team kan surfen. De bus wordt gebruikt voor marketingacties in het land. Volgens Mink komt de bus alleen niet zo ver: „Door die drie

In een tropisch uitzienende boom hangt een orang-oetanknuffel

surfplanken gaat de batterij snel leeg.” Als Jasper niet kijkt kiept Mink een stukje mozzarella over haar schouder richting Vito. „Ik heb het gevoel dat die hond de hoofdrol gaat krijgen in het stuk”, zegt Arjen.

Mink trekt een keukenla open. „Dit alleen al is pindakaas”, zegt ze, wijzend naar tientallen potten. De werknemers testen elke batch broodbeleg dat uit de fabriek komt zelf. „Het is met sheaboter veel moeilijker dan met palmolie om de juiste structuur te krijgen én vooral te be-

houden”, zegt Jasper. „Daar zijn we continu mee bezig.”

Vito is alvast onder de gedekte eettafel gaan liggen en doet een dutje. Het tosti-ijzer begint te knetteren. „Ah, dit is het geluid dat je wil hebben”, zegt Mink. Ze smeert nog wat extra Flower Farm-margarine op de bovenkant van de gebruiende tosti's. Arjen wil dat niet. Hij houdt niet van margarine op zijn tosti. Naast de tosti's is er vers brood van de bakker om de hoek. Op de lunchtafel staat pindakaas en hazelnootpasta van het eigen merk.

Pepijn Bras (33) heeft zaterdag „helaas papadag” en voorspelt dat hij op zijn vrije zondag waarschijnlijk weer veel tijd in het tuincentrum zal doorbrengen. Vito zuigt geduldig de eerste tostikruimels uit het sisalvloerkleed en valt weer in slaap. Arjen houdt een pot hazelnootpasta tegen het licht, pakt een lepel en neemt een hapje uit de pot. „Even de viscositeit testen.” Bij deze pot is het goed. „Het smeermoment is *the moment of truth*”, zegt Arjen. „Dan moet het gewoon top zijn.”

Pepijn is onder de indruk van de viscositeit van concurrent Nutella. „Het kost een paar kilometer regenwoud, maar dat je op zes miljoen plekken precies dezelfde pot Nutella kan kopen: dat is gewoon knap.”

Emma Voss

Peter Wennink bij de presentatie van zijn rapport vrijdag in Den Haag. „Dit plan had er natuurlijk al lang moeten liggen. Iedereen zag dat, overheden en bedrijven. Maar er gebeurde niks.” FOTO JEROEN JUMELET/ANP

DEN HAAG

De deadline is gehaald, vertelt Wennink, aan een iets te krap tafeltje in Nieuwspoor. Voor hem ligt ‘Rapport Wennink’, een blauwdruk van 159 pagina’s, een to-do list voor de hervorming van de Nederlandse economie. Het leest als een Nederlandse versie van het Europese Draghi-plan, maar dan een stuk concreter.

Wennink ging in 2024 officieel met pensioen, maar kwam weer in de hogedrukkel te recht die hij kent van ASML. Met een team van zestig vooral jonge mensen werkte hij zo’n 90 uur per week aan een advies met 51 projectvoorstellen. „Die jonge ambtenaren zaten om één uur ’s nachts nog te mailen. Niet dat ik er

dan nog naar keek, maar het toont hun enthousiasme. Anders was het advies er niet zo snel gekomen.”

Hetzelfde enthousiasme ontmoette hij bij de bedrijven, universiteiten en andere kennisinstellingen die hij sprak. „Ik hoefde maar mijn pink op te steken en ze gingen aan de slag. Zij willen ook bij die investeringsprojecten horen. Zij werkten ook allemaal die negentig uur per week”, zegt hij. „Dit plan had er natuurlijk al lang moeten liggen. Iedereen zag dat, overheden en bedrijven. Maar er gebeurde niks.”

Wennink, die Nederland eerder „*dumb, fat and happy*” noemde, gebruikt nu de term „veenbrandcrisis”. „Je ziet het smeulen, maar als de brand dan eenmaal uitstaat, is-ie opeens overal. Wij raken het verdienvermogen van de Nederlandse economie kwijt. We hebben een deel van onze spaargelden opgesoupeerd. Als we de groei nu niet opkrikken naar 1,5 tot 2 procent per jaar, komen we in heel grote problemen.”

Worden we anders ‘opgegeten’ door grootmachten China en de VS?

„Vorige maand was ik in Beijing en kregen we inzicht in hun vijfjarenplanplan. China is met exact dezelfde dingen bezig als wij. Maar daar

Metterwoon Vastgoed B.V., opgericht in 1974, is één van de grotere, particuliere vastgoedorganisaties in Nederland en daarnaast ook actief in Duitsland. De organisatie beheert woningen, winkels en bedrijfspanden. Het werkgebied in Nederland beslaat globaal de hele Randstad, met een sterke focus op Den Haag en Rotterdam. Binnen Metterwoon wordt door een betrokken team van ruim 90 medewerkers iedere dag gewerkt aan professionaliteit. De communicatielijnen zijn kort en er heerst een open en informele sfeer. Ons kantoor is gevestigd aan de Badhuisweg 108, 2587 CM Den Haag.

Heeft vastgoed voor jou weinig bouwkundige geheimen meer en wil je je steentje bijdragen aan onze gevarieerde vastgoedportefeuille, dan is Metterwoon op zoek naar jou!

PROJECTLEIDER BOUWKUNDE (M/V)

In deze rol, met doorgroeiemogelijkheden, ben je verantwoordelijk voor de vele bouwkundige facetten bij diverse (renovatie)projecten in onze vastgoedportefeuille.

De (secundaire) arbeidsvoorwaarden zijn uitstekend te noemen, waaronder een auto van de zaak!

Voor uitgebreide informatie over deze vacature, kijk op onze website: **www.metterwoon.nl**

Heb je vragen dan kun je altijd contact opnemen met ing. Patrick Doove (Hoofd Technisch Beheer), via 06-51229066

zijn ze heel concreet: *bang, bang, bang*, dit gaan we doen. In Amerika is vooral de kapitaalmarkt belangrijk. Die accepteert veel risico en kiest organisch voor technieken die extra waarde creëren. Daar gaat het van *go, go go*.”

Drijft de Amerikaanse houding de EU richting China?

„Tja, die 33 pagina’s over de nationale veiligheidsstrategie van de regering-Trump... Hoeveel klappen in ons gezicht hebben we nog meer nodig? Mijn conclusie: we moeten het zelf doen. Maar dat kan niet zonder China. We moeten de relatie met de andere grootmachten open zien te houden, want we hebben elkaar wel even nodig. Zij hebben ons ook nodig. Strategische autonomie is een dom woord; dat betekent dat je alles zelf wilt doen en dat gaat niet. Het draait om strategische relevantie. *You don’t want to be on the menu*.”

Nu citeert u uw eigen citaat in het rapport: Wie niet aan tafel zit, staat zelf op het menu. Betekent dat dat we toegang tot onze innovaties moeten inzetten als economisch wapen? Dat heeft u als topman van ASML toch altijd willen voorkomen?

„Toen exportcontroles werden afgekondigd door de Nederlandse regering op de meest kritische technologie die China niet bezit, zijn we niet bedreigd door Chinese straaljagers of opeens afgesloten van Chinese technologie. Niets van dat alles is gebeurd. Je hoeft niet te zeggen dat je relevant bent. Omdat de ander dat heel goed begrijpt, en dus wat voorzichtiger moet zijn.”

Zit Nederland nu aan tafel of staan we op het menu?

„Laat ik het zo zeggen: er worden al voorbereidingen getroffen voor het kerstdiner van volgend jaar.”

U vindt dat Nederland meer een kennis-economie moet worden. Wat moet er dan weg?

„Economie is gebaseerd op het maken van keuzes binnen schaarste. Je wilt talent inzetten waar je de meeste waarde creëert.”

Dus, wat moet er weg?

„Denk aan energie-intensieve industrieën met laagwaardige activiteiten, zoals de papierindustrie. Of uitzendbureaus die arbeiders naar Nederland halen voor laagwaardig werk. Denk aan de vleesverwerking, houthandel, bepaalde vormen van landbouw.”

Maar u stelt wel dat Nederland de basisindustrie – dus staal en chemie – moeten behouden. Kunnen we niet zonder?

„Andere chemiebedrijven hebben basischemie nodig, maar investeringen in deze sector verdwijnen naar het buitenland door onze hoge energiekosten en trage vergunningverlening. Staal is belangrijk voor de Europese veiligheid en Tata maakt speciaal staal dat elders in Europa niet wordt geproduceerd. Bovendien heeft die fabriek meer innovatieve kracht om vergroening te kunnen versnellen dan veel concurrenten.”

Waar gaan we het geld vandaan halen voor alle plannen?

„Er is hier amper risicokapitaal. We moeten de regels zo aanpassen dat pensioenfondsen wat vaker risicovol beleggen, voor een deel van die 1.600 miljard aan pensioengeld. En er staat 650 miljard euro aan spaargeld op niet-renderende bankrekeningen. Daarvoor moet een fiscale aftrekpost komen, voor mensen die bereid zijn te investeren in *venture capital*-fondsen.”

U investeert zelf ook in nieuwe technologie.

„Zeker. En dan zeggen mensen: dat is makkelijk praten, in jouw positie. Maar een miljoen verliezen, dat went nooit.”

De Nederlandse economie leunt voor een deel op goedkope arbeidskrachten die niet in uw plan passen. Wie gaat straks de pakketjes bezorgen in Veldhoven en wie maakt uw huis schoon?

„Ik spreek namens mijn vrouw: ik wou dat die schoonmaker er was, want die hebben we nu niet. En wat betreft de pakketjes, die worden binnen vijf jaar bezorgd door drones. Dat vergt *re-skilling*, omscholing. We hebben mensen nodig voor de opbouw van het energiesysteem en digitale infrastructuur. Je hebt geen idee wat er

”

We moeten met minder mensen meer verdienen, dus de arbeidsproductiviteit moet omhoog

op ons afkomt: Amerikaanse zakenbanken rekenen op massaontslagen door automatisering van producten, diensten, kunstmatige intelligentie. En dat zijn geen aspergestekers die daar werken. Dat zijn Ivy League-econometristen en wiskundigen. Die gaan niet naar een andere bureaubaan. Hun handjes zijn elders nodig: in de digitalisering, in de bouw, in de zorg. We vergrijzen en moeten met minder mensen meer verdienen. Dus moet de arbeidsproductiviteit omhoog.”

Veel aanbevelingen gaan pijn doen, heeft u al gezegd. Maar gaan politici die pijn wel opleggen aan de samenleving?

„Het enige dat ik kan zeggen dat ik met vijf politieke partijen heb gesproken [D66, CDA, VVD, GroenLinks-PvdA, BBB]. In die gesprekken zeggen ze allemaal het gevoel van urgentie te delen. Allemaal, ja. Nou, als ze dat vinden, dan moeten ze ook die verantwoordelijkheid nemen. Ze kunnen de nuances altijd nog een beetje anders leggen.”

Gelooft u dat ook? In de verkiezingscampagne ging het helemaal niet over innovatie of verdienvermogen, heeft u zich daar niet aan geërgerd?

„Ik was al voorbij het punt van ergernis. Eerder een gevoel van berusting.”

Had u niet de neiging om de opdracht terug te geven?

„Nee, nee, nee. Dit is nodig. Ik was heel ongelukkig, maar ik heb ook een groot verantwoordelijkheidsgevoel. Ik denk dat er politieke moed voor nodig is. Er is een soort nationaal akkoord nodig. Hoe ze dat doen, met een meerderheid- of minderheidskabinet met gedoogconstructies, dat is aan hen.”

Hebben ze uw rapport misschien nodig om nu hard te kunnen roepen dat dit echt allemaal nodig is?

„Dat moet je aan die politici vragen. Ik weet niet of ik hun excuus-Truus zal zijn.”

Was iedereen positief over het rapport?

„Nou, één vakbond typeerde het als een kapitalistische braller uit een borrelomgeving of zo. Dan zeg ik: prima, dan houd je toch alles bij hetzelfde? Maar met zulke starheid ontdekten we het probleem. Een verantwoordelijke samenwerking focust niet alleen op bedrijven. Of alleen op de werknemers. Of alleen op de kapitaalverschaffers. Het is samen. ASML was nooit iets geworden zonder een samenwerking, waarbij we iets op de tafel laten liggen voor alle partners.”

Is er voor u nog een vervolg?

„Ik word in ieder geval niet de regeringscommissaris die ik aanbeveel. Ik ben bijna 69 en het is belangrijk dat zo iemand dat voor zeven jaar doet, zodat je het over een regeerperiode heen trekt. Die persoon moet zorgen dat de departementen samenwerken, daar heb je een politiek en ambtelijk gogme voor nodig. Ik ben daar niet geschikt voor.”

De onderkop van uw rapport luidt ‘Een sterk Nederland in een relevant Europa’. Gaat u met dit plan ook de boer op?

„Ik kreeg een uitnodiging van de Duitse overheid en in Brussel zeiden ze: vertaal het alsjeblieft zo snel mogelijk in het Engels, want wij zijn zeer geïnteresseerd. Twintig jaar geleden was Nederland een voorloper, en een voortrekkers van de Europese gedachte. Dat kunnen we nu weer zijn.”

XXX
AMSTERDAM

CAPSICUM NATUURSTOFFEN
WINTEROPRUIMING

18 december t/m 13 januari
Oude Hoogstraat 1 1012CD Amsterdam

In de kerstvakantie

6+
Wintersprookje
Shakespeare voor jong en oud
20 t/m 27 dec

de ma nár 18 jaar

BIJZONDEREZAKEN.NL
Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinemedia.nl

UTRECHT
Regio Utrecht en omstreken

GA JIJ OP WINTERSPORT IN DE KERSTVAKANTIE?

Bereid je optimaal voor met onze indoor ski- en snowboardlessen! Voor jong én oud bieden we flexibele én vaste lesopsties.

KidsClub Sam (3,5 t/m 12 jaar) – spelenderwijs leren in KidsClub Sam. De cursus bestaat uit 6 lessen op vaste dagen en tijden en sluit precies aan op de kerst- of voorjaarsvakantie. Vanaf 6 jaar kunnen kinderen ook een regulier lespakket volgen en de lessen flexibel inplannen.

Voor volwassenen & gezinnen: Kies een flexibel lespakket en plan de lessen op jouw favoriete momenten. Een pakket van 10 lessen volg je al voor €380,-

Boek vandaag nog via **Skiplanner** of stuur een mail naar info@snowsportcenter.nl en ga zelfverzekerd de piste op! Wacht niet te lang, want de populaire lestijden lopen snel vol.

SNOWSPORT CENTER Utrecht

MEER MOGELIJKHEDEN BEKIJKEN? KLIK OP WWW.SNOWSPORTCENTER.NL

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

BIJZONDEREZAKEN.NL
Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinemedia.nl

Kippenboer Harold Maassen moet nog wennen aan de stilte op zijn terrein.

REPORTAGE **BEDRIJFSBEËINDIGING**

Een half jaar kippenstallen afbreken was goed voor de verwerking

244 kippenboeren meldden zich vorig jaar aan voor de uitkoopregeling van de overheid. „Als ze ons toch zo graag weg willen hebben, laten we er dan maar gebruik van maken.”

Door **Frederiek Weeda** Fotografie **Dieuwertje Bravenboer**

NIJKERK

In totaal hebben 244 kippenboeren zich aangemeld voor de vrijwillige uitkoopregeling van de overheid. Voorwaarde was dat ze een minimum aan stikstof uitstootten met het bedrijf. En dat ze, eenmaal uitgekocht, nooit meer een kippenboerderij zouden beginnen in een EU-land. Als zij allemaal echt worden uitgekocht, wat nog moet blijken, dan daalt het aantal commercieel gehouden kippen in Nederland met 9 miljoen, verwachten deskundigen. Dat is ongeveer 10 procent van de hele pluimveestapel. Veehouders krijgen 100 tot 120 procent van de waarde van hun bedrijf, afhankelijk van hoezeer hun uitkoop de uitstoot van

stikstof in een natuurgebied zal reduceren. In de hele veehouderij (koeien, kippen, kalfjes en varkens) heeft de overheid op dit moment de aanvraag toegekend van 1.438 boeren. Nu, na twee jaar is inschrijven niet meer mogelijk. Daarnaast werden er ongeveer tachtig aanvragen afgewezen en trokken ongeveer 450 boeren hun aanvraag zelf weer in. Zo’n 1.000 boeren hebben al een uitkoopcontract met de overheid getekend. Het uitkoop-proces duurt wel een jaar – de aanvraag moet eerst worden goedgekeurd, vervolgens moet de boer alle stallen legen en afbreken, zijn rechten verkopen en alle vergunningen worden ingetrokken. Kippenboer Harold Maassen (60) boerde 40 jaar in Homoet en Wilma Versteeg (61) 36 jaar in Nijkerk. Zij zijn bezig hun bedrijf af te bouwen en vertellen erover.

Wilma Versteeg had pluimveebedrijf met 70.000 kippen

‘Ik heb nog tweehonderd kippen. Dat mag, dat zijn hobbykippen’

Wilma Versteeg heeft al-tijd gezegd dat ze zich niet liet uitkopen door de overheid. Geen denken aan. In 36 jaar hadden zij en haar man een groot pluimveebedrijf opgebouwd – met in de hoogtijdagen 70.000 kippen. Wilma hield van haar kippen. Ze leefde voor de kippen. Stond met ze op en ging met ze slapen. Afgelopen jaar lieten Wilma en haar man zich uitkopen door de overheid, net als 10 procent van de 810 andere houders van leghennen in Nederland. Buiten, op het erf van de voormalige pluimveehouderij, ruik je de weeïge en zure geur van de paar miljoen kippen die nog worden gehouden in deze Gelderse gemeente, Barneveld. De Versteegs groeiden al-lebei op op een boerderij, in deze regio, de Gelderse Val-

lei. Als Wilma een middag „op het dorp” is, in Voort-huizen, dan voelt ze zich na een paar uur al overprikkeld. Wát een rust, denkt ze als ze thuiskomt. Rondom het huis liggen weilanden en bossen en staan enkele huizen. Een hechte buurt, vertelt Wilma, waar zij en haar man geluk-kig zijn. Het familiebedrijf ver-kocht eieren, geen kippen-vlees. De afnemer van hun eieren, een groothandel, zat in het nabije Barneveld, de reparateur van machines ook. „We kennen elkaar alle-maal en vertrouwen elkaar.” Haar man werkt nog een paar dagen per week in de pluimveebranche. De Versteegs stapten op een goed moment over op vrije-uitlooppkippen, waar-door het bedrijf meer ruimte nodig had en nog maar 50.000 kippen kon houden.

Maar ook dat beviel goed. De kinderen groeiden op in de stal en tussen de kippen, zegt ze lachend. Wilma werkte er, zeven dagen in de week, de kinderen speelden er. Minder stikstofuitstoot? Ach, zegt Wilma, hun uit-koop is een druppel op een gloeiende plaat. „Kijk naar het verkeer en de indu-strie.” Nee, de enige reden dat het echtpaar overstag ging, was dat Wilma een paar jaar geleden ziek werd en hun kinderen andere ambities hadden dan pluimveehou-der worden. Toen ze ziek was geworden, werd het werk op de boerderij te zwaar en zei haar man: „Als ze ons toch zo graag weg willen hebben, laten we er dan maar gebruik van ma-ken.” Wilma is geopereerd en herstellende.

Nadat ze de overeen-komst hadden getekend, kregen ze 20 procent van de uitkoopsom. Toen moesten ze alle kippen en mest af-voeren, de drie grote stallen slopen en werden de pro-ductierechten ingetrokken, waardoor ze de volgende 60 procent van de som konden ontvangen. Die hele klus, zegt Wilma, duurde zeker een half jaar. „Je begint er ellendig aan, maar het was goed voor de verwerking van het verlies.” Nu worden nog alle vergunningen inge-trokken. De laatste 20 pro-cent van de uitkoopsom zal volgen. Nu bouwt ze op haar 61ste een compleet nieuw leven op. Door de uitkoop hebben ze meer tijd voor hun vijf kleinkinderen – een zegen. Wilma zingt in het koor van de kerk en doet eens in de maand vrijwilligerswerk in

een bejaardenhuis. En verder is ze elke dag bezig met de dieren die ze nog heeft. Ze hebben nog ze-ven hectare grond. Twee-honderd kippen – „dat mag, dat zijn hobbykippen” – die haar „in het ritme houden” van het leven van een pluimveehouder. Een paar schapen en een paar Berner sennenhonden, een ras waarmee ze fokt. Twintig jaar was er de sluimerende angst voor vogelgriep – in 2003 werden alle kippen op hun boerderij geruimd na een besmetting. „Die angst hou je.” Nu is er een andere angst: voor de wolf. Die wordt regelmatig gesignaleerd in de omge-ving en dus doet Wilma er alles aan – hekken neerzet-ten en elektrische afraste-ring – om te voorkomen dat haar schapen worden ge-pakt.

Wilma Versteeg over hun stikstofuitstoot: „Kijk naar het verkeer en de industrie.”

Kippenboer Harold Maassen met de enige kip die hij nog heeft.

Harold Maassen had pluimveebedrijf met 65.000 kippen

‘Onze stikstof zou de oevers van de Rijn en zelfs Wageningen bereiken’

Harold Maassen wist pas dat hij ‘piekbelaster’ was toen hij de kippenboerderij te koop zette. De makelaar belde en zei: „Eeh, zou je niet moeten uitrekenen hoeveel stikstof jullie uitstoten?” Dus Maassen liet het uitrekenen door een officieel bureau. Ze kwamen niks meten, ze rekenden gewoon met een model. „Onze stikstof zou de oevers van de Rijn en zelfs Wageningen bereiken.” Hij geloofde het niet helemaal. Hij kón het niet geloven want hij had alle noodzakelijke natuur-vergunningen. Maar goed. Hij heeft zich toen maar aangemeld voor de vrijwillige uitkoopregeling van de overheid. Hij was bijna zestig en na veertig jaar boeren, zeven dagen in de week, was het wel mooi geweest. En nu loopt er nog één grote kip parmantig in de winterzon op het erf van Maassen. Waarom zij er nog is, weet eigenlijk niemand. Maassen laat de neergehaalde stallen zien en de ene lege stal die hij nog moet afbreken. Hij doet het samen met een man die nog voor hem werkt. Dat is stukken goedkoper dan het laten doen. Zijn moeder, van 86 jaar, die vlakbij woont, vraagt elke keer als ze hem ziet: „Ben je de stallen aan het afbreken? Ga je er caravans zetten?” Nee mama, geen caravans, antwoordt hij dan. Zij woonde en werkte ook op deze pluimveehouderij, net als zijn grootouders. Dit is het einde van zijn carrière, spookt het vaak door zijn hoofd. Wat gaat hij doen? Maassen heeft een plan. De ex-kippen-boer bezit nog 6,5 hectare, waarvan 1,5 bebouwd. Hij gaat ruimtes in zijn twee loodsen naast het huis verhuren aan kleine zelfstandigen uit de regio. Een timmerman, een kunstenaar – maakt niet uit wie. De gemeente moet zijn plan nog goedkeuren. Hij verwacht dat dit geen probleem is. Maassen gaat 50 kilometer lopen in de Nijmeegse Vierdaagse, meer wandelen, padel-lessen ne-

men. Hij heeft drie kleinkinderen, een vierde is onderweg, en zijn vrouw heeft er ook drie uit een eerder huwelijk. In de schuur staan allerhande go-carts en trapauto’s. En hij heeft een vrachtwagenrijbewijs dus dat zou ook nog kunnen. Maar eigenlijk is hij hier het gelukkigst, op zijn eigen terrein. Maassen vindt het raar op de boerderij zonder de kippen. Stil. En het bedrijf liep nog heel goed. Zijn vrouw had een goedlopend verkooppunt van eieren en andere producten naast het huis, dat is overgenomen door twee van zijn kinderen. De groothandel nam nog eieren af van zijn 65.000 leghennen. „Eieren zijn heel gewild. Ze blijven vier weken houdbaar en worden enorm veel gegeten.” Dat zijn bedrijf ophoudt te bestaan, vindt hij ook vreemd. Maar zijn vier kinderen wilden geen kippenboer worden en toen de laatste besloot dat ook hij het écht niet wil, koos Maassen voor de uitkoopregeling. Afgelopen voorjaar schrok Maassen zich nog één keer kapot: kippenrechten (een boer heeft per kip, koe of varken verplicht rechten die onderling verhandeld worden) gingen voor 50 euro per stuk op de boerenmarkt. Zo hoog. Vanwege de opheffing van zijn bedrijf had hij de zijne verkocht nu 8,20 euro per stuk. Maar die piek is alweer voorbij. Hij is wel tevreden met de uitkoopregeling. Dat hij hier kan blijven wonen, maakte de regeling ook aantrekkelijk. De politiek volgt hij niet meer. Boeren zijn volgens Maassen veel te lang aan een lijntje gehouden – het stikstofprobleem werd alsmaar vooruitgeschoven en hangt nu als een zwaard van Damocles boven de sector. Besmettelijke ziektes ook. Wel of niet vaccineren tegen de vogelgriep? Maassen krijgt er nog regelmatig vragen over van mensen uit de omgeving. Het verbaast hem hoe veel mensen bang zijn voor vaccins. Hij hoeft er niet meer over na te denken.

CONFLICT MET BEIJING

‘Concurrentie springt in het gat’ als het Nexperia-conflict niet snel wordt opgelost

China blijft voorlopig afhankelijk van autochips uit het buitenland. Maar die hoeven niet van het in Nederland gevestigde Nexperia te komen. Hoe langer het conflict rond Nexperia voortduurt, hoe meer marktaandeel het bedrijf verliest.

Tabitha Speelman
BEIJING

Naast de gloednieuwe gebouwen van Wingsky Semi, een autochipproductent die hier twee jaar geleden is begonnen, ligt de grond nog braak. Het is rustig in deze uithoek van Shanghai op anderhalf uur rijden van het centrum, waar de afgelopen jaren een nieuw bedrijventerrein is gebouwd met gulle steun van het stadsbestuur. Zes kilometer verderop ligt een ‘gigafactory’ van autofabrikant Tesla, die zich in 2019 als een van de eerste bedrijven in dit gebied vestigde.

Wingsky speelt een belangrijke rol in het conflict rond Nexperia tussen Nederland en China. Het was deze startup van Nexperia-eigenaar Zhang Xuezheng (ook bekend als ‘Wing’) waar Nexperia dit jaar voor 120 miljoen euro orders afnam die het niet nodig had, omdat Wingsky in financiële nood zou zitten. Ook aantijgingen dat er ongeoorloofd kennis en techniek van de Nexperia-chipfabriek in Nederland zou wegvloeien naar China hebben alles te maken met de ontwikkeling van deze nieuwe fabriek.

De ambities waren groot. Voor het Chinese Wingtech, het moederbedrijf van Nexperia, was het opbouwen van productiecapaciteit in China de volgende stap in een strategie om een wereldleider in de halfgeleiderindustrie te worden. De eerste stap was de acquisitie van Nexperia zelf. De Nederlandse chipmaker, een spin-off van Philips met het hoofdkantoor in Nij-

megen, werd in 2018 door Wingtech gekocht. Het was de allereerste keer dat een Chinees bedrijf een gerenommeerd internationaal chipbedrijf overnam.

Eind september bevroor demissionair minister van Economische Zaken Vincent Karremans de activiteiten van Nexperia op basis van een niet eerder gebruikte noodwet, omdat hij vreesde dat productie en intellectueel eigendom zonder toestemming naar China zouden worden overgeheveld. China sloeg terug met een exportverbod voor chips geproduceerd in Chinese Nexperia-fabrieken, waardoor autofabrikanten wereldwijd in de problemen kwamen.

De chips van Nexperia, die een belangrijke rol spelen in met name de auto-industrie, worden geproduceerd in twee stappen. In Europa worden ze gedrukt, en op een andere locatie - tot nu toe grotendeels in China - worden ze afgemaakt.

Door ook in China een volledige productieketen op te zetten zou het bedrijf efficiënter kunnen groeien, was het idee. Het bedrijf had sinds de overname veel nieuwe Chinese klanten binnengehaald, die het best lokaal bediend konden worden. Meer lokale chipproductie paste bovendien binnen de Chinese overheidsagenda, waardoor het bedrijf kon rekenen op goedkope leningen. Ondertussen zou Nexperia ook in Europa blijven doorgroeiën.

Maar sinds het conflict rond Nexperia losbarstte, staan die plannen op losse schroeven. Het Nederlandse hoofdkantoor en de Chinese tak van het bedrijf hebben de communicatie verbroken en beschuldigen

elkaar over en weer van mismanagement.

Inmiddels is na diplomatiek overleg de noodwet waarmee Nederland had ingegrepen ingetrokken. China heeft de exportstop op Nexperia's chips ook opgeheven. Maar er loopt nog altijd een onderzoek naar wanpraktijken binnen het bedrijf bij de Amsterdamse Ondernemingskamer, die de Chinese topman schorste en Nederlandse managers heeft aangesteld. De Chinese eigenaar is daartegen in beroep gegaan. Het proces kan jaren duren.

Nu het conflict binnen het bedrijf voortduurt, is in China de blik gericht op Wingsky. Kan de nieuwe fabriek zijn belofte waarmaken? Chinese media spreken van een „switch naar het back-up plan” en ook Wingtech zelf zegt „actief bezig te zijn” een volledig Chinese productieketen te realiseren.

Maar hoe zit het eigenlijk met China's mogelijkheden om de chips van Nexperia te vervangen door exemplaren van eigen bodem? En wat zegt dat over de toekomst van dit conflict?

‘Halfgeleiders zijn geen zonnepanelen’

Op de middag dat NRC langsgaat bij Wingsky lijkt er geen sprake van snelle uitbreiding. Bij een achterdeur met een auto-maat waar je met een code pakketjes kunt afhalen, komen af en toe werknemers naar buiten. Een jonge vrouw die zegt ruim een jaar bij de fabriek te werken vertelt dat het vorig jaar drukker was. Een man die een grote glazen pijp naar binnensjouwft („voor de fab”) zegt dat het „z’n gangetje” gaat. Het bedrijf zelf wilde die dag niemand be-

Een Nexperia-fabriek in Dongguan, China. FOTO REUTERS

schikbaar maken voor een interview.

Ook een leverancier uit Suzhou, die wacht op een taxi bij de hoofdingang, zegt dat Wingsky op dit moment geen hoge productie draait. Hij verwijst naar de harde concurrentie tussen bedrijven in de halfgeleidersector en de bredere economische malaise in China. „Iedereen heeft er last van”, zegt hij voor hij wegrijdt.

Ook Laila Khawaja, een specialist op het gebied van China's chipindustrie voor consultancybureau Gavekal Research, ziet hoe het huidige economische klimaat de ontwikkeling van de Chinese halfgeleiderindustrie negatief beïnvloedt. Er wordt vooruitgang geboekt, maar niet in zo'n hoog tempo als vaak wordt beweerd. De

sector heeft enorme investeringen nodig en heeft last van de Amerikaanse exportbeperkingen. China heeft nog een lange weg te gaan voor het een wereldspeler is op dit vlak. „Halfgeleiders maken is erg complex. Het zijn geen zonnepanelen of elektrische auto's.”

Dat geldt ook voor autochips. Op dit moment komt slechts zo'n 10 tot 15 procent van de autochips die China gebruikt uit het land zelf. Een deel daarvan zou ook in China gemaakt kunnen worden, maar dat geldt nog niet voor de chips van betere kwaliteit.

Wingsky is wel belangrijk voor desector. Het is de eerste autochippfabriek in China die werkt met siliconenschijven van 12 inch, waarmee efficiënter chips kunt maken dan op kleinere schijven. Ook werd de fabriek als eerste in China goedgekeurd door internationale autoleveranciers Bosch en Continental, waarschijnlijk vanwege de samenwerking met Nexperia.

Vanwege het financiële risico van de start-up - waarin meer dan 1,5 miljard euro is geïnvesteerd - werd Wingsky niet onder het beursgenoteerde Wingtech zelf, maar onder diens moederconcern Wentianxia geplaatst. Wel waren er afspraken dat de bedrijven niet zouden concurreren en dat Wingsky op een later moment onderdeel zou worden van Wingtech. Vanaf het begin werd over Wingsky gesproken alsof het een onderdeel was van Nexperia. Zo schreef Wingsky in een persbericht uit 2022 dat het in de toekomst wilde „bijdragen aan een hogere productie voor Nexperia” om aan „de groeiende vraag van haar klanten” te voldoen.

Het lijkt Khawaja waarschijnlijk dat Wingsky in deze beginfase nog lang niet op volle capaciteit draait, en onder financiële druk staat. Ze denkt dat door het conflict rond Nexperia bedrijven sneller hun productieketens binnen en buiten China gaan scheiden, een proces dat nu al bezig is. De Chinese overheid heeft ook aangekondigd dat het land sneller zelfvoorzie-

nend moet worden op het gebied van autochips. „Die kant gaat het sowieso op. Maar dat zal echt nog wel even duren.”

Slecht voor het bedrijf

Op de korte termijn vormen de problemen binnen Nexperia echter een kans voor de, voornamelijk niet-Chinese, concurrentie. Hoewel de levering van Nexperia-chips weer op gang is gekomen, blijft het conflict tussen het Nederlandse hoofdkwartier en de Chinese tak van het bedrijf, die elkaar de afgelopen weken bleven bestoken met wederzijdse beschuldigingen, voor onzekerheid zorgen onder kopers van autochips.

Klanten stappen daarom naar alternatieven zoals het Amerikaanse Texas Instruments, een van de grootste producenten van de goedkope chips waarin Nexperia specialiseert, en het Duitse Infineon.

Khawaja: „Deze affaire is heel slecht voor de reputatie van Nexperia, zeker nu die zo lang aanhoudt. Je laat je klanten de dupe worden van je dispuut. Los het intern op. Anders gaan andere bedrijven zeker in dat gat stappen en je marktaandeel overnemen.”

Bronnen binnen de auto-industrie vertellen dat ze de afgelopen maanden veel moeite deden om vervangende autochipleveranciers te vinden. Dat was niet makkelijk - in sommige categorieën autochips heeft Nexperia een marktaandeel van 40 procent - maar is inmiddels aardig gelukt, zegt een manager van een autobedrijf in China in een achtergrondgesprek. Nexperia loopt het risico dat het concern straks geen klanten meer heeft, vreest hij.

De oplossingen die beide partijen in het conflict nu zeggen na te streven zijn duur en kosten tijd. Dat geldt voor de plannen van Wingtech om de productie bij Wingsky op te schalen, maar ook voor die van het Nederlandse hoofdkantoor van Nexperia. Dat heeft aangekondigd de packaging fabriek in Maleisië flink uit te breiden als mogelijke vervanging van de

”

De affaire is slecht voor de reputatie van Nexperia. Je laat je klanten de dupe worden van je dispuut

Laila Khawaja
specialist over de chipindustrie in China

fabriek in het Chinese Dongguan.

Volgens investeringsmanager Aaron Zhou moet Nexperia Nederland dat proces niet onderschatten. Vanuit China zijn de afgelopen jaren veel bedrijven naar Zuidoost-Azië verhuisd, onder andere om Amerikaanse importheffingen en andere restricties te omzeilen. „Ik heb veel vrienden die hun fabrieken naar Zuidoost-Azië proberen te verplaatsen. Maar er is daar minder ervaring. Vaak verloopt het niet zoals gepland.”

‘Decoupling is onlogisch’

Zhou, die ook werkzaam is bij de podcast *Voice of Context* van databedrijf Baiguan, volgde als investeringsmanager de overname van Nexperia vanaf het eerste uur. In 2019, kort nadat de overname officieel werd, bezocht hij Wingtech om meer te leren over hun plannen. De aandelenprijzen van Wingtech verviervoudigden in die periode, en het bedrijf haalde veel nieuw kapitaal op.

„De sfeer destijds was ongelooflijk optimistisch. Iedereen dacht dat Wingtech het volgende Texas Instruments zou worden”, vertelt Zhou in een online videogesprek vanuit Hongkong. Zelf investeerde hij uiteindelijk niet in het bedrijf. Hij vroeg zich af of het Wingtech wel zou lukken om het Europese Nexperia succesvol te integreren.

Zes jaar later lijkt dat niet te zijn gelukt. De investeerders van toen zijn veelal boos en teleurgesteld in wat eigenaar Zhang met hun investeringen heeft gedaan. „Ze stapten in toen de aandelenprijzen hoog waren, en bijna iedereen van hen heeft geld verloren.”

Ook nu nog denkt Zhou dat het in het belang van beide partijen in het conflict is om een compromis te vinden. De Chinese kant van Nexperia heeft de Europese markt nodig om te groeien, terwijl het voor Nexperia Nederland lastig wordt om de fabriek in China, waar de autochips worden afgemaakt, te vervangen. Sinds de overname groeide bovendien het Chinese

klantenbestand voor het bedrijf, nu goed voor 48 procent van de omzet, fors. De kans is groot dat veel van hen wegvallen als het bedrijf wordt opgesplitst. „Een decoupling is onlogisch.”

Precedent scheppen

Intussen leidt het conflict in China ook tot discussie over wat dit betekent voor andere Chinese bedrijven die in het buitenland willen investeren, of dat al hebbengedaan. Hoe veilig zijn die investeringen nog?

Zhou denkt niet dat de belangstelling voor Europa als investeringsbestemming afneemt. Maar de tijd van grote strategische overnames lijkt voor Chinese bedrijven voorbij. „Ik volgde Nexperia in detail omdat ik dacht dat er meer zulke acquisities zouden volgen. Dat blijkt niet het geval.

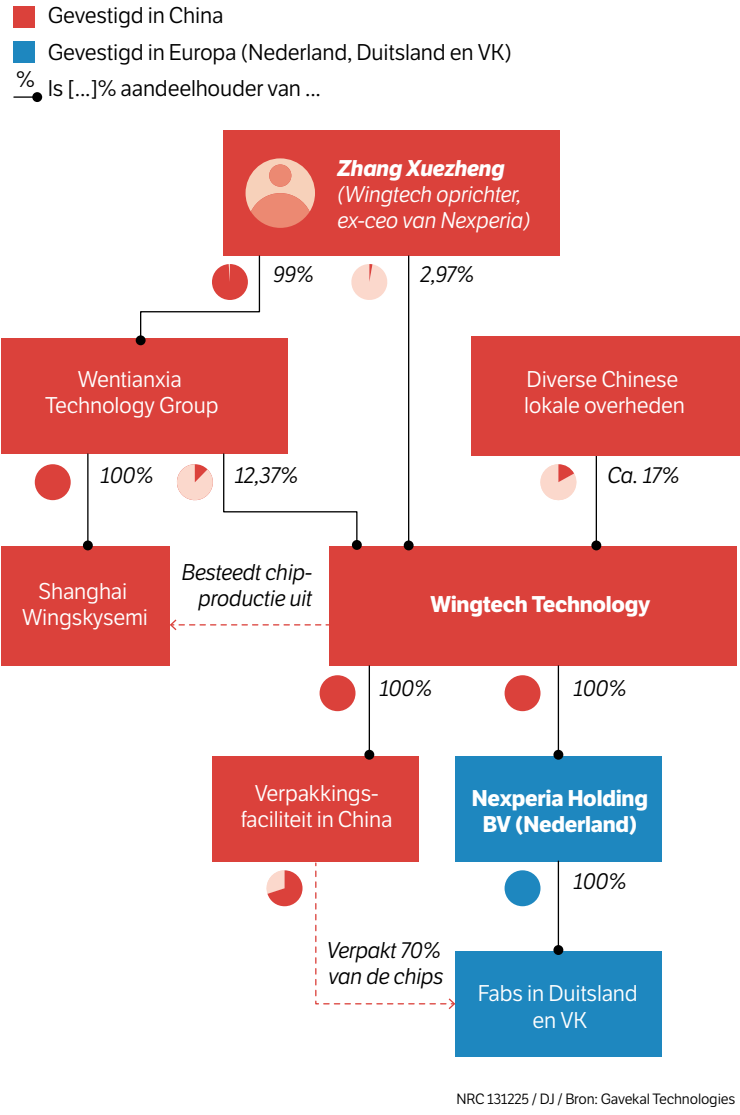
„Chinese bedrijven zullen anders gaan investeren. Bijvoorbeeld door niet het hele bedrijf over te nemen, maar alleen een deel. Dan lopen ze minder risico.”

Voor bestaande Chinese investeringen in strategische sectoren werpt het slepende conflict lastige vragen op, denkt analist Khawaja. De ingreep door minister Karremans was de eerste keer dat er zo publiekelijk ingegrepen werd bij een Chinese investering in het buitenland. Zoals in de Amsterdamse rechtbankdocumenten is te lezen, speelde de Chinese handelsoorlog met de VS daarbij een rol: Washington had aangegeven dat Nexperia's identiteit minder Chinees moest worden om in aanmerking te komen voor een uitzondering op de Amerikaanse handelsbeperkingen.

In dat verband is het exportverbod op Nexperia-chips dat China invoerde niet verrassend, denkt ze. De Chinese overheid moest laten zien dat het kan opkomen voor de belangen van de eigen investeerders. „Anders geef je je gewoon over. China moest krachtig optreden, want als Nederland zo kan ingrijpen, kunnen andere overheden dat ook. Ze moesten een precedent scheppen.”

Wingtech en Nexperia

Organogram Wingtech Technology

Advertentie

Fijne feestdagen en een heel gelukkig, gezond en liefdevol 2026 gewenst!

Vanaf woensdag 17 december 2025 kan uw vaste krantenbezorger bij u aanbellen om u persoonlijk fijne feestdagen te wensen. Om te herkennen dat het écht uw bezorger is, tonen we hier de nieuwjaarskaartjes die dit jaar worden gebruikt. Uw bezorger heeft één van deze kaartjes bij zich.

Bedankt voor het vertrouwen het afgelopen jaar!

Fijne feestdagen en een mooi nieuw jaar!

Ook komend jaar blijven we uw krant met plezier bezorgen. Tot dan!

kranten bezorgen.nl

Fijne feestdagen en een heel gelukkig, gezond en liefdevol 2026 gewenst!

DE WEG VAN DE KERSTBOOM

Kerstbomenverkoop in Tuincentrum Ockenburgh. Jacques en Anke Fioole uit Den Haag kiezen uiteindelijk voor een boom van 40 euro.

DE WEG VAN DE KERSTBOOM

‘Toch maar weer een boom’: die kerstboom is vanzelfsprekend

Miljoenen kerstbomen worden elk jaar geoogst, getransporteerd, verkocht en afgedankt. *NRC* volgt dit seizoen de weg van de kerstboom. In dit derde deel: de kerstdilemma's van een tuincentrum dat groen wil zijn.

Door **Addie Schulte** Fotografie **Merlin Daleman**

DEN HAAG

De rit van de Deense kerstboom naar de huiskamer gaat per zwarte Renault Twingo door een Haagse buitenwijk. Hij past precies in de bescheiden auto, met de onderkant van de stam tegen de achterklep, de top steekt tussen de voorstoelen. Links, achter het stuur, zit Jacques Fioole (80), op de passagiersstoel zijn vrouw Anke (78).

Ze hadden getwijfeld of ze een boom zouden nemen, dit jaar. „We hadden er eigenlijk geen zin in”, zegt Anke Fioole. „Maar als het dan weer een beetje zover is, vind je het ook weer gezellig.” Uiteindelijk besloten ze: we doen het toch maar.

Zo vindt een van de miljoenen kerstbomen die jaarlijks in de Nederlandse huiskamers worden geplaatst, zijn plek. Bij supermarkten, meubelbedrijven en speciale kramen worden ze verkocht. En bij tuincentra, zoals Tuincentrum Ockenburgh aan de zuidkant van Den Haag, waar het echtpaar Fioole traditiegetrouw een boom uitzocht.

Een groot spandoe k met de tekst ‘Vind hier jouw groenste kerstboom’ hangt op een van de gebouwen van het tuincentrum. Voor de deur staat een bord waarin de Pure Nature Trees worden aanbevolen, de zonder chemicaliën gekweekte bomen van de Deense kweker Global Nature Trees, die via groot-handel Poppelaars Kerstbomen uit Breda hier zijn gekomen.

Maarten Kester (29) nam een jaar of vier geleden met een van zijn drieling-

broers Juriën (29) het tuincentrum over van hun ouders. De derde, Fabian, werkt er ook. Ze willen er „het meest duurzame en inclusieve tuincentrum van Nederland” van maken. Vandaar de keuze voor deze kerstbomen. „Ze zijn in ieder geval zonder chemische middelen en zonder meuk geproduceerd. Het zijn bomen die je met een gerust hart in huis kunt neerzetten en die eigenlijk nergens schade kunnen opleveren. Het zijn ook echt wel de mooiste bomen. Het verhaal klopt. En dan klopt het ook naar de klant toe.”

Want een deel van hun klanten is anders dan die van het gemiddelde tuincentrum. Maarten: „Je ziet bij ons wel echt een donkergroene klant. Dat is vooral een hele milieu- en omgevingsbewuste klant, die specifiek op zoek is naar biologisch assortiment.”

Het tuincentrum verkoopt zo’n 2.500 gezaagde bomen per jaar. Ze vormen een groene muur, waarin een winterkinkje even toevlucht heeft gezocht. Er staat een partytent naast, een apparaat om een gat in de stam te boren en twee kokers waarmee de bomen met plastic netten kunnen worden ingepakt voor het vervoer. De kerstbomen kosten tussen de 35 euro en 99 euro - voor de grootste, die tussen de tweehalf en drie meter hoog is. Daarnaast worden er kerstbomen in potten verkocht: van een boompje van 15 centimeter hoog voor 3,49 euro tot een Servische spar van zo’n twee meter, voor 249,50 euro. Die bomen in pot komen veelal uit Nederland.

Maarten Kester weet dat zijn bomen wat duurder zijn dan die elders te koop worden aangeboden. Jacques en Anke Fioole kozen er een van 40 euro. „Ik

schrik altijd van die prijzen. Maar dat is het tegenwoordig, het is prima”, zegt Jacques.

„Tuincentra hebben de kersttijd geclaimd”, zegt Kester. Van de jaaromzet wordt 10 tot 15 procent in deze periode gehaald, vertelt hij. Dat is ook een ingewikkelde kwestie voor hem. „We willen naar een volledig duurzaam circulair assortiment, maar je hebt ook kerst. Dat is natuurlijk het toppunt van consumen-tisme.”

De zaak staat inderdaad vol met allerlei kerstspullen, kerstliedjes draaien continu. „Ik ken alle nummers nu wel”, zegt Kester. Het tuincentrum is zeker in deze tijd ook een uitje, zegt hij, waarbij de kerstshow en de lunchroom de trekkers zijn. Dinsdag om 12 uur zit die lunchroom propvol.

Gerecycled plastic

„We proberen ook kerst op een groenere manier te doen”, zegt Kester. Hij had kunstkerstbomen van gerecycled plastic in het assortiment. „Die gebruiken geen virgin plastic.” Die bomen zijn begin december al uitverkocht. „Zoiets is makkelijk, maar om het kerstassortiment volledig duurzaam te maken, dat is moeilijk.” Een ander initiatief is het inzamelen van gebruikte kerstspullen, die aan bijvoorbeeld buurthuizen worden gedoneerd.

Teamleider en hovenier Kevin Mahieu heeft zijn eigen, duurzame alternatief voor de eenmalig gebruikte kerstboom. „Een biologische kerstboom met kluit in een pot die je in de tuin of op het balkon kan zetten en naar binnen kunt halen. Dat is de allerbeste optie.” Die

In tuincentra wordt 10 tot 15 procent van de omzet in deze periode gehaald

heeft hij zelf ook. De boom staat twee tot drie weken in de huiskamer. „Dat kan hij best aan. Gewoon even een beetje nat inspuiten, één à twee keer in de week goed water geven, geen enkel punt.”

Met de kerstbomen van Global Nature Trees zijn ze wel op de goede weg, vindt Kester. Al is hij nog niet op de kwekerij in Denemarken geweest, hij is ervan overtuigd dat ze daar goed bezig zijn. „Dan vind ik dat we een positieve bijdrage leveren aan de omgeving, als je zorgt dat de velden geen monocultuur zijn, maar ook een hub voor biodiversiteit.” Kweker Per Skarby is er bijvoorbeeld trots op dat hij met bloemen insecten lokt die schadelijke luizen bestrijden.

Maarten Kester zit nog wel met een kwestie. Want wat gebeurt er met de bomen na hun tijd in de huiskamer? Hij is niet overtuigd van de redenering dat als de bomen verbrand worden om energie op te wekken, fossiele brandstoffen bespaard worden. Kester: „Uiteindelijk moet van de bomen een grondstof gemaakt worden. Dan vind ik dat we wel goed bezig zijn. Maar dat is een lastige discussie.”

Prinses en banketbakker

Het in huis zetten van kerstbomen is iets vanzelfsprekends geworden, zegt hoogleraar Europese etnologie Peter Jan Margry (UvA). Het is een traditie die zich met name vanuit Duitsland over de wereld heeft uitgespreid en die steeds verder van de christelijke roots is afkomen te staan. „De kerstboom is een template geworden dat samenhangt met de kerstdagen, of de hele periode van het eind van het jaar tot en met Driekoningen.” Hoewel de oorsprong in het christendom ligt, is die connectie in de loop van de tijd verwaterd, zegt Margry. „Ook in landen zonder christelijke cultuur, zoals in de Arabische wereld, is de kerstboom symbool geworden van die periode.”

Die christelijke traditie rond een eindejaarsfeest kwam in de plaats van eerdere gebruiken rond de winterzonnewende. De Romeinen vierden rond de kortste dag van het jaar de terugkeer van de zon, de christenen vervingen die zon door een ander licht, dat van Jezus Christus. De groenblijvende boom staat daarbij symbool voor het doorgaan van het leven.

De oudste bronnen over het versieren van een groenblijvende boom stammen uit de zestiende eeuw, maar Margry denkt dat de traditie wellicht ouder is. Vanaf de negentiende eeuw neemt die echt een vlucht, waarbij vaak wordt gewezen op twee bronnen van de verspreiding van dit ritueel: de middenstand en het koninklijk hof. In 1844 adverteerde een van oorsprong Duitse banketbakker dat er een verlichte kerstboom te zien zou zijn in zijn zaak op de Dam in Amsterdam. *NRC* maakte in 1855 melding van „een kersboom” in de vertrekken van prinses Maria, „versierd met geschenken”.

Margry ziet in de opkomst van deze manier van kerst vieren een samenhang met een beschavingsoffensief, dat op

Maarten Kester (links) en Kevin Mahieu. „Je ziet bij ons wel echt een donkergroene klant.”

Jacques en Anke Fioole komen thuis met hun kerstboom.

het gezin was gericht. Kerst was (en is) een feest dat in huiselijke kring werd gevierd, met cadeautjes voor de kinderen.

Niet in de tuin

Dat huiselijke, op de familie gerichte karakter van het gebruik was ook een van de redenen waarom Anke en Jacques Fioole toch maar weer een kerstboom in huis hebben gehaald. Voor de kleinkinderen, zegt Anke.

Ze hebben niet heel nadrukkelijk gelet op de duurzaamheid van deze boom. Ze vertrouwen wat dat betreft op het tuincentrum. Jacques Fioole: „Ik ga ervan uit dat Ockenburgh er wel oog voor

heeft om naar de oorsprong te kijken. Dat bedrijf kennen we.”

Aangekomen bij hun huis tilt Jacques Fioole de boom naar binnen. „We kunnen hem ook in de tuin zetten”, suggereert hij nog. „Doe toch maar hier in de kamer”, zegt Anke. Jacques zet de boom op een standaard in een hoek van de ruime, lichte huiskamer. Met een maatbeker giet hij er wat water bij. Zo zal de boom langer groen blijven. Maar uiterlijk op Oudejaarsdag gaat hij weg, dat weet het echtpaar al. Jacques: „We hebben zoiets van: het is leuk die boom, maar op een gegeven moment ben je het wel zat. En dan moet hij de deur uit.”

De boom staat. Maar uiterlijk op Oudejaarsdag gaat hij weer weg.

Over deze serie

NRC volgt dit jaar de weg van de kerstboom, van de kweker tot de afvalcentrale of composthoop. Dit is deel 3 van een vierdelige serie.

Geld. De groene motor.

Je rijdt elektrisch, eet vaker vegetarisch...

Maar wist je dat je
27x meer duurzame impact
maakt met je geld?

Beleg in de energietransitie via onze impactfondsen

In groene energie opwek, circulariteit, duurzamer bouwen, laadinfrastructuur of slimme batterij-opslag.

Kijk op **meewind.nl** en ga voor duurzame investeringskansen.

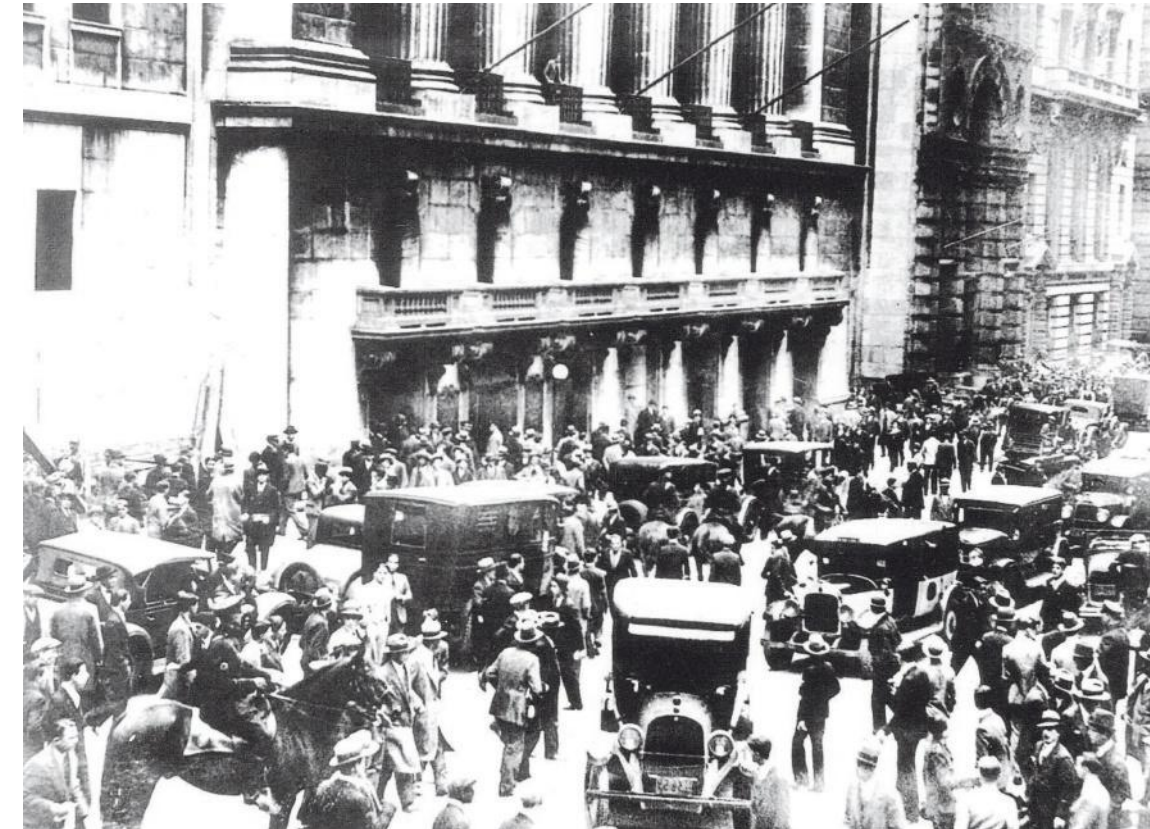
Meewind is beheerder van een beleggingsinstelling en beschikt op grond van artikel 2:65 Wft over een AFM-vergunning.

Let op: met beleggen maak je kosten en loop je risico. Je kunt je inleg (deels) verliezen.

meewind
écht duurzaam beleggen

Lees-, kijk-, of luistertips van redacteurs over economische onderwerpen | Deze week: **de beurskrach van 1929**

RECENSIE

De beurskrach van 1929 kan zich zomaar herhalen

De beurskrach van 1929 staat op de financiële markten symbool voor al het vreselijks wat de banken- en beleggingswereld kan overkomen. In zijn jongste boek schetst Andrew Ross Sorkin parallellen met het huidige tijdsgewricht.

Het is maandagmiddag 28 oktober 1929. De beurs in New York, al dagen een bloedbad, is opnieuw fors lager gesloten. Charles Mitchell, topman van National City Bank, hoort dat de gelieerde handelstak, om de koers van de bank te stutten, meer eigen aandelen inkocht dan ze kan betalen. In het besef dat 'een veertje' zijn bank nu omver kan duwen, sluit hij een persoonlijke lening af en koopt de aandelen op. Dat gebeurt op 29 oktober 1929, het begin van 'zwarte dinsdag'. Met deze scène opent Andrew Ross Sorkin, gelauwerd *The New York Times*-journalist, zijn nieuwe boek, *1929*. Het is een filmisch verslag van het doen en laten van de hoofdrolspelers in het financiële drama van dat jaar, en in de verbouwing van het Amerikaanse banken- en beurstoezicht erna. Sorkins aanpak is dezelfde als in zijn bestseller *Too Big to Fail* uit 2009, waarin hij het verhitte overleg verslaat tussen overheid en banken rond de val van Lehman Brothers in september 2008. Het gaat Sorkin om de emoties van de beslissers, hun beweegredenen. Sorkin beschrijft de krach van 1929 vanaf februari 1929 tot en met juni 1933. En voor de context begint hij al bij aanvang van de jaren 20, als de Amerikaanse landbouwconomie instort. De plattelandsbevolking trekt massaal naar de grote steden, waar de industrie op hoge toeren draait en werknemers een markt vormen voor nieuwe consumptiegoederen: auto's, radio's, vaatwassers. Producten, schrijft Sorkin, waarvan niemand wist dat ze die nodig hadden, maar die het leven zoveel gemakkelijker maakten. Met als belangrijkste product: krediet. Kopen op afbetaling wordt standaard. Wall Street doet mee: banken beginnen effecten te offeren via *margin accounts* waarmee, met 10 procent inleg en de rest op de pof, aandelen gekocht kunnen worden. Context biedt voorts de beurskrach van 1907, aanleiding voor de oprichting in 1913 van het Federal Reserve System, een publieke, regionaal georganiseerde centrale bank met de bevoegdheid om in noodsituaties leningen te verstrekken aan solide banken. De Fed krijgt verder de bevoegdheid via rentebeleid speculatie tegen te gaan van nationale banken. Die zijn sinds 1913

verplicht lid van het federale reservesysteem. In dit verband voert Sorkin Mitchells tegen-speler ten tonele, Carter Glass, een conservatieve Democraat uit Virginia. Glass was instrumenteel geweest, in de formulering van de Federal Reserve Act van 1913. Destijds al waarschuwde hij dat, als de oppositie niet zou instemmen met een bepaling tegen 'gokken' met bankreserves, de publieke opinie na een volgende krach er een 'radicaler' middel door zou drukken. Dat is, in het kielzog van 1929, precies wat gebeurt. Glass schrijft nu, met de Democratische afgevaardigde Henry Steagall, splitsing van het bank- en effectenwezen in de Bankenwet van 1933. Glass, benadrukt Sorkin, vecht voor bescherming van de wettelijke financiële orde, terwijl Mitchell verandering wil. De National City Bank was rond 1910 een van de eerste nationale banken geweest die gelieerde instellingen opzetten voor zaken buiten hun bankvergunning om. Naast andere lucratieve activiteiten brachten deze zogenoemde *affiliates* in de jaren 1920, via advertenties in de krant en verkopers aan de deur, krediet en effecten aan de man en vrouw, als ware het stofzuigers. De mensen vertrouwden op de goede naam van de gelieerde bank. Waarbij ze niet beseften dat, anders dan een defecte stofzuiger, een niet presterend financieel product hen kon ruïneren.

Puinruimen

De affiliates werden oogluikend getolereerd. President Calvin Coolidge bemoeide zich niet met Wall Street, en voor rentebesluiten had de Federal Reserve goedkeuring nodig van diens ministers van Financiën. Toen Herbert Hoover in 1929 instemde met renteverhoging om speculatie te remmen, was het te laat. In 1933 kon Franklin Delano Roosevelt puinruimen. En verstevigden Glass en Steagall de onafhankelijkheid van de Federal Reserve in de genoemde Bankenwet. Mitchells aandeleninkoop van 29 oktober 1929 liep met een sissers af. De bankier had het verlies in koerswaarde op zijn inkomsten afgeboekt, wat leidde tot zijn arrestatie in 1933 op verdenking van belastingontduiking. De jury sprak hem vrij. Hij had de bank immers willen

redden. Mitchells rol in het ontstaan van de problemen was intussen kleurrijk aan bod gekomen in het wetgevingstraject naar aangescherpt banken- en beurstoezicht.

Parallellen met 2025 verschillen in context en detail. Waar Hoover in 1930 met tegenzin tekent voor de *extortionate* (buitensporige) tarieven in de Smooth-Hawley Act, zien we de huidige president er vol voor gaan. Voor beiden speelt echter hun achterban in wat inmiddels de *rust belt* heet ('roestgordel': noordoosten en middenwesten, ooit industriële hart van de VS) een rol. Tweede constante: Wall Street en economen zijn tegen.

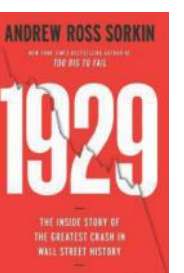
Voorts ligt opnieuw de onafhankelijkheid van de Federal Reserve onder vuur. Ook ziet Sorkin 'democratisering' van riskante beleggingen in de stijl van Mitchell - nu *private equity*, vastgoed, crypto - in pensioenpotjes, gedreven door honger van de betrokken sectoren naar vers kapitaal. Het kan al in de VS, wellicht binnenkort in de EU. Griezellig vergelijkbaar lijkt de beurs hype, nu rondom AI - gevoed met ondoorzichtige, circulaire leenconstructies die de koersen van Big Tech opjagen. Het risico van intransparante private financiering van andere bedrijven bleek onlangs bij het omvallen van auto-onderdelenhandelaar First Brands. „Een kakkerlak”, waarschuwde bankier Jamie Dimon, topman van JP-Morgan: „Als je er een beetje ziet, dan zijn er meer.” Maar waar?

Op de vraag of een krach als die van 1929, of 2008 voorkomen kan worden, geeft Sorkin in 2009 een steviger antwoord dan in dit jongste boek. Waar hij destijds onder meer verwees naar bankenderegulering, en een te langdurige, te lage rente waardoor te veel krediet in omloop bleef, berust hij nu in het besef dat geen enkel systeem *foolproof* is. Zijn dezelfde factoren niet opnieuw relevant? Licht het benoemen ervan nu politiek gevoeliger?

Blijft overeind dat 1929 een boek is voor onder de kerstboom. Het leest als een thriller, maakt financiële en politieke kwesties inzichtelijk, en schetst een breder tijdsbeeld. Dat is geen geringe prestatie.

Marleen Mitzman-Wessel

'Zwarte dinsdag'
29 oktober 1929.
Publiek verzamelt zich op Wall Street voor de effectenbeurs van New York, waar de koersen dramatisch dalen.
FOTO ANP

Andrew Ross Sorkin: 1929: The Inside Story of the Greatest Crash in Wall Street History,

Penguin, € 18,99, 592 blz.
●●●●●

In Spitsuur vertellen stellen en singles hoe zij werk en privé com bineren. Meedoen? Mail naar werk@nrc.nl

SPITSUUR

IN HET KORT

Bernard (37) en Laura van der Wees (35) wonen en werken in Berlijn. Laura heeft de Duitse nationaliteit en heeft een consultancybureau in de zorg. Bernard is mede-eigenaar van de start-up Ortes in Deventer, dat juridische boekhoudsoftware maakt. Hij werkt veel vanuit Berlijn. Laura en Bernard verblijven regelmatig in het ouderlijk huis van Bernard in Utrecht.

Samen verdienen ze drie tot vier keer modaal, maar hun inkomen wisselt per jaar.

Wat is jullie laatst verstuurde tikkie?

Laura: „Ik ben niet bekend met tikkie’s.” Bernard: „Mijn laatst verstuurde Tikkie was voor kaartjes voor de Efteling, met vrienden.”

Weekboodschappen of elke dag naar de supermarkt?

Laura: „Iets daar tussenin. De meeste Duitsers gaan één keer per week boodschappen doen. De laatste ingrediënten kopen we vaak op de dag zelf.”

Wat is jullie laatste grote uitgave?

Bernard: „Een robotstofzuiger en een *workation* in Malaga.”

Tweedehands of liever nieuw?

„Liever nieuw, maar oude spullen verkopen we regelmatig, omdat we willen dat ze goed terechtkomen.”

Hoe vaak ruimen jullie het huis op?

Laura: „Te weinig. We proberen het elke week te doen, maar vaak zijn we te druk of niet thuis.”

Waar geven jullie met schuldgevoel geld aan uit?

Bernard: „Als ik online iets bestel, gaat het in veel gevallen re-tour. Daar schaam ik me echt voor, maar het gebeurt toch. Meestal gaat het om elektronica.”

Wat was echt een miskoop?

Bernard: „Ik heb eens een wat goedkopere laptop gekocht, maar die leefde niet lang.”

Wie bedenkt wat jullie eten?

Bernard: „Soms ChatGPT. Dan neem ik een foto van een groente en vraag om tien recepten.” Laura: „Maar we hebben ook een groente-abonnement bij een tuinderij in Brandenburg.”

Waar sparen jullie voor?

„Voor renovatie van de badkamer, die is nog in oude staat.”

Tip voor huishouden of financiën

Bernard: „Je kunt Duitse treintickets goedkoper kopen in Tsjechië of Oostenrijk. Daar worden veel tickets ingekocht bij de Deutsche Bahn. Als blijkt dat ze er te veel hebben, worden de kaartjes goedkoper van de hand gedaan.”

‘Dinsdagavond hebben we date night, dan proberen we samen te zijn’

Bernard en Laura van der Wees wonen in Berlijn, maar zijn ook regelmatig in Bernards geboorteland Nederland. Voor werk, maar ook om familie en vrienden te bezoeken. Door hun dynamische leven zien ze elkaar circa drie dagen per week. „We gunnen elkaar veel vrijheid in onze relatie.”

Bernard: „Laura en ik reizen veel, vooral voor ons werk. Dat komt zo: elf jaar geleden heb ik haar ontmoet op een congres van de Liberale Europese Jongeren (LYMEC) in Berlijn, waar Laura woont. Daarna heb ik twee jaar gependeld tussen Berlijn en Enschede, waar ik eerder bedrijfsinformatietechnologie studeerde. In coronatijd ben ik naar Berlijn verhuisd, omdat er te veel reisbeperkingen waren. In 2024 ben ik mede-eigenaar geworden van een start-up in Deventer die software maakt voor de juridische boekhouding van bedrijven. Die wordt nogal eens verwaarloosd, maar wordt wel steeds belangrijker. Ik werk meestal vanuit Berlijn, maar ga één keer per maand een paar dagen naar Deventer. Vandaaruit bezoek ik ook klanten. Ook ben ik regelmatig in mijn geboortestad Utrecht, waar mijn ouders en vrienden wonen.”

Laura: „Ik heb biochemie gestudeerd en run met een partner een consultancybureau voor de zorgsector. We werken samen met verzekeraars, ziekenhuizen en IT-bedrijven, onder meer aan het elektronisch patiëntendossier. Ik reis ook veel, vooral binnen Duitsland.”

Bernard: „Ik heb ook een *digital nomad*-fase gehad, na mijn studie. Ik was toen zelfstandig softwareontwikkelaar voor start-ups en grote opdrachtgevers. Ik heb onder andere gewerkt vanuit Barcelona en Warschau.”

Laura: „Die dynamiek hebben we nodig. De winter in Berlijn is vaak donker en grijs en dan is het prettig om elders te zijn.”

Bernard: „In Nederland heb je vaker blauwe luchten in de winter. De zomer daarentegen is in Berlijn weer mooier, dan proberen we veel daar te zijn.”

Laura: „Elke dinsdagavond hebben we *date night*, dan proberen we samen te zijn, net als in het weekend. Gemiddeld zien we elkaar drie dagen per week. Bij de meeste stellen is het zo dat ze op de bank zitten en in de agenda zetten wanneer ze weg zijn, bij ons is het andersom.”

Bernard: „Ik heb wel geprobeerd om een groter bedrijf op

te zetten in Duitsland, maar daar zijn nog meer regels dan in Nederland. En je moet er nog langer wachten voordat zaken geregeld zijn. En ik heb altijd een sterke band met Nederland gehouden, daarom was het logisch hier een bedrijf te beginnen. We kunnen altijd terecht in het huis van mijn ouders in Utrecht.”

Laura: „We zijn aan beide landen verknocht. Nederland is een tweede thuis geworden voor mij Laura

te zetten in Duitsland, maar daar zijn nog meer regels dan in Nederland. En je moet er nog langer wachten voordat zaken geregeld zijn. En ik heb altijd een sterke band met Nederland gehouden, daarom was het logisch hier een bedrijf te beginnen. We kunnen altijd terecht in het huis van mijn ouders in Utrecht.”

Laura: „We zijn aan beide landen verknocht. Nederland is een tweede thuis geworden voor mij. Sinds kort heb ik een OV-pas en nu voel ik me nog meer ingeburgerd. Ik vind ook de OV-fiets heel fijn, die bestaat in Duitsland niet. En Koningsdag vind ik een geweldige traditie, al dat oranje ... De saamhorigheid die je dan ziet, kennen we in Duitsland niet.”

Pizzapassie

Bernard: „We werken veel, maar onze balans tussen werk en privé is goed. Ik vind 80 uur per week werken onzin, ik haal soms de 50 uur, al probeer ik het te beperken tot 40 uur.”

Laura: „Ik werk iets meer, 60 uur ongeveer.”

Bernard: „In onze vrije tijd zijn we bezig met een culinaire wereldreis door Berlijn. De stad telt restaurants van circa tachtig verschillende nationaliteiten, dus we kunnen even vooruit. Maar we gaan ook vaak de natuur in rond Berlijn.”

Laura: „Voor 58 euro per maand kunnen we in elke Duitse trein stappen die we willen, dus dan maak je automatisch meer uitstapjes.”

Bernard: „We hebben geen auto, maar gebruiken soms een deelauto. En we vliegen wel eens, maar alleen naar plekken die per trein niet bereikbaar zijn. Naar Nederland neem ik ook altijd de trein, dan kan ik heerlijk werken.”

Laura: „Sinds ik Bernard ken, fiets ik veel. Bovendien komen er steeds meer fietspaden in Berlijn.”

Bernard: „Verder ben ik bezig ons huis zo *smart* mogelijk in te richten. Als we thuiskomen, gaan bijvoorbeeld automatisch de juiste lampen aan. En als de wekker gaat, gaan de gordijnen automatisch open. Ik ben nu bezig de tempera-

tuurinstelling te automatiseren.”

Laura: „Mijn hobby is adventkalenders maken voor familie en vrienden. En ik hou van bakken.”

Bernard: „Ik heb momenteel een pizza-passie. Dan organiseer ik een pizzafeestje voor vrienden, met zelf aangelegde sfeerverlichting. Voor het Nederlandse gevoel heb ik rood-wit-blauw-oranje lampen. Ik ga best ver in het perfectioneren van mijn hobby’s.”

Laura: „Ze duren meestal maar kort. Tijdens corona had hij een broodbakhobby en hij heeft ook een cocktailpassie gehad.”

Bernard: „En een stoofpotpassie. Maar die staan nu allemaal weer op een laag pitje.”

Laura: „Wel leuk, hoor, al die feestjes die hij daaromheen organiseert. We zitten nu in een periode van alcoholvrije drankjes.”

‘Workation’

Laura: „We hebben veel geld uitgegeven aan de renovatie van ons appartement, die heeft een jaar geduurd.”

Bernard: „Mijn liefde voor elektrificatie kost ook wel wat.”

Laura: „Net als onze reizen en vakanties. Een paar jaar geleden heb ik een yogacursus van drie weken in Nepal gedaan. Bernard wilde liever naar Zuid-Amerika met vrienden.”

Bernard: „Ik volg een cursus Spaans namelijk.”

Laura: „We gunnen elkaar veel vrijheid in onze relatie.”

Bernard: „Als we samen met vakantie gaan, maken we een stedentrip. En twee keer per jaar houden we een *workation*. We zijn onlangs een maand naar Malaga geweest. Acht uur werken per dag en tussendoor lunchen aan het strand. Ik heb die vrijheid en dat avontuur nodig.”

Laura: „Ik heb dat geaccepteerd en voel nu ook de leuke kanten van wonen en werken in twee werelden.”

Bernard: „Ik denk dat we dit leven nog wel even volhouden.”

Friederike de Raat

Druk jouw stempel op morgen

Zet je volgende carrièrestap met YER

Detachering • **Recruitment** • Consultancy

Scan de QR-code en
bekijk alle vacatures
www.yer.nl/nrc

Commercieel Manager

Bedrijf | Normec van Empel is een toonaangevende speler in inspecties en adviesdiensten voor elektrische en werktuigbouwkundige installaties. Functie | Als Commercieel Manager ben jij de motor achter commerciële groei. Je bouwt een proactieve salescultuur, leidt accountmanagers en sluit strategische deals. Door coaching en performance management realiseer je omzetgroei, marges en klantimpact. Samen met het MT vorm je strategie en borg je commerciële excellentie. Jij transformeert ambitie naar meetbare resultaten en versterkt langdurige relaties.

Landelijk
+5 jaar
Installatietechniek
Uitstekende arbeidsvoorwaarden
Hbo

Contactpersoon YER:
Dagmar Schenkel, +31 6 292 391 76

Finance Director

Bedrijf | Madre Brava is een internationale NGO met een missie: 100% duurzaam, gezond en betaalbaar voedsel voor iedereen. Zij versnellen de overgang naar plantaardige eiwitten en pakken de impact van veelelt op klimaat en gezondheid aan. Functie | Word de architect van de financiële fundering. Vanuit Nederland ben jij de strategische rechterhand van de COO en leid je Madre Brava door de scale-up fase. Jij combineert visie en leiderschap met een flexibele, parttime agenda. Floereer jij in een dynamische omgeving en wil je jouw expertise inzetten voor mondiale impact?

Hybride
+5 jaar
Non-profit
Uitstekende arbeidsvoorwaarden
Hbo

Contactpersoon YER:
Mark Jan de Graaf, +31 6 330 206 98

Manager Projecten

Bedrijf | Heijmans bouwt aan de contouren van morgen. Met kennis en kunde creëren ze plekken waar mensen prettig wonen, werken en verbinden. Innovatie en kwaliteit staan centraal in hun strategie naar 2030. Functie | Als Manager Projecten stuur je op tactisch en strategisch niveau alle projecten binnen regio Zuid-West aan. Je bouwt aan een organisatie die klaar is voor grotere, uitdagendere opdrachten en zorgt voor een cultuur waarin samenwerking, kwaliteit en ontwikkeling centraal staan.

Rotterdam
+10 jaar
Construction
€ 8.000 - € 9.500/maand
Hbo

Contactpersoon YER:
Dagmar Schenkel, +31 6 292 391 76

Site Controller FP&A (omgeving West-Brabant/Zeeland)

Bedrijf | Zelfstandig en succesvol onderdeel van een internationale chemische onderneming met innovatieve producten voor uiteenlopende industrieën. Informele en korte communicatielijnen met ruimte voor initiatief. Functie | Als Site Controller ben je de financiële business partner voor het MT van een tweetal fabrieken. Je signaleert risico's en kansen, leidt verbeterprojecten en tilt processen naar een hoger niveau. Jij coördineert de budgettering, analyseert kosten, bewaakt de voorraadwaardering, geeft inzicht via rapportages en stuurt op efficiency en besparingen.

omgeving West Brabant en Zeeland
Hbo/wo
+5 jaar
Chemicals
Prima salarispakket + bonus + auto

Contactpersoon YER:
Peter Jeurissen, +31 6 454 006 89

YER. Al bijna 40 jaar toonaangevend in topfuncties binnen het hogere segment.

Geboren

Geboren!

Pieter Louis Jacobus

Zoon van Lieve Leijssen & Philip van de Linde
Broertje van Floor

Amsterdam, 9 december 2025

Bibi Pietje Voskamp

Emilie Vismans & Diederik Voskamp
Gijs

8 december 2025, Den Haag

Geboren!

Maud Caroline Schneider

Michèle de Kok & Adriaan Schneider
Zusje van Filip

Leiden, 9 december 2025

Geboren!

Dominique Henrika Nancy Bos

Angelique, Thabo, Michelle, Daan

Den Haag, 27 november 2025

Geboren!

August Paul Filip

Pieter en An-Katrien Bonnemaijer - de Brauwer
Utrecht, 7 december 2025

Huwelijk

Vandaag trouwen:

Inez Goossens & Michiel van Dijk

Amsterdam, 13-12-'25

Geluk, emotie, herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier
uw familiebericht samenstellen en plaatsen
in NRC.

nrcadverteren.nl/familieberichten

Overleden

Dankbaar voor al haar liefde en zorg nemen wij afscheid
van onze lieve, vrolijke en dappere moeder, schoonmoeder en oma

Margriet Deiters

Margaretha Bernadette Maria

Mam was altijd actief en betrokken
Wat hebben we gelachen en van haar genoten
Dag lieve mam, 'love de paf'!

* Bussum, 2 februari 1946

† Loosdrecht, 7 december 2025

Naarden	Caroline en Egbert Abrahams - Fock Isa, Bas, Liz
Muiderberg	Jimmy en Merlijn Fock - Koldenhof Kick, Noosa, Sammie
Rotterdam	Martijn en Marrit Fock - Hagenbeek Filipa, Aimée, Jack, Vesper
Wassenaar	Bart Fock

Het afscheid vindt plaats op zaterdag 13 december in kleine kring in Rotterdam.

Correspondentieadres: Sandtmannlaan 5, 1412 GB Naarden

Met intens verdriet hebben wij afscheid moeten nemen
van ons lieve en dierbare zusje, schoonzusje en tante

Margriet Deiters

* Bussum, 2 februari 1946

† Loosdrecht, 7 december 2025

Wij blijven aan onze vrolijke Margriet denken, altijd sociaal
en met een warm hart voor de hele familie.

Onze gedachten zijn bij haar kinderen en hun gezinnen.

Marlies † en Maarten † Nieuwenhuys-Deiters
Frits † en Kiki Deiters-Schreinemacher
Valerie en Nic † de Zwaan-Deiters
Karin Deiters
Piet Hein en Suzanne Deiters-le Cosquino de Bussy
Robert Jan en Anne-Marie Deiters-Kerkhof

En hun kinderen en kleinkinderen

In dankbaarheid voor de mooie jaren samen

Margriet Deiters

Warnsveld:
Tom Bierman
Amsterdam:
Tijo en Ellyne Bierman - Hagen,
Tommie en Coen
Florentine Bierman, Nino Kotting

Verdrietig nemen wij afscheid van mijn lieve man, onze lieve vader, schoonvader en opa

Jan Glerum

Internist n.p.

* Amsterdam, 29 mei 1943

† Soest, 5 december 2025

Janny

Christiaan en Meike*Tjessa, Juup*

Pieter en Nathalie*Loulou, Siem*

Bartolottilaan 31 | 3768 GB | Soest

Het afscheid heeft inmiddels plaatsgevonden.

Onze eigenzinnige clubvriend is overleden.

Rik Cohen Tervaert

“Yellow Crocodile Stripers”, Leiden 1971

Verdrietig laten wij u weten dat mijn lieve man, onze broer, vader en opa is overleden

Hendricus Joseph de Loor

Harry

Den Helder, 8 oktober 1943

Den Haag, 5 december 2025

Marie-Thérèse

Elly en Piet

Corry

Hetty †

Tiny en André

Bep en Hans

Maaïke en Paul

Daniel en Dorka

Arnold †

Hannah

neven en nichten

Jeroen en Lian

kinderen

kleinkinderen

van Marie-Thérèse

De uitvaart vindt vandaag plaats in besloten kring.

Correspondentie-adres: Marie-Thérèse Daniëls-Dirven
p/a Raaphorstlaan 10A, 2245 BG Wassenaar

STICHTING

UTOPA

Met verdriet hebben we kennisgenomen van het overlijden van

Harry de Loor

Wij gedenken hem met respect en dankbaarheid als een zeer integer bestuurslid van Stichting Utopa. Jarenlang heeft hij zich met een groot hart ingezet voor de medemens en de publieke zaak. Ons medeleven gaat uit naar zijn dierbaren.

Bestuur en directie van Stichting Utopa

Enige en algemene kennisgeving

Het is met droefheid dat ik u mededeel dat is overleden mijn broer

drs Hans Broers

’s Gravenhage 22 september 1940

San José (Costa Rica) 8 december 2025

Uit aller naam : Peter D. Broers

Cliostraat 9
1077 KA Amsterdam

Enige en algemene kennisgeving

Na een welbesteed leven is op 89 jarige leeftijd in alle rust overleden

Elisabeth Bierens de Haan-Keuls

Weduwe van
mr drs Juliaan Bierens de Haan † 1996

18 augustus 1936
Amsterdam

27 november 2025
Amsterdam

De begrafenis heeft in intieme kring plaatsgevonden.

Dankbaar voor je vriendschap, verdrietig om je gemis.

Tonia van der Hammen-Hogerheide

Tommy

Rotterdam, 16 januari 1928

Wassenaar, 10 december 2025

weduwe van Leendert van der Hammen

Vrienden en vriendinnen

Correspondentieadres:
Duivenvoorde Uitvaartzorg
Papelaan 85 XX, 2252 EG Voorschoten

De crematieplechtigheid vindt plaats op maandag 15 december om 14.00 uur in de Boerhaave aula van crematorium Rhijnhof, Laan te Rhijnhof 10 te Leiden.

Bedroefd heeft de raad van bestuur van Wageningen University & Research kennisgenomen van het overlijden van emeritus hoogleraar en voormalig Rector Magnificus van WUR

Prof. dr. ir. Bert Speelman

Professor Bert Speelman was van 1988 tot 2000 hoogleraar agrarische bedrijfstechnologie en een gewaardeerd lid van onze academische gemeenschap. Als Rector Magnificus van Wageningen University & Research speelde hij een zeer belangrijke rol in de verdere ontwikkeling van onderwijs en onderzoek binnen onze instelling.

Met zijn betrokkenheid, visie en tomeloze toewijding wist hij generaties studenten en collega's te inspireren. Zijn bijdrage aan de groei en vernieuwing van WUR laat een blijvende indruk achter.

Wij wensen zijn nabestaanden veel sterkte bij het verwerken van dit verlies.

Wageningen, 13 december 2025

Namens de raad van bestuur,

Prof. dr. Carolien Kroeze, rector magnificus
Dr. ir. Sjoukje Heimovaara, voorzitter

Met groot verdriet hebben wij kennisgenomen van het overlijden van onze collega en geliefde directeur

Beatrice Boots

Beatrice was meer dan 25 jaar betrokken bij onze organisatie en een inspiratiebron voor velen.

Met de bevlogenheid van Beatrice in gedachten zetten wij onze missie voor meer technologie in het onderwijs voort.

Wij wensen Purba, Sunar & Juliette, Trisno, Iriana en alle andere naasten heel veel sterkte met dit grote verlies.

Collega's en leden Raad van Toezicht,
Platform Talent voor Technologie

Met veel verdriet hebben wij kennisgenomen van het plotselinge overlijden van

Beatrice Boots

1967-2025

Beatrice was gedurende twee termijnen lid van onze Raad van Toezicht. Ook was ze lid met bijzonder vertrouwen van de ondernemingsraad. Tijdens deze periode heeft zij zich met energie en passie ingezet voor de missie van Nuffic.

We herdenken in Beatrice een collega die met scherp inzicht, maar vooral ook met warmte en grote betrokkenheid, haar rol binnen Nuffic vervulde.

We wensen alle nabestaanden veel sterkte toe.

Namens Nuffic
Marco Schouten (bestuurder)
Bert van der Zwaan (voorzitter RvT)

Bedroefd hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

Beatrice Boots

Directeur Platform Talent voor Technologie

Met haar tomeloze inzet voor de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt was Beatrice een partner van betekenis voor de Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen. Wij wensen haar familie, vrienden en de medewerkers van Platform Talent voor Technologie veel sterkte bij het verwerken van dit verlies.

Namens alle medewerkers van de Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen,
Aryan van Driel, Algemeen directeur
Marieke Jansen, Divisiedirecteur Uitvoering

Bedroefd namen wij kennis van het overlijden van ons zeer gewaardeerde lid van de Raad van Toezicht

Beatrice Boots

Beatrice vervulde een waardevolle rol binnen de Raad van Toezicht van Zuyd Hogeschool. Zij richtte haar aandacht niet alleen op de strategische koers van Zuyd en onze visie op onderwijs en onderzoek, maar ook op de dagelijkse werkelijkheid van onze studenten en medewerkers. Beatrice zette zich in voor Zuyd op een inspirerende manier, met veel betrokkenheid en deskundigheid. Wij zullen haar herinneren als een scherpe denker en een betrouwbare raadgever en sparringpartner met een warme persoonlijkheid, die altijd oog had voor de mensen achter de organisatie.

Wij wensen haar gezin, familie en naasten veel sterkte en troost in deze moeilijke tijd.

Zuyd Hogeschool

Marja van Dieijen-Visser
voorzitter Raad van Toezicht

André Postema
voorzitter College van Bestuur

Lieve pappe
rust zacht bij je Neeltje

Esther en Wilco

Diepbedroefd, maar ook heel dankbaar voor alle mooie herinneringen, geven wij kennis van het overlijden van onze lieve echtgenoot, vader, schoonvader en grootvader

Rudolph Leijenaar

* Heemstede, 16 november 1928 † Tervuren, 5 december 2025

Tervuren

Louise Dora (Wiesje) Leijenaar - de Laive

Lelystad

Maarten Leijenaar en Fiona Hofland
Anouk en Laura
Milou
Hugo

Wassenaar

Dorothee en Peter ter Kulve - Leijenaar
Diederick en Florine
Annejet en Jonathan
Wibien en Sebas

Overijse

Andrea en Victor Ruitenber - Leijenaar
Nicolien
Charlotte en Sebastiaan
Michiel en Sofia

Het afscheid heeft in familiekring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Cypresenlaan 8
3080 Tervuren
België

Verdrietig vernamen we het overlijden van mijn dierbare oudste zus, onze schoonzus en tante

Janneke Feitsma-Wibbens

Haar warme belangstelling en betrokkenheid gaan we heel erg missen.

Wij wensen Sieb, Klaas Pieter en Jan Dirk, hun partners en de kleinkinderen veel sterkte toe.

Oosterwolde, 6 december 2025.

Winsum:
Anja Hekma Wierda-Wibbens
Willem Hekma Wierda

Amersfoort:
Jaap Enne en Peggy
Lara, Jolijn en Jochem

Winsum:
Jan Dirk en Jantien
Willem, Marius, Maria en Melis

Grolloo:
Hilda Wolbers-Wibbens (in herinnering)
Eelco Wolbers (in herinnering)

Tot ons intense verdriet is, kort na het overlijden van haar innig geliefde man, ook onze allerliefste moeder en oma overleden. Wij troosten ons met de gedachte dat zij nu weer samen zijn. Zij heeft ons altijd omringd met haar liefde en zorgzaamheid en wij zullen ook haar heel erg missen.

Bertha Bentfort
van Valkenburg-Stapensea
Bert

Sinds 25 november 2025 weduwe van
Mr. Henri Adriaan Bentfort van Valkenburg

Leimuiden Barendrecht
23 november 1936 7 december 2025

Henri Bentfort van Valkenburg
Yvette Bentfort van Valkenburg-Grimbergen
Victor
Tobias

Floor Rupert-Bentfort van Valkenburg
Jochem Rupert
Bente en Melvin
Jade
Liane

Correspondentieadres:
Hoge Limiet 175
3053 KT Rotterdam

De begrafenis heeft
in familiekring plaatsgevonden
bij het ‘Groene Kerkje’ te Oegstgeest.

*The sun is the same in a relative way
But you’re older
Shorter of breath
And one day closer to death*

Wij hebben afscheid genomen van
onze gekke, eigenzinnige,
begaafde en lieve

John van de Steeg

Rotterdam Amersfoort
22 april 1955 6 december 2025

Annemiek
Lotte en Roderik
Arthur, Willemijn, Pepijn, Fleur
Tom en Emily
Noor, Mare
Frédérique en Felix

Correspondentieadres:
Schimmelpenninckstraat 58
3813 AK Amersfoort

Integer, zachtaardig, bescheiden, genereus, familieman

Dankbaar dat hij er altijd voor ons was, hebben wij tot ons grote verdriet afscheid moeten nemen van mijn allerliefste Ton, onze geweldige papa en schoonvader, onze onvergetelijke Bonpa

Teunis Cornelis Huisman
Ton

Sluiskil, 16 augustus 1947 Blaricum, 6 december 2025

Marijke Huisman - de Vriend
Fleur en Arnold Helmig - Huisman
Jorien Huisman en Jochem Kist
Toine Huisman
Georgina, Adeline, Willem, Teun en Guus

Correspondentieadres: Familie Huisman
p/a Funeral Company Gooi, Keucheniusstraat 6, 1271 BN Huizen

Het afscheid van Ton heeft in familiekring plaatsgevonden.

Wij ontvingen het droevige bericht dat onze oud-partner

Ton Huisman

op 78-jarige leeftijd is overleden. Ton is 26 jaar lang als accountant verbonden geweest aan onze organisatie. Wij zijn dankbaar voor de wijze waarop hij onze organisatie en haar rechtsvoorgangers, altijd met veel toewijding, heeft gediend.

Namens de raad van bestuur van PwC Nederland

Jet Röling

Pianiste

Utrecht, 16 oktober 1939 Neerijnen, 10 december 2025

Ineke Bakels - Röling en Bob Bakels, *in herinnering*
Wiek Röling, *in herinnering* en Marijke Don
Matthijs Röling, *in herinnering* en Patricia Huisman
Hugo Röling en Anita van Ommeren

Neven en nichten

Het afscheid van Jet vindt plaats op woensdag 17 december om 14.00 uur in crematorium De Linge, Medelsestraat-Oost 20, in Tiel.

Correspondentieadres:
Paeonia Uitvaartbegeleiding t.a.v. familie Röling
Molenstraat 26, 4061 AC Ophemert

Ik trek mij terug en wacht.
Dit is de tijd die niet verloren gaat:
iedre minuut zet zich in toekomst om.
Ik ben een oceaan van wachten,
waterdun omhuld door’t ogenblik.
Zuigende eb van het gemoed,
dat de minuten trekt en dat de vloed
diep in zijn duisternis bereidt.
Er is geen tijd. Of is er niets dan tijd?

Eb, uit *Gedichten* (1997)
M. Vasalis

Met veel liefde en dierbare herinneringen denken we aan onze hartelijke, geestige, wijze, scherpzinnige en muzikale tante en (oud)tante.

Jet Röling (1939 – 2025)

Jet Bakels & Reimar, Joris, Laura
Dijs Bakels & Karina, Thomas, Boris
Teun Bakels & Nora, Esther, Tara
Marten van Kerkwijk
Katinka van Kerkwijk, Lucas
Tako Röling, Kai, Lars
Joris Röling & Judith, Jules, Wolf
Sebastiaan Röling & Janna
Belle Röling & Louis
Tanja Röling & Syb, Ilan, Luca
David Röling & Daniëlle, Benjamin, Fé
Michael Röling & Mare, Quin
Vanina Röling

Met veel verdriet hebben wij kennisgenomen van het overlijden van ons markante Stockpaertlid

Maas Veenendaal

Maas was één van de oprichters van 't Stockpaert in 1971 en zal in onze herinnering voortleven als een goede vriend die met zijn geheel eigen stijl een unieke plek binnen onze club innam.

Namens alle vrienden en vriendinnen van
Beleggingsclub 't Stockpaert,

Tjerk Hooghiemstra, voorzitter
Roel van Schaik, secretaris

Met droefheid hebben wij kennisgenomen van het overlijden, op vrijdag 5 december, van onze oud-compagnon

Henk C. Bitter

Henk werd in 1963 beëdigd als advocaat en wijdde zijn leven aan de advocatuur met een toewijding en integriteit, die velen hebben geïnspireerd. Hij is lid geweest van de raad van de orde in het arrondissement Amsterdam, waar hij bijdroeg aan de bewaking van de kwaliteit en integriteit van de advocatuur.

Henk maakte deel uit van de maatschap Wieringa Advocaten van 1991 tot 2000. In die jaren en ver daarna bleef zijn aanwezigheid voelbaar. Als pater familias belichaamde Henk wat wij onder maatschap verstaan, collegialiteit, betrokkenheid, betrouwbaarheid en een oprechte bereidheid om anderen verder te helpen.

Henk stond bekend om zijn heldere oordeel, zijn evenwichtige karakter en belangstelling voor de mensen om hem heen. Cliënten konden blind op hem rekenen. Naast zijn professionele gezag viel Henk op door zijn humor, relativeringsvermogen en zijn persoonlijke warmte.

Wieringa Advocaten is hem veel dank verschuldigd voor zijn inzet, collegialiteit en voorbeeldfunctie; de gedachten gaan in het bijzonder uit naar zijn naasten, aan wie alle sterkte wordt gewenst.

Wieringa Advocaten

Dankbetuiging

Dat was het dus,
je hebt ons echt verlaten.
't Is nacht en stil
en ach, ik wil
zo graag weer even met je praten.
Willem Wilmink

Jullie warme medeleven, de vele bloemen en lieve kaarten, jullie aanwezigheid en de ontroerende woorden gesproken of geschreven, na het onverwachte overlijden van onze lieve

Wim van Dorssen

hebben ons diep geraakt en is een grote steun voor ons in deze moeilijke tijd. Hiervoor willen wij jullie **hartelijk danken**.

Tineke van Dorssen
Niels en Judith, Fenne, Mats
Maaiké

Harkstede, december 2025

we gaan
we gaan verder
het afscheid tussen ons in
Willem Hussem

Eric Frank Verwaal

De handen die Eric tijdens zijn ziekte gedragen hebben, dragen nu ons. Uw warmte en betrokkenheid zijn een grote steun. Wij zijn u daar heel dankbaar voor.

Erna Verwaal-Eldering
Pauline Verwaal en Luuk Steenbergén

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht

Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten

Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden

Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Voor blijde berichten

nrcadverteren.nl/familieberichten

Alle ruimte voor jouw ambitie

Zet je volgende carrièrestap met YER

Detachering • **Recruitment** • Consultancy

Scan de QR-code en
bekijk alle vacatures
www.yer.nl/nrc

Senior Site Controller FP&A Oosterhout en Giessen

Bedrijf | Bostik maakt met 7.000 medewerkers wereldwijd deel uit van Arkema Group. Bostik Benelux produceert, verkoopt en distribueert innovatieve lijm- en afdichtingsoplossingen. Functie | Je bent de financiële business partner voor het MT van de fabrieken in Oosterhout en Giessen. Je signaleert risico's en kansen, leidt verbeterprojecten en tilt processen naar een hoger niveau. Jij coördineert de budgettering, analyseert kosten, bewaakt de voorraadwaardering, geeft inzicht via rapportages en stuurt op efficiency. Klaar om impact te maken?

📍 Oosterhout en Giessen 📁 Chemicals 🎓 Hbo/wo
🕒 +10 jaar 💰 € 90.000 - € 105.000/jaar + bonus + auto

Contactpersoon YER:

Peter Jeurissen, +31 6 454 006 89

Accountmanager Process, Power & Pipelines

Bedrijf | Koninklijke Van Leeuwen is een internationale distributeur van stalen buizen en toepassingen. Met 70 vestigingen en 2.250 medewerkers wereldwijd leveren zij in nauwe samenwerking met klanten de beste oplossingen. Functie | Jij bent hét gezicht van Van Leeuwen in heel Nederland. Je verdiept klantrelaties, benut commerciële kansen in de process-, power- en pipeline-markt en werkt samen met een hecht team. Je krijgt veel vrijheid om initiatieven te nemen en draagt direct bij aan de groei van Van Leeuwen.

📍 Zwijndrecht/hybride 📁 Procesindustrie 🎓 Hbo
🕒 +5 jaar 💰 Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER:

Kim Steenkamp, +31 6 515 278 12

2 x Sales Account Manager

Company | Stegra is leading the green transition with innovative, sustainable solutions in traditional steel markets. By 2030, they plan to produce 5 million tonnes of green steel annually in a fully sustainable plant. Function | To support their growth, we are looking for two Sales Account Managers (automotive and industry) to strengthen customer relationships and lead the green transition in steel. The Account Manager will build a strong sales funnel of prospective customers who value CO2-free steel and manage pre-sale negotiations and expectations.

📍 Hybride 📁 Industry 🎓 Bachelor
🕒 +5 years 💰 €80,000 - €90,000

Contact person YER:

Karen Bausch, +31 6 292 392 02

Plant/Operations Manager

Bedrijf | Armada Mobility is een groeiend bedrijf en biedt voor de publieke ruimte en openbaar vervoer, met een focus op veiligheid, efficiëntie en comfort. Ze bieden producten zoals bushokjes en fiets-parkeersystemen aan, en stimuleren duurzaam vervoer binnen een informele werksfeer. Functie | Als verantwoordelijke voor strategische verbeteringen in assemblage en logistiek leid je het managementteam. Je ontwikkelt strategieën voor efficiëntie, digitalisering en professionalisering, en inspireert teams tot samenwerking en innovatie.

📍 Nieuwegein 📁 Engineering & Development 🎓 Hbo
🕒 +5 jaar 💰 Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER:

Marcel Sparreboom, +31 6 293 882 96

YER. Al bijna 40 jaar specialist in topfuncties binnen het hogere segment.

YER
ambitions in motion

nrcwebwinkel»

Bestel je kerstdiner bij NRC

Bekijk alle menu's

& VERDER

2

Thomas Hogeling over valse frames, nepnieuws en het verschil tussen feiten en waarheid

2/3

Het verlies van grote broer Amerika gaat gepaard met rouw, schrijft *Alexander Rinnooy Kan*

6

Lezersbrieven over lawaai, een ideetje over opsplitsing van de VVD en varkensvlees

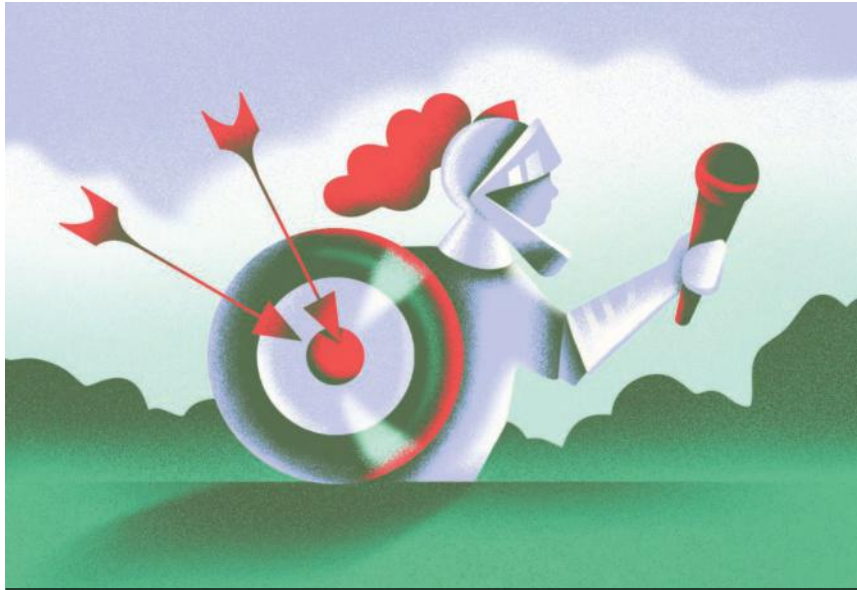
In één jaar van Faber tot Jetten

Hoe kreeg 'figurant' Jetten een vinger tussen de deur voor het premierschap? Een politiek jaaroverzicht van *Tom-Jan Meeus*.

4/5

DAT MAG JIJ VINDEN

ILLUSTRATIE SUZAN HUIJK

In valse frames trappen

Thomas Hogeling beschouwt wekelijks de publieke opinie. Wat wordt er gezegd en vooral niet gezegd?

In de strijd tegen nepnieuws wil de Franse president Emmanuel Macron media labelen, las ik in *NRC*. Het moet duidelijker worden welke media journalistieke codes naleven en welke media niet. Laat ik eerlijk zijn, ik stond meteen op mijn achterste benen. De journalistiek moet de macht controleren, de macht niet de journalistiek. Zo'n uitspraak van een president is koren op de molen van complotdenkers, extreemrechts of het Kremlin. Die kunnen zoiets immers eenvoudig framen als staatspropaganda. En dat zou dan niet eens heel onterecht zijn.

Mijn vermoeden werd bevestigd in hetzelfde artikel. Figuren rond de uiterst rechtse Franse mediamaagnat Vincent Bolloré pakken het cadeautje gretig uit. Het plan wordt weggezet als het oprichten van een ministerie van Waarheid, een totalitaire koerswijziging die doet denken aan de Sovjet-tijd. „Zie je nou wel!”, dacht ik, „dat krijg je ervan”.

Als ik op dezelfde avond dat ik het artikel las een column had moeten schrijven, dan was dat misschien wel de strekking geweest. Gelukkig had ik meer tijd om me in het nieuws te verdiepen. Zo wees correspondent Floor Bouma me vanuit Frankrijk op een artikel van *La Voix du Nord*, met de letterlijke citaten van Macron en beeld van het evenement op een middelbare school waarop hij die woorden uitsprak. Hij beantwoordde een vraag over het gevaar van desinformatie door erop te wijzen dat het onderscheid tussen journalistieke en niet-journalistieke media duidelijk moet worden. Daar ziet hij een belangrijke verantwoordelijkheid voor de pers zelf. Hij beklemtoont op allerlei manieren dat het niet aan de staat is om de media te controleren, hij wijst erop dat je dan al snel terechtkomt in een autocratie, maar hij steunt wél Verslaggevers Zonder Grenzen, dat precies zo'n journalistiek keurmerk ontwikkelt.

Volstrekt normale uitspraken dus, een storm in een glas water. Eigenlijk bleek dat ook al uit het stuk van *NRC* en toch stond ik, zoals gezegd, op de achterste benen. Ik was nog gewaarschuwd ook; nadat ik in een appje mijn verontwaardiging had geuit over het nieuws, antwoorde een vriendin dat

ik „meeging in het frame van extreemrechts”. „Het zij zo”, reageerde ik verbeterd. Ik heb het idee dat ik goed ben in het herkennen van nepnieuws en valse frames en toch liep ik er met open ogen in. Hoe kan dat nou?

Mijn mening staat vooraf al vast, omdat ik veel heb nagedacht over dit thema. In zo'n artikel zie ik dan alleen nog bevestiging van mijn gelijk. Ik geloof niet in het labelen van nieuwsartikelen, dat komt deels door eigen ervaring. Ik heb veel satire geschreven voor *De Speld* en *de Volkskrant*. Zowel op Facebook als in de krant werd daar soms een satire-label aan toegevoegd, omdat anders mensen er misschien 'in zouden trappen'. Daar heb ik altijd een pesthekel aan gehad. Het hele internet staat vol met onzin maar mijn stukken, die nooit het doel hebben om te misleiden, zijn het probleem? Daarbij wordt een grap een stuk minder grappig als-ie begint met 'pas op, hier volgt een grap'. Uit die frustratie komt mijn (misschien te sterke) idee dat je mensen niet moet voorhouden wat ze lezen of zien, maar dat ze het zelf moeten leren beoordelen. Bovendien vind ik het probleem van

Ik heb het idee dat ik goed ben in het herkennen van nepnieuws

desinformatie veel te groot voor een simpele oplossing. Elke keer als ik een politicus zo'n voorstel zie doen, vraag ik me af of ze echt niet begrijpen waar tegen we strijden. „Verslavende en manipulatieve algoritmen van dominante Amerikaanse en Chinese platformbedrijven maken nu de dienst uit”, schreef Folkert Jersma terecht in een gitzwarte column. Hoe goedbedoeld ook, daar gaat een keurmerk niets aan veranderen.

Er bestaat een verschil tussen feiten en de waarheid. Mijn waarheid was al bepaald; dat er een gigantisch probleem is, dat machthebbers daar niet genoeg oog voor hebben en dat labels stom zijn. Word ik geconfronteerd met nieuwe informatie, dan filter ik dat zonder het door te hebben. Ik zie in eerste instantie vooral een bevestiging van mijn waarheid. Of zoals de Amerikaanse journalist Sean Illing het verwoordt: „*People love the truth, but they hate facts*”. Maar verzin daár maar eens een oplossing voor.

Alexander Rinnooy Kan was hoogleraar economie, voorzitter van de SER en VNO-NCW en senator voor D66. In februari komt zijn boek *Ooit geleerd* uit bij Prometheus.

Afscheid van de VS is onvermijdelijk en pijnlijk

Bij het inmiddels onafwendbare afscheid van de bijzondere verhouding tussen de VS en Europa doorlopen we de stadia van rouw, ziet *Alexander Rinnooy Kan*. En dat leidt tot een nieuwe opdracht.

Het pijnlijke en onvermijdelijke afscheid van Amerika, dat nu op gang is gekomen, laat zich het best begrijpen en beschrijven als wat het feitelijk ook is: een rouwproces. Uit ons leven verdwijnt een vaste en vertrouwde partner van vele jaren, en langzaam begint tot ons door te dringen wat dat verlies zo schokkend maakt.

Bij dat rouwproces hoort een reeks van emoties. Die reeks begint vaak, ook hier, met schrik en ongeloof. De genereuze vriendschap van weleer was ineens spoorloos verdwenen, de ooit toegezegde militaire bescherming ineens onzeker. In plaats daarvan kwamen harde verwijten en eisen van inschikkelijkheid. De nieuwe president positioneerde zich als een perfecte boeman: grof, schaamteloos, onvoorspelbaar.

Die opdringerige bemoeizucht gaat zich niet beperken tot vier jaar. Steeds waarschijnlijker wordt het dat de nieuwe invulling van Amerika's relatie met de rest van de wereld het chaotische presidentschap van Trump ruim gaat overleven. De tachtig jaar vrede, na de Tweede Wereldoorlog door Amerika loyaal en royaal onderhouden, spreekt niet langer vanzelf.

Schrik en ongeloof bij een dramatisch afscheid worden vaak gevolgd door woede en verdriet, gevoed door mooie herinneringen. Aan de laatste is ook hier geen gebrek. Geen land heeft zo zwaar een politiek, cultureel en economisch stempel gedrukt op onze naoorlogse levens als de VS. We imiteerden de welvaart, consumeerden de producten en begeerden de technologie. We luisterden naar Frank Sinatra, Ella Fitzgerald en Madonna. We lazzen Hemingway, Updike en Roth. We zagen Pollock, O'Keeffe en Rothko. We keken naar Hitchcock, Scorsese en Spielberg, en naar Friends en Netflix.

En we gingen op reis. Met vakantie,

rijdend door de parken of naar Disneyland. Of voor het werk: wakker wordend in *the city that never sleeps*, flanerend over de campus in Berkeley of Boston. Een land met ruimte, met ideeën, met talenten, met energie. Gastvrij. Geïnteresseerd.

Wederzijdse vanzelfsprekendheid

Natuurlijk, er was altijd al een donkere kant van conservatieve bekrompenheid, zelfs waarneembaar vanuit de bubbels van onze vrienden- en kennissenkringen. Er waren oorlogen in verre landen; er was schokkende ongelijkheid binnen de Amerikaanse samenleving, die hard kon zijn en veeleisend. Maar de Amerikanen hervonden zichzelf met grote regelmaat, en belandden, soms op het nippertje, altijd weer in een kansrijk nieuw spoor.

Is dat allemaal nu echt voorbij? Nee, natuurlijk nooit helemaal. De natuur blijft (zij het duurder toegankelijk dan vroeger); de cultuur overleeft (zij het beschadigd en verarmd). Maar wat echt definitief voorbij lijkt te zijn is de wederzijdse vanzelfsprekendheid van een groot, gedeeld, gezamenlijk belang. Niet eens zozeer als neveneffect van die verwarde importheffingen, die Amerika eerder industrieel gaan verzwakken dan versterken. Maar wel vanuit het nieuwe Amerikaanse wereldbeeld, waarin slechts serieus plaats is voor twee dominante naties, China en Amerika. Wie daaraan nog mocht twijfelen, is door de vorige week verschenen nieuwe Amerikaanse veiligheidsstrategie wel uit de droom geholpen. Beide landen zijn al jaren economisch veel succesvoller dan Europa, en hebben inmiddels een voorsprong in technologische en militaire competentie die ons continent dreigt te reduceren tot bedeesde achterblijver. De verbijsterende scheldpartij van Trump tegen Zelensky in februari op het Witte Huis zette de nieuwe toon naar Europa. *Sit down and shut up*.

Bij rouw hoort ook zelfverwijt, over gemiste kansen. Hadden we het kunnen zien aankomen? Vast wel. Op grond van de eerste vier jaren van Trump, bijvoorbeeld, of op grond van de speech van zijn nieuwe vicepresident in München. De donkere kanten van de VS waren nooit onzichtbaar; de verpaupering van de *blue collar*-staten was zelfs tijdens vakanties goed waar te nemen. Eerdere Amerikaanse ambassadeurs in Nederland weerspiegelden in hun selectie al de geringe betekenis die werd toegekend aan onze mooie historische relatie.

Dit collectieve rouwproces laat, anders dan bij het overlijden van een geliefde landgenoot, theoretisch enige ruimte voor hoop. Zou het toch nog goed komen? Misschien. Maar er is weinig wat daarop wijst. De beschamende hielenlikkerij in de omgang met Trump maakte op de president minder indruk dan het harde terugslaan van China, een land dat zijn voorsprong in kennis en innovatie elke dag vergroot, en zich ontwikkelt tot een geheel zelfvoorzienende, mercantilistische superstaat. De harde, zakelijke omgang daarmee zal voor elke volgende president een veel hogere prioriteit hebben

dan een stijlvolle overnachting op Huis ten Bosch.

Verwerking en aanpassing

De afronding van dit rouwproces vraagt om verwerking, aanpassing en herstel vanuit een realistisch perspectief op wat ons en de VS nog te wachten staat. Als natuur en cultuur al overleven, dan is dat nog maar de vraag voor, bijvoorbeeld, de ooit superieure Amerikaanse wetenschap, nu de academische vrijheid aldaar zo ongekend onder vuur ligt. Onlangs trok ik mij (met vijf anderen) terug uit het Nederlandse Fulbright-bestuur, uit woede over de vanuit de VS opgelegde inhoudelijke randvoorwaarden op het uitwisselingsprogramma. Maar wij deden dat als enige in Europa, tegen het uitdrukkelijk verzoek in van ons eigen ministerie van OCW.

In die teleurstellende ervaring schuilt een kans en een opgave: waar ook maar enigszins mogelijk moeten wij ons solidair betonen met wat in de Amerika resteert aan fatsoen en goede wil – liefst in gezamenlijk Europees verband. Met een paar honderd Amerikaanse expats demonstreerde ik onlangs op het Museum-

lein bij het Amerikaanse consulaat tegen de teloorgang van de democratische tradities en klassieke machtsevenwichten in hun land. Hun ontwapenende spreekwoorden verdienen steun en versterking – hun land ontwikkelt zich voor hun ogen (en voor de onze) in angstaanjagend tempo tot een nietsontziend voortdurende autocratie.

De Europese politiek is begonnen aan een onvermijdelijke hergroepering; elk nieuw Nederlands kabinet zal de doorslaggevende betekenis van Brussel voor onze nationale toekomst hebben te accepteren. Europa moet zo spoedig mogelijk zijn concurrentiekracht herstellen, zijn defensie versterken, zijn markten integreren, zijn besluitvorming versnellen, zijn politieke rijen sluiten. Op straffe van een toekomst als serviele vakantiebestemming.

Zo horen ook goede voornemens bij de afronding van dit rouwproces: politieke, maar ook persoonlijke. Het vertrekpunt voor die laatste is simpel: de democratische rechtsstaat, met al haar zegeningen en al haar uitdagingen, blijkt nog veel kwetsbaarder dan ik ooit had durven vermoeden.

Zou het toch nog goed komen? Misschien. Maar er is weinig wat daarop wijst

FOTO SAUL LOEB / AFP

Tom-Jan Meeus is
redacteur bij NRC.

FOTO: BART MAAT

Hoe Jetten uitgroeide van figurant tot potentiële premier

In het eerste halfjaar van 2025 is er zoveel onheilspellend Haags nieuws – „ruzie in de top”, crisisdreiging, kabinetsval – dat de politiek op een wereld lijkt die elke dag opnieuw begint. Politiek volgens de logica van een scheurkalender. Het ochtendnieuws is vaak zo heftig – drama, crisis, catastrofe – dat alles van gisteren meteen is vergeten. Wie weet nog dat, toen de PVV van Geert Wilders de eerste tien maanden van dit jaar 37 zetels bezette, Rob Jetten van D66 een Haagse figurant met negen zetels was? Dat het CDA van Henri Bontenbal vijf zetels had? Op papier eindigen Jetten en Wilders op verkiezingsdag in oktober gelijk: beide 26 zetels. In de praktijk deelt de D66-leider zijn PVV-collega een daverende klap uit. Jetten wil, zegt hij, een positieve agenda en krijgt een hoofdrol in de formatie. Met hem wil bijna iedereen regeren. Wilders voorziet de ondergang van Nederland. Met hem wil bijna niemand meer regeren. En het interessante is: de verandering zit al verstopt in een debat dat Jetten dit voorjaar met toenmalig minister Marjolein Faber (Asiel en Migratie, PVV) en Wilders voert. Faber verzet zich tegen de uitreiking van een lintje aan vrijwilligers die asielzoekers taallessen geven. Een een-twee met Wilders, die dit „pamperen” van vluchtelingen niet wenst te „belonen met een koninklijk lintje”.

Politici die de ophef relativeren – „wéér gedoe?” – zien niet dat hier een aanval op de *civil society* gaande is: de politisering van actief burgerschap. Het vrijwilligerswerk, de maatschappelijke democratie, waarin Nederland traditioneel een Europese koploper is. Het Kamerdebat krijgt vooral aandacht door veelvuldige herhaling van het moment waarop Frans Timmermans (GL-PvdA) Faber uitmaakt voor „de grootste prutser” ooit.

Jetten kiest een subtielere aanpak. Hij doorziet dat Faber en Wilders hiermee hun pretentie van vaderlandsliefde verloochenen. En eigent zich hun nationalisme toe – wat hij een half jaar later in de campagne zal uitbouwen. „We hebben in dit land niet heel veel nationale symbolen waar we bijna allemaal trots op zijn”, zegt hij. Hij omarmt dit nationalisme. „Maar door het optreden van minister Faber is zelfs die feestelijke lintjesregen nu verpest.”

Wilders is geraakt. In reactie op een interruptie van Denk-leider Stephan van Baarle begint hij uit zichzelf over die keer dat een eerdere D66-leider, Sigrid Kaag, een PVV-daling in de peilingen voorzag. „Het tegenovergestelde is gebeurd.”

Hij doet, het is 2 april, een toezegging. „We gaan leveren op asiel.” (Twee maanden later laat hij het kabinet vallen op asiel.) En hij spreekt zich uit op een wijze die Jetten hem de komende periode kan blijven nadragen: „In de oppositie is het veel makkelijker. Ik heb het jarenlang gedaan. Je kan heel veel roepen maar je krijgt het niet snel voor elkaar.”

Zo is dit debat de aankondiging van Jetten's winnende strategie in het najaar. En het laat zien waarom te veel politici nu denken dat debatteren hetzelfde is als schreeuwen. Dat echt debatteren erom draait de opponent zo te raken dat hij zichzelf beschadigt.

De val van het kabinet-Schoof is uiteindelijk een puntgave illustratie van de politiek van 2025. Het rechtse huwelijk van PVV, VVD, NSC en BBB is al na elf maanden ruzie voorbij. Maar geen van de partijen betreft het debacle op zichzelf: de voortdurende nadruk op het eigen profiel, de eigen bewindslieden, het eigenbelang. Bezinning, zelfkritiek, spijt: het zit er niet in. Integendeel, ze gaan door op de ingeslagen weg. De radicale

verleiding als vanzelfsprekendheid. Een maand na de val spreekt Wilders op een azc-protest in Helmond. Ondanks alle PVV-groetspraak bleef de spreidingswet onder PVV-minister Faber intact. De burgemeester heeft op grond van die wet ingestemd met nieuwe asielopvang. Voor Wilders is dit allemaal niet gebeurd. Hij stookt bewoners op: „Julie zijn de baas in deze stad en niet de burgemeester.” Optredens die eraan bijdragen dat de PVV standhoudt in peilingen. Andere partijen met een behoudende achterban, ook drie van zijn vier oud-coalitiepartners, volgen de man die het kabinet net heeft opgeblazen. En dus stemt de Kamer in met een PVV-amendement over strafbaarstelling van illegaliteit. En dus loopt het bij de Algemene Politieke Beschouwingen uit de hand: de behoudende Kamermeerderheid, ook VVD en BBB, steunt een motie om antifa „als terroristische organisatie aan te merken”. Talloze slordigheden. De motie is niet in het debat besproken. De motie suggereert dat antifa een hiërarchische organisatie is maar het betreft een verzameling losse groepen die de AIVD niet als terroristisch aanmerkt. Het heeft „een antidemocratisch karakter”, aldus terrorismekenners Beatrice de Graaf in *NRC*. De consequentie is dat „rechtse populist” nu de vage categorie antifa kunnen „gebruiken om vermeende politieke tegenstanders monddood te maken”.

Het anti-migratiesentiment is nu zo krachtig dat antifascistisch activisme verdacht wordt gemaakt

Twee dagen na de stemming blijkt hoezeer de behoudende meerderheid het zicht op de maatschappelijke werkelijkheid kwijft is. De dreiging is niet antifa. De dreiging is een asielprotest in Den Haag, het „Elsfest”, dat uitdraait op een rechtsextremistische geweldsorgie met nazi-leuzen en Prinsenvlaggen (een NSB-symbool) op het Malieveld en een aanval op het partijkantoor van D66.

Coalitiepartijen, de VVD voorop, weerspreken dat de geweldplegers politieke motieven hadden. Maar de AIVD en NCTV verklaren het geweld mede uit de retoriek van bekende politici als Wilders. „De politiek moet in de spiegel kijken”, zegt AIVD-directeur Erik Akerboom.

Een onverkwikkelijke toestand die raakt aan een ander Nederlands verschijnsel: het verband tussen taboevorming en radicaliteit.

De schrijver Leon de Winter, nu *Telegraaf*-columnist met waardering voor Donald Trump, is in 1994 co-auteur van een *Handleiding ter bestrijding van extreem rechts*. Het is een activistische weerlegging van bezwaren tegen migratie. Nog in de jaren zeventig heeft de meest linkse premier uit de geschiedenis, Joop den Uyl (PvdA), in de ministerraad gesproken over de „bijzonder onheilspellende kanten” van massale migratie van Surinamers naar Nederland.

Maar vanaf 1982, als anti-migratiepoliticus Hans Janmaat (Centrumpartij) in de Kamer komt, groeit een krachtig antifascistisch sentiment. Janmaat zelf bevordert dit met bezoeken aan de nationaalsocialist Florrie Rost van Tonningen, die Hitler blijft vereren tot zij in 2007 sterft.

Tegelijk ontstaat door het antifascisme een taboe op migratiekritiek. Columnist J.A.A. van Doorn beschrijft eind 1982 in *NRC* dat spreken over „gevolgen van de komst van buitenlanders naar ons land” in „eigentijds fatsoenlijk gezelschap” bijna onmogelijk wordt: „Het is niet ongebruikelijk iemand iets te horen mompelen dat lijkt op ‘racisme’ of ‘fascisme’.” Ook als de latere echtgenote van Janmaat in 1985 een beenverlies bij een actie van antifascisten tegen Janmaats partij in Kedichem, blijft de publieke verontwaardiging beperkt.

Dus waar destijds het antifascistische sentiment zo krachtig is dat migratiekritiek verdacht wordt gemaakt, is de situatie in 2025 omgekeerd: het anti-migratiesentiment is nu zo krachtig dat antifascistisch activisme verdacht wordt gemaakt.

De verklaring lijkt me niet ingewikkeld. Het nationale consensusverlangen, veelal gedragen door traditionele regeringspartijen, stimuleert dat thema's het stempel onbespreekbaar krijgen. En als een politiek taboe te lang standhoudt, ontstaat vanzelf radicalisering op de flanken. Want onbespreekbare thema's zijn vaak alleen met onmatigheid te doorbreken. Zie het migratiedebat: het verlangen naar minder migratie bij een groot deel van de bevolking is decennia onderzocht, met allerlei soorten extremisme als resultaat.

Dus hoewel behoudend Nederland zich in 2025 na de val van het kabinet verliest in de radicale verleiding, bevat die ervaring ook een waarschuwing voor kandidaat-premier Jetten: een kabinet dat gevoelige thema's onbespreekbaar verklaart, vergroot de kans op politieke onmatigheid.

En als een premier ergens kan sturen – positieve agenda! – is dat ruimte bieden aan open debat, écht open debat, waarin geen thema of invalshoek onbespreekbaar meer is.

Het duurt tot zeventien dagen voor verkiezingsdag als figurant Jetten een vinger tussen de deur krijgt.

Koplopers hebben het moeilijk. Dilan Yesilgöz vergoot haar kansen met een zomerse tweet over Douwe Bob. Henri Bontenbal krijgt een ongenadige behandeling op SBS6 van voetbalkenner Jack van Gelder als boze rechtse man, en verspeelt de hoofdprijs bij *Nieuwsuur* omdat hij de ingesnoerde positie van homoseksuelen op bepaalde christelijke scholen wegraapt.

Timmermans lijdt onder een lage publiekswaardering. Zijn partij heeft zo ijverig aan de fusie gewerkt dat ze inhoudelijk stilstaat en PvdA-boomers – Melkert, Oudkerk, Plasterk – alle ruimte biedt haar imago te definiëren: radicaal, elitair.

Wilders laat bij *Vandaag Inside* zien dat hij begint te denken als een autocraat: de heerser die zijn land onderschat en zichzelf overschat. Milders, de stemmentrekker van 2023, is dood. Hij wil nu als enige de baas worden, „anders doe je twintig jaar over één meter vooruitgang”.

Als Jetten door een gelukje – Wilders zegt af – op 12 oktober aan het eerste RTL-debat begint, staat hij in de Peilingwijzer een kansloze twintig zetels achter op de PVV-leider en tien op nummer twee Bontenbal. Hij presenteert zich als progressieve nationalist. Hij stelt zich open voor andere partijen en standpunten, ook op migratie. Een scherpe maar schappelijke figuur met een positieve agenda. In tweeëneenhalve week streeft hij iedereen voorbij.

De onmatigheid na de kabinetsval helpt de vier oud-coalitiepartijen niets. Ze verliezen allemaal, samen 36 zetels. Hun keuze voor de radicale verleiding brengt een leider in het zadel die nieuwe matigheid uitdraagt. Wat op 2 april in het debat met Faber is begonnen, blijkt 182 dagen later de winnende aanpak.

OPINIE

Politiek
jaaroverzicht

INBOX

BRIEVEN

263
brieven
geplaatst 14

+

144
artikelen
geplaatst 10

=

407
inzendingen
geplaatst 24

ILLUSTRATIE CYPRIAN KOSCIELNIAK

LEZERSBRIEVEN

Introverte mensen leveren ook arbeid

Met verbazing las ik *De introvert speelt vals: sociaal contact kost nou eenmaal moeite, voor iedereen* van Dave Schut (6/12). Schut schrijft dat hij zijn schoonfamilie negeert op vakantie in Griekenland en zijn rijinstructeur tijdens de rijles en ziet dit als een uiting van zijn introverte persoonlijkheid. Maar omdat de auteur zichzelf als introvert ziet, betekent dat nog niet dat zijn eigen sociaal onaangepaste gedrag automatisch het gedrag van de gemiddelde introvert kenmerkt. De auteur gooit verlegenheid, bedachtzaamheid, en sociaal onaangepast gedrag in de blender zodat alles en niets als introvert kan worden gezien. Dat maakt de introvert tot een ideale stropop, die je eenvoudig in de schoenen kan schuiven dat hij „zijn persoonlijkheidstype als makkelijke uitweg ziet”. In sociale relaties is emotionele, sociale en intellectuele arbeid vereist zoals Schut aangeeft. Maar waar blijkt precies uit dat introverte mensen zich hier zo vaak aan onttrekken? Onze samenleving zit zo in elkaar dat het vrijwel onmogelijk is om zonder de genoemde arbeid te kunnen functioneren. Dit maakt dat veel introverte mensen,

extravert gedrag aanleren. En ja, dit kost moeite, meer moeite dan het een extravert persoon zou kosten om dezelfde emotionele, sociale en intellectuele arbeid te leveren. De vraag die Schut niet stelt is of het verstandig is om iedereen in dezelfde mal te duwen. Zouden we niet juist ruimte moeten geven aan verschillende vormen van inbreng in sociale relaties, zowel privé als op de werkvloer? Misschien een interessant discussiepunt om een keer aan te snijden, tijdens de rijles of op een Grieks terras.

Koen van der Gaast Amsterdam

INTROVERSIE
Risico nemen

Introversie gaat over prikkelverwerking, energiebalans en nabijheidservaring. Dat iemand zich terugtrekt kan gaan over verwerking, overprikkeling of angst. Dit reduceren tot luiheid of arrogantie, zoals Dave Schut doet in zijn essay, is een sprong die psychologisch en sociologisch wankel neerkomt. Schut schetst een beeld van extraverten als risiconemende, „emotionele, sociale en intellectuele” arbeiders, tegenover de

introvert die zich daarvoor te goed zou voelen. Daarbij vergeet hij dat luisteren óók arbeid en risico is, alleen minder zichtbaar en beloond. Dat zegt vooral iets over de norm die extravertie verheft. Waarom moet de introvert sociaal risico nemen via spraak om als volwaardig te gelden? Sociaal risico is namelijk ongelijk verdeeld. Voor de angstige student die als kind het zwijgen werd opgelegd, de neurodivergente werknemer die struikelt over impliciete gespreksregels, of de migrant die door taal moet worstelen, is „gewoon meer praten” geen simpele oplossing. Dáárom wringt het wanneer de verantwoordelijkheid bij introverte mensen wordt gelegd, die al minder ruimte en beloning krijgen.

Aaron de Bruijn Amsterdam

INTROVERSIE

Onttrekken aan lawaai
Ik reageer met gemengde gevoelens op Dave Schuts stuk *De introvert speelt vals*. Gemengd omdat ik me met andere dingen wil bezighouden maar hij mij, vaak introvert, een discussie intrekt door me

een plicht op te willen leggen. Een plicht tot meer oefenen in praten. Meer praten is namelijk wat extraverten van mij verlangen. Dat iemand boos wordt omdat ik mijn mond hou, is niet mijn probleem. De wereld om mij heen wordt gekenmerkt door lawaai, overprikkeling, continu bereikbaar zijn, korte lontjes. Je daaraan onttrekken ervaar ik als een weldaad die ik me niet laat afne-

Waarom moet de introvert sociaal risico nemen?

Aaron de Bruijn
Amsterdam

men en velen toewens. De extraverten met hun luide stem, hun vele tekst, hun dikke-ik, hun ongeduld en dus woede omdat ze zich door mij misschien niet gezien of gehoord te worden, nogmaals: niet mijn probleem. Ik voel geen plicht, afgezien van een morele, me soms te uiten. Ik heb daarom geen behoefte, laat staan een plicht, in de lawaaierige tredmolen van extraverten te stappen. Ik moet helemaal niks. Pieter van Reenen Zeist

VVD

Verder als twee partijen
Als de VVD zich in tweeën splitst, in een VVP voor kiezers met radicaal-rechtse opvattingen en een VVE voor de woningbezitters die tegen afschaffing van de hypotheekrenteaftrek zijn, dan komen D66, CDA, GL-PvdA en de afsplitsing zonder Yesilgöz op 75 zetels. Denk, CU, PvdD, SP of Volt zullen het kabinet dan vaak aan een ruime meerderheid helpen om de grootste problemen van het land met onderbouwd beleid aan te pakken. Met de naamsveranderingen kunnen VVD'ers toch geen moeite hebben?

A. Gravestein Amsterdam

VARKENS

Beesten met gevoelens
Soortkill vindt varkens eten niet kunnen, omdat varkens „onrein” zouden leven (6/12). Vreemd, want varkens zijn van nature zindelijk. En het is niet alsof koeien in een megastal schoon leven. Varkens zijn waarschijnlijk beesten met gevoelens, dat vind ik een veel overtuigender argument om ze niet te slachten en consumeren.

Job van der Zweep Amsterdam

PERSOON IN HET NIEUWS

WIE

Russell Vought en Stephen Miller

WAAROM

Opererend vanuit de achtergrond zijn zij de belangrijkste architecten van het beleid van Trump II. Het recente dieptepunt is de National Security Strategy waarin Oekraïne en Europa het verder zelf mogen uitzoeken en ruim baan wordt gegeven aan gedachten over blanke suprematie en omvolking.

HOE

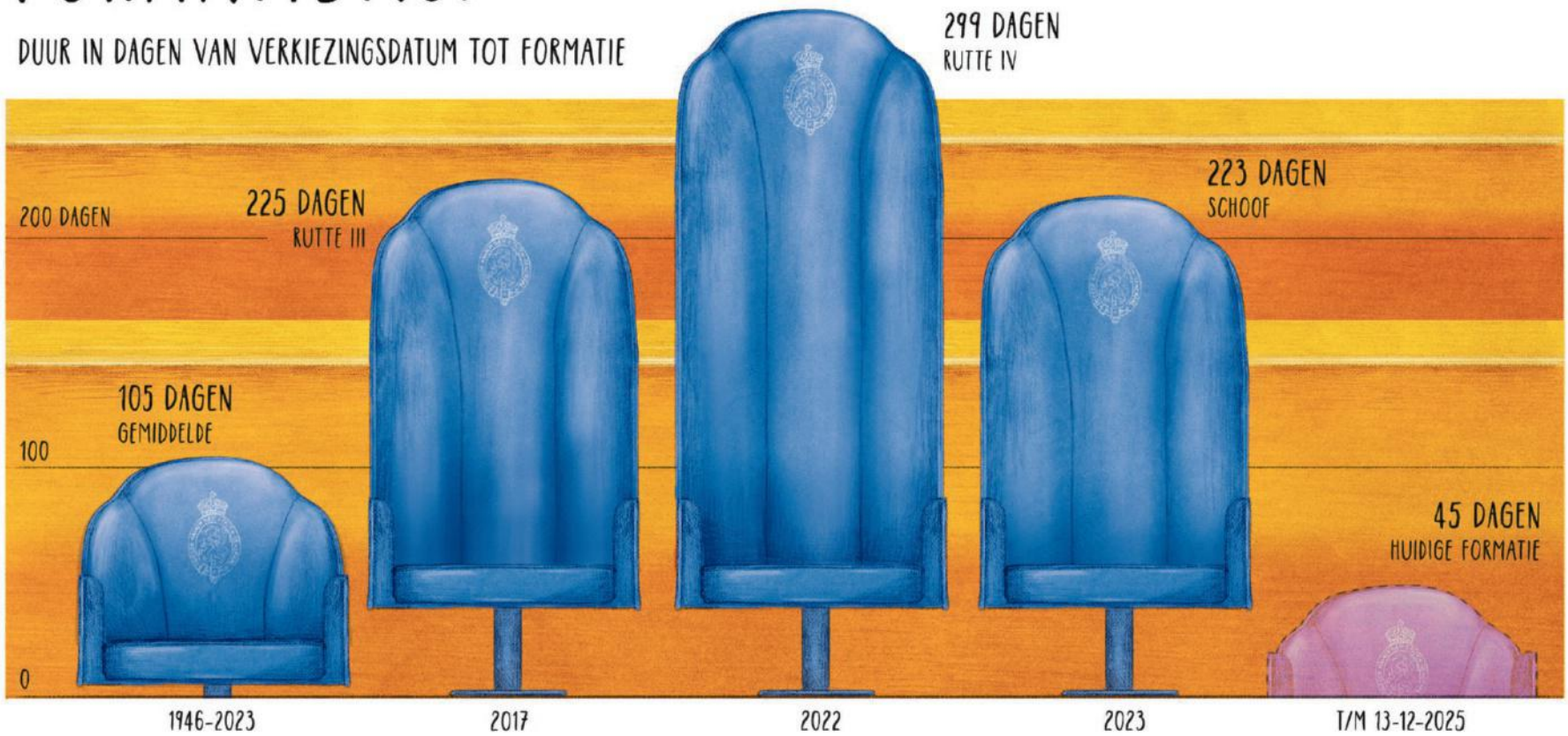
Digitaal

Siegfried Woldhek

FORMATIETIJD

DUUR IN DAGEN VAN VERKIEZINGSDATUM TOT FORMATIE

BRON: PARLEMENT.COM

Verbeter je conditie en verbrand calorieën

Houten roeitrainer met waterweerstand

- › Roeitrainer met natuurlijke waterweerstand voor een realistische roeibeleving die zich moeiteloos aan jouw kracht aanpast
- › Premium eikenhout voor een luxe uitstraling in elk interieur
- › Gebruiksvriendelijk en ruimtebesparend door rechtop te plaatsen

Hometrainer met lage instap

- › Lage instap met verstelbaar zadel en stuur
- › 32 weerstandsniveaus en 24 trainingsprogramma's
- › Bluetooth hartslagmeting met hartslag gestuurde training

Loopband

- › Breed en krachtig loopvlak
- › Wandelen tot serieus hardlopen met hellingshoek tot 15%
- › Hoogwaardig fitnessapparaat voor thuisgebruik

Iedereen is een betweter

Wie overdrijft met het etaleren van zijn kennis, wekt weerzin. Dat was bij de oude Grieken al zo, blijkt uit een onderhoudende geschiedenis van betweterij.

& VERDER

2/3

Verzuiling

Arend Lijphart verklaarde hoe Nederland in 1917 gespaard bleef voor een burgeroorlog

8/9

Jong geleerd

Met protheses uit de 3D-printer krijgen mensen hun waardigheid terug

10/11

Psychologie

Therapie is geen vrijbrief om niets aan jezelf te hoeven veranderen

In de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen worden in Den Haag borden van politieke partijen geplaatst. „Wat mij betreft is het verstandig de kiesdrempel te verhogen.” FOTO REMKO DE WAAL/ANP

Arend Lijphart (89) kijkt er zelf een beetje verbaasd bij. Kortgeleden hoorde hij een verhaal van zijn schoonzus in Nederland. „Ze vertelde dat de leraar maatschappij-leer van haar kleinzoon op het bord schreef: Arend Lijphart.” Daarna volgde een behandeling van zijn werk over het Nederlandse politieke systeem in het verzuilingstijdperk. „Blijkbaar is er nog steeds belangstelling voor”, concludeert hij droogjes.

Arend Lijphart geldt als de belangrijkste Nederlandse politicoloog aller tijden. Zijn boek *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, oorspronkelijk geschreven in het Engels, maakte hem in 1968 in een klap beroemd.

Lijphart verklaarde hoe het verzuilde Nederland stabiel kon blijven functioneren: de elites van de verschillende zuilen sloten vanaf de ‘Pacifiatie van 1917’ compromissen met elkaar, vanuit een besef dat niemand beter zou worden van een burgeroorlog. Hij was pas iets boven de 30, maar zette met dit idee van ‘consociationalisme’ het wereldwijde denken over democratieën op z’n kop: tot dat moment was de heersende opvatting dat een homogene bevolking nodig was voor een stabiele democratie.

„Ik had nooit verwacht dat het zo’n succes zou worden”, vertelt Lijphart in zijn kleurrijk ingerichte woonkamer in het hart van San Francisco. Het manuscript werd eerst afgewezen door Harvard University Press. „Ze zeiden dat een expert had gezegd: dit weten we allemaal wel.”

INTERVIEW **POLITICOLOGIE**

‘De VS waren nooit echt democratisch’

Arend Lijphart (89) is de belangrijkste Nederlandse politicoloog aller tijden. Hij werd bekend door zijn werk over de verzuiling, maar vanuit San Francisco volgt hij nu vooral de Amerikaanse politiek. „Ik zie dat er bij de Republikeinen iets loskomt.”

Door **Milo van Bokkum**

NRC vroeg Lijphart om terug te kijken op zijn ideeën en zijn werk. In veel opzichten is dat hyperactueel: het is in Nederland minder bekend, maar Lijphart publiceerde veel en kritisch over de Amerikaanse democratie. Dat kwam voort uit zijn latere werk in ‘comparative politics’, een vakgebied dat politieke systemen vergelijkt. Lijphart, een van de meest geciteerde politicologen ter wereld, is een van de grondleggers ervan.

Systemen vergelijken is bijna het eerste dat hij doet in het gesprek. „Gegeven de politieke situatie zou ik het nu eigenlijk prettiger vinden om in Nederland te wonen”, vertelt hij. „Maar ja, mijn kinderen wonen hier, mijn kleinkinderen wonen hier, mijn vrouw is een Duitse.” Lijphart werkte lang aan de universiteiten van Berkeley en San Diego en heeft een Nederlands en een Amerikaans paspoort.

De politicoloog, die vanwege zijn leeftijd langzaam praat maar niet minder enthousiast overkomt, volgt de Nederlandse politiek nog altijd vanaf een afstandje. „Ik lees vooral *The Economist* en *The New York Times*. Maar de belangrijkste dingen weet ik, zoals over de laatste verkiezingen. Hoe staat het precies met de kabinetsformatie? Zijn ze nog aan het praten?”

Jazeker. Het is moeilijk een meerderheid te vinden.
„De uitslag was in ieder geval hoopvol.”

Wat stemde u positief?
„Het is duidelijk goed geweest de PVV in

de regering op te nemen. Het was net als met de Lijst Pim Fortuyn: ze maken er een potje van. En dan kunnen we weer een tijdje redelijk doorgaan. Ik geloof niet in een cordon sanitaire. Deze partijen moeten maar laten zien wat ze kunnen. Ze kunnen vrij weinig.”

Uw werk benadrukt het belang van brede coalities die een groot deel van de bevolking vertegenwoordigen. Dat is vandaag de dag niet makkelijk.
„Wat mij betreft is het verstandig de kiesdrempel te verhogen. Die kleine partijen doen op zich weinig kwaad, maar je kunt er niet op rekenen bij de kabinetsformatie. 5 procent in Duitsland vind ik wel wat aan de hoge kant. Je moet een beetje laveren.”

Lijphart zegt vaak op D66 gestemd te hebben, maar niet te hebben verwacht dat ze ooit de grootste zouden worden. Rond de oprichting van de partij kwam Hans van Mierlo een keer langs in Berkeley, waar Lijphart werkte. „Mijn vrouw en ik hebben hem toen thuis uitgenodigd. Een heel bijzondere man.” Van Mierlo was volgens Lijphart erg optimistisch over de toekomst van D66, en het viel Lijphart op dat Van Mierlo het Amerikaanse regeringssysteem, met een gekozen president, zo bewonderde. „Daar zou hij nu zeker anders over denken.”

Minder rapport had Lijphart met Frits Bolkestein, met wie hij in 1992 botste. Lijphart zei dat een islamitische partij geen slecht idee zou zijn: je kon deze bevolkingsgroep wat hem betreft juist laten emanciperen door zo’n partij. „Mijn onderzoek naar verzuiling begon als theoretische uitleg. Uiteindelijk ben ik het als praktisch model gaan zien voor diep verdeelde maatschappijen.”

Lijphart was betrokken bij het vormgeven van een nieuw bestuur in Zuid-Afrika rond het einde van de apartheid. „Ik geloof wel dat ik een steentje heb bijgedragen”, zegt hij. „Zeker in de eerste jaren was het duidelijk een pacificatiedemocratie. In de jaren tachtig heerste echt het idee dat een bloedbad onvermijdelijk was. Dat is niet gebeurd. Ik weet niet hoe je het nu zou moeten noemen. Er is in ieder geval weer een coalitieregering.”

Hij is wel wat sceptischer geworden over de mogelijkheden om bij te dragen in de praktijk. „Ik geloof dat politicologen vaak advies uitbrengen dat dan terzijde wordt gelegd.” In eerste instantie gebeurde dat in Zuid-Afrika ook. „In Venezuela vroeg de regering ook advies. Nou, dat is vooral gebruikt om verandering nog een tijdje uit te stellen. Zo worden politicologen eigenlijk misbruikt.”

Over de verzuiling en uw werk zijn ook kritische evaluaties op gang gekomen. Stond Nederland in 1917 echt op het randje van een burgeroorlog?
Lijphart lacht. „Ik moet toegeven dat dat idee waarschijnlijk wel wat overdreven was. Maar het was duidelijk dat de spanningen heel hoog opliepen. En dat de politiek leiders dachten: we moeten een oplossing vinden. In Oostenrijk is in de jaren dertig wel zo’n burgeroorlog geweest.”

Nog zo iets: hoe strak waren die zuilen nu precies? De katholieken waren erg verzuild, de protestanten al wat minder en dan had je nog een soort ‘restzuil’.
„Er was een heel duidelijke katholieke zuil, maar de protestantse was inderdaad al een stuk minder unaniem.” Lijphart begint over zijn eigen jeugd in Heerde, op de noordoostelijke Veluwe. „Er waren twee stromingen in dezelfde hervormde kerk. De ene predikte’s ochtends en de andere’s middags.”

Hoe uniek is het fenomeen dan nog? De verzuiling is, ook op basis van uw boek,

vaak geïnterpreteerd als iets specifiek Nederlands.
„Je kunt het ook absoluut in andere landen vinden.” Lijphart was zich het daar bij het schrijven van zijn eerste boek nog niet zo van bewust. „Maar later ben ik wel gaan denken: is dit uniek voor Nederland? In feite niet. Je had het in België, in Zwitserland, in Oostenrijk.”

Lijphart groeide op in een bijzonder gezin. Zijn vader was lid van de gemeenteraad in Heerde voor de VVD, toen nog een kleine partij. Zijn moeder was actief in de lokale Christian Science-kerkgemeente, een geloof waar Lijphart ook mee opgroeiende. „Als God goed is en almachtig”, vat hij het gedachtegoed samen, „waar komt dan het kwaad vandaan? Nou, dat bestaat niet.”

Leden van de kerk maken om deze reden vaak weinig gebruik van medische hulp. „Dat is niet alleen verkeerd, maar ook gevaarlijk.” Een zus van Lijpharts echtgenote, met wie hij als twintiger de kerkgemeenschap verliet, liet haar borstkanker jarenlang onbehandeld. „Ze is daardoor een vreselijke en pijnlijke dood gestorven.”

De kerkgemeenschap hielp Lijpharts carrière op gang. Hij kon na zijn middelbare school aan een Christian Science-college in de VS beginnen aan zijn studie: die opleiding hielp hem vervolgens Yale in.

Vanuit de VS schreef hij zijn doorbraakboek, in eerste instantie in het Engels: *The Politics of Accommodation*. Lijphart maakte zelf razendsnel de Nederlandse vertaling. „Als ik had geweten dat het zo’n succes zou worden, had ik daar wel meer werk van gemaakt.”

Het was een opmaat naar een lange academische carrière, met als kroon zijn termijn (1995-1996) als voorzitter van de prestigieuze American Political Scientist Association. Lijphart werd pleitbezorger van parlementaire ‘consensusdemocratieën’ als Nederland, ten opzichte van systemen zonder evenredige vertegenwoordiging (de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk). Die laatste mogen daadkrachtig lijken, volgens Lijphart ne-

„Het is duidelijk goed geweest de PVV in de regering op te nemen. Het was net als met de Lijst Pim Fortuyn: ze maken er een potje van

men coalitieregeringen in de praktijk betere besluiten: ze gaan bijvoorbeeld beter om met minderheden.

Over de VS is Lijphart altijd uiterst kritisch geweest. „Ze noemen zichzelf vaak *the oldest democracy*. Maar het was nooit helemaal democratisch.” Hij maakt zich al decennia druk over wat hij ziet als serieuze tekortkomingen van het Amerikaanse staatsbestel: van een gepolitiseerd hoogerechtshof tot de mogelijkheid om president te worden zonder een meerderheid te behalen, of het partijdig hertekenen van kiesdistricten.

Dit zijn zaken waar veel Europeanen zich vaak wel van bewust zijn, maar Lijphart blijft zich erover verbazen hoe weinig ze ertoe lijken te doen in de VS zelf. „Ik heb vaak gedacht: het is uitzonderlijk dat er zoveel vernieuwing plaatsvindt in Amerika, met dat hele internetgebeuren, maar dat de politiek heel onderwerps is. Er verandert niks. Dat is een speciaal Amerikaans probleem, en een rare tegenstelling.”

Lijphart pleitte vaak voor hervormingen, die er niet kwamen. „Het heeft ook te maken met de aanbidding van de grondwet. Dat is iets heiligs. Terwijl: het is gewoon een document dat je kan veranderen.”

Hoe ziet hij de huidige politieke situatie in de VS? „Toen ik aan Yale studeerde, werd er vaak gesproken over hoe gespleten Europese landen waren, vanwege de grote communistische partijen. Frankrijk, Duitsland, Italië. Dat was dan altijd in tegenstelling tot Amerika. Nu zijn hier de tegenstellingen juist veel groter dan in Europa.”

Volgens Lijpharts eigen werk is de huidige Amerikaanse situatie gevaarlijk: een zeer gepolariseerd land waar elites geen compromissen sluiten. Een presidentieel systeem, met veel macht bij een persoon, leidt bovendien sneller tot democratische achteruitgang.

Toch herhaalt hij meerdere keren dat hij vermoedt dat het weer de goede kant op zal gaan. „Ik zie dat er langzaam iets loskomt in de Republikeinse partij. Republikeinen in het Huis die zeggen: we moe-

ten de Epstein-files openbaar maken. En er is ook kritiek op die aanvallen op bootjes in de Caribische Zee.”

Hij denkt dat er een goede kans is dat de boel zal normaliseren als de Democraten in 2026 het Huis winnen. „Hoewel Trump natuurlijk heel ondemocratisch te werk gaat, nu hij in Texas probeert meer zetels te krijgen.” Op aandringen van Trump hertekenen de Republikeinen kiesdistricten in Texas om meer zetels te kunnen halen.

Californië is daartegen in het verweer gekomen, met een controversieel referendum om ook districten te hertekenen. Hebt u vóór gestemd?
„Ja, natuurlijk.”

Vond u het een moeilijke keuze?
„Nee. Niet met hoe het nu gaat in de VS. Bovendien is het heel duidelijk een tijdelijke aanpassing.”

Een van de weinige dingen die u prijst aan de VS, is dat in het federale systeem staten veel macht hebben en tegenwicht kunnen bieden. Hoe belangrijk is dat nu?
„Dat is een van de goede dingen van het feit dat Amerika zo groot is. Het is erg gedecentraliseerd en de staten hebben heel wat in te brengen. Maar er is nu heel wat druk van de landelijke regering op staten. Californië heeft bijvoorbeeld onder druk de vrachtwagenrijbewijzen ingetrokken van mensen die hier illegaal verblijven. Je ontkomt er niet helemaal aan.”

Na het gesprek dringt Lijphart erop aan samen nog even uit het raam te kijken: hij heeft een prachtig uitzicht op de skyline. Tegenover zijn huis ligt ook een voormalige kerk van de Christian Science-gemeenschap. „Ik had me altijd voorgesteld een keer een dienst bij te wonen”, zegt Lijphart. Dat lukte niet voordat de kerk werd omgebouwd tot appartementencomplex.

Hij is met zijn vrouw uit nieuwsgierigheid naar een van de woningen gaan kijken. „Het was prachtig.” Maar hij zou er niet willen wonen. „Het was niet erg knus.”

SciencePlatform

AcademicTransfer-NRC Carrière

Hogeschool Windesheim

Associate Lector

Word associate lector en bouw mee aan persoonsgerichte zorg & ondersteuning

www.scienceplatform.nl/356703

Benieuwd welke wetenschappelijke functies passen bij jouw CV?

Doe de CV Match op AcademicTransfer!

Wil je werken in de wetenschap? Gebruik de url in de vacatures. **Meer informatie?** Neem contact op via 020 755 3055 | carriere@nrc.nl

SciencePlatform wordt mogelijk gemaakt door **nrc carrière** samen ambities waarmaken

Advertentie

CULTUURHISTORIE

Betweters zijn van alle tijden

Betweters zocht en vond Arnoud S.Q. Visser in het klassieke Athene, het oude India, middeleeuwse universiteiten, de Parijse salons en op Twitter. Ook Pim Fortuyn was pedant: „Hij pochte over zijn academische titel, maar keerde zijn betweterij tegen de elite.”

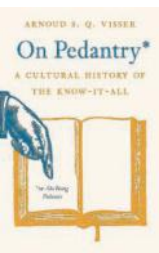
Door **Sjoerd de Jong** Illustraties **Lotte Dijkstra**

Ze zaten vlak tegenover elkaar en toch in werelden apart. Socioloog Jan-Willem Duyvendak en geograaf Josse de Voogd kruisten onlangs in het programma *Buitenhof* de de-gens over polarisatie en sociale kloven. Duyvendak droeg cijfers aan die uitwezen dat het reuze meevalt met de vermeende kloven in Nederland. Het waren eerder ‘spookkloven’. De Voogd tapte uit een ander vaatje: ervaringskennis dat veel Nederlanders die kloven wel beleven. Wat moet je met cijfertjes als mensen het nu eenmaal zo voélen? De twee werden het niet eens. Sterker, ze bekeken elkaar tijdens het gesprek met groeiende afkeer.

Wie *On Pedantry* erbij pakt, Arnoud Vissers culturele geschiedenis van betweters, herkent in de tv-confrontatie moeiteloos de eeuwenoude botsing tussen een wetenschapper bepakt met ‘onbetwistbare’ cijfers, en een man van het volk die beleving belangrijker – en onbetwistbaarder – vindt dan de papieren werkelijkheid van geleerden. De vraag is alleen wel: wie is hier de echte betweter? De *egghead* uit de academie of de spreekbuis van het volk?

Visser, hoogleraar historische letterkunde aan de Universiteit Utrecht, schetst in zijn boek gedetailleerd het historische wel en wee van de bespottelijke figuur die we kennen als de ‘betweter’. In de rijkelijk met karikaturen en spotprenten geïllustreerde verhandeling komen we ze allemaal tegen: de boekenworm, de pedant, de getikte professor, tot en met de taal- (of toon-)politie en de *mansplainer*.

Altijd gaat het daarbij om een man of vrouw – beide is sinds enkele eeuwen mogelijk – die pronkt met kennis, alles beter weet, zich niet door een ander laat overtuigen en nooit op zijn woorden terugkomt. Die kennis komt uit (moeilijke) boeken, maar ook levenswijsheid kan overkomen als pedant, oftewel eigenwijs

Arnoud S.Q. Visser: *On Pedantry*.*
A cultural history of the know-it-all. Princeton University Press, 333 blz. € 27,99

en verwaand. Zelfs de spirituele wijsheid dat ‘niet-weten’ het hoogste is wat een mens kan bereiken telt mee in de wereld van onuitstaanbare betweters.

„Dat is het fascinerende”, zegt Visser, „het verwijt van betweterij kan op allerlei manieren worden gebruikt. Wat ze gemeen hebben is de beschuldiging dat iemand geen maat weet te houden, overdrijft met het etaleren van eigen kennis of inzicht.” Een ander ‘pedant’ noemen is een wapen in de strijd om culturele of intellectuele hegemonie. „Het is een manier om je tegenstander in diskrediet te brengen als iemand die slecht met kennis omgaat terwijl jij laat zien hoe het wél moet. Daar zit natuurlijk altijd een subjectief element in.”

Kritiek op betweters, begrijpen we uit Vissers boek, is er dan ook al sinds de mensheid heeft geleerd zichzelf te onderwijzen. Betweters bevolkten de agora van het klassieke Athene, ze zaten in de filosofische scholen van het oude India, bezochten middeleeuwse universiteiten, schoven aan in lokalen van Renaissance-leraren, nipten wijn in de Parijse salons, trokken naar *Ivy League*-universiteiten in Amerika en, *last* en misschien ook *least*, ze vulden de tijdlijnen van voorheen Twitter.

En nu dus de pagina’s van dit boek. Trouwens, Is de auteur ook niet wat pedant? Wat doen die letters ‘S.Q.’ zo opzichtig in zijn naam op het omslag (‘Arnoud S.Q. Visser’)? En waarom die kokette asterisk direct achter de titel, een voetnoot op de voorpagina? Visser, lachend: „Het is een gevoelig onderwerp dat makkelijk gekaapt kan worden voor allerlei politieke of maatschappelijke agenda’s, dus ik wilde het ook een beetje licht houden, met een vleugje ironie.” Zelfspot – per slot van rekening waar het echte betweters aan ontbreekt.

Van sofisten naar savantes
Dat licht houden is hem gelukt. *On Pedantry*, bedoeld als bijdrage aan de cul-

tuurgeschiedenis van anti-intellectualisme, is even onderhoudend als erudiet. Visser begint bij de oude Grieken en de door Plato gehekeld sofisten en trekt historische lijnen van de ‘querulante klerken’ van de Middeleeuwen en de *savantes* van de Renaissance, vaak het mikpunt van spot, naar de ‘verweekte elitisten’ uit de Verlichting en de ‘pedante professoren’ van de moderne tijd.

Van zóveel betweterij krijg je het al lezend bijna benauwd. Waarom wekt het etaleren van kennis toch zoveel ergernis bij mensen? Visser: „Dat heeft te maken met maatschappelijke machtsverhoudingen, het verschil tussen volk en elite, maar ook met dat tussen fysieke en intellectuele prestaties. In de sportschool heeft niemand er een probleem mee als een coach je uitput of afbeult, daar word je alleen maar sterker van. Maar als het om kennis gaat, is uitgedaagd of gecorrigeerd worden opeens niet leuk meer.”

Mensen vinden het nu eenmaal moeilijk om een hiërarchie in kennis of intellect te accepteren? „Ja, dat was altijd al zo, maar het is met de democratisering van de samenleving alleen maar sterker geworden. Je hoort nu veel meer stemmen, ook die van mindergeschoolden die de ‘betweters’ boven hen aan de kaak stellen.”

Ook de begrippen zelf hebben lange historische wortels. ‘Pedant’ komt van het Italiaanse *pedante*, in de Renaissance de term voor een leraar Latijn en grammatica. Mogelijk verwant aan de oorspronkelijke, klassieke betekenis van *paidagōgos* als de slaaf die een kind (*pais*) naar school begeleidt. In Italiaanse komedies en satires uit die tijd werd die *pedante* belachelijk gemaakt als iemand die te koop loopt met warrige geleerdheid maar geen ‘gezond verstand’ heeft.

Enter de betweter, in goed Nederlands – een sociaal stigma dat in de eeuwen daarna een hoge vlucht nam.

Niettemin is het begrip in de loop der eeuwen wel verschoven, al blijft de nega-

tieve lading ervan dezelfde. Visser: „Een belangrijke ommekeer heeft te maken met gender en opvattingen van masculiniteit. Bij de Romeinen en in de Renaissance gold onbeschoord en, in onze ogen, arrogant etaleren van kennis nog als voortreffelijk, mannelijk gedrag. Lachwekkend werd het als een leraar te veel ‘Griekse’ fijngevoeligheid of ‘verwijfdheid’ begon te vertonen.” Zulke leraars worden ook vaak verdacht van seksuele perversiteiten en pedofilie, een sinister thema dat terugkeert in moderne complottheorieën.

Angst voor weekheid
Die angst voor weekheid zat diep. Visser haalt het verhaal aan van een Gotische koningin in de zesde eeuw die klaagden dat „onderwijs van oude mannen alleen maar leidt tot lafheid en onderdanigheid”. Leer die jongen geen grammatica, als hij nog koning wil worden. Visser: „De boodschap was: dat zijn geen echte mannen. Ze zitten maar in de boeken en je hebt niks aan ze als het op vechten aankomt.”

Dat verandert radicaal aan de Europese hoven van de zeventiende eeuw en later, als fijnbesnaardheid voor de beschaafde elite een deugd wordt. Grootpraak en bravoure raken uit de gratie voor de *honnête homme*, of *gentleman*. Niet een te kort maar juist een overdaad aan mannelijkheid geldt nu als pedant. Visser: „Dat heeft alles te maken met de groeiende rol van vrouwen, die in de salons van de achttiende eeuw bepaalden wat *esprit* was en wat gold als verfijnde kennis. En dan zijn die gewichtige mannen met hun toga’s en lange baarden, die blijven oren over wat ze allemaal hebben gelezen, ineens lompe boeren.”

Culturele stigma’s zijn zelden stabiel, dat is duidelijk. Ook de *finesse* in de salons kon weer het doelwit worden van satire en hoon – met name over die smaakmakende vrouwen. Molière (1622-1673)

oogste een stormachtig succes met zijn stuk *Les précieuses ridicules* (1659), waarin hij de spot drijft met dames uit de betere kringen en hun parmantige woordspelletjes. Het blijspel leverde hem de lof op van koning Lodewijk XIV. In een volgend stuk, *Tartuffe* (1664), nam Molière schijnheilige geestelijken op de hak. Het verrijkte de Franse taal met het zelfstandig naamwoord *tartuffe*, een religieuze of morele hypocriet.

Afkeer van intellectuele aanstellers
Ook in de Nieuwe Wereld en de jonge Verenigde Staten viel die afkeer van intellectuele aanstellerigheid op vruchtbare bodem. Staatsman Thomas Jefferson, een van de opstellers van de Grondwet, sprak in een brief aan zijn 17-jarige neef een voorkeur uit voor de *plowman*, de hardwerkende boer, boven de pietluttige *professor*, als het gaat om morele oordelen. Een anti-intellectueel patroon dat zich in Amerika heeft doorgezet in de negentiende en twintigste eeuw, tot aan de populistische revolutie van Trump en zijn aanval op elite-universiteiten als broedplaatsen van landverraderlijke betweterij.

Hoe het de betweters vergaat in de twintigste eeuw laat Visser zien aan de hand van populaire films als *Dr. Strangelove* (1964) en *The Nutty Professor* (1963 en 1996). Wat daarin opvalt is de splitsing tussen de exacte wetenschappen en de humaniora, vanaf eind negentiende eeuw. „Dat heeft gevolgen voor het portret van de betweter. Exacte wetenschappers worden in de populaire cultuur vooral gezien als eng en potentieel gevaarlijk. Ze kunnen de wereld opblazen. Academi-cin de humaniora op hun beurt eerder als mislukte of zielige figuren, die er niet toe doen en hooguit hinderlijk zijn als ‘taalpolitie’, bijvoorbeeld. Je ziet dan ook het oude stereotype van ‘verwijfdheid’ weer opduiken.”

Toch dringt zich na die lange parade onuitstaanbare intellectuelen ook de vraag op naar een heel ander soort betwe-

ter: de alwetende *anti*-intellectueel. De buurman die met een handvol tegeltjes-wijsheden, broodjes aap en bakerpraatjes, of een carillon klokken zonder klepel, de meest gevestigde wetenschappelijke inzichten onderuit haalt. Ook die is toch een hardnekkig verschijnsel? Sinds Covid-19 is die zelf een nationale kopzorg geworden, onder de (betweterige) naam ‘wappie’.

Dat klopt, zegt Visser, betweterij is al lang niet meer voorbehouden aan elitaire of gestudeerde types. „Dat zie je al in de achttiende eeuw. In de *Encyclopédie* (1751-1772) van Diderot en d’Alembert staat een mooie definitie van de ‘pedant’. Zij schrijven: dat is iemand die van zijn kennis een ‘spektakel’ maakt. Waarbij ze direct aantekenen dat zulke mensen in alle lagen van de bevolking voorkomen.” Hun betweterige stemmen waren er natuurlijk altijd al, maar je hoorde ze minder vaak. Dat is in de moderne tijd veranderd. De betweter is gedemocratiseerd.

Vaak wordt dan een beroep gedaan op ‘volkswijsheid’ die de wereld beter zou verklaren dan de wetenschap. Maar ook de ‘ondoorgrondelijke wegen Gods’ kunnen daarvoor dienen. Visser: „Het christendom is een religie van het boek, en dus van geleterdheid en studie. Maar dat boek begint óók met de boom van kennis waar je niet van mag eten en die leidt tot de verbanning uit het paradijs.”

Dat contrast tussen devote onwetendheid tegenover God en studieuze onderzoek van Zijn Schepping blijft in de loop der geschiedenis tastbaar. Visser: „Het ware religieuze inzicht zit uiteindelijk niet in je hoofd, maar in je hart. Dat zie je terug in de middeleeuwse kritiek op scholastici en in de Renaissance op leraars die ‘Cicero meer toegewijd zijn dan Christus’. Het is een spanning die terugkeert in allerlei eigentijdse spiritualiteit, waar warme mystiek het vaak wint van harteloze wetenschap. Toch kunnen ook predikers van zalige onwetendheid tegen

nrcwebwinkel

Ontdek de mooiste aanbiedingen

GRAYPANTS

Wick tafellamp

CADEAU-TIP

Adviesprijs
v.a. 139,-
99,-

- › Draagbare en draadloze sfeermaker
- › Verkrijgbaar in 2 formaten, dimbaar in 4 standen
- › Geniet van 150 uur verlichting op een opgeladen accu

HAY

Trapje

Adviesprijs
359,-
279,-

- › Helpende hand in huis
- › Multifunctioneel en design in één
- › Van opstapkrak tot bijzettafel

FREDERIK ROIJÉ

Vogelhuis

Adviesprijs
169,-
149,-

- › Architectonisch design voor vogel- en designliefhebbers
- › Biedt onderdak aan verschillende vogelsoorten
- › Een blikvanger in elke tuin

Puzzelbord met opbergsysteem

CADEAU-TIP

Adviesprijs
159,95
69,-

- › Geschikt voor puzzels tot 1000 stukjes
- › 4 schuiflades met vilt | afmeting 77 x 57 centimeter
- › Met kantelfunctie voor optimaal puzzelplezier

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/cadeaus

» Vervolg van pagina W5

het verwijt van betweterij oplopen als ze te veel praatjes krijgen of - zoals Baghwan Shree Rajneesh - zich te vaak in Rolls-Royces laten rondrijden. De grens tussen 'pedant' en 'charlatan' is dun."

Ook in de populistische kritiek op betweterij elites ziet Visser die strijd tussen hoofd en hart anno 2025 nog volop aan het werk. „Kijk naar de verkiezingscampagne van D66. Rob Jetten omarmde de vlag en nam met zoveel woorden afstand van de 'betweterigheid' van zijn partij uit het verleden. Dat was duidelijk een poging om van het hoofd weer meer naar het hart te kruipen - en het heeft gewerkt."

Pim Fortuyn

In boek gaat Visser niet in op zulke actuele Nederlandse kwesties. Toch duikt bij het lezen ervan één recent nationaal icoon onweerstaanbaar op: Pim Fortuyn, pedante professor én volksheld. Hoe kan dat? Visser: „Fortuyn was heel ambivalent over kennis en sociale status. Hij pocht over zijn

Ik wilde geen belerend boek schrijven, dan trap je zelf in de betweter-val

academische titel, maar keerde zijn betweterij tegen de elite. Je ziet het ook bij Baudet. Ze dagen de elite uit, nemen zichzelf vaak ook niet helemaal serieus, maar claimen wel intellectuele status. In de verte doet dat denken aan de Griekse sofisten. Die hebben nog steeds een slechte naam door de kritiek van Plato, maar in hun tijd waren ook zij een nieuwe generatie die de zittende elite uitdaagde."

Wat wil hij bereiken met dit boek? Wie leest hij eigenlijk de les? Visser: „Ik wilde geen belerend boek schrijven, dan trap je zelf in de betweter-val. En er zijn ook al zoveel boeken die ons met een opgeheven vingertje waarschuwen dat we naar de filistijnen gaan. Ik wil mensen liever een spiegel aanreiken en laten zien dat de huidige kritiek op betweters past in een heel lang historisch patroon." Hij hoopt dat de betweters dan leren begrijpen waarom mensen zich zo aan hun kennis ergeren. En dat hekelers van betweters hun ergernis leren relativeren. „Het is fijn om je aan betweters te ergeren, maar je zou je ook kunnen afvragen: waarom erger ik me zo, wat schieten we daarmee op? Is betweterij erger dan wreedheid of corruptie? En kan de kennis van die betweter ons misschien niet toch iets opleveren?"

Heeft Visser zelf na zoveel onderzoek een lievelingsbetweter? „Oei, dat is een lastige. Er komen er heel veel langs." Na even nadenken: „Ik denk aan Juffrouw Hartog uit *Sara Burgerhart* van Betje Wolff en Aagje Deken. In die briefroman woont Sara in een pension met onder anderen die Juffrouw Hartog, dat is een 'onvrouwelijke' vrouw met een lage stem, die alles leest wat los en vast zit maar geen sociale manieren heeft. Soms is ze stil, dan begint ze weer te ratelen over van alles en nog wat. Ik moet erg om haar lachen. Ja, dat vind ik een sympathieke betweter."

Burnellus in Speculo Stultorum

Houtsnede van de betweterige ezel Burnellus (rechts), uit een editie (1490) van de Speculum Stultorum, de 'Dwazenspiegel', van de monnik Nigel of Longchamp.

ILLUSTRATIE UIT BESPROKEN BOEK

Advertentie

nrcwebwinkel

Weekdeals

GELDIG T/M 14 DECEMBER 2025

Bekijk alles

Compressor

ADVIESPRIJS
39,95
29,95

COMPACT EN DRAADLOOS ONTWERP

- › Krachtige oplaadbare batterij van 2000mAh
- › Met led-indicator en stopt automatisch bij de juiste druk
- › Inclusief accessoires en SOS-functie voor noodgevallen

25%
korting

Dekbedovertrek

ADVIESPRIJS VANAF
59,95
29,95

EFFEN KLEUR MET EEN SUBTIELE STREEP

- › Gemaakt van katoensatijn; heerlijk zacht en ademend
- › Voorzien van een extra lange instopstrook
- › Bekijk meer bedtextiel van Ten Cate online

Tot
50%
korting

Bewaarschalenset

ADVIESPRIJS
100,80
59,95

SET VAN 7 VERSCHILLENDE SCHALEN

- › Gemaakt van duurzaam en sterk borosilicaat glas
- › Geschikt voor temperaturen tussen -40 °C tot 300 °C
- › Bekijk meer Pyrex producten online

41%
korting

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/weekdeals

‘Nu ik hier toch ben, laat ik dan kijken wat ik kan doen’

Pas toen ze in een afgelegen ziekenhuis in Sierra Leone stond, zag technisch geneeskundige Merel van der Stelt hoeveel verschil technologie in de zorg kan maken. Ze ontwikkelde een manier om betaalbaar prothesen te printen.

Merel van der Stelt in het 3D-Lab in Experience Center Raboudumc in Nijmegen FOTOGRAFIE JOOST RUTTEN

Een vrouw ondersteunt een enorme boomstam op haar hoofd met haar arm. Ze loopt over een modderig pad en haar kind zit geborgen in een doek op haar rug geknoopt. Wat het beeld nog opvallender maakt, is dat de vrouw haar rechterbeen mist en een prothese draagt die drie weken daarvoor uit de printer kwam. „Als ik zulke foto’s krijg, is het meteen weer duidelijk waar ik het voor doe.”

Het had niet veel gescheeld, of technisch geneeskundige Merel van der Stelt had deze vrouw nooit geholpen. Tijdens de eerste praktijkstages van haar studie aan de Universiteit Twente werkte ze in grote ziekenhuizen. Dat beviel prima, maar leverde weinig voldoening op. „De zorg in Nederland is al keigoed. Dus het werk dat je doet, is vaak heel specialistisch en heeft impact op een selecte groep mensen.” Ze stond op het punt om bij een medisch bedrijf stage te lopen, toen een Facebookbericht van traumachirurg Lars Brouwers haar plannen volledig omgooide.

Een maand later arriveerde ze met een 3D-scanner in het Masanga-ziekenhuis in het West-Afrikaanse Sierra Leone waar Brouwers eerder al een 3D-printer naartoe had gebracht. Een klein ziekenhuis in een afgelegen dorp aan een rivier, op 4,5 uur rijden van hoofdstad Freetown. „Ik was gewend om met allerlei beeldvormende technieken te werken. Hier hadden ze alleen een echoapparaat en een slecht gekalibreerde röntgenscanner die een breuk als je geluk had liet zien.”

Elektriciteit kwam van een generator en zonnepanelen dus het kwam geregeld voor dat de stroom uitviel. „Als we de 3D-printer wilden aanzetten, keken we eerst uit het raam of er niet te veel wolken waren, want dan zou hij halverwege het printen uit kunnen vallen.” Werken met een 3D-printer om prothesen te maken, lag er zachtst gezegd niet voor de hand. „Veel mensen verklaarden me voor gek, maar ik dacht: nu ik hier toch ben, laat ik dan maar kijken wat ik kan doen.” Al snel maakte ze samen met lokale prothesemakers 3D-geprinte armprothesen, spalkjes voor kinderen met brandwondcontracturen en een brace voor een jongetje met scoliose.

Verstoten door hun families

„Masanga is een soort community waar veel mensen wonen die vanwege hun handicap verstoten zijn door hun families”, vertelt Van der Stelt. „Zo hielp ik een vrouw die haar hand verloor tijdens de burgeroorlog. Ze droeg haar stomp altijd onder haar kleding en kwam zo min mogelijk buiten vanwege schaamte. Nadat ze haar handprothese kreeg, vertelde ze dat ze eindelijk weer naar de moskee en winkels durfde zonder haar arm te bedekken.”

De Wereldgezondheidsorganisatie schatte in 2017 dat wereldwijd 35 tot 40 miljoen mensen een prothese nodig hebben. Het overgrote deel van hen woont in lage- en middeninkomenslanden. Daar heeft slechts een op de tien mensen met een amputatie een prothese.

Dit komt onder andere door het tekort aan

prothesemakers en de vaak hoge productie-kosten. De vraag zal de komende jaren nog verder stijgen door vergrijzing, toename van diabetes en trauma’s als gevolg van ongeval-len en oorlogsgeweld.

In Sierra Leone wonen relatief veel mensen met een amputatie. Deels komt dat door de burgeroorlog die in 2002 na elf jaar eindigde en waarin het rebellenleger gruwelijke verminkingen veroorzaakte. Maar het overgrote deel wordt veroorzaakt door ongelukken of door vaatschade, veroorzaakt door diabetes. In combinatie met het feit dat mensen vaak te lang met wonden blijven doorlopen, kan een klein wondje uitmonden in een amputatie. „Veel mensen vermijden ziekenhuizen”, legt Van der Stelt uit. Dat kan verschillende redenen hebben zoals de afstand, de kosten en wantrouwen naar de zorg. „Een groot deel van de bevolking heeft meer vertrouwen in traditionele genezers. Dat was altijd al zo, maar door de ebola-epidemie is de angst om ziek te worden in een ziekenhuis nog groter geworden.”

Zelfstandig ontwerpen met AI

Het project liet Van der Stelt na die eerste stage niet los. Ze verzamelde twaalfduizend euro met een crowdfundingactie om het 3D-lab verder uit te breiden en te onderzoeken of een 3D-printer ook geschikt is om onderbeenprothesen te maken. De eerste versies bleken niet sterk genoeg en kregen na verloop van tijd scheurtjes. Uiteindelijk bleek een 3D-geprinte binnenkant en een gelamineerde buitenkant de beste combinatie. Patiënten dragen de prothesen gemiddeld negen uur per dag en zetten er vierduizend stappen mee, bleek uit onderzoek met sensoren.

WIE IS MEREL VAN DER STELT

- **Geboortejaar**
1993
- **Leerde als kind**
Om goed voor dieren en de wereld te zorgen. „Ik ben vijfdegeneratievegetariër.”
- **Hobby’s**
Kleding ontwerpen en maken, wandelen, kamperen en in de natuur zijn
- **Kind van**
Een verpleegkundige en een werktuigbouwkundige. „Ik bel mijn ouders geregeld op om een prothese-probleem voor te leggen.”
- **Bewondert**
Tropenartsen die jarenlang in landen als Sierra Leone werken. „Ik krijg veel aandacht en prijzen met mijn werk, maar eigenlijk zijn zij de echte helden.”
- **Werkte**
Afgelopen augustus een week in Oekraïne om lokale prothesemakers een training te geven in 3D-printen voor oorlogsslachtoffers

Een onderbeenprothese bestaat uit een koker, een verbindingssysteem en een voet. De koker komt om de stomp heen en daar komt veel precisie bij kijken, omdat de pasvorm bepaalt hoe comfortabel, stabiel en functioneel de prothese is. In veel landen worden prothesen nog met gips gemaakt; een tijdrovend en specialistisch werk, waar veel ervaring voor nodig is.

Door de komst van de 3D-scanner konden ziekenhuismedewerkers in Masanga in een paar minuten de stomp in beeld brengen. Maar om op basis van de scan een kokerontwerp te maken dat naar de printer kon, bleven ze afhankelijk van Van der Stelt en een Nederlandse prothesemaker.

Om dat te veranderen, startte Van der Stelt een vierjarig onderzoek in het 3D-lab van het Radboudumc in Sierra Leone, waar ze vorige maand op promoveerde. Ze verzamelde data van 116 verschillende Nederlandse patiënten. „Al die dikke, dunne en lange stompen vormden voeding voor een algoritme.” Samen met het AI-team ontwikkelde zij een programma waarmee lokale prothesemakers alle stappen kunnen doorlopen.

Eerst maken ze een scan van de stomp, een paar minuten later presenteert de computer een persoonlijk ontwerp voor een koker en een paar uur later staat die klaar in de printer. Na twee weken revalideren, loopt de patiënt de kliniek uit. Inmiddels gebeurde dat al tachtig keer.

Een prothese voor 150 euro

Het grote voordeel is dat mensen relatief makkelijk kunnen leren om prothesen te maken, zeker met de nieuwe software. De totale kosten voor een geprinte onderbeenprothese, in-

clusief materiaal, gereedschap en personeel zijn 150 euro. „Dat is niet veel goedkoper dan de conventionele variant in Sierra Leone”, zegt Van der Stelt. Met een gemiddeld jaarinkomen van 725 euro is dat veel geld, en veel mensen met een beperking hebben zelfs helemaal geen inkomen. Daarom richtte de onderzoeker de stichting 3D Sierra Leone op, die per prothese 130 euro financiert.

Wetenschap in een van de armste landen ter wereld is volgens Van der Stelt „pionieren”. Veel wetenschappelijke methodes zijn gebaseerd op hoge-inkomenslanden. „Neem de vragenlijsten voor dit soort onderzoek. Daarin staan vragen als: ‘Kunt u weer traplopen?’ En: ‘Kunt u zelfstandig in en uit bad stappen?’

In Sierra Leone hebben de huizen geen trappen en de meeste mensen hebben geen bad, dus wij pasten die lijsten aan. Met als gevolg dat het lastiger was om het onderzoek te publiceren.”

Nu staat ze op het punt om naar het Kilimanjaro Christian Medical Centre in Tanzania te vertrekken waar ze gaat onderzoeken wat de voordelen van deze 3D-techniek zijn ten opzichte van traditionele methodes. „Hoeveel sneller is het? Wat is het prijsverschil? En hoeveel prothesekennis moet iemand hebben om met onze oplossing te kunnen werken?”

In samenwerking met de collega’s in Tanzania hoopt ze een apart opleidingsprogramma op te zetten, om zo meer prothesemakers op te leiden. „Ik zou het heel mooi vinden als dit project de komende jaren steeds meer van hen wordt; van de mensen die daar het onderzoek doen en het werk uitvoeren.”

Anne van Kessel

Advertentie

Lees De Groene 10 weken voor €10

Laatste weekend

DE GROENE AMSTERDAMMER

Onafhankelijk, kritisch en betrokken weekblad sinds 1877. Met iedere week diepgravende onderzoeks-journalistiek, essays en analyses en volop literatuur, kunst en cultuur

groene.nl/winter
Het proefabonnement stopt automatisch

INTERVIEW **GITTA JACOB** PSYCHOLOOG

‘Therapie lijkt vrijbrief om niets aan jezelf te hoeven veranderen’

Psychologische problemen vormen geen taboe meer, schrijft de Duitse in haar nieuwe boek *‘Uit je schaduw’*. Ze werd bekend met haar bestseller over schematherapie. Maar: „Dat is nogal zwaar geschut. Niet iederéén heeft het nodig.” Daarom adviseert ze nu survivaloefeningen.

Door **Gemma Venhuizen** Fotografie **Maria Feck**

‘Is er bij jullie in Nederland ook zo’n therapie-epidemie?’ Ons videogesprek is nog maar een paar minuten bezig als Gitta Jacob de vraag stelt. Zojuist heeft ze geschetst hoe bij haar in Duitsland vrijwel iedereen tegenwoordig naar de psycholoog gaat en daar ook vrijuit over spreekt. „Net zoals je zou praten over een bezoekje aan de kapper.” Of, zoals ze in haar nieuwe boek *Uit je schaduw* schrijft: psychische problemen vormen geen taboe meer.

Hoe mooi het ook is dat het stigma verdwijnt, toch ziet Jacob ook een keerzijde. „Het lijkt bijna je sociale status te verhogen als je een psycholoog bezoekt. Therapie lijkt bovendien een vrijbrief om maar niets aan jezelf te hoeven veranderen: dit-en-dat is mijn jeugdtrauma, ik ben nu eenmaal zo. En daar wil ik me tegen uitspreken. Want voor elke positieve verandering is ook eigen inzet nodig. *Great things never came from comfort zones.*”

Vooropgesteld: Jacob is niet tegen therapie. Sterker nog, ze is in eigen land een bekende psycholoog en lanceerde onlangs nog haar eigen podcast *Im Psychotop*. En het boek *Patronen doorbreken*, dat ze samen met Hannie van Genderen en Laura Seebauer schreef, heeft met onderbrekingen tussen 2020 en 2023 maar liefst 86 weken in de CPNB Bestseller 60 gestaan. Kortom: de kans is aanzienlijk dat u iemand kent bij wie Gitta Jacob al jaren in de boekenkast staat.

Aan de basis van haar werk liggen opvattingen uit de schematherapie ten grondslag. Het uitgangspunt is eenvoudig: als mensen hebben we allemaal hardnekkige, belemmerende gedragspatronen die al ontstaan zijn in onze vroege jeugd. Door bepaalde situaties kunnen die patronen worden getriggerd, waarbij we in een bepaalde ‘modus’ schieten. Die van het kwetsbare kind bijvoorbeeld: dan voelt iemand zich bang, verdrietig, hulpeloos. Of die van de veeleisende ouder: ‘het kan altijd beter’. Weer een ander, de vermijder, gaat confrontaties en moeilijke gesprekken uit de weg.

Ik heb ‘Patronen doorbreken’ zelf ook gelezen en ik moet zeggen: ik herken een hoop.

„Ja, en dat is logisch natuurlijk, we hebben allemaal patronen. Maar dat betekent nog niet dat we daarom meteen allemaal naar de psycholoog moeten. Net zo min duidt elke rotbui op een depressie, is elke vervelende ervaring een trauma of betekent elke vergeten sleutel dat je adhd hebt. Toch zie je nu dat, mede dankzij sociale media, psychologische aandoeningen worden opgerekt tot containerbegrippen waarin iedereen zich wel herkent.”

Met als gevolg een stormloop op de zorg?

„Ja, en steeds meer mensen die zich ziek melden vanwege psychische problemen. En daar zitten heus ook serieuze gevallen tussen. Maar vaak denk ik ook: jij zou meer baat hebben bij goed slapen en twee keer per week hardlopen. Bovendien loop je het risico dat mensen te lang blijven hangen in therapie, met het idee: ‘De therapeut zal mij wel fiksen.’ Maar dat is *wishful thinking*. Uiteindelijk moet je toch zelf je verantwoordelijkheid nemen.”

Wanneer weet je: genoeg is genoeg?

„Als je weinig nieuwe inzichten meer opdoet tijdens therapie, als je jezelf steeds vaker hoort zeggen ‘dat weet ik al’. Of als er conditionering dreigt te ontstaan. Zo schrijf ik in *Uit je schaduw* over een cliënte die haar kwetsbare-kind-modus meer de ruimte wilde geven. Tijdens onze sessies zat ze in een comfortabele leunstoel en troostte ik haar. Maar algauw raakte ze daaraan zo gewend dat ze, zodra ze mijn kamer binnenkwam, direct op die stoel neerzeeg en begon te huilen. Het was een hele klus om die pavlov-reactie te ontkoppelen.

„Op een nascholing voor psychologen sprak ik eens een collega die jarenlang in therapie was geweest vanwege haar moeder. Ze vertelde dat ze zó geconditioneerd was dat ze het woord

‘moeder’ niet meer kon uitspreken zonder te huilen. En inderdaad, ze had het nog niet gezegd of haar ogen begonnen te tranen. Dan is de therapie het doel duidelijk voorbijgeschooten.”

Waarom is het zo aanlokkelijk om over psychologische problemen te praten?

„Daar zijn diverse redenen voor. Praten over persoonlijke problematiek kan verbindend aanvoelen: je hebt algauw een gemene deler, want iederéén heeft wel belemmerende patronen. Een gezamenlijke hobby opbouwen kost meer energie. Vroeger gingen mensen naar de kerk of naar voetbal, nu is er groepstherapie. En soms kan het best lekker aanvoelen om even in je eigen emoties te mogen leunen en niet altijd die verstandige volwassene te hoeven zijn. Wie lijdt wordt bovendien vaak ontzien: als jij liefdesverdriet hebt, is je omgeving vaak begripvol. Zeker in een maatschappij waar we de lat steeds zo hoog leggen kan het fijn zijn om even te mogen leunen op een ander.”

U was, in de jaren negentig, een van de eersten die zich bezighielden met schematherapie. Wat was destijds de aanleiding?

„In die tijd werkte ik met patiënten met een borderline persoonlijkheidsstoornis. Die bleken veel baat te hebben bij schematherapie, toen net ontwikkeld door de Amerikaanse psycholoog Jeffrey Young. Vervolgens heb ik me samen met mijn Nederlandse collega Arnoud Arntz verdiept in schematherapie voor deze doelgroep.

„Maar de laatste jaren wordt het veel breder ingezet. Ik snap het wel: het is interactiever, afwisselender dan cognitieve therapie, het voelt aantrekkelijk en net als bij een horoscoop is er altijd wel een modus waar je je in herkent. Alleen: het is nogal zwaar geschut. Veel mensen zouden ook al gebaat zijn met een paar technieken uit de schematherapie in plaats van met de hele riedel.”

Na een korte stilte: „Ik zeg dit dus als schematherapeut. Want al geef ik zelf geen therapie meer tegenwoordig, ik voel me nog steeds onderdeel van de community. Ik heb boeken geschreven over het innerlijke kind, lesmateriaal ontwikkeld, onderzoek gedaan – ik zie het belang van schematherapie. Maar dat betekent niet dat iederéén het nodig heeft.”

Voor ‘Uit je schaduw’ werkte u samen met een survivalexpert. Waarom?

„Johanna Hombergs is een goede vriendin van mij. Ze is vanuit haar werk als psycholoog inderdaad survivaltrainingen gaan geven en wat ik daar zo interessant aan vind is dat ze je daar

Psychotherapeut **Gitta Jacob**, thuis in Hamburg, Duitsland.

Tip
Power reset innerlijke batterij

Deze psychologische ‘survivaltip’ is afkomstig uit het boek *Uit je schaduw* van Gitta Jacob (Uitgeverij Nieuwezijds, vertaling Sylvia Wevers), dat ze schreef in samenwerking met survivalexpert Johanna Hombergs. „Als je in de wildernis wilt overleven, heb je al je zintuigen nodig. Als je alert moet zijn op het geluid van mogelijke gevaren, weersveranderingen moet aanvoelen en voedselbronnen moet herkennen, is er geen ruimte meer om te piekeren. Daarom deze ‘zintuiglijke meditatie’. Zoek een fijn plekje waar je kunt zitten, ergens waar je op je gemak voelt. Sluit je ogen en observeer eerst een paar keer je in- en uitademing. Daarna concentreer je je op je gehoor. Wat hoor je voor, achter, naast, boven, onder je? Wat is het hardste en wat het zachtste geluid? Ruik daarna hoe de lucht ruikt. Ruik aan je handen. Adem in door je mond en proef de lucht. Sluit je mond en ga na wat je proeft. Misschien een vage nasmaak van de koffie, een vleugje van de curry van de lunch? Concentreer je nu op je huid. Is het warm of koud? Voel je een briesje of zelfs de vochtigheid? Open ten slotte je ogen en neem een minuut lang waar wat je om je heen ziet. Adem nog een paar keer bewust in en uit voordat je je weer – nu waarschijnlijk in een veel langzamer tempo en met rustiger gedachten – aan je dagelijkse taken wijdt.”

mee stimuleert om steeds verder buiten je comfortzone te treden. Om te kunnen overleven in de wildernis heb je een sterke gezonde volwassene nodig – ook een modus uit de schematherapie. Als jij op trektocht bent, mag je wel klagen dat er muggen zijn of dat het regent, maar je moet dóór, je kunt niet bij de pakken neer gaan zitten.

„De oefeningen van Johanna die ik in het boek heb opgenomen zorgen ervoor dat je mentaal weerbaar bent. Ze helpen je om een powermindset te creëren. Sowieso hebben mentale en fysieke weerbaarheid veel met elkaar te maken. Daarom ga ik ook zo uitgebreid in op het belang van lichaamsbeweging en goede voeding. En soms helpt een beetje luchtigheid ook: geef je piekergedachten bijvoorbeeld eens een raar stemmetje, dan neem je ze meteen minder serieus.”

Kun je ook doorslaan in zo’n powermindset?

„Uiteraard, dan zie je dat er perfectionisme insluipt. Te veel sporten, te strikt calorieën tellen... Alles waar te voorstaat levert stress op. Een onderdeel van de gezonde volwassene is nu juist dat je weet te doseren, dat je je gevoelens toelaat maar jezelf wanneer nodig ook een bemoeiigende schop onder de kont geeft. En vergeet niet: *real shit feels really shitty*. Als een dierbare sterft of je relatie gaat uit, dan mag je daarover somber zijn. Als jij een stevige gezonde volwassene bent, dan geef je jezelf juist de ruimte om te rouwen en heb je voldoende veerkracht om te weten dat je uiteindelijk weer door kunt.”

Is navelstaren eigenlijk besmettelijk?

„Zeker. In gesprekken met vrienden kan het soms aanlokkelijk zijn om ‘mee te klagen’, ook weer vanwege dat verbindende element. Zo kun je elkaar de put in praten. Maar ook in bredere zin zie je dat een te grote focus op psychische problemen averechts kan werken, juist omdat het navelstaren in de hand kan werken. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt zelfs dat campagnes over mentale gezondheid, gericht op jongeren, soms voor een *selffulfilling prophecy* kunnen zorgen. Groepsgewijs piekeren we ons de put in. Andersom werkt het gelukkig ook: als jij ziet dat een vriend of vriendin blijft hangen in negatieve emoties kun je voorstellen om samen te gaan hardlopen in plaats van weer boven een kopje thee over problemen te praten.”

Of diegene uw nieuwe boek cadeau doen.

Lachend: „Uiteindelijk hoop ik natuurlijk dat de gezonde volwassene zich zo sterk ontwikkelt dat mijn boek overbodig wordt.”

Gitta Jacob: *Uit je schaduw* uitgeverij Nieuwezijds, 208 blz., € 22,99.

nrc carrière

samen ambities waarmaken

NRC biedt vacatures voor hoogopgeleid Nederland
Op zoek naar een uitdagende baan?
Hieronder vind je een overzicht van de meest actuele vacatures,
bekijk het complete banenaanbod op nrc.nl/carriere

gebruik het referentienummer
van de vacature en vul het in als
trefwoord op nrc.nl/carriere

beleid / bestuur				
	Gemeente Bloemendaal	Beleidsadviseur/Projectleider Energietransitie	Overveen	29485
	Landelijke Cliëntenraad	Ambtelijk Secretaris/Hoofd bureau LCR	Den Haag	29466
consultancy				
	Interprovinciaal Overleg	Adviseur Cultuur	Den Haag	29482
directie / management				
	Albeda via Leeuwendaal	Directeur Financiën en Control	Rotterdam	29478
	Gemeente Hoeksche Waard	Teammanager Bestuursadvisering, Programma's & Projecten en Bestuurssecretariaat & Kabinetszaken	Maasdam	29468
	Gemeente Noardeast-Fryslân via BeljonWesterterp	Clusterhoofd Gebiedsteams	Dokkum	29469
	Heijmans Utiliteit B.V. via YER	Manager Projecten	Rotterdam	29492
	Hotelschool The Hague via TwynstraGudde	Two Members of the Board of Trustees	Den Haag	29481
	Immigratie- en Naturalisatiedienst	(Operationeel) Manager	Den Haag	29484
	IW Zuid & Midden via Colourful people	Directeur	Amersfoort	29475
	Klaverblad Verzekeringen	Teamleider Letselschade	Zoetermeer	29486
	Kunstmuseum Den Haag	Hoofd Collecties en Presentaties	Den Haag	29464
	Kwakkenbos via BDO Executive Search & Interim	Commercieel Directeur	Harmelen	29463
	Kwakkenbos via BDO Executive Search & Interim	Operationeel Directeur	Harmelen	29467
	Laurens via Bureau Baken	Locatiemanager	Rotterdam	29473
	NWO - Den Haag	Afdelingshoofd Kennisdeling & Lid MT Nationaal Kennisinstituut Onderwijs	Den Haag	29480
	Toegang Tilburg via ADJ	Manager Beleid en Projecten	Tilburg	29476
finance				
	Bostik Benelux B.V. via YER	Senior Site Controller FP&A Oosterhout en Giessen	Oosterhout	29488
	Gemeente Brummen	Financieel (Beleids) Adviseur	Brummen	29479
	Nexent Bank N.V. via YER	ALM Manager Finance	Amsterdam	29491

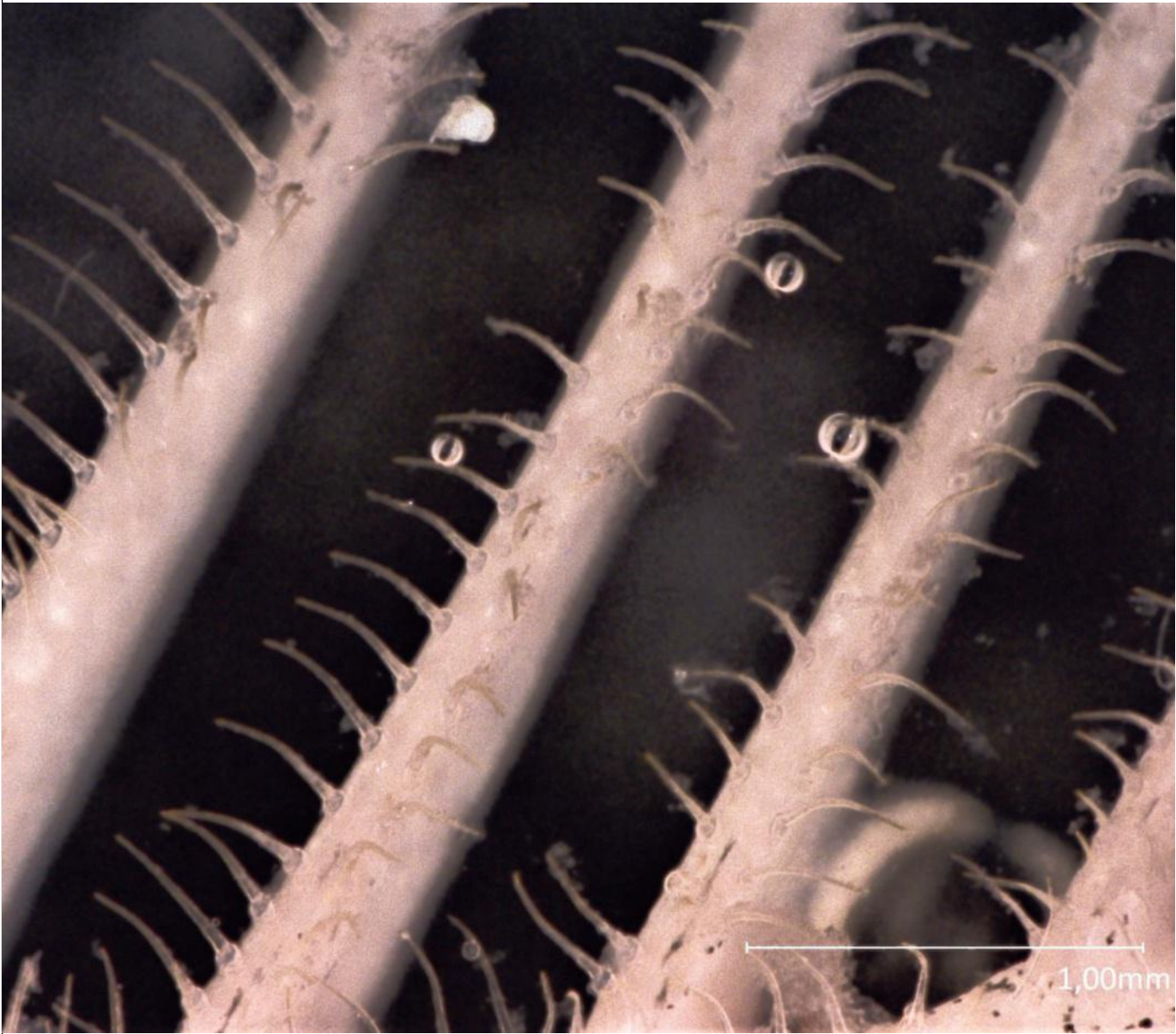
finance				
	YER	Site Controller (omgeving West-Brabant/Zeeland)	West Brabant/Zeeland	29489
horeca / detailhandel				
	Van Staveren via BeljonWesterterp	Manager Retail & Horeca	Emmeloord	29477
human resources				
	Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst via ADJ	HR Adviseur	Utrecht	29483
	Museum Beelden aan Zee	HR- en Vrijwilligersmanager	Den Haag	29470
inkoop / logistiek				
	Stegra Boden AB via YER	2 x Sales Account Manager	Hybride	29490
IT				
	Gemeente Leusden	Chief Information Security Office	Leusden	29435
juridisch				
	Vesteda via Legal People	Head of Legal, Compliance & Risk	Amsterdam	29462
medisch / zorg				
	Result Laboratorium	Klinisch Chemicus	Breda	29461
RvC / RvB / RvT				
	JP van den Bent Stichting via Van der Laan & Co	Collegiaal Bestuurder	Deventer	29442
	SOOOG via Talent Performance	Bestuurder	Oostwold	29471
	Zorggroep Almere via Leeuwendaal	Bestuurssecretaris	Almere	29474
sales / commercieel				
	Het Oranje Fonds via ES - Partners in Search	Fondsenwerver Jubileum	Utrecht	29487
	Het Oranje Fonds via ES - Partners in Search	Teamleider Fondsenwerving	Utrecht	29493
werken in de wetenschap i.s.m. AcademicTransfer				
	Hogeschool Windesheim	Associate Lector Persoonsgerichte Zorg en Ondersteuning	Zwolle	29472

Meer informatie over het plaatsen van vacatures?
Neem contact op met NRC Carrière via t 020 755 3055,
stuur een e-mail naar carriere@nrc.nl
of ga naar nrccarriere.nl/werkgevers

nrc carrière
samen ambities waarmaken

WETENSCHAP IN BEELD

Wekelijks een opmerkelijk beeld van een wetenschappelijke gebeurtenis

Ansjovisfilter haalt microplastic uit het water

De bek van een ansjovis is een bijna perfect waterfilter. Als filtervoeder komt deze vis aan de kost: hij zwemt met opgesperde bek door de zee waarbij hij plankton uit het water zeeft. Dankzij het ‘design’ van de kieuwbogen die voorzien zijn van ‘kieuwarkjes’ die op hun beurt weer bezet zijn met fijnere tandjes, stroomt het water langs een cascade van steeds fijnere zeefjes. ‘Schoon’ water stroomt aan de achterkant weg uit de kieuwen, terwijl alle microscopisch kleine waterdierpjes uiteindelijk achter in de keel van de vis belanden, waar het verzamelde propje dankbaar wordt doorgeslikt.

Biologen van de Universiteit van Bonn die al langer onderzoek doen naar allerhande filtervoeders, bedachten dat het ansjovisprincipe goed van pas kan komen om microplastic uit het afvalwater van wasmachines te filteren. Wasmachines zijn een significante bron van microplasticvervuiling in het milieu, goed voor 10 tot 120 gram microplastic per persoon per jaar. Naar schatting 63 tot 90 procent van het microplastic dat achterblijft in rioolslib is terug te voeren op het wassen van kleding.

Samen met wetenschappers van het Fraunhofer Instituut maakten de onderzoekers een *fish-inspired filter* dat wasmachines schoner moet maken. Hiermee lukte het in een proef om 99,6 procent van de microplasticvezels uit het water te zeven. Door het trechterdesign waar de deeltjes overheen stromen, raakte het filter niet verstopt. Als de verzamelde deeltjes eens in de zoveel tijd tot een pellet worden samengeperst, kan het plastic veilig worden afgevoerd. De onderzoekers hebben octrooi aangevraagd.

ZE NOEMEN HAAR DE GODMOTHER

De naam Aura wordt al jaren gefluisterd in de onderwereld. In de nieuwe NRC-podcastserie zoekt Gabriella Adèr uit of Aura daadwerkelijk een drugsbaas is, of dat haar reputatie het resultaat is van hardnekkige beeldvorming. Luister nu de hele serie bij NRC.

Luister nu de hele serie bij NRC en in alle podcast-apps. Ga naar nrc.nl/godmother voor meer over de podcast.

nrc

OVER DE HORIZON

PETER KUIPERS MUNNEKE

Op zoek naar licht in een tunnel van zouteloos lauwgrijs

COLUMN

Het zijn de donkere dagen voor Kerst, en mijn kijkers, luisteraars en lezers zitten in een collectieve winterdepressie. Er valt nauwelijks te ontsnappen aan de driedubbele houdgreep van de Nederlandse winter: korte dagen, veel bewolking en klimaatverandering.

Eerst die korte dagen. We hebben hier op meer dan vijftig graden noorderbreedte nogal last van de scheve aardas. De winterdagen zijn hier een stuk korter dan in Zuid-Europa. Als de al zon schijnt, dan staat hij laag boven de horizon. Permanente schemer. Meer dan 16 uur per dag donker. Interessant weetje: in Maastricht is het momenteel een halfuur per dag langer licht dan op Schiermonnikoog.

Als weerman zoek ik graag naar een positieve draai aan het weerbericht. Voor de korte dagen heb ik een truc die altijd werkt. Daarbij grijp ik terug op de sinus en de cosinus, die wiskundige functies met hun oneindig repeterende golfpatroon. De daglichtperiode in Nederland verloopt precies volgens zo'n sinusgolf: in december zijn de dagen kort en zitten we in het dal van de golf. In juni zijn we op de golftop met de langste dagen. De wiskundige afgeleide van de sinus is de cosinus. Die beschrijft de snelheid waarmee de daglengte verandert. En die cosinus nadert nu het neutrale nulpunt: de daglengte verandert bijna niet meer. Het duurt dus niet lang meer voordat de dagen weer langer worden. Hoera!

Deze truc brengt bij veel mensen de moed er weer een beetje in. Als ik echt wanhopig op zoek ben naar een lichtpuntje, dan kan ik nog vluchten naar de afgeleide van de afgeleide. De afgeleide van de cosinus, en dus de tweede afgeleide van de sinus, is opnieuw de sinus (maar dan met een minteken ervoor). Dat is de snelheid waarmee de verandering van de daglengte verandert. Oké, ik ben nu de meeste lezers kwijt, maar deze kun je vanaf eind september al gebruiken om jezelf op te beuren. Vanaf dat moment neemt de snelheid waarmee de dagen korter worden namelijk al af.

Dan die bewolking. Daar kan ik niets aan doen. We lijden in de winter onder de ijzere wetten van verdamping en condensatie. Koude lucht kan minder waterdamp bevatten - je hoort het je aardrijkskundelocent nog zeggen - en dus condenseert de lauwarme, vochtige Atlantische oceaanlucht boven ons land in de winter bij het minste of geringste tot een massieve laag grauwe bewolking. Ongeveer 80 procent van de tijd is het in de Nederlandse winter bewolkt. Het beste dat je kunt wensen is wind die niet van zee komt, tussen zuidoost en noordoost.

De laatste houdgreep van de winter, dat is de opwarming van de aarde. Alle andere seizoenen gaan in de vergrotende trap (zonnigere lentes, warmere zomers, nattere herfst), maar de echte Nederlandse winter kwijnt weg en wordt uitgerekt tot een drie maanden durende tunnel van zouteloos lauwgrijs. Deze week werd het 14 gra-

den in december, een eeuw geleden totaal ondenkbaar. Zelfs 13 graden in december is zeldzaam, dat hadden we tussen 1900 en 1950 maar zeven keer. Sinds 1950 hebben we het al bijna 70 keer gehad, deze week meegerekend. De eindeloze stroom kerstdeclames die nu op tv zijn doen anders vermoeden, maar sneeuw in december is een romantische gedachte die we samen met de fossiele brandstoffen hebben opgestookt. Ironisch genoeg dankzij de overconsumptie die door diezelfde reclames verheerlijkt wordt.

Ok op het gebied van klimaatverandering zoek ik naar lichtpuntjes in de communicatie. En vaak zijn die er ook wel. Ze gaan vrijwel altijd over geslaagde adaptatie, of over technologische vooruitgang. Maar het wordt ook tijd dat we iets positiefs kunnen melden over de kern van de huidige klimaatverandering, de fossiele brandstoffen. Het basisdoel van het mondiale klimaatbeleid is en blijft dat de opwarming van de aarde tot stilstand komt. En aangezien de

meeste, zo niet alle opwarming komt door de ophoping van CO₂ in de atmosfeer, moet er niet nog meer CO₂ bijkomen om de temperatuurstijging tot stilstand te brengen.

De truc van positief communiceren door het over de wiskundige afgeleide te hebben werkt hier helemaal nog niet. De afgeleide is hier namelijk de snelheid waarmee de CO₂-concentratie toeneemt. Die afgeleide is positief, er komt ieder jaar per saldo nog CO₂ bij in de atmosfeer. Sterker nog, zelfs de afgeleide van de afgeleide is nog altijd positief: ook de hoeveelheid CO₂ die er jaarlijks bijkomt stijgt nog elk jaar. De CO₂-concentratie stijgt momenteel ongeveer twee keer zo snel als vijftig jaar geleden. Niet alleen rijden we met hoge snelheid op een muur af, we geven nog extra gas ook.

Het eerste klimaatsucces zou zijn als de toename van de CO₂-concentratie wordt afgeremd. Dat kan door de uitstoot te verkleinen, en de opname van CO₂ door vitale bossen en oceanen en stimuleren. De volgende stap is om ook de CO₂-toename echt te laten afnemen. Elk jaar een beetje minder erbij, tot we uiterlijk in 2050 uitkomen in een wereld waarin de CO₂-concentratie niet verder stijgt. Wie weet breekt er dan zelfs nog een fase aan waarin de CO₂-concentratie gaat dalen omdat er, dankzij negatieve emissietechnieken en sterk uitbreidende natuur, ieder jaar CO₂ aan de atmosfeer wordt onttrokken. Maar dat is voor later. Het is nu de hoogste tijd voor een eerste lichtpunt voor het klimaat.

We lijden onder ijzere wetten van verdamping en condensatie

Peter Kuipers Munneke is glacioloog bij de Universiteit Utrecht en weerman bij de NOS

Kunnen planten echt 'praten'?

Roald Dahl is vooral bekend als kinderboekenschrijver, maar hij schreef ook briljante korte verhalen voor volwassenen. Het indringende *The Sound Machine* (1949) gaat over een man, Mr. Klausner, die een machine bouwt waarmee hij kan horen hoe bomen het uitschreeuwen als ze worden omgehakt.

Dahl bleek er niet ver naast te zitten. Een kwart eeuw later legde de Australiër John Milburn de basis voor een nieuwe wetenschap: de bio-akoestiek van planten. Planten bleken namelijk echt geluiden te produceren. Het vakgebied bleef wat marginaal, tot de eveneens Australische Monica Gagliano in 2012 een pleidooi publiceerde, getiteld 'Green Symphonies' - nota bene in *Behavioral Ecology*, een tijdschrift over gedrag. Een term die wij toch vooral voor dieren reserveren. Planten, zo stelde Gagliano, communiceren met hun omgeving en het is hoog tijd dat we hun taal leren begrijpen. Had ze een punt?

De geluiden van planten hebben hun oorsprong in het vaatstelsel. De houtvaten vervoeren water en voedingsstoffen vanuit de wortels omhoog. Het is de verdamping vanuit de bladeren die het sap omhoog trekt. Als de plant onder stress staat, bijvoorbeeld door droogte, kan de trekspanning in die vloeistofkolom zo hoog worden dat er piepkleine luchtbelletjes ontstaan, die ook meteen weer inklappen. Dit verschijnsel heet cavitatie. Het veroorzaakt trillingen: geluid! Hetzelfde gebeurt in je waterkoker. Het verschil is dat dan de oorzaak anders is, namelijk het koken van het water - en dat je de waterkoker luid kunt horen ruisen. Planten zijn stil. Dat wil zeggen, hun geluiden zijn zo hoog dat wij ze

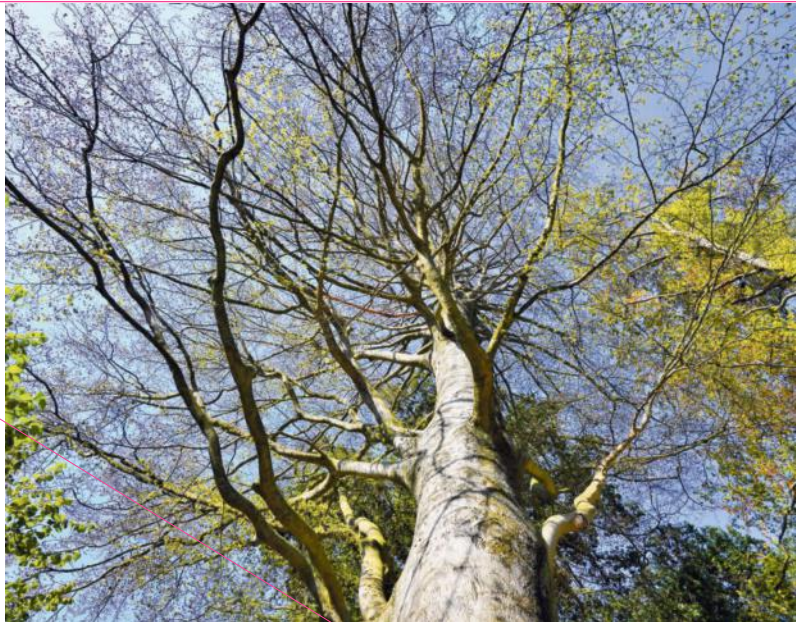
niet kunnen horen: ze hebben een frequentie van 20 tot 150 kHz (duizend trillingen per seconde).

Ook andere vormen van stress veroorzaken ultrasoon geruis in planten. Bijvoorbeeld plantenziekten, *hite*, of mechanische beschadiging, zoals vraat. Een artikel in het tijdschrift *Cell* (2023) laat zien dat je die geluiden kunt opvangen met een microfoon, en dat AI dan uit het signaal kan aflezen wat precies de oorzaak van de plantenstress is. Een overzichtsartikel in *Frontiers in Plant Science* (2025) vertelt dat teeltbedrijven dit al toepassen.

Dus in die zin 'praten' planten met mensen. Zijn er ook dieren of planten die naar ze luisteren? Verschillende onderzoekers noemen dat twijfelachtig. Maar een recent Israëliisch artikel (eLife, 2025) liet zien dat vrouwelijke motten, als ze moeten kiezen op welke plant ze hun eitjes leggen, hun keuze in elk geval mede baseren op de plantengeluiden.

Er zijn ook vermoedens dat planten zelf geluidssignalen uit hun omgeving (bijvoorbeeld van andere planten) opvangen en dat zij daar fysiologisch op reageren. Maar het bewijs daarvoor is dun. Wel wist Monica Gagliano, dezelfde van de 'Green Symphonies', experimenteel aan te tonen dat plantenwortels in de richting van stromend water groeien. Onafhankelijk van het vochtgehalte, alleen op basis van trillingen.

Andere vormen van communicatie door planten staan inmiddels buiten kijf. Planten scheiden bijvoorbeeld vluchtige stoffen af als ze worden aangevreten. Andere planten reageren daarop door zelf alvast extra afweerstoffen aan te maken. De stoffen lokken

soms ook roofinsecten, die helpen de vraatinsecten te onderdrukken - een spannend en complex studiegebied waarmee Wageningen naam hebben gemaakt.

Maar dat bomen, planten en schimmels samen immense ondergrondse communicatienetwerken zouden onderhouden, het 'Wood Wide Web', is een fabeltje gebleken. Peter Wohlleben had er nog wel een bestseller over geschreven: *Het verborgen leven van bomen* (2015).

Een boek dat Roald Dahl ongetwijfeld zeer zou hebben aangesproken.

Nienke Beintema

Droogte heeft ongeveer 150 jaar oude beuk aangetast, in Berg en Dal.

FOTO FLIP FRANSEN

Zielenpoot / driepootvis / *B. grallator*

GOED BETER BEEST

Peens was hij de afgelopen maand een internetsensatie: de driepootvis. Op YouTube dook een filmpje op met de titel 'Why it sucks to be born a tripod fish' en vervolgens zwom de diepzeevis - ook wel de statiefvis genoemd - voorbij op TikTok, Instagram en Facebook.

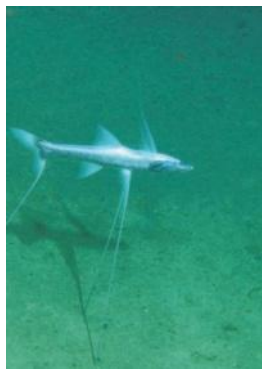
Die naam dankt de vis aan de drie 'poten' onder aan z'n lijf, waarmee hij als een soort krukje op de zeebodem staat. (De Engelse naam is trouwens *tripod spiderfish*.) Daar wacht hij op voedsel dat

voorbij zwemt én op een mogelijke partner. Omdat de vissen een nogal statisch bestaan doormaken passeren ze elkaar niet zo vaak, en bovendien zijn ze vaak te verzwakt voor een succesvolle paring, maar als het wél lukt is het sowieso raak: een driepootvis is man en vrouw ineen. En in het ergste geval kan de vis zich ook zonder partner voortplanten.

Wat maakt het leven van een driepootvis volgens het filmpje dan zo zwaar? Zijn meeste jonkies zouden worden op-

gegeten en in de diepzee zou hij weinig gezelschap krijgen, behalve van bloeddorstige parasieten. Echt zielig? Mwah, daar hebben wel meer vissen last van. En ach, geen enkel dierenleven gaat geheel over rozen. Op het YouTube-account staan dan ook tientallen filmpjes met soortgelijke titels. Vul maar in: waarom het stom is een clownvis/walvishaai/rode panda/giraffe/mens te zijn. Want een baaldag hebben we allemaal weleens.

Gemma Venhuizen

Een driepootvis. FOTO BIOZAIRE 2

In Eindhoven promoveren meer vrouwen cum laude dan mannen. FOTO ANP

▶ Iedere week bespreekt de redactie wetenschap hier ophef in de wetenschap.

In Eindhoven is cum laude nu een vrouwending

Hardnekkig probleem, genderdiscriminatie bij promoties? Niet als je de zaken gewoon eens omdraait. Dat merkten ze bij de TU Eindhoven, waar ze al jaren geleden de procedure aanpasten om *gender bias* bij het verlenen van *cum laude* tegen te gaan.

Had dat effect gehad, wilde de universiteitsraad weten. Aanleiding was het besluit van de Universiteit Twente om vanaf 2026 te stoppen met cum laude (met lof) bij promoties. Die eervolle vermelding wordt nog steeds onevenredig vaak verleend aan mannen en pakt „systematisch nadelig” uit voor vrouwen, aldus Twente.

Wat bleek in Eindhoven? Van 2004 tot 2007 kreeg daar geen enkele vrouwelijke promovendus de vermelding, ook in 2008 was het aandeel vrouwelij-

ke promovendi dat cum laude haalt er nog altijd veel minder dan dat van de mannen. Maar warempel, in 2019 waren ze hun achterstand op de mannen ineens ingelopen, de laatste jaren eten de mannen zelfs het cum-laudestof van hun vrouwelijke collega's (in 2023 10 procent van de vrouwen tegen 7 van de mannen).

Het geheim: externe leden

Het geheim, volgens de TU zelf: zes jaar geleden besloot de instelling de procedure te veranderen. Het initiatief voor cum laude ligt niet langer bij de promotor, maar bij de externe leden van de promotiecommissie.

Het idee is dat die onafhankelijk zijn, veel minder persoonlijk betrokken zijn bij de promovendus en dus objectiever oordelen. Zij nemen het initiatief, de

promotor neemt het in de regel over, uiteindelijk beslist de commissie na de mondelinge verdediging van het proefschrift.

Objectieve criteria zoals een gemiddeld cijfer bij het doctoraalexamen, zijn er bij een promotie niet. Uit onderzoek van NRC bleek in 2018 dat bij de helft van de universiteiten mannen anderhalf tot twee keer zoveel kans op cum laude promoveren hadden als vrouwen en bij enkele meer dan twee keer zoveel.

NRC pleitte er in een commentaar voor het systeem niet af te schaffen, maar te repareren. Promovendi die een bijzondere prestatie leveren moeten daarvoor 'extra' kunnen worden beloond. Als dat niet objectief te regelen valt, moet het in elk geval zo eerlijk mogelijk gebeuren.

Is de Eindhovense oplossing het ei van Columbus? De opmerkelijke stijging sinds 2019 kan immers ook het gevolg zijn van andere factoren, zoals het groeiende besef dat vrouwen worden achtergesteld. René van Dinkelkaar, verantwoordelijk voor de promovendi van de TU Eindhoven: „Dat is altijd mogelijk, maar het effect is zo opmerkelijk dat ik wel zou willen spreken van causaal verband.”

Of de kritiek op cum laude zal verstommen is de vraag. Daarin spelen ook andere factoren dan *gender bias* mee, zoals een bredere afkeer van meritocratisch onderscheid. „Excellentie is nu te veel gericht op het individu”, zei de rector van de Universiteit Twente tegen NRC.

Sjoerd de Jong